

די פאָלגענדע באמערקונג איז ארויסגעפאלען פון טעקסט:

„פון וואנען שטאַמט רעליגיע“ איז אין דעם הויפּטגעדאַנקענגאַנג געשריבען נאָך הערבערט ספּענסער, א חוץ די ציטאַטען פון דעם תלמוד, און אַנדערע אידישע ספרים, ווי אויך די משלים פון די אידישע מנהגים, וועלכע זענען, ווי עס שיינט, ספּענסער׳ן ניט געווען באַקאנט.

יעקב מילך

פון וואַנען שטאַמט רעליגיע
און אַנדערע עסעיס.

פערלאַג „אַמעריקאַ"
ניו יאָרק.

יעקב מילך

Fun varem

פון וואַנען שטאַמט רעליגיע

און אנדערע עסעיס

דריטער באַנד

ניו יאָרק, 1920.

LIBRARY
SEP
19
1985

פערלאג צוקונפט

פון וואנען שטאמט רעליגיע

איז רעליגיאָן איינגעבוירען?

איז רעליגיאָן אן אנגעבוירענעם געפיהל? — דיזע פראגע מוז פארענטפערט ווערען איידער מיר קענען איבערגעהן צו אונזער הויפּטפּונקט. פון גייסטליכע און איבערהויפּט רעליגיעזע מענשען איז שוין גאָר אָפּגערעדט — זיי האָבען זיך גאָר ניט גע־קענט פאָרשטעלען, אז מענשען זאָלען קענען עקזיסטירען אָהן א געפיהל אָדער א באגריף וועגען עפּעס א העכערען וועזען, א גאָט. נאָר זאָגאר פרייע נאָכפאָרשער האָבען געווען ניט עהנליך אויסגעדריקט די איינגעוואָרצעלטע מיינונג, אז מענשען ווערען געבאָרען מיט א רעליגיעזען געפיהל. דיזע מיינונג האָט די לעצטע צייט באקור־מען א שטארקען קלאפּ דורך די נייע פאקטען, וואָס געלעהרטע האָבען ארויסגעבראכט.

ווען עס זאָל אמת זיין, אז דער מענש ווערט געבוירען מיט א רעליגיעזען אינסטינקט, מיט איינגעבוירענע באגריפען וועגען גאָטהייט, וואָלט דאָך אויסגעקומען, אז ווען מיר זאָלען, למשל, נעמען א קינד פון עטליכע וואָכען און איינשפּארען אין א באַ־זונדערען צימער אזוי, אז עס זאָל קיין מאָל ניט האָבען די גע־לעגענהייט צו הערען עטוואָס וועגען גאָט אָדער רעליגיאָן, וועט דיזעס קינד, פון דעסטוועגען, אויסוואקסענדיג, האָבען א באַ־גריף פון א גאָט, וועט פיהלען, אַז עס איז עפּעס דאָ ערגעץ־וואו אן אלמעכטיגער, וואָס האָט באשאפען די וועלט און אלעס אין איהר. עס וואָלט זיך אויך ניט באדארפט געפינען איין פאָלק אויף דער וועלט אָהן באגריפען וועגען א גאָט. עס זיינען אָבער פאראן פילע פאקטען, וועלכע באווייזען גראָד דעם געגענטייל איןביידע פאלען:

דער טויבער דאָקטאָר קיטא אין זיין בוך „די פארלוירענע חושים", ברענגט די עדות פון אן אמעריקאנער טויב־שטומער ליידי, וועלכע האָט ערקלערט, דאָס „די אידעע, אז די וועלט האָט

געמוזט האָבען א באשעפער איז ניט איהר, ניט אנדערע אינ־טעליגענטע טויב־שטומע פון דעמזעלבען עלטער, ווען עס איז אויף דעם גערשנק ארויפגעקומען". רעווערענד סאמיועל סמיט, וועלכער האָט זיך גאנצע 28 יאָהר, כמעט יעדען טאָג, צוזאַ־מענגעטראָפען מיט טויב־שטומע, שרייבט וועגען איינעם פון זיי: „ער האָט קיין אידעע פון זיין אונשטערבליכקייט, און מען קען איבערהויפט ניט אָנצייגען איין ביישפיל, אז אפילו איין אינטעליגענטער טויב־שטומער האָט ווען עס איז געהאט וועל־כען עס איז באגריף פון דער עקזיסטענץ פון א העכערען וועזען אלס באַשעפער און באהערשער פון דער וועלט".

ווי מען קען זעהן פון דיזע ביישפילען, וואָלט א קינד, וואָס האָט ניט געהאט די געלעגענהייט צו קומען אין בארירונג מיט עלטערע מענשען און ניט הערען עטוואָס וועגען א גאָט, פונקט ווי דיזע טויב־שטומע דורך זייערע געבוירענע פעהלערען — וואָלט עס ניט געקענט האָבען דעם מינדעסטען באגריף פון א גאָט. דאָס איז אָבער ניט אלעס. עס זיינען נאָך היינט דאָ וויל־דע פעלקער, וועלכע האָבען ניט קיין באגריף פון וועלכען עס איז גאָט, און אין זייער שפראך געפינט זיך אפילו ניט אזא וואָרט, וואָס זאָל אויסדריקען עטוואָס עהנליכעס צו דעם, וואָס מיר דריקען אויס מיט דעם וואָרט גאָט.

סער דזשאהן לאָבבאָק אין זיין בוך „דער אורשפרונג פון ציי־וויליזאציאָן", ברענגט א גרויסע צאָהל באווייזען פון פילע אזעלכע ווילדע פעלקער. דער פלאץ דאָ ערלויבט ניט איבער־צוגעבען דיזע אלע פאקטען, מיר וועלען דאריבער ברענגען נאָר עטליכע: ווען מען האָט געפרעגט אן אכאפירא, צי ער גלויבט אין דער אומשטערבליכקייט פון דער זעלע, האָט ער געענט־פערט: „קיין אכאפירא איז נאָך ניט צוריקגעקומען נאָכ'ן טויט, מיר ווייסען דעריבער גאָר ניט פון א צוקינפטיגען לעבען, און דאָס איז דאָס ערשטע מאָל וואָס מיר הערען אזעלכעס". „ווען דער גלח דזשוניפערא סעררא", דערצעהלט באנקראָפט, „האָט געגרינדעט א מיסיאָן צווישען די אינדיאנער אין קאליפאָרניא אין 1776, זיינען די ברעגעס לעבען סאן־פראנציסקאָ געווען גע־דיכט באזעצט פון ווילדע שבטים. אין זייערע שפראכען גע־פינט זיך ניט א וואָרט פאר גאָט, מלאך אָדער טייוועל. גארפאַ־

לאססא זאָגט, אַז די טשיריהונאַס האָבען קיין נייגונג צו דינען אָדער צו פארהייליגען וועלכע עס איז זאך. באַלבאַא ערינערט פילע שבטים, וועלכע ער האָט געטראָפען אָהן שום רעליגיאָן" א. א. וו.

די רעליגיעזע אידעען האָבען אַלזאָ ניט דיזען איבערנאַטירליכען אורשפּרונג, וועלכע מען האָט זיי צוגעשריבען. די אָפּשטאַמונג מוז זיין א נאַטירליכע — ווי־זשע זיינען זיי ענט שטאַנען?

צו געבען אַן אנטוואָרט אויף דיזער פראַגע איז ניט אזוי לייכט, ווי מאַנכע משכּילים קענען מיינען. עס איז ניט אמת, וואָס אַנדערע רעדען זיך איין, אַז די רעליגיאָן איז אויסגעקלערט געוואָרען פון שייגדלער פאַר זייערע אייגענע צוועקען. אזעלכע זאַכען ווי רעליגיאָנען קלערט מען ניט אויס. עס איז א נאַטירליכע און נויטווענדיגע ערשיינונג אין מענשליכען לעבען; און מען קען זיך גאָר ניט פאָרשטעלען ווי עס האָט געקענט אַנדערש זיין. אין א צייט, ווען מען האָט זיך קיין ערשיינונג ניט געקענט ערקלערען אויף'ן נאַטירליכען וועג, איז די רעליגיאָן געווען די איינציגע לאָגישע און נאַטירליכע ערקלערונג. אין דעם אָבער, ווי אזוי מענשען האָבען זיך גאָר אין אָנפאַנג ערקלערט די נאַטירליכע ערשיינונגען און זיינען דאַדורך געקומען צו א רעליגיאָן ווי מיר קענען זי היינט, זיינען דאָ חלוקי דעות. און עס איז גאָר קיין וואונדער ניט. די סאָציאָלאָגיע, ד. ה. די וויסענשאַפט, וועלכע האַנדעלט איבער דעם צוזאַמענלעבען פון מענשען, איבער זיינע לעבענס־באַדינגונגען, געזעלשאַפטליכע פאַרהעלטניסע, זיין ענטוויקלונג, פאַרשידענע פילאָזאָפישע אַנזיכטען, רעליגיאָן, קונסט און אַזוי ווייטער — דאָס זיינען אַלץ זעהר פאַרוויקעלטע פראַגען. עס איז גאַנץ נאַטירליך, אַז אין דיזע פראַגען זאָל זיין מעהר מיינונגס־פאַרשידענהייטען ווי אין וויניגער פאַרוויקעלטע פראַגען. מיר דאַרפען אָבער ניט פאַרצווייפלען: מיר האָבען שוין היינט אזוי פיל מאַטעריאַל — און גראָד דורך דיזע מיינונגס־פאַרשידענהייטען — וועלכעס גיט אונז די מעגליכקייט אויסצוגעפינען און אָנצונעמען די אַנזיכטען, וועלכע זיינען אַם נעענטסטען צו דער וואַרהייט.

דער פּלאַץ אין דיזען זשורנאַל ערלויבט ניט אריינצולאָזען

זיך אין איינצעלהייטען און נאָכצופאָרשען יעדע מיינונג. וועגען דעם דאַרף מען שרייבען גאַנצע ביכער. פאַר אונז וועט דאָ גענוג זיין איבערצוגעבען די לעהרע, וועלכע דער גרויסער פילאָזאָף הערבערט ספּענסער האָט אנטוויקעלט אויף דעם גרונד פון פילע גרינדליכע נאָכפאָרשונגען.

וואַהרשיינליכע אידעען.

פאַר אלעס דאַרף מען געדענקען איין זאַך: מען דאַרף געדענקען, אז מיר האָבען ניט קיין באַריכטען אין קיין היסטאָריע פון די ווירקליך אורשפּרינגליכע מענשען מיר זאָלען קענען ריכטיג באַשטימען זייערע אידעען. אלע טעאָריען זיינען נאָר געבויט אויף פאַקטען, וואָס מען נעמט פון די ווילדע שבטים, וועלכע לעבען נאָך היינט, און עס איז נאָך ניט פעסטגעזעצט, אז די אוראַלטע מענשען זיינען געשטאַנען גראַד אויף דערזעלבער שטופע ווי די היינטיגע ווילדע שטעהען.

אויסער דיזען איז דאָ נאָך א שוועריגקייט: אום זיך צו קענען מאַכען א ריכטיגען באַגריף פון די אידעען, וועלכע די אַרומיגע וועלט האָט געקענט באַשאַפען אין דעם מח פון א פּרימיטיווען (אוראַלטען) מענשען, מוזען מיר קענען באַטראַכטען די וועלט פון זיין שטאַנדפּונקט; מען מוז זיך קענען ענטזאָגען פון אלע באַגריפען, וועלכע א היינטיגער מענש האָט, און זיך אין גאַנצען פאַרזעצען אין דעם ווילדען מענשען'ס צושטאַנד. דיזעס איז אָבער א זאַך, וואָס קיין מענש קען ניט עררייכען פאָלשטענדיג, און נאָר ווייניגע קאָנען עס טאָן טיילוויז. ווען מען באַטראַכט ווי עלטערען און לערער באַגעהען זיך מיט קינדער; ווען מען זעהט, צום ביישפּיל, ווי מען צווינגט קליינע קינדער צו לערנען גראַמאַטיק נאָך איידער זיי פאַרשטעהען די שפּראַך; ווען מען זעהט ווי מען שלאָגט קינדער, ווייל זיי קאָנען ניט באַגרייפען די אבסטראַקטע אידעען, וואָס די גרויסע פאַרשטעהען, קאָן מען זעהען ווי שווער עס איז פאַר א מענשען זיך צו פאַרזעצען אין דעם קינד'ס געדאַנקען, אָדער בעסער, צוריק צו דענקען ווי ער אליין האָט אמאָל געדענקט; היינט ווי שווער איז שוין צוריק צו דענקען, ווי מענשען האָבען געדענקט מיט

צעהנדליגע טויזענדער יאָהרען צוריק. און דאָס איז טאקע די אורזאך, וואָס מיר קאָנען ניט פארשטעהן, ווי אזוי מענשען האָבען א מאָל געקאָנט גלויבען אין בוימער, העלצער, בהמות, חיות א. ז. וו.

טראָץ דיזע שווערינקייטען אָבער, מוזען מיר זיך באמיי־ העז, אויף וויפיל מעגליך, זיך פאָרצושטעלען די וועלט, ווי דער ווילדער מענש האָט זי געזעהען.

מיר וועלען דיזעס קאָנען טאָן ביז א געוויסען גראד, ווען מיר וועלען נאָר האלטען אין זינען, אז די געזעצע פון דענקען זיינען איבעראל די זעלבע. מיר וועלען דאן קאָנען זעהן, אז דער ווילדער מענש, אין זיין צושטאנד פון אנטוויקלונג, האָט גע־ דענקט גאנץ לאָגיש און ריכטיג.

ווי אזוי דענקט א מענש?

יעדער מענש, ווי ווילד אָדער ווי ציוויליזירט ער זאָל ניט זיין, קען נאָר דענקען אין פארבינדונג מיט וואָסער־עס־איז גע־ גענשטאנד. עס איז ניט מעגליך קיין געדאנק, וואו מען זאָל ניט דענקען וועגען וועלכער־עס־איז זאך, און דאן קאָנען מיר נאָר דענקען פון א זאך אָדער פון איהרע אייגענשאפטען אין פאר־ גלייך מיט אנדערע זאכען, וועלכע מיר קאָנען שוין פון פריהער. דעם מענשען'ס דענקען איז אלזאָ די טעטיגקייט פון קלאסיפי־ צירען (איינטיילען, פארגלייכען) זאכען און שייכות'ן פון זאכען. ווען מיר דענקען וועגען א „מענש ווי א בוים", הייסט עס, אז מיר האָבע פארגליכען איין אייגענשאפט פון א מענשען צו דער אייגענשאפט פון א בוים, וועלכען מיר קאָנען שוין פון פריהער — אין הויכקייט און גלייכקייט. ווען מיר דענקען פון איינעם וואָס „רעדט זיס" הייסט עס, אז מיר פארגלייכען אן אייגענ־ שאפט פון דיזען מענשען — זיין רעדען, צו דער אייגענשאפט פון אן אנדער זאך, פון צוקער, למשל, וועלכע מיר קאָנען שוין פון פריהער; מיר דענקען, אז דיזען מענשען'ס רעדען מאכט אויף אונז גראדע אזא ווירקונג, ווי זיסקייט מאכט אויף אונז. דאָ האָבען מיר קלאסיפיצירט צוויי פארשידענע אייגענשאפ־ טען און פארגליכען איינער מיט דער צווייטער. ווען מיר דענקען פון א „מענש ווי א חיה" הייסט עס, אז מיר האָבען פארגליכען

מאנכע אייגענשאפטען פון א מענשען — זיין פיהלען, זיין יושר — צו דער אייגענשאפט פון א חיה, א. ז. וו.

זאכען, וועלכע זיינען איינפאך און שטעהען אין נאָהענטער שייכות איינע צו די אנדערע, קאָנען פארגליכען און קלאַסיפיצירט ווערען פון איינפאכע קעפּ. יענע זאכען אָבער, וועלכע זיינען מעהר פארוויקעלט אין זייער שייכות און ניט אזוי נאָהענט איינע צו די אנדערע, קאָנען נאָר פארגליכען ווערען פון מעהר אנטוויקעלטע קעפּ. ווען ווייניגער אנטוויקעלטע מענשען נעמען זיך צו פארגלייכען מעהר פארוויקעלטע זאכען, וועלען זיי מאכען גרויסע פעלערען, ווייל זיי פארגלייכען נאָר שטריכען, וואָס זענען אויבערפלעכליך אם מייסטען ענליך, און ניט אימער זענען די מייסט ענליכע שטריכען די, וועלכע מען קאָן פארגלייכען און פון וועלכע מען קאָן ציהען שליסע.

איניגע ביישפילען וועלען קלאָר מאכען דעם גאנצען ענין. אין אלטע ביכער פון נאטור־וויסענשאפט ווערט דער וואל־פיש גערעכענט אלס א פיש. לעבענדיג אין וואסער און אויסזעהענדיג ווי א פיש — וואָס קאָן ער זיין עטוואָס אנדערש ווי א פיש? אין דער אמת'ן אָבער איז דער וואל־פיש א זויג־טהיר. פון וואנען איז געקומען דיזער טעות? ווייל די דאמאָלסדיגע געלעהרטע האָבען ניט געהאט גענוג פאקטען און גענוג וויסען איבער אלע חיות, וואָס לעבען אין וואסער, און זיינען אלזאָ ניט געווען גענוג אנטוויקעלט אין דיזער פראגע, האָבען זיי דעם וואל־פיש פארגליכען מיט דער זאך, צו וועלכער ער איז אויבערפלעכליך אם מייסטען עהנליך. ווידער, ווער ווייס דאָס ניט די מעשה פון דעם פויער, וועלכער האָט צוהאקט א גאָלדענעם זייגערל אויף שטיקלעך אום צו דער'הרג'ענען דעם טייוועל, וואָס האָט אינעווניג געקלאפּט? איז דיזער פויער געווען משוגע? געווייס ניט. ער האָט גערעכנט גאנץ לאָגיש; ניט זייענדיג אָבער באקאָנט מיט דער מעכאניק און ניט וויסענדיג, פארוואָס דאָס זייגערל קלאפּט און שאָקעלט זיך אינעווייניג, איז דאָס געווען דער איינציגער ישלום, צו וועלכען ער האָט געקאָנט קומען. ער האָט נאָר פארגליכען די אייגענשאפט פון א געוויסען געגענשטאנד צו דער מייסט עהנליכער אייגענשאפט פון אן אנדער געגענשטאנד, נעמליך, די באוועגונג פון א מענ־

שען צו דער באוועגונג פון דעם זייגערל, און איז געקומען צום שלום, אז אין דעם „שאכטעלע לעבט עטוואס“. קיין מענש איז דיזעס ניט, דאס האט ער ווידער אויסגעפינען פון פאר־גלייכונגען פון אנדערע אייגענשאפטען פון א מענשען און א זייגערל; פון טייוואלים אבער ווייס ער שוין פון פריהער, אז זיי לעבען און באוועגען זיך, נאר מען קאן זיי ניט זעהן, האט ער דאן פארגליכען די אייגענשאפט פון דעם זייגערל מיט יענע און איז געקומען צום שלום, אז דא איז ניט אנדערש ווי א טייוועל.

לאמיר נעמען נאך א ביישפיעל: ווען נאך א לאנגען, שטארקען פראסט, ווען די לופט, זייענדיג געדיכט אנגעפילט מיט וואסער, קומט אין באריהרונג מיט א גלאטער און קאלטער זאך, צום ביישפיל, א וואנד, און נאך דעם ווי דאס וואסער האט זיך דארט גענוג אנגעזאמעלט און עס הויבט אן אראפצו־טריפען, הערט מען די באמערקונג: „די וואנד שוויצט“, ווייל ניט זעהענדיג ווי דאס וואסער איז ארויפגעקומען אויף דער וואנד, מאכט עס דעם איינדרוק ווי עס וואלט ארויסגעקומען פון דער וואנד, אקוראט ווי שוויים קומט ארוים פון א מענשען. וואס האט מען דא געטאן? מען האט פארגליכען די אויבער־פלעכליכע, מייסט־עהנליכע שייכות פון איין זאך צו אן אנדע־רער, און עס איז ארויסגעקומען א גרויסער טעות.

ווען אזעלכע פעלערען טרעפען נאך מיט היינטיגע מענ־שען, קאנען מיר זיך שוין פארשטעלען וואס'ערע פעלערען די אורא לטע מענשען, וועלכע האבען פיל, פיל ווייניגער גע־וואוסט, האבען געמאכט מיט זייערע פארגלייכונגען, אדער בע־סער, מיט זייער דענקען. אט איז א ביישפיל: געוויסע אינדיאנער גלויבען נאך היינט, אז טוי איז די שפייעכץ פון שטערען. באטראכט דעם אורשפרונג פון דיזען גלויבען: טוי איז א קלארע פליסיגע זאך, וועלכע ליגענדיג אויף די בלעטער מאכט דעם איינדרוק ווי זי וואלט געקומען פון אויבען, אקוראט ווי שפייעכץ קומט פון מויל. אראפקומענדיג אבער אין א קלארע ניט וואלקענדיגע נאכט, האט זי נאר געמוזט קומען פון דער איינציגער זאך, וועלכע מען קאן זעהען — פון די שטע־רען.

איצט האָבען מיר זיך געוויסערמאסען צוגעפערטיגט צו פארשטעהן די אורשפּרינגליכע אידעען. מיר ווייסען שוין, אז רענקען איז א פּראָצעס פון פארגלייכען זאכען מיט אנדערע, וואָס מען קאָן שוין פון פריהער; מיר ווייסען אויך, אז ניט זייענדיג באקאָנט מיט גענוג פאקטען, קומט די פארגלייכונג ארויס א פאלשע. לאָמיר איצט טאָן א בליק אויף די אומ־שטענדען, אונטער וועלכע דער ווילדער מענש האָט זיך געפונען און וואָס׳ערע אידעען עס האָבען זיך ביי איהם געמוזט אנט־וויקלען.

די נאַטירליכע ערשיינונגען און דער ווילדער מענש.

אויף דעם הימעל האָט א ווילדער מענש געזעהן א וואָל־קען, וועלכער וואקסט פון מינוט צו מינוט און האלט זיך אין איין באוועגען; אין אנדערס מאָל, ווען ער קוקט זיך צו צו דיזער באוועגליכער מאסע, זעהט ער ווי טיילען רייסען זיך אָפּ פון דעם וואָלקען, פליהען אוועק און פארשווינדען, און אָט איז די גאנצע מאסע אוועק. וואָס קאָן זיך דער ווילדער דענקען וועגען דיזען פאל? וואָס א וואָלקען איז, ווייס ער ניט. ער ווייס נאָר, אז ער האָט געזעהן א זאך, וועלכע ער האָט פריהער ניט גע־קאָנט זעהן, און וועלכע איז איצט ווידער פארשוואונדען.

אין דעם זעלבען רוים, איבער זיין קאָפּ, פּאסירען נאָך אנדערע זאכען, וועלכע ער קאָן זיך ניט ערקלערען.

ווען דער טאָג הויבט אן אונטערצוגעהן און עס הויבט אן צו ווערען דונקעל, צייגען זיך אין דער הויף בלישטשענדע פינטעלעך, און וואָס פינסטערער עס ווערט, אלץ מעהר פינ־טעלעך באווייזען זיך און זיי שיינען אלץ העלער. אין דער פריה פארשווינדען זיי ביסלעכווייז, איינס נאָך איינט, אקוראט ווי זיי זיינען געקומען, ביז די לעצטע. זייענדיג גאנץ פארשידען פון די וואָלקענעס אין אלע הינזיכטען, זיינען זיי אָבער גלייך אין דעם, וואָס דאָ באווייזען זיי זיך און דאָ פארשווינדען זיי. אז א שוואכערע ליכטיגקייט ווערט פארדונקעלט פון א העלערע און אז די שטערען שיינען אויך ביי טאָג, כאָטש מען זעהט זיי ניט, דאָס זיינען זאַכען, וועלכע דער אורשפּרינגליכער מענש

קאָן זיך ניט פאָרשטעלען און אויך ניט באגרייפען. אלץ וואָס ער זעהט און באגרייפט איז, אז דיזע אלע זאכען באווייזען זיך און פארשווינדען. דאָס זעלבע איז אויך מיט דער זון און מיט דער לבנה: אלע זיינען פארשידען איינע פון די אנדערע, אָבער אלע זיינען גלייך אין דעם, וואָס זיי ערשיינען און פאר־שווינדען אין באשטימטע צייטען.

אויסער די געוועהנליכע זאכען, וואָס ער זעהט כמעט יע־דען טאָג, קומען נאָך צו די אונגעוועהנליכע זאכען, וואָס פאַ־סירען ניט אלע טאָג, ווי א קאָמעט, א מעטעאָר, א בליץ, א רעגען־בויגען א. ז. וו. אלע דיזע זאכען האָבען דיזעלבע איי־גענשאפט: זיי באווייזען זיך און באהאלטען זיך. זייענדיג פאָלשטענדיג אונוויסענד, אָבער האָבענדיג צו דער־זעלבער צייט א זכרון צו געדענקען די זאכען וואָס ער זעהט, מוז ביי איהם אויסקומען, אז „אויף דעם הימעל איז א יריד״, אז דער הימעל איז עפּעס א זאמעל פּלאַץ פאר פארשידענע זאכען, וועלכע האלטען אין איין קומען און אין איין געהן, אייניגע ביסלעכווייז, אנדערע מיט אמאָל, אָבער אלע גלייך אין דעם, וואָס מען וויים ניט פון וואנען זיי קומען און וואוהין זיי געהען אוועק.

און ניט נאָר דער הימעל, אויך די ערד׳ס איבערפלעכע גיט איהם געלעגענהייט צו באמערקען פילע אזעלכע ערשיי־נונגען. אָט האָט ער נאָר וואָס געזעהען א רעגען. מיט א מאָל האָט זיך אָנגעהויבען צו גיסען וואסער, ער וויים ניט פון וואַ־נען. דאָס וואסער זאמעלט זיך אויף דער ערד, און אין פארלויף פון עטליכע שטונדען איז עס פארשוואונדען. עס איז אוועק און ער וויים ניט וואו עס איז אהינגעקומען.

וואָס איז א ווינד? ווער קאָן דאָס דעם ווילדען ערקלע־רען? פּלוצלונג אין דעם פּלאַץ, וואָס איז, דוכט זיך, ליידיג פון אלע זייטען, קומט עפּעס א זאך, וועלכע ער קאָן ניט זעהן, און טרייסעלט די בוימער, טרייבט די בלעטער, צורודערט דאָס וואַ־סער און מאנכעס מאָל טרייבט עס איהם אליין, אז ער קאָן זיך נאָר מיט שוועריגקייט צוריקהאלטען. די נאטור פון דיזער ער־שיינונג קאָן איהם קיינער ניט ערקלערען. אין איין זאך איז ער אָבער איבערצייגט: אז אלע זאכען ארום איהם באוועגען זיך

און ער אליין ווערט געשטופּט פון אימיצען, וועלכען ער קאָן ניט זעהן.

וואָס'ערע אידעען קאָן זיך דיזער ווילדער מענש מאכען פון דיזע אלע זאכען? ווי קאָן ער זיך דאָס אלעס ערקלערען? די אלע וויסענשאַפטליכע ערקלערונגען וואָס מיר האָבען היינט, ווייס ער ניט, ווי־זשע באגרייפט ער דיזע אלע ערשיינונגען?

א תירוץ אויף דיזער פראגע קאָן מען געפינען, ווען מיר וועלען באטראכטען געוויסע באמערקונגען פון קינדער. ווייזט א קינד א סטערעאָפּטישע בילד און איהר וועט זעהען, אז יעדעס מאָל וואָס א בילד פארשווינדעט, שרייט דאָס קינד אז דאָס בילד איז אוועקגעגאנגען. די אידעע וואָס דאָס קינד האָט איז ניט, אז דיזע זאך וואָס עס האָט נאָר וואָס געזעהען, האָט אויפגעהערט צו עקזיסטירען, נאָר אז דאָס איז אוועק אויף א צייט. דאָס זעלבע פּאסירט אויך מיט דעם ווילדען. ער ווייס אויך פון פארשידענע זאכען ארום איהם, וואָס געהען אוועק און עקזיסטירען ווייטער, און ער גלויבט, אז די אנדערע זאכען עקזיסטירען אויך און געהען אוועק נאָר אויף א צייט. ווען מען בארעכענט נאָך, אז זיינע ערפאהרונגען פון ווינד זאָגען איהם, אז עס זיינען פאראן זאכען, וועלכע מען קאָן ניט זעהן און באזיצען דעסטוועגען קראפט, וועט מען איינזעהן, אז דיזער גלויבען ביים ווילדען איז גאנץ נאטירליך.

אן אנדער מין ערשיינונגען פיהרען דעם ווילדען צום גלויבען אין מעטאַמאָרפאָזען (פארוואנדלונגען), אז איין זאך קאָן פארוואנדעלט ווערען אין א צווייטע, אז פון א מענש קאָן ווערען א ציג, אן אָקס אָדער א שטיין, און אויך פארקערט.

דער פּלאַץ איז דאָ באשרענקט צו ברייגנען אלע פאקטען, וועלכע ספּענסער האָט צוזאמענגעקליבען. איך וועל דאָ נאָר אויפמערקזאם מאכען אויף דער מעשה מיט לוט'ס ווייב. אידען גלויבען נאָך ביז היינטיגען טאָג, אז פון לוט'ס ווייב איז געוואָרען א שטיק זאלץ און וואשען נאָך ביז היינטיגען טאָג מים אחרונים מטעם מלח סדומית.

מיר האָבען ערשיינונגען, וועלכע קאָנען זאָגאר נאָך היינט א גאנץ אנטוויקעלטען מענשען מאכען גלויבען אין פארוואנד־לונגען. בארעכענט דעם גרויסען אונטערשיד פון די זריעה, וואָס

מען לייגט אין דער ערד, און די פּרוכטען וואָס וואקסען ארוים. ווי פארשידען זיינען די אייער פון די הינדעלעך, וואָס קומען פון זיי ארוים! בארעכענט נאָר דיזעס, און איהר וועט איינזעהען, אז פאר א ווילדען איז זעהר לייכט צו גלויבען אין פארוואנדלונג. עס איז נאָך גאָר ניט לאנג צוריק ווי געבילדעטע מענשען האָבען געגלויבט, אין דער פּראָסטער עולם גלויבט נאָך היינט, אז אין פארפוילטע פלייש קומען אריין ווערים פון זיך זעלבסט, אָדער אז די ווערימלעך אין קעז קומען פון קעז גופא, דאָס הייסט, אז דאָס פארפוילטע פלייש אָדער קעז האָט זיך פארוואנדעלט אין לעבעדיגע ווערים.

ווען דיזעס איז מעגליך, ווען פון פלייש אָדער פון קעז קאָן ווערען ווערים, ווען פון אַן איי קאָן ווערען א הון, ווארום קאָן ניט א מענש ווערען א פערד, אַן אייזעל, א שטיין? און ווארום קאָן ניט א פערד ווערען א מענש? דער ווילדער האָט דאָס טאקע געגלויבט.

וואָס איז א שאָטען? וואָס קאָן זיך דער ווילדער דענקען וועגען דיזע ערשיינונג?

דער וואָס האָט נאָך ניט פארגעסען זיינע קינדערשע געדאנקען, וועט זיך ערא־ינערען מיט וואָס'ער אינטערעס ער פלעגט באטראכטען א שאָטען, ווי ער באוועגט די הענט און די פיס, ווי ער לויפט, געהט, שטעלט זיך אָפּ א. ז. וו. אָט האָט ער זיך אויסגעצויגען, אָט האָט ער זיך איינגעקאָרטשעט, דאָ לויפט ער אויף דער וואנד און דאָ אויף דער ערד א. ז. וו. קינדער באטראכטען א שאָטען פאר אַן עקזיסטירענדע זאך. היינט ווייסען מיר, אז דער שאָטען שטאמט פון דעם וואָס די ליכטיגקייט קומענדיג אין שטראהלען, לאָזט איבער דיזע פלעצער, וואָס זיינען פארשטעלט פון אַן אונדורכדרינגליכע זאך, ניט באלויכטען. דער ווילדער ווייס דערפון גאָרניט. עס איז אויך ניטאָ קיינער וואָס זאָל איהם זאָגען: „עט, דאָס איז נאָר א שאָטען". ער זעהט דעם פאקט, און מוז קומען צום שלוס, אז א שאָטען איז אַן **עקזיסטירענדע זאך**. ער זעהט אָבער אז דער שאָטען איז נאָר דאָ וואו ער איז דאָ, אז ער געהט ווען ער געהט, און שטעהט ווען ער שטעהט. ער קומט דארום צום שלוס, אַז דֶער שאָטען איז אַ טֵייל פוּן אִיהֶם.

ווי ווייט עס איז אמת, אז ווילדע מענשען באטראכטען דעם שאָטען אלס אן עקזיסטירענדע זאך, זיינען דאָ פילע באַ־וויזע: די בענין־נעגער באטראכטען דעם שאָטען אלס זייער נשמה; אנדערע האָבען מורא פאר זייער שאָטען; אנדערע גלויבען, אז זייער שאָטען שפירט נאָך אלץ וואָס זיי טוען און זאָגט נאכהער עדות געגען זיי. די גרינלענדער זאָגען, אז אַ מאן׳ס שאָטען איז איינער פון זיינע נשמות — דיזע וועלכע געהט ארוים פון זיין קערפער ביי נאכט. אידישע קינדער גלויבען, אז ווען זיי זעהען ניט דעם שאָטען, איז אַ סימן, אז זיי וועלען שטארבען. אויב איך האָב ניט קיין טעות, געפינט זיך דיזער אבערגלויבען אין ספר זכירה.

דער שאָטען איז אלזאָ אַ זאך, וואָס אַ מאָל באווייזט ער זיך און אַן אנדערש מאָל פארשווינדעט ער; קומען קומט ער פון דעם מענשען גופא. דאָס ווידער ברענגט ארויף אויף דעם רעיון, אז דער מענש איז א ט אָ פּ ע ל ט ע ר; איינער וועלכען מען זעהט און אַ צווייטער, וועלכער באווייזט זיך נאָר צייטענווייז. אז דאָס איז אזוי, האָט דער ווילדער נאָך אנדערע באווייזע. יעדעס מאָל וואָס ער קוקט אין וואסער אריין, זעהט ער אַ מענ־שען גראָד ווי ער, אַ מענש וואָס טוט נאָך אלעס וואָס ער טוט. ער וויים ניט וואָס הייסט „אָפּשפּיגלען“, ער וויים ניט ווי אזוי דאָס אָפּשפּיגלען קומט, ער זעהט נאָר דעם פאקט. גאנץ טיף אין וואסער זעהט ער נאָך אנדערע זאכען; ער זעהט דאָרט וואָלקענס גראדע ווי איבער זיך. די וואָלקענס פון אויבען קומען און פארשווינדען. אונטען זיינען אויך דאָ וואָלקענס. האָבען ניט די וואָלקענס פון אויבען אַ שייכות מיט די וואָלקענס פון אונטען? ביי נאכט, זעהט ער אין וואסער שטערען, וואָס פינק־לען גראדע ווי די פון אויבען. זיינען פאראן צוויי פּלעצער פאר שטערען? זיינען אפשר דיזע וואָס זיינען פארשוואונדען ביי טאָג ארונטערגעגאנגען צו יענע וואָס זיינען טיף אונטער דעם וואסער?

אָט איז אַ בוים, פון וועלכען ער ברעכט צווייגען צום פייער — איז דיזער בוים אויך אַ טאָפּעלטער? האָט דאָס, וואָס די צווייג פארשווינדעט אין דעם פייער, עפּעס אַ צוזאַ־מענהאנג מיט דעם זעהבארען און אונזעהבארען צושטאנד,

וואָס ער באמערקט אין אנדערע זאכען? עס זיינען טאקע דאָ פעלקער וואָס גלויבען אין דיזע אלע זאכען. גאנץ דאָס זעלבע איז מיט א ווידער־קול. דיזעלבע ערשיינונג, דיזעלבע שליסע.

די אידעע פון טויט און תחית המתים.

ביז איצט האָבען מיר געזעהען ווי די אויסערליכע אומ־שטענדען ברענגען דעם ווילדען מענשען צום געדאנק, אז יעדע זאך איז א טאָפּעלטע. לאָמיר איצט איבערגעהן צו דעם מענשען גופא.

וואָס איז א חלום? וואָס'ערע געדאנקען ערוועקען אין איהם א חלום? הונגער און פולבלוטיגקייט — ביידע א גע־וועהנליכע זאך ביי דעם ווילדען — רופען ארויס זעהר לעבע־דיגע חלומות. נאָך אן אונגעלונגענע יאגד און א לאנגען הונ־גער, פאלט דער ווילדער אוועק מיד און מאט און שלאָפט איין; מיט א מאָל געפינט ער זיך אויף א זעהר גליקליכער יאגד, ער טויטעט, שינדט, קאָכט אָפּ זיין רויב און — כאפּט זיך אויף גראדע אין דער מינוט, ווען ער וויל ארייננעמען דעם ערשטען ביסען אין מויל. ער קאָן ניט זאָגען: „עט, דאָס איז נאָר א חלום“, ווייל ער האָט קיין באגריף פון דעם, וואָס מען רופט „כח הדמיון“. ער נעמט די פאקטען ווי זיי פאסירען. ער געדענקט גאנץ דייטליך אלעס וואָס ער האָט געזעהען, ווי ער האָט זיך פארמאָסטען, ווי ער האָט געשינדען די הויט א. ז. וו. אמת, ער געפינט זיך מיט אמאָל גאנץ רוהיג ליגענדיג אויף דעם זעלבען אָרט, וואו ער האָט זיך אוועקגעלעגט, ער פאר־שטעהט ניט פון וואנען דיזע ענדערונג קומט, אָבער וואָס מאכט דאָס אויס? קנאפּ זאכען זעהט ער, וועלכע ער קאָן ניט באגרייפען און וועלכע ער פארשטעהט ניט? אין דער ארומיגער וועלט זעהט ער פילע זאכען וואָס באווייזען זיך און פאר־שווינדען. ווארום זאָל דאָס אויך ניט זיין איינס פון דיזע זאכען? עס זיינען פאראן פילע פאקטען, וועלכע באווייזען, אז דער ווילדער באטראכט טאקע דעם חלום אלס א ווירקליכע פאסירונג.

צו וואָס פאר א שלום קאָן דער ווילדער קומען? ווען ער

כאפּט זיך אויף, דערצעהלט ער די פּאסירונג אין זיין אונפּאָל־קאָמענער שפּראך צו אנדערע. ער גערענקט יעדע איינצעלהייט; ער איז איבערצייגט, אז ער איז געווען אוועק. זיינע חברים ווידער זאָגען, אז ער איז די גאנצע צייט געלעגען אויף איין אָרט, און ער זעהט טאקע זיך ליגען אויף דעם פּלאַץ. ער איז אלזאָ איבערצייגט איןביידע זאכען: אז ער איז דאָ געלעגען און אז ער איז צודערזועלבער צייט געווען אנדערסוואו. דאָס לייכטעסטע, דאָס איינפאכסטע פאר איהם איז צו גלויבען, אז ער איז א טאָפּעלטער, אז ער איז אין אמת'ן צוויי, איינער וועלכער געהט אוועק אויף א צייט ווען דער צווייטער בלייבט איבער.

פילע ווילדע פעלקער גלויבען נאָך ביז'ן היינטיגען טאָג אין דעם. מיר דארפען אָבער גאָר ניט געהן צו די ווילדע, מיר געפינען עס אויך נאָך היינטיגען טאָג ביי אונז אידען. יעדער פרומער איד, איידער ער געהט שלאָפען, זאָגט מיט גרויס כונה: „בידך אפקיד רוחי“ — אין דיין האנט גיב איך איבער מיין נשמה; און נאָך דעם שלאָף: „מודה אני לפניך מלך חי וקים שהחזרת בי נשמתי בחמלה, רבה אמונתך“ — איך דאנק דיר לעבעדיגער און שטארקער קעניג וואָס דו האָסט מיר צוריק אָבגעגעבען מיין נשמה, ביזט א גרויסער עהרליכער מאַן.

ווען דיזע אלע זאכען, וואָס דער ווילדער טוט אין חלום זיינען ווירקליכע זאכען, זיינען דאָך די מענשען, חיות אָדער זאכען, וואָס ער זעהט אין חלום, אויך ווירקליכע זאכען. דער ווילדער גלויבט דאָס טאקי, און פון דעם קומען ארויס גאנץ אנדערע גלויבענס. ספּענסער ברענגט זעהר פילע פאקטען פון די ווילדע און וואָס עס קומט ארויס פון דעם גלויבען אין חלומות. מיר דארפען אָבער זיך ניט אוועקלאָזען צו די ווילדע, מיר געפינען דאָס אלעס ביי זיך אין דער היים: די גאנצע אי־דישע נבואה איז געקומען בחלום ליל; שלמה המלך האָט זיך אויסגעקליבען חכמה אין חלום; יעדער איד וויים פון הטבת חלום, און יעדע אידענע וויים, אז א חלום מוז מען אויסלעגען צו גוטען. דער תלמוד וויים אונז אויך צו דערצעהלען א סך גוטע זאכען פון חלומות, אפילו יעדער היינטיגער איד וויים געוויס עפּעס א מעשה וואָס האָט זיך געטראָפען מיט א חלום.

מען קאָן פון דיזען פארשטעהן, וויפיעל דער גאנץ אורשפרונג־ליכער מענש האָט געקאָנט גלויבען אין חלומות און ציהען דעם שלוס, אז ער איז א טאָפּעלטער.

דיזער גלויבען אין א צווייטען „איך" שטימט פאָלשטענדיג מיט אלע אנדערע זאכען וואָס ער קאָן. אלע זאכען זיינען דאָך טאָפּעלטע. אלע זאכען באווייזען זיך, ווערען פארשוואונדען און באווייזען זיך ווידער; איז ער ניט עהנליך צו דיזע אלע זאכען? האָבען דיזע זאכען ניט זייער שאָטען? האָט ער ניט קיין שאָטען? ווערט ניט זיין שאָטען פארשוואונדען ביי נאכט? זעהט מען ניט באשיינפּערליך, אז דיזער שאָטען איז זיין צווייטער „איך", וועלכער וואנדערט אוועק ביי נאכט? די גרינלענדער וואָס גלויבען דאָס, זיינען פון זייער ווילדען שטאנדפונקט גאניז לאָגיש.

לאָמיר יעצט איבערגעהן צו אנדערע פאקטען.

ווען א מענש שלאָפט איז ער גאניז אונבאוועגליך. דיזע אונבאוועגליכקייט געהט איבער אין טעטיגקייט, ווען דער שלאָף ווערט געשטערט. אמת, די שטערונג איז ניט אימער גלייך. א מאָל איז גענוג נאָר צו רעדען א וואָרט, אן אנדערס מאָל מוי מען שרייען הויך, אנאנדערס מאָל ווידער דארף מען שטופּען אָדער גאָר רייסען דעם שלאָפענדען, דאָך וויים דער ווילדער פון ערפאהרונג, דאָס ווען ער ליגט און קען זיך ניט ריהרען, הויבט ער זיך אָן צו ריהרען און הויבט אָן צו ווערען טעטיג, ווען מען רופט זיין נאָמען, אָדער ווען מען גיט איהם א שטופּ. אמאָל טרעפט זיך אָבער, אז דער ווילדער ווערט פארוואונדעט און פאלט אין חלשות; מען שרייט, מען רופט זיין נאָמען, מען רייסט און מען קנייפּט, אָבער עס העלפט ניט. ענדליך, נאָך א שטי־קעל צייט, איז ער אויפגעוואכט. אפּאָפּלעקסיע איז אין זעהר פילע הינזיכטען עהנליך צו חלשות, דער מאן איז אנידער־געפאלען, מען שרייט, מען רייסט, אָבער עס העלפט נישט.

פון דיזען קומט ארויס דער גלויבען, אז דער צווייטער „איך" געהט אוועק א ו י ף פ א ר ש י ד ע נ ע צ י י ט ע ן. אמאָל קומט ער צוריק ווען מען גיט נאָר א פּיפּס, אנאנדערס מאָל מוז מען העכער שרייען, אמאָל דויערט עס א ביסעל לענגער, און טיילמאָל קומט ער גאָרניט צוריק.

דיזען אורשפּרונגליכען גלויבען קאָן מען באמערקען נאָך היינט פון אונזער שפּראך: מיר זאָגען נאָך היינט אויף איינעם וואָס האָט גע'חלש'ט: „ער איז געקומען צו זיך".

וואָס פאר א פאָרשטעלונג קאָן דער ווילדער זיך מאכען פון טויט? ער זעהט פארשיידענע פאָרמען פון אונבאוועגליכקייט, ווי שלאָף, חלשות, אפּאָפּלעקסיע א. ז. וו. נאָך דיזע אלע פּאַסירונגען ווערט דער מענש צוריק באוועגליך; קאָן ניט געמאָלט זיין, מען זאָל אויך ווערען לעבעדיג נאָך'ן טויט? די גאנצע זאך איז דאָך נאָר וואָס דער צווייטער „איך" איז אוועק; נו, דיזער „איך" קומט דאָך אָפט צוריק נאָך א געוויסער צייט, פאר וואָס זאָל ער ניט קאָנען צוריקקומען נאָך א לענגערע צייט?

אז שטארבען איז ניט מעהר ווי דאָס, וואָס דער צווייטער „איך" איז אוועק, דארף מען אידען ניט באווייזען. יעדער איד וויים, אז די נשמה געהט ארויס, ווען א מענש שטארבט. אידען גלויבען זאָגאר, אז אפילו דאן איז דער קערפּער ניט טויט; מיר געפינען: „קשה רימה למת כמחט בבשר החי" (ווערים שטעכען דעם טויטען גראדע ווי שפּילקעס שטאכען א לעבעדיגען); אידען גלויבען דאָס דעם טויטענ'ס קולות הערען זיך פון איין עק וועלט ביז צום צווייטען, און ווען מען זאָל אויפרייסען די שוועל פון טיר וואו דער מת ליגט, וואָלט מען געקאָנט הערען די קולות.

ווען שטארבען איז ניט מעהר ווי דאָס וואָס דער צווייטער „איך" געהט אוועק, איז דאָך אויך מעגליך, מען זאָל זיך ביי דעם צווייטען „איך" איינבעטען, ער זאָל נאָך בלייבען. ער קומט דאָך אמאָל צוריק, ווען מען רופט איהם. דאָס ערשטע וואָס די ווילדע טוען איז — אָ ב צ ו ר ו פ ע ן ד ע ם ט ו י ט ע ן. איהר וועט זיך שוין אליין ערינערען, אז אידען רופען אויך אָפּ טויטע. אלע ווייסען ווי א אידענע באקלאָגט איהר נאָר וואָס פארשטאָרבענעם מאן, ווי זי שרייט: „פאר וואָס געהסטו אוועק? וואו לאָזטטו מיך מיט די קינדער אליין? א. ז. וו." אזוי ווי דאָס רופען העלפט אָבער „ווי א טויטען באנקעס", דעם טויטען ארט דאָך ניט ווי ער לאָזט איבער דאָס ווייב מיט די קינדער, בעט מען איהם נאכהער מחילה, ער זאָל כאָטש זיין א מליץ יושר און זיך מיהען

אז אידען גלויבען אז מען קאָן מחיה מתים זיין, ווייסען מיר אויך פון דער מעשה מיט אלישה און דאָס קינד וואָס ער האָט לעבעדיג געמאכט, אויף דער בקשה פון קינד'ס מוטער שונמית.

דיזע אלע זאכען געפינען מיר ביי די ווילדע. נאָכדעם ווי זיי האָבען גערופען דעם צווייטען „איך", און ער קומט ניט, נעמען זיי מאנכעס מאָל און שלאָגען דעם ערשטען „איך" מכת רצח. די האָטענטאָטען זידלען, שימפּפען און שלאָגען די שטערבענדע, אָדער די וואָס זיינען נאָר וואָס געשטאָרבען, דער־פאר וואָס זיי געהען אוועק. די פידזשענס דענקען, אז רופען דעם טויטען ביים נאָמען איז א סגולה בדוקה ער זאָל ניט אוועקגעהן; די פאנטיעס רעדען צו זייערע טויטע, מאנכעס מאָל אין א טאָן פול מיט פאָרווירפע ווייל זיי געהען אוועק; אנדערע בעטען זיך ביי די נשמה, זי זאָל זיי אָבהיטען און באשיצען; די קארבים בעטען „די טויטע זאָלען זיי ערקלערען, ווארום זיי געהען אוועק פון דער וועלט". אויף די סאמאָא אינזלען זיינען דעם טויטענס פריינדע געגאנגען צום גייסטליכען מיט א מתנה און איהם גע־בעטען, ער זאָל פּועל'ן ביים טויטען זיך מתודה צו זיין אויף די זינד דורך וועלכע ער איז געשטאָרבען, א. ז. וו.

דיזע זאכען טוען זיי ניט נאָר וועגען די וואָס זיינען נאָר וואָס געשטאָרבען, נאָר אויך וועגען דיזע וואָס זיינען שוין פון לאנג טויט. מיר דארפען דאָ אויך ניט געהן צו די ווילדע: אידען געהען נאָך היינט אויף קבר אבות. ווען א יתום אָדער א יתומה האָט חתונה, געהט ער אָדער זי בעטען די פארשטאָרבענע על־טערען אויף דער חתונה. ווען יעמאנד איז שטארק קראנק, אָדער ווען עס ברעכט אויס אן עפּידעמישע קראנקהייט, לויפט מען בעטען ביי די טויטע, זיי זאָלען זיך מיהען. אידען גלויבען איבערהויפּט, אז די טויטע ווייסען אלעס וואָס קומט פאָר און וואָס וועט פאָרקומען אויף דער וועלט.

די גמרא דערצעהלט אזא מעשה: א געוויסער חסיד האָט אמאָל אויסגעגעבען זיין גאנצע געלט אויף צדקה. די ווייב איז געווען אן ארורה האָט ער מורא געהאט צו געהן שלאָפען א היים. הושענא רבה ביי־נאכט איז עס געווען, איז ער געגאנגען שלאָפען אויפ'ן בית עולם.

דאָרט האָט ער געהערט, ווי צוויי מתים זיינען זיך צוזאמענגע־קומען און גענומען שמועסען וועגען אונזער זינדיגער וועלט. פון זיי האָט ער אויסגעפונען, אז אלע די וואָס וועלען פארזייהען אין די ערשטע צייט, וועלען האָבען א גראָטענעם יאָהר, ווע־רענד די וואָס וועלען פארזייהען אין די אנדערע צייט וועלען האָבען א ניט גראָטענעם יאָהר. ער איז געקומען אין שטאָדט ארייין און האָט דערצעהלט די מעשה צו אייניגע, און די וואָס האָבען איהם געפאָלגט, זיינען גליקליך געוואָרען. איבער א יאָהר אין דער זעלבער צייט איז ער ווידער געגאנגען אויף דעם זעלבען פלאץ. די צוויי טויטע זיינען זיך ווידער צוזאמענגעקומען האָבען ווידער גענומען שמועסען פּאָליטיק און ער האָט אויסגעפונען, אז היי־יאָהר, ווער עס וויל האָבען א גראָטענעם יאָהר מוז פארזייהען אין די צווייטע צייט און — כך הוה.

פון דעם גלויבען, אז דער טויט איז נאָר דאָס וואָס דער צווייטער „איך" איז אוועק פאר א לענגערע צייט, קומט ארויס נאָך א זאך: דער מנהג וואָס מען גיט מיט די טויטע עסענ־ווארג. אנדערע ווילדע גיבען זאָגאר מיט ווייבער און שקלאפען; אייניגע, ווי די איראָקעזען (א געוועזענער אינדיאנער שטאם), לאָזען ברענגען פייער אויף דעם קבר, צו געבען די נשמה א מעג־ליכקייט אָבצוקאָכען די שפייז. די פאנטיעס שטעלען אוועק פלייש און וויין לעבען דעם טויטען קערפער; די נייזילענדער, וועלכע גרייטען אויך אָן עסענווארג פאר געשטאָרבענע, בא־הויפּטען אז ביי־נאכט קומען די נשמות און עסען. ביי אידען, אין מאנכע מקומות, לעגט מען אוועק א שטיקעל ברויט מיט זאלץ אויף דעם טויטען גוף, און איבעראל שטעלט מען אוועק א גלאָז מיט וואסער מיט א טיכעל, „ווייל די נשמה קומט זיך טובל זיין".

דאָס מיטגעבען שפייז די טויטע איז אזוי אלגעמיין, אז מען קאָן עס געפינען אין אלע טיילען פון דער וועלט און ביי אלע פעלקער.

אום דער טויטער זאָל ווערען צוריק לעבעדיג, ער זאָל אויפשטעהן תחית המתים, ווי מען זאָגט אויף אידיש, מוז מען זעהען אז דער קערפער זאָל בלייבען ניט ג ע ר י ה ר ט. די קבורה איז דורך דעם געוואָרען ביי פיעלע ווילדע פעלקער א

הייליגע און וויכטיגע זאך. די גרעסטע שטראף פאר די עגיפטער איז געווען דאס פארניכטען פון דעם קערפער, ווייל זיי האבען פעסט געגלויבט, אז אהן דעם קערפער איז ניט מעגליך קיין תחית המתים. דאס איז אהן צווייפעל די אור־זאכע, ווארום דאס באלזאמירען האט זיך ענטוויקעלט אין מצרים צו אזא הויכע שטופע.

געוויסע נעגערקעס, פארקערט ווידער, ווארפען אין וואסער די קערפערס פון זייערע פארשטארבענע מענער, גלוי־בענדיג דערמיט צו דערטרינקען די נשמות, וועלכע וועלען זיי שוין מעהר ניט קאנען אנמאכען קיין צרות. די אביסיניער באַ־גראבען ניט זייערע פארברעכער אלס שטראף.

דאס איז אין פעלע, ווען מען וויל ניט די טויטע זאלען האבען א תקומה. פאר אזעלכע טויטע, וואס מען וויל זיי זאלען אויפשטעהן תחית המתים, גיבען זיך די ווילדע די גרעסטע מיה, אז דער גוף זאל ניט צו שאנדען ווערען; זיי געהען אזוי ווייט, אז די קברים ווערען אויך אבגעהיט. און דאס ווערט געטאן אויף פארשיידענע אופנים. נאטירליך, וואס טייערער דער טויטער איז ביים לעבען אלץ מעהר מיה גיט מען זיך צו פארהיטען זיין קערפער און זיין קבר נאך'ן טויט.

אייניגע פעלקער שיטען אן גרויסע בערג מיט ערד, און זיי האלטען עס פאר אן עהרע ארויפצושיטען א ביסעל ערד, אנדערע לייגען אן שטיינער, א. ז. וו. פון דעם זיינען אודאי נעקומען די גרויסע פיראמידען אין מצרים.

זיי געהען נאך ווייטער, די ווילדע, אום צו פארהיטען דער קערפער זאל ניט פארניכטעט ווערען. די פארצייטיגע מעקסיקאנער, למשל, פלעגען זייערע טויטע ארייגלעגען אין א קארב און אויפהענגען אויף א צווייג פון א בוים, „כדי זיי זאלען זיי ניט דארפען זוכען אין צייט פון תחית המתים". די פערואנער פלעגען באהאלטען די נעגעל און די האר „כדי זיי זאלען עס ניט דארפען זוכען אין געטומעל פון תחית המתים".

און ווידער ווילט זיך דא עראינערען אונזערע אחינו בני ישראל. איהר ווייסט אלע, וואס עס מיינט ביי אידען „קומען צו קבר ישראל"; איהר ווייסט אז אן אפיקורוס פלעגט מען

„באגראָבען ביים פארקען" — קבורת חמור; אויף א צדיק'ס קבר שטעלט מען אן אוהל; אין קבר אריין גיט מען מיט ארץ ישראל ערד, כדי דער גוף זאָל ניט אין גאנצען פארפוילט ווע־רען און ריטלעך גיט מען אין די הענט אריין מטעם גלגל מחילות, אזוי ווי מען שיקט פון אמעריקא א שיפסקארטע, — דער גוף זאָל האָבען מיט יואָס צו עמיגרירען קיין ארץ ישראל.

פון דעם וואָס די ווילדע האָבען געגלויבט אין תחית המתים זיינען ארויסגעקומען נאָך אנדערע מנהגים: דאָס קאַ־ליעטשען זיך און דאָס אָבשניידען די האָר צו עהרע פון דעם טויטען. ביי פיעלע ווילדע עקזיסטירט אזא מנהג נאָך ביז היינטיגען טאָג. אז דאָס האָט ביי אידען אויך עקזיסטירט, קען מען זעהען פון דעם פארבאָט אין דער תורה: „לא יקרחו קרחה בראשיכם ולא ישרטו שרטת", (איהר זאָלט זיך ניט אָפּגאָלען די קעפּ, און איהר זאָלט ניט צוקראצען אייערע לייבער). דאָס קריעה רייסען איז אָהן צווייפעל אן איבערבלייבעניש פון דיזען מנהג.

די אלע אויבענדערמאָנטע מנהגים און גלויבענס פיהרען צו דעם שלוס, אז דער ווילדער האָט געגלויבט, דאָס שטארבען איז ניט מעהר ווי דאָס, וואָס דער צווייטער „איך" איז אוועק אויף א צייט. דיזער גלויבען איז ביז היינטיגען טאָג נאָך איינ־געפלאנצט אפילו ביי ציוויליזירטע פעלקער. די אידען געהען אזו ווייט, אז זיי גלויבען זאָגאר דאָס איניגע מענשען זיינען איבערהויפּט ניט געשטאָרבען. אזוי געפינען מיר: חנוך איז ארויף אין הימעל לעבעדיגערהייט און איז געוואָרען דער מלאך מטטרון; אליהו הנביא איז ניט געשטאָרבען; „יעקב אבינו לא מת"; „דוד מלך ישראל חי וקים". די גאנצע קריסטליכע רע־ליגיאָן איז געבויט אויף תחית המתים. נאָך דעם מאָהאמעדא־נער גלויבען, „שטארבען נביאים, מארטירער און הייליגע אי־בערהויפּט ניט, און זייער אייגענטום בלייבט אימער זייער", און גאָר ניט לאנג צוריק, אין דעם לעצטען יאָהר־הונדערט, האָט מען געגלויבט, אז נאפּאָלעאָן דער ערשטער וועט צוריק־קומען נאָך דעם טויט.

די אידעען פון נשמות, רוחות און מזיקים.

איך וויל דאָ נאָך אמאָל ערינערען דעם לעזער, אז די אלע פאקטען ווערען דאָ נאָר געבראכט אום צו באווייזען, אז דער ווילדער מענש האָט אנדערש ניט געקאָנט דענקען, נאָר אויף דעם אופן ווי עס איז אויבען אָנגעצייגט געוואָרען. ער האָט נאָך דאן פון קיין גאָט ניט געוואוסט; די אלע גלויבענס האָט ער זיך געמוזט באשאפען, ווי ווייט זיין פארשטאנד האָט זיך ביסלעכווייז אנטוויקעלט. ער האָט געזעהן ערשיינונגען און האָט זיי ניט געקאָנט ערקלערען, און ער איז זיך ביסלעכ־ווייז אזוי געגאנגען אויף דעם פאלשען וועג, ביז ער האָט באַ־שאפען פריהער א וועלט מיט געטער און נאכהער ווייטער, ווייטער, ביז עס איז ניט מעהר געבליבען ווי איין הויפט־גאָט.

דאָס מיינט אָבער ניט, אז עס האָט זיך שטענדיג גראדע אנטוויקעלט אויף אזא אופן. ווי שוין באמערקט, קאָן מען די זאכען באשטימט ניט וויסען. אָבער ווען מיר באטראכטען די אלע פאקטען ניט פון אונזער שטאנדפונקט, נאָר פון דעם ווילדען'ס, ווען מיר געהען צוריק גאָר צו דעם אָנפאנג און שטעלען זיך פאָר, ווי אזוי דער ווילדער האָט געקאָנט דענקען, און ווען מיר אונטערזוכען דאן די פאקטען, די פארשידענע גלויבענס און מנהגים, ווי זיי זיינען אויבען אָנגעגעבען געוואָ־רען, מוזען מיר קומען צום שלוס, אז אזוי האָט עס געמוזט פאסירען.

אלזאָ, יעדע זאך אין דער וועלט איז א טאָפּעלטע, האָט א צווייטען „איך", וועלכער געהט אוועק און קומט צוריק. וואָס'ער פנים האָט דיזער „איך"? ווי זעהט ער אויס און וואָס טוט ער, ווען געהט ער אוועק, פון וואָס מאכט ער א לעבען, אזוי צו זאָגען?

דיזע פראגע וועט יעצט זיין גאנץ לאָגיש פון דעם וויל־דען'ס שטאנדפונקט. און ער האָט די פראגע געשטעלט און פארענטפערט.

עס זיינען פאראן פילע באווייזע, דאָס דער ווילדער מענש באטראכט דעם צווייטען „איך" ניט אנדערש ווי דעם ערשטען; זיי גלויבען, אז דער צווייטער „איך" קאָן געהן,

שטעהן, עסען א. ז. וו. ספענסער ברענגט א באווייז פון סער רזשאָרדזש גרעי, וועמען אן אויסטראַלישע פרוי האָט דער־קאָנט און געלאָסצעט אלס איהר פארשטאָרבענעם זוהן, וואָס איז צוריקגעקומען פון קבר. א געוויסע מיסעס טהאָמפּסאָן האָ־בען די אויסטראַליער באטראכט אלס איינע פון זייערע מיט־גלידער וואָס איז ניט לאנג צוריק געשטאָרבען, און זיי פלע־גען איהר שטארק באדויערען און זאָגען: „אָרימע נעבעך! זי איז נאָר ניט — נאָר א שאָטען“.

אידען ווייסען אויך, אז מאנכע געהן ארום אויף דעם עולם התהו, און אז מען זאָל ביי אזא איינעם אויפדעקען די פּאָלע, ווערט ער פארשוואונדען.

מאנכע פערואנער פלעגען אויסשיטען קוקורוזע צו זעהן נאָך די טריט צו דער טויטער איז צוריקגעקומען. די גמרא זאָגט, ווער עס וויל זעהען די מזיקים, זאָל נעמען ריינע אש און אויסשיטען פאר דער טיר, וועט ער זעהען טריט פון הינערשע פיסלעך. אידען גלויבען, דאָס ווען א טויטער קומט צו חלום, טאָר מען איהם קיין זאך ניט מיטגעבען, ווייל דאן וועט זיכער געשעהן אן אומגליק.

די עגיפּטער פלעגען גלויבען, אז א מענש באשטעהט פון עטליכע חלקים — די נשמה, דער גייסט, א. ז. וו. די גמרא זאָגט: דריי שותפים האָט א מענש איבער זיך: דעם רבש׳ע, דעם פאָטער און די מוטער. די פאָטער און מוטער באשאפען דעם גוף און גאָט די נשמה; ווען עס קומט די צייט פון שטאר־בען, נעמט זיך גאָט אָפּ זיין חלק און לאָזט איבער די עלטערען זייער חלק.

דער גלויבען אז די נשמה קאָן לעבען אָהן א גוף איז איי־גענטליך ביי אידען נאָך שטארקער ווי ביי די ווילדע. איינס פון די צעהן זאכען וואָס זיינען באשאפען געוואָרען ערב שבת בין השמשות, זאָגט דער פרק, איז געווען די מזיקים. וואָס איז מזיקים? מאכט דער פירוש: דאָס זיינען געווען די נשמות, צו וועלכע מען האָט ניט אויספייעט צוצומאכען קערפּערס; און דיזע נשמות אהן קערפּערס פילען אָן די גאנצע וועלט; מיליאָ־נען און מיליארדען זיינען זיי דאָ; אין בית המדרש, זאָגט די גמרא איז ענג געווען פון „יענע לייט“, די קליידער פון די

תנאים זיינען צופוילט געוואָרען פון „יענע לייט“, און ווען דאָס אויג וואָלט זיי אַלע געקאָנט זעהן, וואָלט מען א מינוט ניט געקאָנט ביישטעהן. די אידען וואָס פיהרען זיך על פּי כתבי האר"י, לאָזען פרייטאָג צונאכט די ברעקלעך אויף דעם טיש צוגערעקטערהייט; מים אחרונים טאָר מען ניט אויסגיסען אין מיטען שטוב, אַלץ צוליב „יענע לייט“.

פון א דיבוק ווייסען אַלע אידען, און אז א בעל מופת קאָן ארויסטרייבען א דיבוק, איז אויך ניט קיין נייעס. וואָס איז א דיבוק? איינעמ׳ס א נשמה, וועלכע קאָן זיך ניט געפונען קיין מקום מנוחה, געהט אריין אין א צווייטען מענשען. א דיבוק געהט ארויס ענטוועדער דורך דעם קוימען אָדער דורך דעם פענסטער, דאן צוברעכט ער אָבער די שויב. דער גלויבען איז אַלזאָ, אז די נשמה פארנעהמט א געוויסען פּלאַץ, אז זי קאָן ניט ארויס פון שטוב ביז זי ברעכט ניט אוים קיין שויב. די איראָקעזען לאָזען טאקי איבער א קליינע עפנונג אין קבר, כדי די נשמה זאָל קאָנען צוריק ארייגגעהן.

דער ערשטער צייכען פון טויט איז וואָס דאָס האַרץ הערט אויף צו קלאַפּען און מען הערט אויף צו אָטעמען. איז ניט אמאָל דאָס האַרץ די נשמה און אפשר גאָר דער אָטעם? די ווילדע גלויבען ביידע זאכען. ביי אידען געפינט מען עט־וואָס עהנליכעס. אין דער תורה שטעהט: לא תאכלו את הדם כי הדם הוא הנפש (איהר זאָלט ניט עסען קיין בלוט, ווייל דאָס בלוט איז די נשמה).

ווען דער ווילדער איז געקומען אַזוי ווייט, האָט ער שוין געמוזט געהן א טריט ווייטער.

פיער פיסיגע חיות און פויגעל אָטעמען אויך. הייגט ווען א מענשען׳ס אָטעם איז דאָס דער צווייטער „איך“, וואָס געהט אוועק ווען ער שטאַרבט, מוז דאָך די חיה׳ס אָטעם, וואָס געהט אויך אוועק ווען זי שטאַרבט, זיין איהר צווייטער איך, האָבען דאָך חיות אויך נשמות. אַזוי גלויבען זיי טאקע. דיזע ווילדע, וואָס גלויבען אז דער שאָטען איז די נשמה, גלויבען זאָגאַר, אז פּלאַנצען, בוימער, שטיינער און אַלע אנדערע זאכען האָבען נשמות. דיזע אַלע זאכען ווארפען דאָך אויך א שאָטען.

פון דיזע אַלע פארשיידענע גלויבענס איז מיט דער צייט

ארויסגעקומען א גאנצע „סיסטעמע“: פריהער די נשמות פון פארשטארבענע עלטערען און קרובים, די וואס זיינען שוין פון לאנג געשטארבען, און די וואס זיינען ערשט ניט לאנג געשטארבען, דאן קומען די נשמות וואס זיינען אוועק אויף א צייט בעת דער מענש שלאפט. דיזע אלע נשמות זיינען אבער ניט אלע גוטע נשמות; עס זיינען פאראן נשמות פון פריינד און נשמות פון שונאים, נשמות פון גוטע מענשען און נשמות פון שלעכטע, פון אייגענע און פון פרעמדע, פון חיות און פון פלאנצען. די נשמות פארמערען זיך, וואס אמאל קומט מער צו. די פראגע איז איצט גאנץ נאטירליך: ווי האלטען זיך דיזע אלע נשמות אויף? געהען די גוטע נשמות ארום צוזאמען מיט די שלעכטע? וואהנען זיי, זא צו זאגען, אין די זעלבע טענעמענט הייזער, אדער האבען זיי פארשיידענע וואוינונגען.

מאכט איין שפרייז פון דיזער פראגע, און איהר קומט אריין אין א „צווייטער וועלט“.

די אידעע וועגען עולם הבא.

דער גלויבען אין תחית המתים שליסט אין זיך איין דעם גלויבען אין א לעבען נאכ'ן טויט. דער אורשפרינגליכער מענש, אומפעהיג ווי ער איז זיך צו פארטיפען אין געדאנקען, אהן א פאסענדער שפראך אויסצודריקען טיפע געדאנקען, פארפלאנטערט זיך נאטירליך אין זיינע באגריפע און פון דעם קומט ארויס א כאאס פון געדאנקען וועגען דעם צוקינפטיגען לעבען, און פון דעם קומען אויך ארויס פיעלע ווידערשפריכע. צווישען די ווילדע שבטים וואס גלויבען, אז מיט דעם טויט ווערט דער מענש אין גאנצען פארניכטעט, געפינען מיר פון דעסטוועגען אזעלכע, ווי די וואס דער רייזענדער שווינפורטה האט באגעגענט אין אפריקא, וואס האבען אויסגעמידען געוויסע היילען אוים מורא פאר די בייזע גייסטער פון די וואס זיינען דארט געשטארבען.

אונבאשטימט ווי דיזער גלויבען אין א צוקינפטיגען לעבען איז אין אנפאנגס, קען מען פון דעסטוועגען באמערקען די הויפט־ציגע און די שטאפלען, ווי אזוי ער האט זיך אנטוויקעלט צו א

דערווייטערט אין געדאנק: די ווייטקייט און די ריכטונג ווערען אלץ מער אומבאשטימט, ביז דער פלאץ פארשווינדט אין גאנ־צען פון דער וועלט.

אלע דיזע באגריפען, וועלכע שטאמען פון די אורשפרינגליכע אידעען וועגען טויט, געהן גלייכצייטיג דורך די זעלבע ענדערונגען. דאס צוריק־לעבעדיג־ווערען, וואס פלעגט ערוואַרטעט ווערען יעדען טאג, ווערט ביסלעכווייז אפּגעלעגט אויף אן אומבא־שטימטער צייט; די גייסטער, וואס זענען אמאל געוועזען בא־טראכט אלס ווירקליכע, לעבעדיגע זאכען, פארשווינדען און ווערען רוחניה־זאכען; דאס צווייטע לעבען, וועלכעס איז אנ־פאנגס געוועזען א ווידערהאָלונג פון דעם ערשטען לעבען, ווערט אלץ מער און מער פארשידען פון דיזען לעבען; און דער פלאץ, וואו דאס צווייטע לעבען עקזיסטירט, אנפאנגס א גאנץ באוואו־סטער, באשטימטער, דערבייאיגער פלאץ, ווערט אלץ ווייטער, אן אומבאשטימטער, אומבאוואוסטער און אומדענקבארער ערגעץ־וואו, ווייט אין הימעל.

אין די לאנגע רייזע וואס מיר האבען געמאכט, זיינען מיר ענדליך אנגעקומען אויף יענער וועלט; אויך דארט קען מען נאך אלץ גאט ניט געפינען. אום צו געפינען גאט, וועלען מיר מוזען ווייטער רייזען; מיר וועלען פריהער מוזען נעהענטער באקאנט ווערען מיט די „גרויסע נשמות“, וואס קומען גלייך אין גן עדן אריין, מיט דעם וואס זיי קענען אויפטהאן, א. ז. וו. דיזע רייזע וועלען מיר מאכען אין די ווייטערע קאפּיטלעך.

איבערנאטירליכע קרעפטען.

מיט דער הויך־אנטוויקעלטער שפּראך וואס מיר באזיצען היינט איז שווער אויסצודריקען די געדאנקען פון די ווילדע מענשען. זעהר אפט ווערען זייערע געדאנקען מיסרעפּרעזענטירט. ווען מען זאגט היינט, צום ביישפּיעל, „איבערנאטירליכע קרעפּ־טען“ פארשטעהט מען, אז עס זענען אויך דא נאטירליכע קרעפּ־טען. נאך מער: איידער מען באגרייפט וואס הייסט נאטירליך איז גאר ניט מעגליך קיין אידעע פון „איבערנאטירליך“. איך מוז אבער געברויכען דאס ווארט, ווייל עס איז ניטא קיין

בעסערס. דער לעזער דארף זיך אָבער היטען צוצושרייבען דעם ווילדען דיזע באגריפען, וואָס מיר פארשטעהען היינט אונטער דעם וואָרט „איבערנאטירליך“.

נאָך דיזער הקדמה לאָמיר זיך אָבמאָלען, אויף ווי פיעל עס איז מעגליך, די איינגעבילדעטע אומגעבונג, וואָס דער וויל־דער באשאפט פאר זיך פון די אידעען, וואָס זענען געווען באַ־שריבען אין די פריהערדיגע קאפיטלעך.

מיט יעדען טויט, וואָס טרעפט פון צייט צו צייט ביי א ווילדען שבט, קומט צו א גייסט ווי די פילע גייסטער, וואָס זיינען פריהער געשטאָרבען. ווי מיר האָבען געזעהן, איז אָנפאנגס געווען דער גלויבען, אז דיזע גייסטער זיינען ניט ווייט אַוועק, אז זיי באזוכען אָפט די אלטע היימאט, דרעהען זיך ארום דעם קבר און וואנדערן אין די דאבייאיגע וועלדלאך. דיזע גייסטער, פארמערענדיג זיך כסדר, בילדען מיט דער צייט א גאנצע באפעלקערונג.

אין א פריהעריגען קאפיטעל איז שוין באוויזען געוואָרען, אז פיעלע פעלקער, די אידען אריינגעבראכט, האָבען געגלויבט, און מאנכע גלויבען נאָך היינט, אז די וועלט איז פול מיט רוחות און מזיקים. נאָך איניגע פאקטען וועלען פון דעסטוועגען דאָ זיין אם פּלאַץ.

„ביי די ניקאָבאָרס איז א מנהג, דאָס איין מאָל אין יאָהר, אָדער אין צייט פון עפּידעמישע קראנקהייט, בויען זיי א גרויסע שיף, און זייער מינלאָוועז (דער פּריסטער), לאָזט ארומשלעפּען די שיף פון הויז צו הויז, מיט זיין געשריי צווינגט ער אַלע שלעכטע גייסטער ארויסצוקומען פון די הייזער און אריין אין שיף; מענער, ווייבער און קינדער העלפען ביי דיזער ארבייט. נאָכהער פארמאכט מען פעסט די טירען, די לייטערס ווערען אוועקגענומען, און די שיף ווערט אוועקגעשלעפּט צו די ברעג־געס פון ים, וואו זי ווערט באלד פארשלונגען פון די כוואליעס מיט די גאַנצע מחנה טייוואָלים“.

אַ עהנליכען מנהג געפינען מיר אין די מאָלדיווע אינזלען. מאנכע אינדיאנער אין קאליפאָרניא פארטרייבען יעדעס יאָהר די טייוואָלים וואָס האָבען זיך אָנגעקליבען דורך דעם יאָהר. די אידען, וואָס ווייסען אז פון יעדע עבירה ווערט געבוירען א מזיק־

ווע‏לען זעהן אין די אידישע תשליך עפּעס א שייכות מיט דעם מנהג פון די ניקאָבאָרס. ביי קיין פאָלק, שיינט מיר, איז ניטאָ אַזוי פיעל טייוואָלים ווי ביי אידען. וואָס שטעהט אין פסוק: „יפול מצדך אלף ורבבה ממינך“ — פון דיין זייט זאָל אָפּפאלען טויזענד, און פון דיין רעכטער צעהנער טויזענד — זאָגט די גמרא, מיינט מען דאָס „יענע לייט“. אין רוסישע קליינע שטעדט־לעך זעהט מען נאָך היינט ארומגעהן דעם גלח אין א געוויסען טאָג „שווענטשען“.

די קערפּערלאָזע נשמות האָבען נאַטירליך ניט אימער דעם זעלבען געשטאלט. זיי בייטען אָפּט די פאָרמע. מיט דער צייט פארגעסט מען דעם סדר הדורות, זיי זאמלען זיך אָן אזוי פיל אז מען קען מעהר קיין רעכנונג ניט האלטען, אלעס וואָס מען וויים איז, אז עס איז פאראן אן אונגעהייערע מאסע נשמות; דאָן קומען שוין אויך אויף נייע ערקלערונגען וועגען זייער ענטשטעהונג. עס איז אָבער קלאָר, אז אורשפּרינגליך קומען זיי ארויס פון דעם גלויבען אין די נשמות פון די טויטע.

און דיזע אומגעהייערע צאָל פון קערפּערלאָזע נשמות זענען דעם ווילדען שטארק צוניץ געקומען, ער האָט זיי באדארפט, אזוי צו זאָגען, אין זיין געשעפט, איצט האָט זיך פאר איהם געעפענט א נייע וועלט. פיעלע ערשיינונגען אויף דעם הימעל אויף דער ערד, די אלע ענדערונגען, וואָס ער האָט זיך פריהער בשום אופן ניט געקענט ערקלערן, ווערען ביי איהם יעצט לייכט פארענטפערט. די וואָלקענס וואָס זאמלען זיך אָן און ווערען פארשוואונדען, די שים־שטערן, וועלכע צייגען זיך און פארגעהן, א שטורם, אן ערד ציטערניס, אן אויסברוך פון א וואולקאן — אלע דיזע זאכען זענען אים איצט פארשטענדליך. דיזע ברואים, וועלכע האָבען דעם כח זיך צו צייגען און זיך צו מאכען אונזיכט־באר, דיזע חברה־לייט זענען דאָס אומעטום און זיי באזאָרגען דאָס דיזע אלע זאכען. און דיזעס ווידער פארשטארקט דעם גלויבען אין די עקזיסטענץ פון די נשמות. אזוי ווי קיין ריכטיגע ערקלערונג וועגען די ענדערונג אין די נאַטור קען דער ווילדער זיך ניט פאָרשטעלען, קומט ער צום שלוס, אז דאָס אלעס ווערט געטאָן פון די נשמות פון די טויטע. היינט ווען זיי קענען דאָס אלץ אויפטאָן, איז דאָך א סימן, אז די נשמות עקזיסטירען

נאָך דעם טויט. אויף דיזען סאָרט רענקען דארף מען זיך ניט וואונדערן, מען געפינט דאָס ביי אנדערע מענשען אויסער די ווילדע. די גאנצע זאָגענאנטע רעליגיאָנס „פילאָזאָפיע" געהט צו אויף אזא אופן. דער גריכישער פילאָזאָף סאָקראטעס האָט גראָד אויף אזא אופן „באוויזען" די אומשטערבליכקייט פון דער נשמה.

דיזע ערקלערונג פון די נאטור ערשיינונגען איז אייגענט־ליך די בעסטע וואָס מען האָט געקענט געבען, איידער מענשען האָבען געוואוסט די וויסענשאפטליכע ערקלערונגען. דער רייזענדער ליווינגסטאָן דערציילט פון געוויסע פעלזענשטיינער וועלכע, ווערענדיג שטארק אָנגעהייצט פון דער זון, און דאן מיט אמאָל אָפגעקילט, צוקנאקען מיט א גרויסען גערויש. דיזע קנאקעריי זאָגען די איינגעבוירענע ווילדע, קומען פון די שדים, וואָס צוברעכען די שטיינער. ווי קענען זיי דאָס אנדערש ער־קלערען אומציוויליזירטע מענשען קענען ניט באגרייפען ווי אזוי א שטיין קען קנאקען פון אונגלייכמעסיגע צוזאמענציהונג; און ניט האָבענדיג דיזען באגריף, וואָסער אנדער ערקלערונג פאר דעם קנאקען פון דעם שטיין קען זיין, ווי נור, אז דאָס איז די ארבייט פון יענע בייזוויליגע חברה, וועלכע זענען פול אומעטום ?

הוררים, אין זיין באשרייבונג פון די דאנקילס, דערציילט: יעדעס מאָל ווען עס טרעפט א שטורם־ווינד, קען מען זעהן א דוצענד ווילדע נאָכלויפען מיט זייערע וואפען אין די הענד, און שטעכען עס אריין גראדע אין די מיט, וואו דער שטויב הויבט זיך אויף, צו פארטרייבען די מזיקים, וואָס רייטען אויף דעם ווינד.

טהאָמסאָן זאָגט: די אראקוניאנער גלויבען, דאָס א שטורמ־ווינט ווערט פאראורזאכט פון די מלחמות, וואָס די נשמות פון זייערע לאנדס־לייט פיהרען מיט זייערע שונאים. די גמרא אין ברכות זאָגט: דאָס וואָס דער ווינד הייבט זיך א מאָל אָן צו דרעהען און דרעהען, קומט פון די שדים וואָס טאנצען דאָן, און ווען מען זאָל דאן אריינווארפען א מעסער מיט דעם שפּיץ אראָפּ, וועט מען זעהן בלוט. נאטירליך, דארף מען דאָס ניט טאָן,

ווייל ס'איז א סכנה, מען קען דאן אליין ניזוק ווערען. אידען גלויבען דאס ביז דעם היינטיגען טאג.

דער אונטערשיד פון די גאנץ אורשפרינגליכע מענשען ביז די מער אנטוויקעלטע, ווי אין די צייטען פון דער גמרא, אדער דיזע ווילדע וואס גלויבען עס נאך היינט, באשטעהט נאר אין דעם, וואס די ערשטע שרייבען דאס אלעס צו דירעקט צו די נמשות פון זייערע פארשטארבענע עלטערען, ווערענד ביי די מער אנטוויקעלטע מענשען, נעמען דיזע נשמות אן א זעלבסטשטענדיגע, אומבאשטימטע געשטאלט און עקזיסטענץ.

אין דעם טייך איז א מאל איינער פון די ווילדע דער־טרונקען געווארען און האט זיך מעהר ניט געצייגט. דאס האט אודאי געטראפען גאנץ אפט אין דעם זעלביגען טייך. ניט ווייט פון דעם ארט, זעהט מען אמאל די כוואליעס שלאגען, די שטיקלעך האלץ וואס שווימען דארט ארום נעמען זיך דרע־הען מיט א גרויסער שנעליגקייט, ביז זיי ווערען איינגעשלונגען און פארשוואונדען. וואס קען נאך זיין זעלבסטשטענדיגער ווי, אז דער „צווייטער איך" פון דעם דערטרונקענעם — להכעים'ני־קעם ווי די צווייטע „איך'ס" זיינען — וואהנט אין די געגענד און שלעפט אריין אין וואסער דיזע אלע זאכען. נאך מעהר: ער שלעפט אויך א מאל אריין מענשען וואס וואגען זיך צוצו־קומען צו נאהענט. שטרענגט זיך א ביסעל אן און איהר וועט זיך עראינערען, דאס ניט לאנג צוריק האט איהר דאס אליין געגלויבט; איהר גלויבט עס נאך אפשר היינט אויך. ווען די וואס האבען געקענט דעם דערטרונקענעם זיינען צושטארבען, ווען די איינצעלהייטען פון דער פאסירונג זענען, אין פארלויף פון די יארען, פארגעסען; און ספעציעל, ווען דיזער שטאם ווערט באזיגט פון א צווייטען, וועלכער ווייס גאר ניט פון זיין פארגאנגענע היסטאריע — דאן בלייבט נאר די מעשה פון א וואסער־טייוועל, וואס באזוכט דעם פלאץ און מאכט אן אלערליי צרות. און אזוי געהט עס כסדר. אין פארלויף פון דער צייט פארלירט מען דעם רעכנונג און דעם סדר היחוס פון די אלע נשמות; אליז וואס בלייבט, איז די טראדיציע; די מעשיות ווערען אימער אנדערש דערצעהלט; די ענדערונגען אין דער נאטור הערען ניט אויף, קיינע וויסענשאפטליכע ערקלערונגען

ווייס מען ניט, און אזוי ענטשטעהט א וועלט פון שדים רוחות און מזיקים, מיט פארשידענע איינבילדונגען וועגען זייער אנט־שטעהונג און וואָס זיי קענען אויפטאָן.

אז די גייסטער פון די טויטע, ווערענדיג, אמת, וואָס מעהר אומבאשטימט, באהאלטען אָבער א פּערזענליכען געשטאלט, זיינען דאָס די לייטע וואָס מאַכען אלע ענדערונגען אין די אויי־סערליכע נאַטור, קענען זיי נאַטירליך אויך מאַכען ענדערונגען אין די מענשליכע אנגעלעגענהייט. זייענדיג צו יעדער צייט ביי דער האַנד, און האַנדלענדיג לויט פּערזענליכע פיינדשאַפט אָדער פריינדשאַפט, איז גאַנץ אונגלויבליך זיי זאָלען זיך ניט מישען אין די מענשליכע האַנדלונגען. די נשמה פון א שונא שפּירט אלע מאָל נאָך אָנצומאַכען צרות, ווערענד די נשמה פון א פריינד אָדער א קרוב איז אלע מאָל פערטיג אויסצוהיטען פון אן אונגליק, אָבער אויך אָנצומאַכען א שאָדען, ווען מען דערצערענט איהר. ביי אלע פעלקער געפינען מיר טאַקי אויף דיזען אופן ערקלערט די אורזאַכע פון ערפאָלג אָדער מיסערפאָלג. דעם ערפאָלג ברייננגען די גוטע נשמות און דעם מיסערפאָלג — די שלעכטע; און דער אונטערשיד אין די גלויבענס ביי די פארשידענע פעלקער איז נאָר אין זייער גראד פון אנטוויקלונג. ביי אידען, למשל, גלויבט מען ניט אזוי פיל אין דירעקטע נשמות. הגם די נשמות האָבען ביי אידען א גרויסען כח, אָבער אין גוטע מלאכים און אין מלאכי הבלה. יעדע זאַך וואָס געשעהט א אידען קומט פון א גוטען אָדער א שלעכטען מלאך. פון יעדע עבירה וואָס א איד טהוט ווערט געבוירען א מזיק, און פון יעדע מצוה — א מליץ; די איינע ווילען איהם טהאָן שלעכטס און די אנדערע גוטעס, און צווישען דיזע צוויי מחנות איז כסדר א מחלוקה. זיי טרעטען איהם ניט אָפּ אפילו נאָכ'ן טויט. דארום טאָר מען ניט געהן פון פאָרענט ביי א לויה. פרייטאג צו נאַכט, ווען א איד קומט א היים פון שול, באגעגענען איהם נאָר גוטע מלאכים, דארום זאָגט ער: „שלום עליכם“; אין מצוה סוכה זיצען מיט איהם אלס געסט די גוטע מלאכים; איבערהויפּט, ווען א איד טוט א מצוה, קאָן איהם קיין שלעכט ניט געשעהן. דאָס האָט שוין די גמרא באוואָרענט. זי זאָגט: שלוחי מצוה אינן

ניזוקין, (צו די וואָס געהן טאָן א מצוה געשעהט קיין שלעכטס) פארקערט, שלעכט קומט נאָר פון די „ניט גוטע“.

אין דער אידישער שפּראך געפינט מען אַנדייטונג אויף דיזען גלויבען. א געלט שאָדען הייסט א „היזיק“ ווען איינעם געשעעט אן אומגליק צו זיין גוף, זאָגט מען, ער איז „ניזוק“ געוואָרען, וועלכעס האָט א גרויסעס שייכות מיט דעם וואָרט „מזיק“. דאָס זעלבע זעהט מען ביי אנדערע פעלקער.

איצט, אז מיר האָבען שוין געזעהן, ווי אזוי דער ווילדער איז געקומען צום געדאנק, אז יעדע טעטיגקייט אין זיין אומגעבונג ווערט קאָנטראָלירט פון די גייסטער פון די טויטע; ווי אזוי דיזע גייסטער ענטוויקלען זיך, מיט דער צייט, צו גייסטער, מער אָדער ווענינער פארשידען פון די אורשפּרינגליכע נשמות; לאָמיר איצט באטראכטען, ווי אזוי דער ווילדער הויבט אָן אויף דעם זעלבען אופן צו דענקען, אז דיזע גייסטער קאָנטראָלירען אויך די טעטיגקייט אין זיין גוף און אין די גופים פון אנדערע מענשען.

* * *

מיר מוזען איצט אָנהויבען פון דאָס ניי. די ערשיינונגען, וועלכע באווייזען די אנטוויקלונג פון דער מענשהייט, קומען ניט פּאָר איינע נאָך די אנדערע אין אָרדנונג, אז מען זאָל זיי קענען ארויסשטעלען אין א רייהע; די אנטוויקלונג געהט ווי א זיג־זאג, א מאָל געהט עס פּאָראויס און א מאָל ריקוועטס. די אונטערזוכונג מוז דאדורך צוגעהן אויף דעם זעלבען אופן. מיר האָבען אָנגעהויבען מיט די אורשפּרינגליכע אידעען פן די מענשען, ווי זיי האָבען באטראכט דעם שלאָף, די באוואוסטלאָזיג־קייט און דעם טויט; פון דיזע אידעען, האָט זיך ביי זיי אנטוויי־קעלט געדאנקען פון השארת הנפש (אומשטערבליכקייט פון דער זעלע) און פון עולם הבא; מיר האָבען אויך געזעהן, אז פון די זעלבע אורשפּרינגליכע אידעען האָט זיך אנטוויקעלט דער גלויי־בען אין שדים, רוחות און מזיקים וועלכע זיינען פול אין דער גאַנ־צער וועלט און וואָסער איבערנאַטירליכע קראפט זיי באזיצען. מיר וועלען איצט באטראכטען ווי אזוי עס האָט זיך גלייכצייטיג אנטוויקעלט אן אנדער רייהע פון אידעען פון דיזעלבע אור־שפּרינגליכע מיינונגען וועגען טויט.

אין צייט פון שלאָף, חלשות אָדער אפּאָפּלעקסיע, איז דער קערפּער כמעט גאַנץ רוהיג; ביים טויט איז די רוהיגקייט פאָל־שטענדיג. עס קומט אַלזאָ אויס, דאָס ווען דער צווייטער „איך" געהט אוועק, ליגט דער קערפּער שטיל און טוט גאָר ניט. עס טרעפט אָבער אַ מאָל דאָס דער קערפּער ליגענדיג אויף ד'רערד מיט פאַרמאַכטע אויגען, נעמט זיך וואָרפען און דרייען און שרייען; און נאָכדעם, ווען דער מענש איז אויפגעוואַכט, ווייס ער פון גאָר ניט צו זאָגען; ער לייקענט נאָך אָב, אַז ער האָט זיך געוואָרפען אָדער געשריען, ווערענד די אנדערע האָבען עס אַליין געזעהן מיט זייערע אויגען. ווי קען מען דיזעס ערקלע־רען? אַז דער צווייטער „איך" איז אוועק איז זיכער. ווי קומט אָבער וואָס דער קערפּער האָט געמאַכט אזעלכע משוגענע הויות?

דער ענטפער וואָס דער ווילדער האָט געגעבען אויף דיזע פראַגע, איז די פאַרנינפטיגע וואָס מען קען זיך דענקען פון זיין שטאַנדפּונקט.

אונטער די פאַרשידענע פאָרמען פון אומבאַוועגליכקייט אין צייט פון שלאָף, חלשות, א. ז. וו. געהט די נשמה אוועק שפּאַצירען, און ווען זי קומט צוריק, ווערט דער מענש ווידער באַוועגליך — די נשמה קען אַלזאָ ניט נאָר ארויסגעהן פון'ם גוף, זי קען צוריק אריין אין גוף ווען איר פאַרווילט זיך. איז אפשר מעגליך, אַ פרעמדע נשמה זאָל פאַרבלאָנדזשען אין דעם גוף אריין? דער ווילדער דענקט, עס איז מעגליך.

פון דעם קומט די ערקלערונג וועגען עפּילעפּסיע (די פאַ־ליגע). די קאָנגאָס זאָגען, עפּילעפּסיע קומט פון אַ דיבוק. צווי־שען די אָסט־אַפריקאַנער איז „חולה נופל" אַ גאַנץ געוועהנליכע זאַך, און דיזעס האָט פאַראורזאַכט דער גלויבען אין אַ דיבוק; די קאַלמיקען באַטראַכטען עפּילעפּטיקער פאַר מענשען, אין וועמען בייזע גייסטער האָבען זיך באַזעצט. אַז די אידען גלויבען דאָס זעלבע, דאַרף מען דאָ ניט דערצעהלען; די אַראַבער גע־ברויכען דאָס זעלבע וואָרט פאַר דיבוק און עפּילעפּסיע. מען דאַרף אָבער גאָר ניט געהן אַזוי ווייט. ביז ניט לאַנג צוריק האָט דיזער גלויבען געהערשט און הערשט נאָך יעצט ביז אַ געוויסען גראַד ביי אַלע ציוויליזירטע פעלקער.

באשטימטהייט. אין דעם לעצטען קאפיטעל האָבען מיר געזעהן, דאָס מאנכע גלויבען, אז דער קערפּער קען נאָכ'ן טויט נאָך א מאָל פארניכטעט ווערען, אז דאָס צווייטע לעבען ווענדט זיך דארויף אָן דעם, ווי אזוי דער טויטער קערפּער ווערט אָפּגע־היט און באוואָרענט. עס זענען פאראן אזעלכע, וואָס גלויבען, אז נור געוויסע מענשען לעבען נאָכ'ן טויט. אין טאָנגאָ גלויבט מען, דאָס נור די עלטעסטע האָבען נשמות, אנדערע ווידער גלויבען, אז דאָס צווייטע לעבען ווענדט זיך אָן מצוות און מעשים טובים — די וואָס קענען אָם בעסטען גנב'ענען פערד, אָדער הרג'ענען א שונא, א. אז. וו.

ווען מען רעדט היינט פון עולם הבא, פארשטעהט מען אָן אונאויפהערליכעס, אייביגעס לעבען אויף „יענער וועלט". ניט אזוי איז געווען דער אָנפאנג פון דיזען גלויבען. ווי פיעלע פאקטען באווייזען, האָט דער אורשפּרינגליכער מענש געגלויבט אז דאָס צווייטע לעבען איז באשרענקט, אז עס קומט א סוף צו דעם צווייטען לעבען; נאָך מעהר, די זעלבע איינדריקע וואָס האָבען דעם ווילדען געבראכט צו דעם גלויבען אין א לעבען אויף יענער וועלט, האָבען איהם צו דער זעלבער צייט געמאכט הענקען, אז דאָס לעבען אויף יענער וועלט קומט צו אן ענדע.

ווי מיר ווייסען, שפּילען חלומות א גרויסע ראָלע אין דעם ווילדען מענשענס לעבען. דער גלויבען, אז דער מענש לעבט נאָך דעם טויט, קומט מייסטענס פון דעם, וואָס דער ווילדער האָט געזעהן זיינע געשטאָרבענע קרובים אין חלום; עס איז זעלבסט פארשטענדליך, דאָס די לאנג פארשטאָרבענע, פון וועלכע מען הערט אויף צו חלום'ן, הערט מען אויף צו באטראכטען אלס עקזיסטירענדע.

פון די פארשידענע מנהגים ביי דער קבורה, פון דעם מיטנעבען עסענוואַרג, קליידער, ווייבער און באדינטע, — וואָס די פארשידענע ווילדע שבטים היטען אָפּ, זעהט מען אז דער ווילדער האָט זיך פאָרגעשטעלט דאָס צווייטע לעבען גראדע ווי דאָס ערשטע, און ניט נאָר דענקט דער אורשפּרינג־ליכער מענש, אז די מאטעריעלע באדירפנישע זיינען די זעלבע, נאָר אפילו די מאָראלע און גייסטיגע באדירפנישע זיינען אויך

גלייך ווי די, וואָס עקזיסטירען אויף דער וועלט. מיר געפינען דאדורך אין די גלויבענס וועגען הימעל גאנץ די זעלבע אָרגאַניזאציאָן ווי אויף דער ערד; דיזעלבע הערשער און באהערשטע, די זעלבע משפטים, די זעלבע אונגלייכהייט — „מלכותא דרקיע כמלכותא דארע" (די הערשאפט אין הימעל איז ווי די הערשאפט אויף דער ערד), ווי די גמרא דריקט זיך אויס קורץ און שארף.

דיזע גלויבענס האָבען זיך אייגענטליך ניט געענדערט ביז דעם היינטיגען טאָג, זיי האָבען נאָר אָנגענומען אַן אַנדער פאָרמע, און טראָג דעם וואָס פיעלע גלויבענס אין יענער וועלט עראינערען זעהר פיעל אָן דעם, וואָס מיר זעהען אויף די וועלט, איז פאָרט דער גלויבען א ביסעל אַנדערש, ווי אין די אמאָליגע צייטען. מענשען גיבען היינט ניט מיט קיין ווייבער און באדינטע, מען גיט אויך ניט קיין געלט „צו האנדלען ווי ער האָט דאָ געהאנדעלט", מען גלויבט אויך ניט אז די טויטע געהען ארום אונז, און נאָך פיעלע אנדערע זאכען; דאָס איז אָבער נאָר די אנטוויקעלטע פאָרמע פון דעם אורשפרינגליכען גלויבען.

דאָס וואָרט „עולם הבא" האָט א טאָפּעלטע באדייטונג: ערשטענס, מיינט „עולם הבא" א צווייטע אָדער א צוקינפטיגע וועלט, און ווידער האָט עס די באדייטונג פון א ווייטען לעבען, פון א לעבען אויף יענער וועלט. די צוויי באגריפען און די רייהען פון אידעען וואָס קומען ארויס דערפון זיינען אזוי ענג פארבונדען, אז עס איז אונמעגליך צו רעדען וועגען איינע אָהן די צווייטע, ווייל גראדע אזוי ווי דער גלויבען אין א לעבען נאָך'ן טויט אנטוויקעלט זיך ביסלעכווייז פון די באגריפע פון דעם איצטיגען לעבען, אזוי אנטוויקעלט זיך די אידעע פון א צווייטע וועלט, דער פלאַץ וואו די טויטע האלטען זיך אויף, פון די וואוינונגען פאר די לעבעדיגע אויף די וועלט.

אורשפרינגליך, ווי מיר האָבען שוין געזעהען, איז דער גלויבען, אז די טויטע זיינען ביי דער האנט. דאָס וואָס דער ווילדער טראָגט יעדעס מאָל פרישע שפייז אויף דעם קבר, באווייזט, אז ער גלויבט דאָס דער טויטער איז ניט ווייט

אוועק. מאנכע ווילדע, ווי די קאמשאדעלס, געהען אָפּט איבער אין אן אנדער פּלאַץ און לאָזען דעם טויטען קערפּער אין דעם געצעלט וואו ער איז געשטאָרבען. די לעפּטשאס פארלאָזען דאָס הויז וואו יעמאנד איז געשטאָרבען. דאָס זעלבע זעהט מען ביי פיעלע אנדערע שבטים אין אפריקא.

אין דיזע פעלע איז די איבעראיינשטימונג פאָלשטענדיג פון די אנדערע אורשפּרינגליכע אידעען, וועלכע מיר האָבען פריהער באטראכט, קומט לאָגיש ארויס דער גלויבען, אז דאָס צווייטע לעבען ווערט דורכגעמאכט אויף דעם זעלבען פּלאַץ ווי דאָס ערשטע.

אנדערשוואו קאָן מען שוין באמערקען קליינע ענדערונגען. די געגענד, וואו די טויטע האלטען זיך אויף, ווערט א ביסעל דערווייטערט. אָבוואָהל זיי קומען אָפּט צוריק א היים, האלטען זיי זיך אָבער געוועהנליך פון דער ווייטענס. אין נייקאָלעדאָניא גלויבען די איינגעבוירענע, אז די נשמות פון די טויטע האלטען זיך אויף אין די וועלדלעך און בוימער. פון אנדערע מנהגים קאָן מען זעהן, דאָס מאנכע האָבען געגלויבט דאָס די נשמות וואוינען אין די דערבייאיגע בערג, א. א. וו.

אין די ערטער וואו מען פלעגט באגראָבען אין היילען, ווערען היילען דער פּלאַץ, וואו טויטע וואוינען און פון דיזען אנטוויקעלט זיך דער באגריף פון אן אונטערארדישע צווייטע וועלט. דאָס באגרעבענים אין די היילען ווי עס שיינט, האָט זעהר פיעל פארשפּרייט די אידעע פון א וועלט אונטער דערערד. מען דאַרף ניט פארגעסען, אז די אורשפּרינגליכע מענשען האָבען מייסטענס געלעבט אין היילען. דאָס לעבען אין היילען און דאָס באגראָבען אין היילען, האָט זעהר לייכט געקאָנט ברענגען צו דער אידעע „עפר אתה ואל עפר תשוב“ — דו קומסט פון דער ערד און געהסט צוריק צו דער ערד. אזוי צום ביישפּיעל, גלויבען די פּאטאגאָניער, דאָס מאנכע פון זיי וועלען נאָך'ן טויט זיך צוריקקערען צו די „היילינע היילען“ פון וועלכע זיי זיינען באשאפען געוואָרען. ווען מען וויל נאָך בארעכענען, אז אברהם אבינו, למשל, האָט באגראָבען זיין ווייב שרה אין דער מערת המכפלה, אין א הייל, און אז דאָס וואָרט „שאול“, דאָס

גהינם, מיינט ווערטערליך א גרוב, א הייל, וועט מען אויך זעהען א באווייז פון דער תורה וועגען דעם שייכות פון באגרע־בעניסען אין היילען און דעם גלויבען אין אן אונטעראירדישע וועלט.

נאָך א זאך האָט בייגעטראָגען צו דעם, וואָס דער אור־שפרינגליכער מענש האָט אָנגעהויבען צו גלויבען, אז „יענע וועלט" איז ווייט א וועק, און דאָס איז — די וואנדערונג.

דער ווילדער מענש האָט ניט געקאָנט זיצען אויף איין אָרט. ניט ווימענדיג פון קיין ערד ארבייט, איז איהם אויס־געקומען זיך צו ערנערען פון יאגד. דיזעס האָט איהם שטענדיג געצוואונגען צו זוכען נייע געגענדען. אין די שפּעטערע צייטען אפילו, ווען מענשען האָבען שוין געוואוסט פון פיה־צוכט, האָבען זיי אויך געמוזט האלטען אין איין וואנדערען, צוליב שפּייז, אָדער וואסער, אָדער ווילדע חיות, א. א. וו.

די יעגערס און פיהפּיטערערס, וועלכע האָבען אויף אזא אופן אוועקגעוואנדערט, האָבען נאטירליכערווייזע זעהר אָפט גע'חלום'ט פון די מענשען און פּלעצער, וואָס זיי האָבען אי־בערגעלאָזען. וואָס א חלום איז ביי דעם ווילדען, ווייסט איהר שוין: דער צווייטער „איך" איז אוועק. חלומ'ען פון דער אלטער היימאט, הייסט אלזאָ אז דער צווייטער איך האָט געמאכט א רייזע פון וואנען ער איז געקומען. וואָס איז נאָך'ן טויט? גאנץ דאָס זעלבע. דער צווייטער איך איז אוועק ווייט, גאנץ ווייט, און ער קומט ניט מעהר צוריק. ער האָט אימער געוואָלט אוועקגעהן ווייט, פון וואנען ער איז געקומען, און ער האָט ענדליך אזוי געטאָן.

די אידעע פון שטארבען האָט זיך דאדורך אנטוויקעלט אלס א לעבען צוזאמען מיט איינעם'ס עלטערען, ווייט אוועק פון דעם פּלאץ, וואו ער האָט פריהער געלעבט. דיזע אידעע געפינען מיר ביי פארשידענע פעלקער: צווישען די פּערואנער, ווען אן אינקאָ (קעניג) פּלעגט שטארבען, פּלעגט מען זאָגען: „מען האָט איהם א היים גערופען צו די וואָהנונג פון זיין פאָ־טער, די זון". ווען די מאנדאנס שטארבען, ערווארטען זיי צוריקצוקערען צו דעם פּלאץ פון זייערע אורעלטערען. וו
א סאנדאל שטארבט ווייט פון דעם טייך, נעמט זיין נאָהענט

סטער קרוב אן איבערבלייבעכץ פון דעם טויטען און טראָגט עס אוועק אין טייך, כדי דער שטראָם זאָל עס ברענגען צו דעם ווייטען מזרח־לאנד, פון וואנען זיינע עלטערען זיינען געקומען. פילע פעלקער רופען שטארבען: „געהן א היים", „זיך צוריק־קערען צו די עלטערען". גאנץ דאָס זעלבע געפינען מיר אויך אין דער תורה: ווען עס איז געקומען די צייט פון יעקב אבינו צו שטארבען, האָט ער צוגערופען זיין זוהן יוסף צום בעט און איהם באפוילען, אז ער זאָל איהם ניט באגראָבען אין מצרים. רש"י זאָגט, אז דאָס איז געווען צוליב „גלגול מחילות", ער זאָל זיך ניט דארפען קייקלען נאָך'ן טויט קיין ארץ ישראל. נאָך דיזען באפעל האָט ער ווייטער געזאָגט: „ושכבתי עם אבותי" און איך וועל ליגען מיט מיינע על־טערען. (*) ווען יעקב איז געשטאָרבען, שטעהט אין פסוק: „ויגוע ויאסף אל עמיו", און ער איז אויסגעגאנגען און איז געוואָרען איינגעזאמעלט צו זיינע לייטע, צו זיינע קרובים, צו זיינע אורעלטערען. (דאָס איז דער ריכטיגער טייטש פון דעם וואָרט: עמיו).

די אורשפּרינגליכע מענשען האָבען געוואנדערט אין פאר־שידענע ריכטונגען, די באגריפען וועגען דעם, וואו „יענע וועלט" געפינט זיך, האָבען אלזאָ געמוזט זיין פארשידען. מיר געפינען טאקע, אז עס איז אזוי. פארשידענע ווילדע שבטים האָבען פארשידענע פאָרשטעלונגען וועגען זייער „יע־נער וועלט", און אין די מייסטע פעלע שטימען דיזע באגריפע

---

*) אינטערעסאנט איז וואָס רש"י זאָגט אויסדריקליך, אז די פראזע: „איך וועל ליגען מיט מיינע עלטערען", באציהט זיך ניט אויף די קבורה, נאָר אויף דעם שטאַרבען גופא, וויל עס שטעהט דאָך ווייטער אין פסוק: ונשאתני ממצרים וקברתני בקברתם", און איהר זאָלט מיך טראָגען פון מצרים און איהר זאָלט מיך באגראָ־בען אין זייער באגרעבעניס. אזוי שטעהט אין אן אנדער פסוק, זאָגט רש"י, „וישכב דוד עם אבותיו, ויקבר בעיר דוד", און דוד איז געלעגען מיט זיינע עלטערען, ד. ה. ער איז געשטאָרבען, און מען האָט איהם באגראָבען אין דער שטאָדט דוד. „ליגען מיט די עלטערען, געהן צו די עלטערען", מיינט אלזאָ שטארבען.

מיט זייערע טראדיציעס וועגען זייער אָפּשטאמונג. די טשאָנאָס אין זיד־אמעריקא, רעכענען זייער אָפּשטאמונג פון די מעריב־פעלקער פון „יענער זייט ים"; און זיי ערוואַרטען אהין צו געהן נאָך דעם טויט. זייערע שכנים די אַראוקאַנער גלויבען, דאָס נאָך'ן טויט געהען זיי אריבער דעם ים צו מעריב זייט. די פערואַנער ווידער, וועלכע גלויבען אז זיי שטאמען פון מזרח־זייט, דענקען אז זיי געהען נאָכ'ן טויט צו מזרח, און באגראָבען זייערע טויטע מיט דעם פּנים צו מזרח. דאָס גן עדן פון די אַטטאָמאַקס איז אין מזרח, און די צענטראַל אמעריקאַנער אינדיאַנער האָבען זייער גן עדן, „וואו די זון געהט אויף", א. ז. וו.

צוזאמען מיט די פארשידענע באגריפען וואו יענע וועלט געפינט זיך, זענען ענג פארבונדען פארשידענע אידעען וועגען דער רייזע נאָך'ן טויט. נאַטירליך, איז די צוגרייטונג צו דיזער רייזע איבעראַל אנדערש. אזוי האָבען מיר א רייזע אונטער דער ערד; א רייזע איבער'ן לאַנד, א רייזע אונטערען טייך; א רייזע איבער'ן ים, א. ז. וו.

די צוגרייטונג איז איבעראַל לויט דעם, וואָס'ערע רייזע דער טויטער ערוואַרטעט צו מאכען. דעריבער געבען די פּי־דזשאָנס דעם טויטען א שטעקען אין דער האַנד צו פאַרטיידי־גונג; דעריבער בינדען די ניי־קאַלאַדאָניער צו א מין פּיקע צו דעם פינגער פון דעם טויטען; דאַריבער זיינען אנדערע מקריב א פערד אָדער א קעמעל אויף די לאַנגע רייזע פון דעם פאַר־שטאָרבענעם; דעריבער לייגען די עסקימאָסען אויף דעם קבר פון א קינד דעם קאָפּ פון א הונד, אלס א פיהרער צו דעם לאַנד פון די נשמות; דעריבער די שוץ־געלט (*) און די פרע־זענטער אונטערצוקויפען די מחבלים, וועלכע מען טרעפט אָן אויף דעם וועג; דעריבער גיבען אידען גאָפּעלעך אין דער האַנד אריין, א. ז. וו.

ווי איהר זעהט, האָט דאָס וואַנדערן אזוי ווייט געפיהרט די מענשען, דאָס זיי זיינען אזש נאָכ'ן טויט אוועקגעוואַנדערט אין א צווייטע וועלט. מענשען האָבען אָבער גרויסע אויגען, זיי

*) צדקה תציל ממות ביי אידען שטאמט אויך דערפון.

פארגינען ניט. און וואָס איז ביי זיי בלויז נאָר נאָך איין וועלט? די אידען האָבען זיך באשאפען דריי הונדערט מיט צען וועל־טען, און אַלע אנדערע האָבען אם ווייניגסטענס צוויי וועלטען, אויסער דיזע וועלכע זיי לעבען.

אין דער צייט פון וואנדערן האָבען די ווילדע זעהר אָפט באדארפט מלחמה האַלטען מיט אנדערע שבטים, וועלכע זיינען שוין געווען פון פריהער באזעצט אין די פּלעצער. אין אזא פאל זענען געווען זיגער און באזיגטע. ס'איז זעלבסטפארשטענד־ליך, אז די באזיגטע זענען נאָכ'ן טויט ניט געגאנגען אין די זעלבע פּלעצער וואו די זיגער, שוין צוליב דעם אליין, וואָס זיי זענען דאָך געקומען פון פארשידענע געגענדען. די „היים פון זייערע עלטערען" איז אַלזאָ ניט געווען דיזעלבע. די באזיגטע זיינען נאַטירליך געווען קערפּערליך און אפשר אויך גייסטיג די שוואכערע, זיי זענען דאדורך געווען פאראכטעטע שקלאפען, און עס איז געווען אונמעגליך צו גלויבען, אז דיזע לייטע זאָלען נאָך'ן טויט געהן אויף דעם זעלבען פּלאַץ ווי די פעהיגע און שטאַרקע הערשער. פאַר זיי איז אַלזאָ מן הסתם דאָ אנאַנדער וועלט. און אַזוי ווי אין יענע צייטען זיינען שטאַרקייט און מוטה געווען די איינציגע מעלות פון א מענשען, זיינען שוואכקייט און אונטערטעניגקייט געווען די איינציגע חסרונות. די באַ־זיעגטע, די אונטערדריקטע זיינען דאדורך צו די זעלבע צייט די שלעכטע, די רשעים. דער פּלאַץ וואוהין זיי געהן נאָך'ן טויט, מוז אַלזאָ זיין א פּלאַץ פאַר שלעכטע מענשען, ווערענד דער אָרט פון די באזיגער, פון די הערשער איז אַן אָרט פאַר פיינע לייטע. מיר האָבען דאָ דעם שליסעל צו די צוויי וועלטען: — דעם גיהנום מיט דעם גן עדן.

איצט פעלט אונז נאָך איין זאך: אז דער הימעל זאָל ווערען יענע וועלט. און פון דעם אָרט וואו מיר זיינען יעצט אָנגעקומען איז שוין גאַנץ נאָהענט צו־צוקומען צום הימעל.

פילע פעלקער באגראָבען זייערע עלטסטע אויף די שפּיצען פון הויכע בערג. ביי דיזעלבע פעלקער געפינען מיר דעם גלויבען, דאָס די נשמות פון די טויטע וואוינען אויף די שפּיץ בערג. ווען מען האָט אין זינען, אז דער הימעל איז געווען באטראכט אַלס א גרויסער דאך איבער דער ערד, וועלכער האַלט זיך אויף

די שפּיצען פון די בערג, וועט מען זעהן, דאָס דער שלום, אז דיזע נשמות קענען לייכט צוקומען צום הימעל איז א גאנץ לאָגישער. די הויכע בערג שפּיעלען איבערהויפּט א גרויסע ראָלע אין אלע רעליגיאָנען. די מיטהאָלאָגישע געטער פון די אלטע גריכען האָבען געוואוינט אויף דעם שפּיץ בארג אָלימפּוס. וואָס די בערג זיינען אין די אידישע רעליגיאָן, דארף מען דאָ ניט דערצעהלען, גאָט האָט אימער גערעדט צו משה'ן פון בערג; די תורה האָט מען געבראכט פון א בארג א. ז. וו.

די אלע אָנגעגעבענע פאקטען פיהרען אונז צום שלום, דאָס די אידעע פון עולם הבא איז דורכגעגאנגען פארשידענע שטופען פון אנטוויקלונג. די וואוינונגען פון די טויטע, וועלכע זענען ארשפּרינגליך געווען ניט ווייט פון די לעבעדיגע, האָבען זיך ביסלעכווייז אלץ דערווייטערט און דערווייטערט ביז אין הימעל אריין.

דער גלויבען, אז די טויטע פאראייניגען זיך מיט זייערע עלטערן האָט געפירט צו נאָך ווייטערע אנטוויקלונג, וועלכע איז פארשידען נאָך די פארשידענע טראדיציעס. ביי די וואָס האָבען געלעבט אין היילען, האָט זיך אנטוויקעלט דער גלויבען, אז די טויטע געהן אוועק אין אנאנדער וועלט אונטער דער ערד, פון וואנען זיי שטאמען; ווערענד די „יענע וועלט" פון וואנדערענדע פעלקער זענען די וואוינונגען פון זייערע עלטערען, צו וועלכע זיי ריידען נאָכ'ן טויט: איבער'ן לאנד, אונטער א טייך אָדער גאָר דורך דעם ים, — די זעלבע רייזע וואָס זיי מאכען לעבעדיגערהייט ביים וואנדערען. די פעלקער וואָס באשטעהען פון באזיגער און באזיגטע, וועלכע האָבען, נאטירליך, פארשידענע טראדיציעס וועגען זייער אָפּשטאמונג, האָבען אויך פארשידענע יענע וועלטען, וועלכע צעטיילען זיך ווידער אין העכערע און נידעריגערע פּלעצער אין איינקלאנג מיט די שטעלונג פון פארשידענע שבטים; און ענדליך, וואו די פּלעצער פאר די נשמות אָדער פאר די עלטסטע פון זיי זיינען די שפּיצען פון די בערג, זעהען מיר אן איבערגאנג צו דעם הימעל, וועלכע איז אין אָנפאנגס נאָנט און באשטימט, נאָר געהט איבער שפּעטער אין דעם ווייטען און אומבאשטימטען. אזוי ווערט די פאָרשטעלונג וועגען די וואוינונגען פון די טויטע אלץ מער

לען זעהן, אז זיי האָבען דעם זעלבען אורשפרונג ווי די אלע אנדערע אידעען, וועלכע מיר האָבען ביז איצט באטראכט.

הייליגע ערטער, מזבחות, קרבנות, תענתים, תפילות א. אַ. וו.

אן אָרט וואו מען באגראָבט די טויטע ווערט אָנגערופען: „דאָס הייליגע אָרט". דאָס באווייזט, אז מענשען באטראכטען דיזען פלאַץ פאר הייליג. און ניט נור ווערט דאָס בית הקברות, אָדער „בית החיים", ווי מען רופט עס אויך, באטראכט פאר הייליג, נור יעדע זאך וואָס האָט א שייכות מיט דעם טויטען, רעכענט מען פאר הייליג. אין דעם צימער וואו דער טויטער ליגט געהט מען אריין שטיל, מען רעדט שטיל, און יעדע באוועגונג איז אזעלכע, וועלכע באווייזט א געוויסע עהרפורכט, א יראת הכבוד. אויף דעם ציוויליזירטען אופן רופט מען דאָס: „אָפּגעבען די לעצטע עהרע". אין אמת'ן אָבער איז דאָס ניט מעהר, ווי אן ענטוויקעלטע פאָרמע פון דעם ווילדענ'ס פחד פאר דעם טויטען. מען דארף זיך נאָר ערינערען, מיט וואָסער מורא מען לויפט ביי אונז מהילה בעטען א טויטען, מען זאָל איינזעהן די ריכטיגקייט פון דיזער באהויפּטונג. אָבער וואָס אונז אינטערעסירט יעצט אם מייסטען, איז דער פאקט, וואָס דיזע עהרפורכט צו טויטע, ענטוויקעלט זיך צו דעם זעלבען געפיהל וואָס ווערט ארויסגערופען דורך די זאכען, וואָס ווערען געברויכט צו רעליגיעזע צוועקען. דיזעס צייגט זיך גלייך ארויס, ווען מען נעמט אונטערזוכען דעם אָנפאנג פון טעמפּלען און מזבחות.

אויף דעם ערשטען אויגענבליק וועט דיזער פארגלייך אויסקוקען ווילד, דער אמת איז אָבער, אז דיזע זאכען האָבען א גרויסע שייכות איינס מיט ס'אנדערע.

אין א פריהעריג קאפּיטעל האָבען מיר געזעהן, דאָס אייניגע ווילדע שבטים האָבען געלעבט אין היילען און האָבען באגראָבען זייערע טויטע אין היילען; מיר ווייסען אויך, אז די ווילדע פלעגען בריינגען אלס מתנות צו זייערע טויטע פאר־

שידענע עסענוואַרג. ווען מיר וועלען נאָך צולייגען דעם פאַקט, אַז די עגיפּטער פלעגען האָבען הייליגע היילען אָדער הייליגע טעמפּעלס, וועלען מיר זעהן די שייכות צווישען דעם „הייליגען אָרט“ און דעם טעמפּעל. איבעראַל, ביי אַלע ווילדע פעלקער, איז דער ערשטער טעמפּעל, דאָס ערשטע בית התפילה, אַן אָרט, וואו זיי באַגראָבען זייערע טויטע. די וואָס פלעגען באַגראָבען די טויטע אין היילען, פלעגען האָבען זייערע טעמפּעלס אין היילען, און די וואָס פלעגען באַגראָבען זייערע טויטע אויף הויכע ערטער, האָבען אויך געהאַט זייערע טעמפּלען אויף הויכע ערטער. וואָס א איד מאַכט א מנין ביי זיך אין דער היים אין „שבעה“ האָט אפשר א שייכות מיט דיזען. די וואָס ווילען דאָס אָפּשפּאַרען, וועלען ניט קענען אָפּלייקענען, אַז אידען געהען מתפלל זיין אויף די קברים פון די טויטע, אז אן „אוהל“ פון א גוטען אידען איז אין אַלע הינזיכטען גלייך צו א טעמפּעל. דאָס זעלבע זעהען מיר ביי די פּערואַנער. אקאָרסט דערצעהלט, דאָס יעדער פון זייערע אינקאַס (קעניגע) פלעגט איבערלאָזען זיין גאַנץ פאַרמעגען אויפצוהאַלטען דעם טעמפּעל, וואו זיין קבר האָט געזאָלט זיין, און פיעלע פּריסטער מיט זייערע פאַמי־ליעס זיינען פון דיזען אויפגעהאַלטען געוואָרען, און זיי האָבען שטענדיג מתפלל געווען, גראַד ווי מען פלעגט ביי זיי דינגען בטלנים צו זאָגען תהילים אָדער לערנען משניות.

ווען מיר געהען אביסעל ווייטער, געפינען מיר, אַז דער מזבח שטאַמט פון דעם פּלאַץ וואָס די ווילדע האָבען געהאַט אין דעם „אוהל“, אויף וועלכען זיי האָבען אָנגעלייגט די עסענ־וואַרג, אָדער פון די בערגלעך, וואָס מען האָט געמאַכט אויף קברים פון ערד אָדער שטיין. אפילו דער אויסזעהן פון מזבח האָט געמוזט זיין עהנליך דערצו. דער אידישער מזבח האָט געמוזט געמאַכט ווערען פון פראָסטע, ניט געהאַקטע שטיינער אָהן שום פאַרפּוצונג. אום ניט אריינצוגעהן אין טיפע חקירות וועגען דיזע אַלע זאַכען, וועל איך אויפמערקזאַם מאַכען, אַז דאָס וואָרט „מצבה“, ווערט געברויכט אין דער תורה פאַר א מאָנומענט, פאַר אן אָפּגאָט און אויך פאַר א מזבח. דאָס זעלבע איז מיט דעם וואָרט „אבן“, א שטיין. ווען דער נס האָט גע־טראָפען צו יעקב אבינו, למשל, מיט דעם לייטער אויף וועלכען

די מלאכים זיינען געקראָכען ארויף און אראָפּ, און ער האָט אנטדעקט אמעריקא: „אכן יש אלהים במקום הזה“ — אז גאָט איז גאָר דאָ אויף דיזען אָרט — האָט ער זיך דער־שראָקען און האָט געבויט א „מצבה“, איהר באגאָסען מיט בוימעל, און האָט געטאָן א נדר: אויב גאָט וועט זיין מיט מיר און וועט מיך פיהרען אויף דעם וועג וואָס איך געה און וועט מיר געבען ברויט צום עסען און קליידער צום טראָגען, און אויב איך וועל צוריק קומען בשלום צו מיין פאָטער׳ס הויז, דאן וועט גאָט זיין מיין גאָט, (אז ניט, ניט) און דיזער שטיין וואָס איך האָב געמאַכט פאר א „מצבה“, זאָל זיין גאָט׳ס הויז, און פון אלץ וואָס דו וועסט מיר געבען, וועל איך דיר צוריקגעבען א צענטעל... (ניט קיין שלעכטער מסחר, אגב אורחא.)

פון מזבחות קומען מיר נאטירליך צו קרבנות, און קרבנות שטאמען אויך פון די עסענוואַרג, וואָס דיווילדע פעלגען מיט־געבען זייערע טויטע. ביי מאנכע ווילדע אין קאליפאָרניע פאר־לאנגט דער פריסטער עסענווארג פאר די נשמות אלס „צדה לדרך“, עסענווארג אויף די רייזע. די דאמאראס ברייננגען שפייז אויף דעם קבר, און פארלאנגען פון טויטען, „ער זאָל עסען און זיך לאָזען וואוילגעהן“, און פאר באצאָהלט בעטען זיי, ער זאָל זיי בענשען און העלפען. אנדערע ווילדע ברייננגען דאָס עסען ניט נור ביים שטארבען, נור פאר א לאנגע צייט נאָך דעם. ביי די מאָסקוויטאָ אינדיאנער דארף די אלמנה צושטעלען עסענווארג אויף דעם קבר פון איהר מאן פאר א גאנץ יאָהר. ווען צו דיזען וועלען מיר צולעגען אזעלכע פאקטען ווי פון די קארען, וועלכע דענקען, אז זיי זיינען ארומגערינגעלט מיט די נשמות פון די פארשטאָרבענע, וועלכע מען דארף אימער אי־בערבעטען מיט אָפּטע און פארשידענע מתנות, וועלען מיר זעהן דעם איבערגאנג פון דיזע מנהגים צו קרבנות.

דיזע שייכות קומט ארויס נאָך דייטליכער, ווען מיר זעהען אין ביידע פעלע, אויסער די געוועהנליכע קרבנות, אויך יום־טוב׳דיגע אָפּפער. דיזעלבע קארענס וואָס מיר האָבען נאָר וואָס ערמאָנערט, האָבען אויך יעהרליכע פעסטע פאר די טויטע, ווען זיי בעטען די גייסטער צו עסען און טרינקען. אזעלכע קרבנות צו די טויטע זעהט מען ביי פארשידענע אנדערע ווילדע

שבטים; זאָגאר ביי די כינעזער עקזיסטירט עס נאָך ביז היינטיגען טאָג. דעם איבערגאנג פון באגרעבנים־צערעמאָניעס צו קרבנות פאר די טויטע, קען מען אם בעסטען זעהן אין דעם מנהג פון פיעלע ווילדע שבטים איבערצולאָזען אביסעל פון יעדען מאָלצייט פאר די טויטע. זעהר אָפט, ווען די איינ־וואוינער פון די פידזשי אינזלען עסען אָדער טרינקען, ווארפען זיי אוועק א טייל דערפון פאר זייערע פארשטאָרבענע עלטערען. די ביהלס, ווען מען גיט זיי בראָנפען, גיסען זיי אָפּ אביסעל פאר די פארשטאָרבענע; און אזוי ווי ביי דיזען שבט זיינען די פארשטאָרבענע זייערע געטער, זעהט זיך דער מיין דערפון ארויס גאנץ קלאָר. די אראקואנער גיסען אלע מאָל אָפּ אביסעל וואסער איידער זיי טרינקען עס. אז אידען טוען דאָס זעלבע, ווייסט איר אפשר אליין. א איד טאָר ניט בענשען אָהן א כזית, שיריים איז א וויכטיגע זאך ביי א אידען, און אן אמת פרומער איד וועט ניט טרינקען ביז ער גיסט ניט אָפּ אביסעל. חלה נעמען איז אויך גאָר ניט ווייט פון דיזען.

נאָך מעהר די מאָטיווען פאר די קרבנות, און די זאכען וואָס מען האָט געברויכט צו קרבנות, זיינען דיזעלבע פאר די טויטע און פאר די געטער. אין ביידע פעלע איז מען מקריב אָדער פאר א חטא אָדער ווען מען וויל זיך עפּעס אויסבעטען; אין ביידע פעלע געברויכט מען אָקסען, ציגען א. אז. וו.; אין ביידע פעלע געברויכט מען ברויט און קוכען; איבעראל גע־ברויכט מען דעם בעסטען טרינק וואָס ווערט גענוצט. אין די לענדער וואו עס איז דאָ ווײַן, איז עס ווײַן און אין אנדערע לענדער, אנדערע משקאות; אין ביידע פעלע געברויכט מען ווייהרויך. מיט איין וואָרט: די קרבנות פאר די געטער זיינען אין אלע היגזיכטען גלייך. 7

מערקווירדיג ווי דאָס איז, געפינען מיר באווייזע, אז פאס־טען שטאמט אויך ארויס פון די באגרעבנים־צערעמאָניעס. דאָס איז אודאי ענטשטאנען אויף פארשידענע אופנים: מיר האָבען שוין אָנגעציינט, אז דעם ווילדען איז זעהר אָפט אויס־געקומען צו הונגערען ניט ווילענדיג. דיזעס האָט פאראורזאכט פארשידענע חלומות, און עס לאָזט זיך גאנץ גוט ריידען, דער ווילדער זאָל קומען אויף דעם געדאנק, ווען מען וויל זיך זעהן

מיט די נשמות זאָל מען א טאָג ניט עסען. ביי פילע ווילדע פעלקער איז דאָס א באוואוסטער מיטעל ארויסצורופען די גייסטער. אז אידען גלויבען דאָס נאָך היינט אויך, דארף מען דאָ ניט דערצעהלען. אָבער דאָס פאסטען איז נאָך אויך ארויס־געקומען פון דעם, וואָס די ווילדע האָבען אזוי פיעל מיטגע־געבען דעם טויטען, אז עס איז איינפאַך ניט געבליבען וואָס צו עסען. עס זיינען דאָ באווייזע, וואָס אין מאנכע פעלע האָט א טויטענפאַל איינפאַך רואינירט א גאנצע פאמיליע. דאָס זעהט מען נאָך אייגענטליך היינט ביי גאנץ ציוויליזירטע מענשען. מען ברענגט זיך אויס צו מאכען א בכבוד'ע לויה. מיט דער צייט איז עס געוואָרען א מנהג צו פאסטען נאָך א טויטען, ביז עס איז געוואָרען א רעליגיעזע צערעמאָניע. פאסטען געהט אימער צוזאַמען מיט אבילות, מיט טרויערען. ווען אידען האָבען געפאַסט, האָבען זיי זיך אלע מאָל אָנגעטאָן מיט א „שק ואפר". ווען די אידען האָבען באגראָבען שאול המלך אין יבש גלעד האָט דאָס גאנצע פאָלק געפאַסט; ווען דוד המלך האָט געהערט אז שאול און יהונתן זיינען געפאַלען, האָט ער און אלע וואָס זיינען געווען מיט איהם צוריסען די קליידער, „און זיי האָבען געטרויערט און געוויינט און געפאַסט ביז'ן אָווענד. פיעלע אידען פאסטען נאָך היינט אין יאָהר צייט."

אז אידען פאסטען צו גאָט אויך איז איבעריג דאָ צו דער־ציילען. אינטערעסאנט איז אָבער וואָס די אידען האָבען א ספּע־ציעלע תפלה וואו מען בעט זיך ביי גאָט, ער זאָל באטראכטען דאָס פאסטען אלס א קרבן, גלייך ווי מען וואָלט מקריב געווען א טייל פון זיך.

נור לאָמיר צוריקגעהן צו אונזער פונקט: ווי אזוי די אָפּפערונג פאר די טויטע האָט זיך ענטוויקעלט צו קרבנות פאר גאָט.

מיר האָבען שוין פריהער געזעהן, אז די ווילדע מאכען צווייערליי אָפּפער צו זייערע טויטע. ערשטענס, גיט מען זיי מיט עסענוואַרג, און ווידער באגראָבט מען מיט זיי די דינער און אויך די ווייבער. די קאניבאַלען, די מענשען־פרעסער, וועלען נאַטירליך מיטגעבען עטליכע גוטע פּאַרציעס מענשענ־פלייש, און ווען דער פארשטאָרבענער איז אַן עלטסטער, א קע־

ניג, וועט מען עס האלטען פאר א גרויסע עהרע צו אָפּפערען אביסעל פון די אייגענע בלוט. און דאָס איז ניט נור א סברה, דאָס געפינט מען טאקע ביי די ווילדע. די טאסמאַניער צוריי־סען זייער לייב מיט שארפע שטיינער ביי א באגרעבניש. די אסטראליער צושניידען אויך זייער לייב, אזוי טוען אויך די טאהיטאנער, די טאָנגער און די ניי־זילענדער. די אלמנות פון די קאָמאנטשעס מאַכען שניטען אויף זייערע אָרעמס, פיס און קערפּער ביז זיי פאלען פאר׳חלש׳טע פון די בלוט, וואָס זיי פארלירען. אין טאָנגא, ווען עס שטארבט אן אויבער פּריס־טער, א כהן גדול, שניידען זיך די איינוואוינער אָפּ דעם אױ־בערשטען טייל פון דעם קליינעם פינגער, און ווען א קעניג זיי־ערער פלעגט שטארבען, פלעגען זיי אָדער אויסשטעכען א ציי־כען אויפ׳ן צונג, אָדער אָפּשניידען די אויערען, אָדער אויס־שלאָגען די פראָנט־ציינער. אנדערע ווידער פלעגען זיך אָפּשניי־דען די האָר, און זיי ווארפען אויף דעם קבר. אז אידען האָבען געטאָן דאָס זעלבע, קען מען זעהן, ווי איך האָב שוין עראינערט, פון דעם פארבאָט אין דער תורה: „לא ישרטו שרטת, ולא יקרחו קרחה בעיניכם" — איהר זאָלט זיך ניט שניידען און ניט אויסרייסען אייערע האָר איבער א טויטען.

אזעלכע ביישפּילע פון קאלעטשען זיך ביי א באגרעבנים קען מען געבען טויזענטער. דיזעלבע קאלעטשעריי געפינט מען אויך ביי אלע פעלקער פאר גאָט׳ס וועגען. אייניגע מעקסי־קאנער האָבען א סאָרט מל זיין, וואָס איז נאָך אייגענטליך שמערצליכער ווי דאָס אידישע מל זיין. ביי די גואנקאווילקאס איז געווען א גרויסע מצוה אויסצורייסען די דריי פאָדערשטע ציינער פון יעדע יאַסלע; איינער מיט ניט־אויסגעהאַקטע פאָדערשטע ציינער איז געווען באטראכט פאר א משומד, א ימח שמוניק. און אויב איהר זייט באקאַנט מיט די אידישע מנהגים, ווייסט איהר אודאי אז ביי אידען קאַליעטשעט מען אויך פאר גאָט׳ס וועגען. איך מיין דעם אַלטען מנהג פון מל זיין. עס איז אמת, מיר האָבען „גרויסע" פילאָזאָפען, וואָס באווייזען אז דיי־זעם איז זעהר א געזונטע זאך, אָבער איך בין זיכער ווען די גיאנקאווילאקס וואָלטען געהאט אזעלכע „פילאָזאָפען" ווי מיר האָבען, וואָלטען זיי באוויזען, אז אויסהאַקען די פאָדערשטע

דריי ציינער פון יעדע יאסלע איז די געזינדסטע זאך אין דער וועלט.

אָבער דאָס רייסען שטיקער פלייש פון זיך, דאָס אויסהאַקען די ציינער און דאָס מל זיין איז שוין געווען א שטיקעל פּאָרטשריט. פריהער האָט מען מקריב געווען דעם גאנצען מענשען. דיזעס איז אזא אלט־באוואוסטע טאטזאך, דאָס איך גלויב קוים אויב ס'איז נויטווענדיג וועלכע ס'איז באווייזען. איך וועל יעדענפאלס עראינערען אָן די לעגענדע פון די עקידה, נאָך וועלכע אברהם אבינו וואָלט מקריב געווען יצחק'ן, ווען דער מלאך וואָלט ניט געהאט מעהר שכל פון איהם. צי יפתח הגלעדי איז קיין מלאך ניט געקומען, און ער האָט טאקי מקריב געווען זיין איינציגע טאָכטער. יעדער בכור באלאנגט צו גאָט, אויף דעם אויסדריקליכען וואונש פון יהוה. דאָס גאנצע גליק ביי דעם עסק איז נור, וואָס אידען קענען זיך אָן עצה טאָן, וואָס זיי ווייסען, אז מיט א מטבע קומט מען איבעראל דורך, און זיי קויפען זיך איינפאך אויס.

עס איז שוין עראינערט געווען, אז אין מאנכע פעלע שניידט מען זיך אָפּ די האָר, אלס אָפּפערונג פאר די טויטע. מיר געפינען אויך האָר־שניידען אלס א קרבן פאר גאָט. אין 1803, ווען אין די סאנדוויטש־אינזלען האָט פּאסירט א וואולקאַנישער אויסברוך, און נאָכדעם ווי מען האָט אומזיסט מקריב געווען פילע קרבנות, האָט דער קעניג טאמעהאמעהא זיך ענדליך באשלאָסען צו ברייננגען דעם גרעסטען קרבן, וואָס נור מעגליך: ער האָט נעמליך אָפּגעשאָרען א טייל פון זיינע האָר, וועלכע זיינען באטראכט געוואָרען פאר הייליג, און האָט זיי אריינגעוואָרפען אין דעם שטראָם. די פּערואנער פלעגען אויך מקריב זיין האָר. אז אויך אידען האלטען פון דעם, באווייזט די לעגענדע פון שמשון און דלילה. אין צענטראל אמעריקא איז א קרבן פון האָר געווען א טייל פון די חתונה צערעמאָניע. אפילו די גריכען האָבען אויך אָפּגעהיט עטוואָס ענליכעס: ביי א חתונה פלעגט די כלה מקריב זיין איינע פון איהרע לאָקען. און ווער ווייס? אפשר האָבען די אידען דאָס איבערגענומען פון גריכענלאנד, ווען זיי שניידען אָפּ די האָר פון זייערע כלות?

פון דעם קומט אפשר, וואָס מען טאָר ניט געהן מיט די אייגענע האָר?

מיר זעהען אלזאָ, אז אלע צערעמאָניעס, דאָס מקריב זיין מענשען, דאָס קאליעטשען זיך, דאָס אָפּשניידען די האָר א. ז. וו. זיינען די זעלבע ביי די טויטען־באגרעבענים, ווי פאר גאָט'ס וועגען.

איז אפשר מעגליך, מען זאָל די גייסטער אויך איבערבעטען אויף אנאנדער אופן? מיר געפינען ווילדע וואָס גלויבען, אז מען דארף זיך ניט פארזינדיגען געגען דעם שאָטען, ווייל ער קאָן טאָן שלעכטס און גוטס. היינט ווארום זאָל זיך דער ווילדער ניט פרעגען דיזע פראגע און ענטפערען מיט יאָ? ווען די לייטע האָבען געלעבט, האָבען זיי ליעב געהאט מען זאָל זיי לויבען; איצט, הגם מען זעהט זיי ניט, זיינען זיי דאָך פון דעסטוועגען ניט ווייט אוועק, און זיי וועלען געוויס צופרידען זיין צו הערען א שבח. פון דעם נעמט זיך, וואָס א טויטען דארף מען נור נאָכזאָגען א שבח. פון די שבחים נאָך א טויטען, קומט עס צו תפילות צו די טויטע, ביז מיר קומען צו תפילות איבערהויפּט.

מען קען נאָך ברייגנען פיעלע אזעלכע פאקטען, פון וועלכע מען קאָן זעהען, אז אלע מנהגים, אלע תפילות שטאמען פון די באגרעבנים־צערעמאָניעס. אזוי, צום ביישפּיעל, זיינען דאָ באווייזע, אז תשובה טאָן פאר חטאים קומט אורשפּרינגליך פון דעם גלויבען, אז די טויטע ווייסען גאַנץ גענוי, וואָס עס געהט פאָר אויף דער וועלט. א ביישפּיעל פון די גמרא האָב איך שוין געבראכט אין א פריהערדיגען ארטיקעל. אזוי קען מען באווייזען, און דאָס ווערט נאָך היינט אייגענטליך גע־טאָן, אז פייער איז געווען א וויכטיגער טייל פון באגרעבנים־צערעמאָניעס וועלכעס איז דער אורשפּרונג פון דעם „נר תמיד“. ביי אנדערע פעלקער איז דערמאָנען א טויטענ'ס נאָמען א גרוי־סער פארברעכען. צו דערזעלבער צייט געפינען מיר ביי פאר־שידענע פעלקער שטרענג פארבאָטען צו דערמאָנען דעם נאָמען פון זייער גאָט. אז מען טאָר ניט דערמאָנען דעם „שם הויה“, ווייסט איהר אודאי.

ביי די קאפרען אין זיד־אפריקא איז דער קבר פון זייער

עס איז אָבער גאָר ניט נויטווענדיג די ערשטע נשמה זאָל אוועקגעהן; א צווייטע נשמה קען אריין אין גוף זאָגאר ווען די ערשטע נשמה פארבלייבט. מיט דיזען ערקלערט דער ווילדער ספּאַזמעס אָדער קרעמפּפען. דער מענש געהט ארום, דאכט זיך ווי אלע מענשען; מיט אמאָל נעמט ער זיך ווארפען, לאכען, מאכען מיט די הענט, אָדער פארקרימען דאָס מויל. מיט זיין ווילען טוט ער דאָס ניט, דאָס איז אלזאָ א סימן, אז אן אנדער נשמה איז אין איהם אריין. און ווען דער ווילדער איז געקומען אזוי ווייט, האָט ער שוין געמוזט געהן ווייטער. ווען געוויסע באוועגונגען פונ'ם קערפּער קומען פון די גייסטער וואָס באהעפטען זיך צום מענשען, קענען דאָך אנדערע אזעלכע באוועגונגען, וועלכע דער מענש קען ניט קאָנטראָלירען, אויך קומען פון דיזע גייסטער. פון דיזען האָט זיך אויסגעארבייט א גאנצע טעאָריע וועגען געגנעצען און ניסען. מאנכע ווילדע גלויבען, אז גענעצען אָדער ניסען אין א סימן פון „רוח נבואה“. ביי אלע פעלקער איז געבליבען עטוואָס פון דיזער „טעאָריע“. די גמרא זאָגט, אז אין יעקב אבינו'ס צייטען איז א מענש ניט קראנק געווען, נור ווען עס איז געקומען זיין צייט פון שטארבען, האָט ער געגאָסען און געשטאָרבען, דאדורך ווען איינער ניסט דארף מען זאָגען „אסאסי“ „צור געזונדהייט“, ווי דער דייטש זאָגט נאָך היינט. „ער האָט געגאָסען אויף דעם אמת“, וואָס עס מיינט, עס באשטעטיגט בנבואה. מאנכע אידען אָדער ריכטיגער, אידע־נעס, שפייען אוים עטליכע מאָל ווען א קינד גענעצט, אין מאנכע פעלע שפּרעכט מען זאָגאר אָב אן „עין הרע“, דאָס הייסט, מען וויל פארטרייבען די „ניט־גוטע“ מיט „פאררייזדען די ציינער“.

וועגען דעם גלויבען, אז גייסטער קענען אריין אין מענשען, אפילו דאן, ווען די נשמה איז ניט ארוים, ברייננגט ספּענסער נאָך א באווייז, וועלכען ער רופט: זאָנדערבאר. ביי די קירגיזען, זאָגט ער, גלויבט מען, אז ווען א פרוי ליגט אין קינד־בעט, געהט אין איהר אריין א טייוועל; און זיי האָבען זאָגאר א מנהג צו שלאָגען די קינפּעטאָרין, און ארויסצוטרייבען פון איהר דעם שד. ווען ספּענסער וואָלט געוואוסט פון די „שיר המעלות'ן“ מיט די מכשפה ארומגעדרייט אין אלע זייטען, וואָס מען הענגט אויף ביי א אידישער קינפּעטאָרין לעבען די טירען, פענסטער

און קוימען; ווען ער וואָלט געוואוסט פון דעם ספר „רזיאל המלאך" מיט דעם מוהל מעסער, מיט די אלע שמירות און קמיעות, וואָס מען גיט ביי אונז צו א קינפעטאָרין אין בעט אריין; מיט דעם לייענען קריעת שמע און די אלע אנדערע זאכען, וואָלט ער זיך ניט געוואונדערט וועגען די ווילדע קירגיזען.

וואָס איז משוגעת? וואָס האָט פאסירט מיט דיזען מענשען וואָס האָט זיך אויסגעצויגען אויף דער ערד, וויל ניט עסען, דערקענט ניט קיין מענשען, רעדט מאכענדיג מיט די הענט צו יעמאנד, וועמען קיינער קען ניט זעהן, הויפט מיט אמאָל אָן צו ציטערן פאר שרעק, רעדט נארישקייט און צולאכט זיך פון דער העלער הויט? און ווי קומט עס, וואָס נאָכדעם ווי ער האָט זיך בארוהיגט, ווייס ער פון גאָר ניט צו זאָגען, אָבער דערצעהלט זאכען וואָס קיינער האָט ניט געזעהן? געוויס איז דאָס איינער פון די אונצעהליגע גייסטער, וואָס שלעפען זיך כסדר ארום, אריין אין זיין קערפער ביינאכט, ווען זיין נשמה איז געוועזען אוועק.

א משוגע'נער צייגט געוועהנליך ארויס זעהר פיעל כח, ער קען מאנכעס מאָל בייקומען עטליכע מענשען. פון וואנען האָט זיך מיט א מאָל צו איהם גענומען אזא גבורה? איז דאָס ניט נאָך א באווייז „אז אין דעם יונג זיצט א שד"? און דיזעס פארשטאַרקערט טאַקע דעם גלויבען, אז משוגעת קומט פון דעם, וואָס א בייזער גייסט איז אריין אין דעם מענש. דיזער גלויבען האָט עקזיסטירט ביז גאָר ניט לאנג צוריק, די ענגלישע קירכע האָט זאָגאר א געזעץ, וועלכעס פארביט ארויסצוטרייבען א שד, אָדער א דיבוק אָהן א ספעציעלע ערלויבניס. ערשט זיי די וויסענשאפט האָט ערקלערט, אז דער גייסטיגער צושטאנד איז א רעזולטאט פון די נערוועןטעטיגקייט, וועלכע ווערט באאיינפלוסט פון פיזישע (קערפערליכע) אורזאכען, ערשט דאן איז מעגליך געוואָרען צו באגרייפען די זאָנדערבארע אידעען פון א משוגע'נעם אויפ'ן נאטירליכען וועג.

קוים זיינען דיזע אידעען איינמאָל אָנגענומען געוואָרען, האָבען זיי זיך שוין אליין פארשפרייט אויף אנדערע זאכען. פון די ניט־נאָרמאלע ערשיינונגען, וועלכע זיינען אויבען אויסגערעכענט געוואָרען, געהען דיזע ערקלערונגען איבער אויף

געוועהנליכע זאכען. באלד זיינען אלע סארטען קראנקהייט ערקלערט געווארען אויף דיזען אופן. אין פיבער רעדט מען פון היץ; דיזעס איז א ביסעל ענליך צו משוגעת, אין דער צייט פון פיבער איז אבער דער קערפער אויך ניט אין ארדנונג, דער שכל איז אלזא מחיוב, אז ביידע, די גייסטיגע, ווי די קערפערליכע שוואכקייט, ווערען פאראורזאכט פון דעם זעלבען חברה מאן. און אויב א בייזער גייסט קען פאראורזאכען איין סארט קראנקהייט, קען ער אויך פארשאפען אנדערע קראנקהייטען, און דיזען גלויבען געפינט מען ביי אלע ווילדע שבטים, אויך ביי די האלב ציוויליזירטע נאך ביז היינטיגען טאג.

דערפון איז שוין לייכט איינצוזעהן, ווי אזוי עס איז ארויסגעקומען דער גלויבען, אז דער טויט קומט פון איבערנאטירליכע קרעפטען. פון די אינדיאנער, וועלכע גלויבען ניט, אז דער טויט קען קומען אויפ'ן נאטירליכען וועג; פון די אנדערע ווילדע שבטים, וואס שרייבען צו דעם טויט צו פארשידענע זאכען, ווי כישוף, בייזע גייסטער א. אז. וו. ביז די אידען און קריסטען, וועלכע גלויבען אין א ספעציעלען „מלאך המות" — איבעראל איז דער גלויבען, אז דער טויט קומט פון איבערנאטירליכע קרעפטע, און איבעראל קען מען זאגען, שטאמט דיזער גלויבען פון די אורשפרינגליכע אידעען וועגען טויט.

אויב נשמות קענען ארויסגעהן פון זייערע קערפער און צוריק אריינקומען, ווארום קענען איינינע נשמות ניט אריין אין פרעמדע קערפערס, ווען די אייגענע נשמות זיינען אוועק? ווען דער קערפער קען טאן זאכען און נאכהער גאר ניט וויסען, אז ער אט עס געטאן, ווי עס טרעפט ביי עפילעפטיקער, איז דאס דער בעסטער סימן, אז אזעלכע זאכען טרעפען. ווייטער, ווען דער קערפער קען זיך אליין ניט קאנטראלירען און מוז טאן זאכען, וועלכע ער וויל ניט, ווי ביי ספאזמעס, ניסען אדער גענעצען, מוז דער שלום זיין, אז עס זיינען דא אזעלכע קרעפטען, וואס באשטימען דעם מענשען'ס האנדלונג, צי ער וויל צי ניט.

דיזעס ערקלערט אויך די האנדלונג פון א משוגע'נעם. דער פאקט, אז א משוגע'נער צובייסט און צורייסט א מאל זיין אייגענעם קערפער, באשטעטיגט דיזען גלויבען נאך מער.

די אמת'ע נשמה וואָלט ניט געשעדיגט איהר אייגענעם קער־פער. היינט, אַז די אַלע זאכען געשעהן אויף אזא אופן, איז דאָך שוין זעלבסט פארשטענדליך, אַז זיי פאראורזאכען אויך קראנקהייט, און אזוי ווי דער טויט איז זעהר אָפט דער רעזול־טאַט פון קראנקהייט, וואָס קען נאָך זיין לאָגישער און פאר־נינפטיגער ווי, אַז דער טויט קומט פון „יענע לייט".

מיר האָבען אַלזאָ א נייע רייהע פון אידעען, וועלכע שטאַ־מען פון דיזעלבע אורשפרינגליכע אידעע פון דעם צווייטען „איך".

לאָמיר איצט געהן ווייטער.

ווען אין א מענשענ'ס גוף קען אריין א בייזע נשמה פון א פארשטאָרבענעם שונא, קען אפשר אין איהם אויך אריין א גוטע און פריינדליכע נשמה? ווען דאָס ווארפען זיך פון אַן עפּילעפּטיקער, דאָס ריטשען פון אַ וואַנזיניגען, דאָס בייסען פון א משוגע'נעם ווערען פאראורזאכט פון דעם דיבוק, פון דעם טייוועל, וואָס זיצט אין מענשען, קען אפשר די פּאָרטרעפּ־ליכע קראַפט, די וואונדערבאַרע געשיקטקייט, וואָס מאַנכער ציינט ארויס, ווערען פאראורזאכט פון א גוטע נשמה, וואָס זיצט אין איהם? ווען אין מענשען קען אריין אַ נשמה, זאָגאר ווען ער איז וואַך, און איהם מאַכען ניסען און גענעצען געגען זיין אייגענעם ווילען, קען אפשר אין איהם אריין אַ גוטער גייסט און איהם העלפען, און געבען איהם עקסטרא קראַפט, אָדער וויסען, אָדער פארשטאַנד? דער ווילדער ענטפערט גאַנץ לאָגיש אויף דיזע פראַגען מיט יאָ. און פון דעם קומען ווידער ארויס נייע אידעען.

דער פאַקט דאָס משוגעים זיינען פיעל שטאַרקער אין צייט פון אַן אָנפאַל, ווי נאָרמאַלע מענשען, פאראורזאכט, ווי מיר האָבען געזעהן, דעם גלויבען, דאָס דיזע איבערנאַטירליכע אגענטען באַזיצען איבערמענשליכע קרעפטען. דיזע קרעפטען מוזען אָבער ניט אימער זיין בייזע גייסטער, עס גיבט אויך א קראַפט וואָס קען אויסגענוצט ווערען צום גוטען. מיר געפינען דיזען גלויבען ביי פיעלע אַלטע פעלקער. די מיטהאָלאָגישע

געטער פון די גריכען זיינען אלע זעהר ענליך צו מענשען נור זיי באזיצען אן איבערמענשליכע קראפט.

גראַד אויף דעם זעלבען אופן קענען דיזע איבערנאַטיר־ליכע קרעפטען ארייגעבען איבערמענשליכען פארשטאנד אָדער ליידענשאפט.

עס איז איבעריג דאָ צו ברייגגען פאקטען וועגען דיזען גלויבען. יעדער איד איז גוט באקאנט מיט דיזע זאכען. וועלכער איד ווייס ניט פון „רוח הקודש“, פון נבואה, פון נשמה יתירה א. אז. וו. איך וויל אָבער ברייגגען איין ביישפיל.

די אמאזולים גלויבען, דאָס אין א מענש קען אריין א „רוח נבואה“ נור דורך פאסטען. זיי זאָגען, „אַן אַנגעשטאָפּטע קישקע קען ניט זעהן קיין סודות“. נאָך מעהר: דער וואָס וויל ווערען א נביא, דארף ניט שלאָפען, ער דארף זיך פייניגען. גאנץ דאָס זעלבע ווי ביי אידען. אויב איהר ווילט וויסען ווי אזוי צו קומען צו די מדריגה פון נביאות, אויב איהר ווילט אליהו זאָל זיך צו אייך מתגלה זיין, זייט מוחל און לעזט דעם „שבט מוסר“, דעם „ספר חסידים“, און איבערהויפּט די „שבחי האר'י“, און איהר וועט אויסגעפינען ווי אזוי אין אייך קען אריין א רוח־נבואה. די אידישע קללה: „א רוח זאָל אין איהם אריין“, איז זעהר כאראקטעריסטיש פאר דיזען גלויבען. דאָס וואָרט „רוח“ אליין ווערט אין לשון הקודש געברויכט פאר רוחות (טייוואָלים), און אויך פאר גוטע גייסטער, ווי רוח הקודש, רוח נבואה, רוח חיים א. אז. וו. דאָס זעלבע איז אין דייטש: גייסטער, גייסט, באגייסטערט א. אז. וו.

ווייטערע ענטוויקלונג פון דיזע אידעען זיינען שוין אונ־פארמיידליך. דער איינפאכער פארשטאנד צווינגט זיי ארויף. ווען א שונא'ס נשמה קען אריין אין א מענשען און צוריק ארויס־קומען, קען מען אפשר מיט גוואלט ארויסטרייבען דיזען ביי־זען גייסט? און אויב מען קען דאָס ניט טאָן אויפ'ן געווענלי־כען וועג, קען מען אפשר נעמען צו הילף אנדערע איבערנאַטיר־ליכע קרעפטען? מיר ווייסען דאָך שוין, אז עס זיינען דאָ מענ־שען וועלכע זיינען באזעצט פון גוטע גייסטער, וועלכע האָבען גראַד אזא כוח, און אפשר נאָך מעהר. ווי די ניט־גוטע; קען

מען זיי אפשר באַנוצען צו פאַרטרייבען די בייזע גייסטער, ווען זיי ווילען זיך ניט אָפּטראָגען מיט גוטען? אזא אידעע לאָזט זיך זעהר גוט ריידען. דאָ האָבען מיר דעם אורשפּרונג פון באַשווערען אָדער אָפּשפּרעכען.

דער מעדיצינער ביי די ווילדע איז אורשפּרינגליך געווען אַן אָפּשפּרעכער. דאָס וואָס ראָוואַלט דערצעהלט, אַז ביי די מישמים, ווען איינער איז קראַנק, שיקט מען נאָך דעם פּריס־טער ארויסצוטרייבען דעם בייזען גייסט, געפינט מען כמעט איבעראַל. די אידעע איז אָנפאַנגס געווען צו מאַכען דעם קראַנקען׳ס קערפּער אַן אונבאַקוועמע וואָהנונג פאַר דעם שד. מערקווירדיגע מיטלען האָבען אייניגע דערצו. די סומאַטראַנס באַמיהען זיך ארויסצוטרייבען דעם שד פון א משוגענעם מיט דעם וואָס זיי זעצען דעם משוגענעם אריין אין א הייזקע, און מען צינדט דאָס אונטער, איבערלאָזענדיג דעם משוגענעם זיך צו ראַטעווען ווי ער קען. אַנדערע גיבען דעם קראַנקען צו שלינ־גען שרעקליכע זאַכען און מאַכען אַן א גרויסען געשטאַנק, כדי עס זאָל דעם שד מיאוס ווערען. אויב אייער מאַמע, ליעבע לע־זער, האָט אייך ווען אָפּגעשפּראָכען אַן „עין הרע“ אָדער „פאַר־כייאוס׳ט“ אָדער „גע׳פּסל׳ט“ א קראַנקהייט, וועט איהר וויסען אָס דאָס מיינט. דיזער סאָרט אָפּשפּרעכען ענטוויקעלט זיך, גראָד ווי אַלע אַנדערע זאַכען; ביי די היינטיגע ציוויליזירטע מענשען נעמט עס אויך אָן אַן אַנדער פאָרמע: א „גוטער איד“ [illegible]ירט היינט ארויס א דיבוק דורך דעם קליינעם פינגער, ער היילט קראַנקע מיט קמיעות אָדער תפילות, און דאָס טוט ניט נאָר א „גוטער איד“, נאָר אויך „א גוטער גוי“. וואָסער פאָרמע דיזער גלויבען זאָל אָבער ניט אָננעמען, מען קען אַלץ זעהן דעם אורשפּרינגליכען גלויבען אין רוחות און נשמות.

מיר זיינען אָבער נאָך ניט פאַרטיג מיט די רוחות. פון „די לייט“ איז זיך ניט לייכט אָפּצוטשעפּען...

דער מעדיצינער, וועלכער באַזיצט דעם כוח ארויסצוטריי־בען בייזע גייסטער, מיט די הילף פון די גוטע גייסטער, וועט זיך נאַטירליך שטעלען די פראַגע, צי קאָן ער ניט באַנוצען די־זעלבע גייסטער אויך צו אַנדערע צוועקען; צי קען ער זיך ניט

אָפּרעכענען מיט א שונא אָדער העלפען א פריינד? דער גלויבען אז ער קאָן, איז דער אָנפאנג פון כישוף. אז די הויפּט חכמה פון כישוף באשטעהט פון באשווערען די טויטע, זיי זאָלען ארויסקומען, וויים יעדער איד פון די מעשה מיט שמואל'ן, וועלכען שאול האָט געלאָזט ארויסברענגען. דיזער גלויבען איז נאָך היינט זעהר שטארק פארשפּרייט אפילו דאָ אין אמעריקא, וואו ס'איז פאראן א גאנצע סעקטע וואָס רופען זיך ספּיריטוא־ליסטען.

פון אָפּשפּרעכען און כישוף איז שוין ניט ווייט צו ניסים. דער אונטערשיד באשטעהט נור אין די אגענטען. כישוף ווערט געטאָן דורך די בייזע גייסטער, מיט דעם כח פון די טומאה, ווי א חסידישער רבי וואָלט געזאָגט; און ניסים קומען פון די גוטע גייסטער, פון די קדושה. דאָס קאָן מען אם בעסטען זעהן פון די וועטע צווישען אהרן הכהן און די חרטומים (די מאגיקער) פון מצרים. די חרטומים האָבען באוויזען די זעלבע וואונדער וואָס אהרן מיט זיין שטעקען. פּרעה האָט געגלויבט, אז זיינע מכשפים האָבען געארבייט מיט דעם כח פון זיין גאָט, ווערענד אהרן האָט באוויזען די שטוקעס דורך א בייזען גייסט, און די אידען האָבען געגלויבט פונקט פארקערט. אזעלכע ניסים זעהט מען נאָך היינט יעדען טאָג ביי די ווילדע אין סאוטה אפריקא מיט רעגען. די בוקאנאנס באטראכטען די מיסיאָנערען אלס „רעגען מאכערס“. אין די טרוקענע לענדער וואו עס פאלט וויינינ רעגען, זעהט מען אויך שטרייטען צווישען די „קדושה“ מיט די „טומאה“, ווי די מעשה מיט אליהו הנביא און כהני הבעל (די פּריסטער פון דעם אָפּגאָט בעל) באווייזען. אינטערעסאנט איז וואָס די ווילדע האָבען באטראכט פאר נביאים נור דיזע, וועמענס נבואה איז מקוים געוואָרען, ווערענד דער נביא וועמעס נבואה איז ניט מקוים געוואָרען האָבען זיי פארפאָלגט און באשטראָפט. די אידען האָט אויך ניט געפעלט קיין „רעגען־דאָקטוירים“, ווי די ווילדע רופען דאָס. אזוי דערצעהלט די גמרא, דאָס „חוני המעגל“ האָט געקענט אראָפּברייננען רעגען מיט זיינע תפילות. מען האָט איהם גערופען „המעגל“ וויייל ווען ער האָט געוואָלט אראָפּברייננען רעגען, האָט ער געמאכט אן עיגול און איז פון דאָרט ניט אָפּגעטראָטען ביז ער האָט

געפּועלט. גאָט, דערצעהלט די גמרא, איז וויפיל מאָל געווען בייז און האָט געזאָגט, ער וואָלט עס פאר קיין אנדער מענש ניט געטאָן, נאָר ווייל עס איז חוני, א שיינער איד, קען ער איהם ניט אָפּזאָגען.*)

לאָמיר דאָ אין קורצען איבער'חזר'ן דאָס געזאָגטע:

דער אורשפּרינגליכער גלויבען איז, אז די נשמות פון די טויטע געהן אריין אין די קערפּערס פון די לעבעדיגע, פאר־אורזאכען קאָנוואולסיע, משוגעת, קראנקהייט און טויט. דיזער גלויבען ענטוויקעלט זיך מיט דער צייט און געהט איבער אין א גלויבען אין איבערנאַטירליכע קרעפטען. צוזאַמען מיט דעם גלויבען, אז אין א מענש געהן אריין בייזע גייסטער, קומט אויך דער גלויבען אין גוטע גייסטער, וועלכע גיבען איבערנאַטירליכע קרעפטען, אָדער חכמה, אָדער נבואה. ווייטער, פון די אידעע, אז בייזע גייסטער קענען אריין אין גוף און ארויס פון גוף, קומט דער גלויבען אין אָפּשפּרעכען. און דאן קומט די אידעע, אז מען קען דיזע גייסטער באנוצען צו אנדערע זאכען — אז מען קען דורך זיי יעמאנד העלפען אָדער שאדען; און פון דעם שטאמט כישוף און ניסים.

און פון דיזע קומט אן אנדער אידעע.

ווען דיזע גייסטער קענען טאָן שלעכטס, ווען זיי זיינען בייז אויף איינעם, און גוטס, ווען זיי זיינען באפריינדעט, איז אפשר דאָ א מעגליכקייט זיך אויסצוהיטען פון די שלעכטע? אפשר קען מען זיי מפייס זיין, איבערבעטען מיט עטוואָס? אפשר קען מען זיי אָפּרופען, אָדער אָפּנארען, אָדער זיך גאָר פיהרען אזוי, אז זיי זאָלען גאָר ניט ווערען בייז?

דיזע אידעע ברייננגט דירעקט צו רעליגיעזע צערעמאָניעס. דערפון הויבען זיך אָן תפילות, מצות, מעשים טובים, קרבנות א. אז. וו. דיזע אידעען וועלען מיר אונטערזוכען, און מיר ווע־

*) איך וויל זיך דאָ באנוצען מיט די געלעגענהייט אויפמערקזאַם צו מאַכען, אז די מעשה פון ריפּ־וואַן־ווינקעל, וועלכער איז אזוי פּאָפּולער אין אמעריקאַ, ווערט צום ערשטען מאָל דערציילט אין דער גמרא וועגען דעם זעלבען „חוני המעגל".

פאקטאָר, וואָס העלפט די מינים זיך צו דערהאלטען און צו אנטוויקלען.

איבער דיזער טעאָריע פון דארווין איז זעהר פיל געשטריי־טען געוואָרען, און דער קאמף האָט נאָך היינט ניט אויפגע־הערט. איין זאך איז אָבער אבסאָלוט פעסטגעשטעלט, און דאָס איז, דאָס געזעץ פון אנטוויקלונג. מען שטרייט איבער די ווע־גען, אויף וועלכע דיזע אנטוויקלונג וואנדערט, קיין קלאָרער מענש וועט אָבער היינט צו טאָג זיך ניט אונטערנעמען אָפּ־צולייקענען דאָס געזעץ פון אנטוויקלונג גופא. וועגען דעם צווייטען פונקט איז דאָ חלוקי דעות, אָבער אויך דאָ, גיבען אלע צו, אז דער הויפּט פאקטאָר אין די ענטוויקלונג פון די מינים, איז די נאטירליכע אָבקלייבונג דורך דעם „קאמף אומ׳ס דאזיין“. דאָס זעלבע איז אמת וועגען די מענשען און די מענשליכע געזעלשאפט.

אמת ווי דיזער כלל איז, איז פון דעסטוועגען אן אונגע־הויער גרויסער אונטערשיד צווישען די מינים און זייער אנט־וויקלונג און דעם מענשען און זיין אנטוויקלונג.

קיינער קאָן ניט אָבלייקענען דעם אויגענשיינליכען פאקט, אז די ערשטע און וויכטיגסטע נויטווענדיגקייט פאר די חיה ווי פאר דעם מענשען, איז די ערהאלטונג פון קערפּער. דער גרויסער אונטערשיד באשטעהט אין דעם, וואָס די מינים אין זייער קאמף פאר עקזיסטענץ, האָבען קיין קולטור ניט בא־שאפען, ווערענד דער מענש אין זיין קאמף האָט יאָ באשאפען קולטור.

אין דעם „קאמף אומ׳ס דאזיין“, ווי דארווין באווייזט, האָבען זיך דערהאלטען נאָר די מינים וועמעס קערפּערליכע אייגענשאפטען זיינען אם בעסטען געווען צוגעפּאסט צו זייער אומגעבונג, דאָס הייסט, צו די נאהרונג וואָס זיי האָבען גע־קאָנט געפינען. דיזע אייגענשאפטען זיינען איבערגעגאנגען בירושה פון די עלטערען צו זייער נאכקאָמענשאפט, און אזוי ארום זיינען אין פארלויף פון מיליאָנען יאָהרען ארויסגעקומען די פארשידענע מינים. מיט אנדערע ווערטער: די מינים האָבען אין פארלויף פון מיליאָנען יאָהרען אויסגעבעסערט און אנטוויקעלט זייערע קערפּערליכע אייגענשאפטען לויט דער

אומגעבונג, אין וועלכער זיי האָבען זיך געפונען, און דורך זייער נאטירלע מעגליכקייט זיך צוצופאסען צו דער אומגעבונג.

אויך דער מענש איז א פראדוקט פון זיין סביבה, ער האָט אָבער איין גרויסע מעלה, א מעלה וואָס קיין אנדער מין באזיצט ניט. ניט נאָר קאָן דער מענש צופאסען זיין קערפער צו דער אומגעבונג, ער האָט נאָך די גרויסע אייגענשאפט, וואָס ער קאָן צופאסען די אומגעבונג צו זיין קערפער. די פארשידענע אנדערע מינים, ווען זיי האָבען ניט באזעסען די קערפערליכע אייגענשאפטען וואָס זיינען געווען צוגעפאסט צו די נאהרונג, וואָס האָט זיך גע־פונען אין זייער אומגעבונג, האָבען געמוזט אונטערגעהן. די מענשען האָבען אָבער פארשטאנען צו צופאסען די אומגעבונג צו זייערע קערפערס דורך קינסטליכע מיטעל, — דורך געצייג.

„דער מענש איז א חיה, וואָס מאכט אינסטרומענטען,“ האָט שוין בענדזשאמין פראנקלין, דער באריהמטער אמעריקא־נער שטאטסמאן און פילאָזאָף, געזאָגט. די אינסטרומענטען מיט וועלכע דער מענש האָט זיך אין אלע צייטען באנוצט, האָבען איהם אויסגעפילט זיינע קערפערליכע חסרונות, און האָבען איהם געגעבען די מעגליכקייט צו דערלאנגען זאכען, וועלכע ער האָט מיט זיינע נאטירליכע אברים ניט געקאנט דערלאנגען. א שטעקען אין דער האנט פון דעם ווילדען מענשען האָט גע־מאכט זיין האנד אויף אזוי פיל לענגער, אז ער האָט געקאנט דערגרייכען א פרוכט אויף א בוים; א שטיין אין זיין האנד, האָט איהם געהאָלפען דערגרייכען א חיה, וואָס איז געווען ווייט א וועק פון איהם, וואָס האָט געקאנט פיל שנעלער לויפען, און וואָס איז אין אלגעמיינעם געווען פיל קרעפטיגער פון איהם. דער שטעקען צוזאמען מיט דעם שטיין, האָבען געמאכט דעם האמער. דיזער שטעקען מיט דעם שטיין איז ניט נור געווען דעם מענשענס ערשטע געצייג, עס איז אויך געווען זיין וואפע. געצייג און וואפע זענען ביי דעם אורשפרינגליכען מענשען איינס און דאָסזעלבע. ער מוז זיי ביידע האָבען פאר זיין עק־זיסטעניץ, און פאר זיין שויץ. ער באנוצט זיין געצייג אלס וואפע און זיין וואפע אלס געצייג. מיר, וועלכע לעבען אין א צייט פון דאמף און עלעקטריציטעט, פון טעלעגראפען, טעלע־

פאָנען און לופט שיפען; אין א צייט ווען מען רעט ערנסט פון באשאפען לעבענסמיטעל פון דער לופט; מיר, היינט, קענען זיך גאָר ניט פאָרשטעלען פון וואָסער באדייטונג דיזער שטעקען מיט דעם שטיין זענען געווען. אין אמת'ן איז דאָס געווען דער אָנפאנג פון דער קולטור, וועלכע מיר באזיצען היינט, און זיי האָבען געדינט דעמזעלבען צוועק, ווי די היינטיגע ערפינ־דונגען. דער שטעקען האָט קינסטליך לענגער געמאכט די מענשליכע האנט, דאָס זעלבע האָט געטאָן דער שטיין, און ווען דער מענש האָט פאראייניגט דעם שטעקען מיט דעם שטיין, האָט ער זיין האנד געמאכט ניט נור לענגער נור אויך שטארקער. וואָס זענען די היינטיגע ערפינדונגען מעהר ווי א קינסטליכע פארבעסערונג פון דעם מענשליכען קערפער? דער טעלעפאָן נוצט אונז אויסצובעסערן אונזער געהער און צו פארהעכערען אונזער קול. מיט זיין הילפע קענען מיר הערען און רעדען אויף א ניט אן ערך ווייטערען שטח ווי אָהן איהם; די לופט שיף איז א ווייטערעס מיטעל לייבטער צו מאכען אונ־זער באוועגליכקייט א. ז. וו. א. ז. וו.

געצייג און וואפע, זענען די הויפט מיטלען וואָס דער מענש באנוצט אין זיין קאמף. מיט דיזען אונטערשיידעט ער זיך הויפטזעכליך פון די אנדערע מינים. די מעגליכקייט צו מאכען און צו באנוצען דאָס געצייג און די וואפע, האָבען איהם געגעבען די מעגליכקייט, ביסלאכווייז, צו באשאפען זיין קול־טור. געצייג און וואפע זענען די הויפט אָבער ניט די איינציגע מיטעל, מיט וואָס דער מענש באנוצט זיך, און מיט וועלכען ער אונטערשיידעט זיך פון דער חיה.

ער אונטערשיידעט זיך נאָך מיט דעם, וואָס ווערענד די חיה נעמט די שטאָפען פון דער נאטור, און פארצערט זיי ווי זי געפינט זיי, רויערהייט, באארבייט דער מענש די נאטור. ער פראָדוצירט די זאכען פאר זיינע באדארפניסע; ער פארפער־טיגט און פארענדערט זיי לויט זיין געשמאק. מיט איין וואָרט: ער פראָדוצירט, רעפראָדוצירט און פארענדערט די נאטור; און „ענדערענדיג די נאטור, ענדערט דער מענש זיין אייגענע נא־טור", זאָגט מארקס. און מיר קאָנען צולעגען: ער פארענדערט זיין נאטור אויף אזוי פיעל, אויף וויפיעל ער ענדערט די נאטור.

אפילו ביי די חיות, ווי קראפאטקין האט נאכגעוויזען, איז צו דעם קאמף צוגעקומען נאך א מיטעל: די געגענזייטיגע הילפע. דיזעס האט ביי די מענשען געמוזט זיין אין א פיעל גרעסערע מאס ווי ביי דער חיה. דער מענש איז ניט נאר א חיה וואס מאכט געצייג, ער איז אויך א חיה וואס האט ליעב געזעלשאפט. ער וואלט קיינמאל ניט אנטוויקעלט קיין שפראך, ווען ער וואלט פון אנפאנגס אן ניט געווען קיין געזעלשאפט־ליכע און געזעליגע חיה. דער מענש אלס חיה, איז געווען צו שוואך פאראיינצעלט צו קעמפען געגען די רויהע נאטור און די ווילדע חיות, וואס האבען איהם ארומגערינגעלט.

דיזער מענש, וואס מאכט געצייג וואס איז געזעליג, וואס פארענדערט די נאטור, האט גאנץ שנעל געמוזט אויסגעפינען, אז איינער אליין איז ער מאכטלאז. מיט דעם שטעקען האט ער איינער אליין געקאנט אראבהאקען א פרוכט פון א בוים, ער האט אבער באדארפט דעם בוים גופא, און דעם בוים אומ־לייגען האט ער אליין ניט געקאנט; מיט דעם שטיין האט ער אפשר געקאנט פארוואונדען און אוועקלעגען א חיה, די חיה אין גאנצען בענדיגען, אוועקשלעפען און אבשינדען, האט ער אליין ניט געקאנט. ער האט געמוזט האבען הילפע פון זיינע מיטמענשען. גלייך פון דעם אנפאנגס אן, וואו מיר געפינען נור מענשען, געפינט מען זיי דערפאר ארגאניזירט. פריהער אין גאנץ קליינע הערדעס, דאן אין קלאנס, דאן אין פאמיליעס, דאן אין נאציאנען און גאר צולעצט אין א קאמפליצירטער גע־זעלשאפט.

דער מענש ענדערט און באארבייט די נאטור לויט זיינע באדארפניסע. ער טהוט אבער נאך מעהר: ער באשאפט און פארמערט די באדארפנישען. און ווען זיין אומגעבונג איז אזעלכע, וואס ערלויבט איהם ניט צו באפרידיגען אלע זיינע באדארפניסע, שטעלט ער זיך אין פארבינדונג מיט אנדערע מענשען, וואס זענען ווייט אוועק פון איהם, און וועלכע געפי־נען זיך אין אנדערע אומגעבונג, און וועלכע האבען דיזע ארטיק־לען וואס פעהלען איהם און וועמען עס פעהלט די ארטיקלען, וואס ער האט לרוב. פון דעם ענטשטעהט דער אויסטויש, דער

האנדעל, די פארטיילונג און פארבינדונג פון ארבייט, און שליסליך די אינדוסטריע, ווי מיר קענען איהר היינט.

לעבען אין הארדעס, אין קלאנס, אין פאמיליעס אדער אין א געזעלשאפט; אויסטוישען די באדארפס־מיטלען; דאס פאר־טיילען און פארבינדען די ארבייט — דאס אלעס קען ניט גע־מאכט ווערען אהן באשטימטע כללים, רעגעלען, אדער געזעצע, און ביסלאכווייז, טריט ביי טריט, ארבייט זיך אויס א סיסטעמע פון מנהגים, זיטען און געזעצגעבונג.

צו מאטעריעלע קולטור באלאנגען, אלזא, ניט נור די מיטלען פון קאמף און שוטץ, ווי ווערקצייג, וואפען, באקליידונג און בא־הויזונג, נור אויך די פרידענסמיטעל, ווי געגענזייטיגע הילפע, ווי דאס ארגאניזירען אין הארדעס, קלאנס, פאמיליעס און גע־זעלשאפט; דאס פארטהיילונג און פארבינדונג פון ארבייט; דער אויסטויש, די געזעצגעבונג, און די מאראלע בא־ציהונג צווישען מענש און מענש. מען קען נאך געהן א טריט ווייטער, און באהויפטען, אז די גאנצע קול־טור איז ניט מער ווי א רעזולטאט פון דער מאטעריעלער קולטור. אבער גראד דאס איז דער פונקט וועלכער ווערט פיעל באשטריטען. מאנכע ווילען האבען, אז גראד אט דער פאקט, וואס די מינים אין זייער קאמף האבען קיין קולטור ניט בא־שאפען, און די מענשען יא, גראד דער פאקט באווייזט, אז עס איז דער מענשליכער גייסט, דער גייסט, וועלכער שטעלט דעם מענשען איבער דער חיה, ווענען מיר האבען צו פארדאנקען די גאנצע פרעכטיגע קולטור, וואס מיר האבען. עס איז אמת, זאגען דיזע, אז די ערשטע און וויכטיגסטע באדינגונג פון דעם מענשען, ווי פון דער חיה, איז די באהאנדלונג פון קערפער, אבער וואלט דער מענש ניט באזעסען דעם גרויסען גייסט זיינעם, וואלט ער געקומען ניט ווייטער פון דער חיה.

אט איז, למשל, די שפראך. מען קען זיך ניט פארשטעלען קיין וויכטיגערעס, קיין קרעפטיגערעס מיטעל אין דער אויפ־האלטונג און פארשפרייטונג פון קולטור ווי די שפראך. די איב־ריגע מינים, ניט באזיצענדיג די פעהיגקייט אויסצוטוישען זייערע געדאנקען דורך שפראך, האבען ניט די מעגליכקייט מיטצוטהיילען זייערע ערפאהרונג צו זייער נאכקאמענשאפט,

און יעדעס נייע דור פון חיות מוז יעדעס מאָל אָנהויבען פון דאָס ניי, און אליין מאכען אַלע ערפאַרונגען. זיי קומען דאדורך קיינמאָל ניט ווייטער. ווערענד דער מענש, צוליב זיין פעהיג־קייט צו רעדען, קען איבערגעבען זיינע ערפאַרונג צו דעם נייעם דור, און דאָס נייע דור, באנוצענדיג זיך מיט די איבער־גענומענע ערפאַהרונג, הויבט אָן די אַרבייט דאָרט וואו דאָס אַלטע דור האָט אויפגעהערט, און אזוי פון דור צו דור, אָנ־זאמלענדיג און צונויפקלייבענדיג אַלע דיזע ערפאַרונגען, וועלכע שטעלען צוזאַמען וואָס מיר רופען קולטור. דאָס איז אַ שטאַרקער ארגומענט, און, מען קען ניט לייקענען, אין דעם שטעקט אַ סך אמת. מען דאַרף אָבער ניט פאַרגעסען, אַז די שפּראַכע אליין, אָבגעזעהן פון די פעהיגקייט איהר צו באַנוצען, וועלכעס איז אַן אייגענשאַפט נור פון דעם מענשען, און אַ פיזישע אייגענשאַפט, אגב אורחא, — אַז די שפּראַכע אליין, ווי די פאָרשער באהויפּטען, איז ניט מעהר ווי אַן אונבאוואוסטע טהעטיגקייט פון דעם מענשען אין זיין קאַמף פאַר עקזיסטענץ, און איז דאדורך ניט מעהר ווי אַ רעזולטאַט פון דיזעלבע אורזאַכען ווי די איבריגע קולטור. געוויס באזיצט דער מענש פעהיגקייטען וועלכע קיינע פון די איבריגע מינים האָבען ניט, אַנדערש וואָלט ער קיינמאָל ניט עררייכט דיזע שטופּע פון ענטוויקלונג. די האַנד, דאָס „גע־צייג פון אַלע געצייג“, איז אויך אַ ספּעציעלע פעהיגקייט פון דעם מענשען, און די האַנד איז נאָך אַ פיל וויכטיגערער אינ־סטרומענט אין דער קולטור ווי די שפּראַך. וואָרים ווען די שפּראַך האָט געהאָלפען דערהאַלטען און פאַרשפּרייטען די קולטור, איז די האַנד געווען איהר בעשעפער. דאָס קען קיינער ניט אָבלייקע־נען. פון דער צווייטער זייט לייקענט אויך קיינער ניט, אַז דער מענש שטעהט גייסטיג פיל העכער ווי אַלע איבעריגע מינים, און אַז עס זענען דיזע מענשליכע פעהיגקייטען אַלע צוזאַמענ־גענומען וואָס האָבען געגעבען די מעגליכקייט פאַר די קולטור וואָס מיר האָבען היינט. דער פּונקט אום וועלכען עס האַנדעלט זיך, איז דיזער: איניגע ווילען האָבען, אַז עס איז געווען דער מענשליכער גייסט, וואָס איז געווען דער הויפּט פאַקטאָר אין דיזער ענטוויקלונג, ווערענד די אַנדערע באַהויפּטען, אַז עס איז ניט געווען דער גייסט, וואָס האָט זיך, אזוי צו זאָגען, אוועק־

געזעצט און אויסגעקלערט די אַלע שעהנע און גוטע זאכען. דער מענש אין זיין לאַנגער געשיכטע, באהויפּטען דיזע, האָט קיינמאָל ניט געקלערט וועגען די גוטע און שעהנע זאכען, ער האָט זיך קיינמאָל ניט געשטעלט קיין קולטורעלע אויפגאבען. זיין וויכטיגע אויפגאַבע, צוזאמען מיט אַלע איבריגע חיות, איז געווען ווי זיך צו ערנערען און צו בעשיצען, און זוכענדיג זיך צו ערנערען און צו באשיצען, האָט ער אָפט געהאַנדעלט גרוויזאם און ברוטאל, אָהן גייסט און אָהן מאָראל, ניט ערגער פון דער חיה.

פון קינדרווייז אויף זענען מיר געוואָנט צו דעם געדאַנק, אז דער גאַנץ ערשטער מענש אויף דער וועלט האָט זיך געפונען אין גן עדן. פריער, אזוי שטייט אין דער תורה, איז באשאפען געוואָרען דער הימעל און די ערד, און דאָס וואסער, און דאָס ליכט, און די פיש אין וואסער, און די עופות, און די חיות, און בהמות, און די פרוכט אויף דער ערד. ערשט ווען דאָס אַלעס איז געווען פאַרטיג איז באַשאַפען געוואָרען דער מענש דאָס אַלץ צו געניסען.

די גאנצע „מעשה בראשית“ מאכט דעם איינדרוק עפּעס ווי דער באַשעפער פון דער וועלט וואָלט זיך צוגעגרייט צו א חתונה פון זיין פריינד אדם, דעם מענש, מיט זיין געליבטע חוה. פינף גאנצע טעג האָט ער געארבייט, זיך געפּאָרעט, אַלץ צוגעגרייט און געבראכט אין אָרדנונג, און ווען אַלעס איז געווען פיקס און פאַרטיג, דער טיש געדעקט, די מעדנים און מאכלים צוגעגרייט, האָט ער אריינגעבלאָזען א נשמה אין אדם, פון זיין ריפּ איהם באשאַפען א באַשערטע, זיי פאַרבעטען אין גן עדן און צו זיי געזאָגט: דאָס אַלעס איז צוגעגרייט פאַר אייך. „לכם יהיה לאכלה“. עסט און טרינקט, לאָזט זיך וואָהלגעהן, און פּרוכפּערט זיך און מעהרט זיך. בעסער קען מען זיך גאָר ניט ווינשען.

דיזער צושטאַנד האָט געדויערט אזוי לאַנג, ביז דער מענש האָט זיך פאַרזינדיגט, און געפאָלגט דאָס ווייב, צו עסען פון דעם עץ הדעת, צו ווערען אביסעל קלוגער. זיין גאַנצע גרויסקייט איז דאַן פאַרשוואונדען. זיי האָבען זיך געפונען בערום ובחוסר כול, אָרעם און נאַקעט.

די בבא מעשה, אביסעל אנדערש, האָט ביז ניט לאַנג צוריק געגלויבט אפילו די וויסענשאַפט. דער גלויבען איז איבעראַל געווען פארשפרייט, אז אין אָנהויב איז די מענשהייט געווען פאָלקאָמען, געזונט, שטארק, קרעפטיג, זאפטיג און ריין; אז די מענשהייט איז ארונטערגעקומען פון דיזער הויכער מדרגה נאָכדעם ווי זי האָט זיך פארזינדיגט.

דער גלויבען פון די גריכען און די רוימער איז געווען אין געטער און האלב־געטער וואָס זענען אין אלע פרטים געווען גלייך צו די מענשען. די גמרא זאָגט: „אם הראשונים כמלאכים אנו כבני אדם, ואם הראשונים כבני אדם, אנו כחמורים בעלמא“. (אויב די ערשטע זענען געווען ווי מלאכים, זענען מיר ווי מענשען, און אויב די ערשטע זענען געווען ווי מענשען, זענען מיר ווי פראָסטע אייזלען.) די וויסענשאפט האָט, ביז ניט לאַנג צוריק באהויפּטעט, אז די ווילדע מענשען וואָס מיר קענען היינט זענען אן אבשטאַמונג פון א העכערע ראסע, וואָס איז פארווילדעט געוואָרען. מיט איין וואָרט: אומעטום האָט געהערשט די אידעע, אז די פריהערדיגע מענשען זענען געווען די בעסערע מענשען.

ליידער, האָט מיט אונז געטראָפען, וואָס עס האָט געטראָפען צו אדם הראשון. מיר האָבען געגעסען פון דעם עץ הדעת, און מיר האָבען דערזעהן די נאַקעטקייט פון דעם ערשטען מענשען. דאָס בילד פון אונזער גן עדן, האָט זיך פארוואנדעלט אין א גהנום. מיר זענען אין אונזער פאנטאזיע ארויס פון גן עדן, און דערזעהן דעם אורשפּרינגליכען מענשען:

„אין קליינע גרופען, ווי הארדעס פון חיות, ארומלויפענדיג פון אָרט צו אָרט, זובענדיג שפּייז; וועלכער געפינט זיין אָברוה ביי נאַכט אין הייליען, אונטער א בוים, אונטער א וואַנטעל פון חאָליע, וואָס איז צוזאמענגעשטעלט געוואָרען אויף די געשווינדיגקייט זיך צו באשיצען פון ווינט. זעהר אָפט געפינען מיר איהם אין אן איינפאַך לאָך, וואָס איז אויסגעהוילט געוואָרען אין דער ערד, שפּייזענדיג זיך פון פרוכטען און וואָרצלען, מאנכעסמאָל אויך מיט פליייש פון חיות, און ער בראַקירט ניט מיט שלאַנגען, ווערים, היישריקען און מוראַשקעס“. (ביוכער)

דער ווילדער מענש איז געוועהנליך ברוטאַל. ער ווייסט ניט פון קיין יושר, מאראַל אָדער רעכט. ער טוט דאָס, וואָס די נויט־

עלטסטען באטראכט פאר אן „עיר מקלט". אין די טאָנגאַ אינז־לען, ווען שונאים טרעפען זיך אויף דעם „הייליגען אָרט", מוזען זיי ווערען פריינט. דאָ קאָן מען זעהן דעם אָנהויב פון די היי־ליגקייט פון דעם מזבח. ביי אידען האָט מען א פארברעכער ניט געטאָרט אוועקנעמען פון מזבח. אין סומאַטראַ איז דער פלאַץ פאר די פייערליכסטע שבועה, דער בית עולם; אין מי־טעל־אַלטער פלעגט מען אין גאנץ אייראָפּאַ זעהר אָפט געבען א שבועה אויף דעם „הייליגען אָרט". ביי אידען האָבען ניט לאנג צוריק נאָך פּאסירט דין תורה׳ס מיט טויטע. אין צייט פון א מגפה פלעגט מען שטעלען א חופה אויף דעם בית עולם.

דאָס נעהן אוועקטראָגען עסענוואַרג צום קבר, דאָס נאָכ־זאָגען שבחים דעם טויטען איז זעהר אָפט געווען פארבונדען מיט א שטיקעל רייזע. אָט דיזער געהן אויף „קבר אבות" איז דער אָנפאנג פון פילגרימען, פון עולה רגל זיין, א. אז. וו.

און אזוי זעהען מיר פון אלע זייטען באווייזע, וועלכע רעכטפארטיגען דעם שלוס פון לעצטען קאפּיטעל, וואו עס איז באהויפּטעט געוואָרען, אז אלע רעליגיעזע צערעמאָניעס, קומען פון דעם גלויבען, אז די נשמות פון די טויטע קענען טאָן שלעכטס און גוטס און אז מען קען זיי מפיס זיין.

דאָס ערשטע „הייליגע אָרט" איז דאָס אָרט וואו די טויטע ליגען באגראָבען; דיזער פלאַץ ווערט מיט דער צייט צום טעמ־פּעל; דאָס אָרט אין דעם טעמפּעל וואו מען פלעגט ארויפ־לייגען די עסענוואַרג ווערט מיט דער צייט דער מזבח. עסענ־וואַרג און טרינק־זאַכען וואָס מען ברייננגט צו די טויטע ענט־וויקעלט זיך צו קרבנות; קרבנות פון לעבעדיגע מענשען, צור־קאַליעטשען זיך, אָפּשניידען די האָר, וועלכע מען זעהט אור־שפּרינגליך טאָן פאר טויטע, זעהט מען אויך מקריב זיין פאר גאָט. פאסטען אלס באגרעבנים צערעמאָניע געהט איבער אין פאסטען פאר גאָט. זינגען שבחים צו די טויטע ענטוויקעלט זיך צו שבחים און תפילות פאר גאָט. דאָס אויפהאלטען פון פייער ביי די טויטע און אויף דעם מזבח; דאָס הייליגע אָרט און דער טעמפּעל דינען ביידע גלייך אלס רעטונגס־אָרט, א. אז. וו., א. אז. וו.

אין מעגליך, אז דיזע אלע זאכען זאָלען ענטשטעהען פון

זיך זעלבסט, אָהן אַ שייכות איינס מיט ס'אַנדערע? אי מעגליך, אַז מענשען האָבען אַן איינגעבאָרענעם באגריעף פון גאָט? שטעלט זיך פאַר, אַז מענשען האָבען געגלויבט, אַז עס איז דאָ אַ באשעפער אויף דער וועלט, וועלכער רעגיערט איבער אַלעם און אַלעמען. ווי אַזוי איז מעגיך, זיי זאָלען מאכען דיזעלבע צערעמאָניעס פאר דיזען גרויסען אַלמעכטיגען באשעפער, ווי זיי מאכען פאר די געוועהנליכע טויטע, פאר זייערע אייגענע חברים? און ווי איז עס מעגליך, אַז איבעראַל, אין פארשידענע טיילען פון דער וועלט, צווישען שבטים וואָס האָבען קיינמאָל ניט געוואוסט איינער פון דעם צווייטען זאָלען עקזיסטירען די־זעלבע צערעמאָניעס צו גאָט און זייערע פארשטאָרבענע, ווען דיזע צוויי זאָלען ניט האָבען קיין שייכות?

דאָס איז אָבער נאָך ניט אַליז. ווען די רעליגיעזע צערע־מאָניעס זאָל ניט אָפּשטאַמען פון באַגרעבענים־צערעמאָניעס, וואָלט געווען אונמעגליך זיך צו ערקלערען פארשידענע מנהגים, וועלכע זיינען אויגענשיינליך אבסורד. ווי אַזוי וואָלטען מענ־שען געקענט קומען צום געדאַנק, ווי די מעקסיקאַנער, למשל, אַז אַ שטיינערנע כלי פול מיט מענשליכע בלוט וועט צופריי־דענשטעלען די זון? אָדער אַז די זון איז צופרידען פון ברענען ווייהרויך, ווי די עגיפּטער האָבען געדענקט? אויף וועלכען מעגליכען אופן, וואָלטען די פּערואַנער געקענט קומען צום גע־דאַנק, אַז די זון וועט זיין צופרידענגעשטעלט, ווען מען וועט בלאָזען צו איהר האָר אויסגעריסען פון די ברעמען? אָדער וואָרום זאָלען די אידען דענקען, אַז יהוה וועט זיין צופרידען, ווען זיי וועלען ארויפלייגען אויפ'ן מזבח פלייש, ברויט, וויין און ווייהרויך, די זעלבע זאכען וואָס די עגיפּטער האָבען גע־ברויכט אויף זייערע אַלטארס צו זייערע מיסיעס? ווען מען נעמט אָבער אָן, אַז דיזע אַלע מנהגים קומען פון די אָפּפער צו די טויטע, דאַן באַקומען די אַלע שיינבארע משוגעת'ן אַ זין. פון פארשידענע זייטען זעהן מיר די באווייזע, אַז דער אור־שפּרונג פון רעליגיעזע צערעמאָניעס, אָדער בעסער, דער אור־שפּרונג פון רעליגיאָן, שטאַמט פון דער אורשפּרינגליכער אידעע וועגען טויט און פון די באַגרעבנים־צערעמאָניעס וואָס קומט פון דיזען ארויס.

ווי אזוי פון דעם אלעם האָט זיך אנטוויקעלט די אידעע פון אן איינצעלנעם גאָט, איז א גאנץ באזונדער פראגע, אין וועלכער איך קען דאָ ניט אריינגעהן.

די מאַטעריעלע קולטור

די מאַטעריעלע קולטור.

אונטער דעם וואָרט „קולטור“ ווערט געווענ־ליך פארשטאנען בילדונג אָדער ציוויליזאציע. מען זאָגט א קולטור־מענש, און מען מיינט אן אויסגעבילדעטען, באלעהרטען און ציוויליזירטען מענשען; מען זאָגט אויף איינעם, ער פאר־שפרייט קולטור, און מען מיינט, ער ארבייט אויף דעם ליטע־ראַרישען געביט, אָדער ער פארשפרייט וויסענשאפט א. ז. וו. מיט איין וואָרט: מיר זיינען געוואוינט צו פארבינדען דאָס וואָרט „קולטור“ מיט עטוואָס אידעאלעס, גייסטיגעס, אָבער ניט מיט מאטעריע, ניט מיט גשמיות.

אויב דאָס איז אמת, וואָס'ער זין האָט דאן צו זאָגען: „מאטעריעלע קולטור“? וואָס'ער שייכות האָט קולטור, וועלכעס איז נאָר רוחניה, מיט מאטעריע, וועלכעס איז גשמיה? דער תירוץ איז, אז דער ערשטער טייטש פון דעם וואָרט, דער טייטש וואָס באציהט זיך אויף בילדונג, איז נאָר איין העלפט, און ניט די וויכטיגסטע העלפט פון דער באדייטונג פון דעם וואָרט „קולטור“. אָט הערען מיר דאָס וואָרט „קולטור“ גע־ברויכט אין א צוזאמענהאנג, וואָס דער גרויסער עולם איז געוואוינט צו באטראכטען אין פונקט א פארקערטען זין ווי עטוואָס ערהאבענעס, ווי דאָס וואָרט „אגריקולטור“, וואָס מיינט ניט מעהר ווי ערד ארבייט.

דיזער איינער ביישפיעל צייגט אויפ'ן שטעל, אז דאָס וואָרט „קולטור“ ווערט געברויכט אויף פארשידענע — און ווי מאנכע קאָנען מיינען — גאנץ געגענגעזעצטע זאכען. דאָס וואָרט „קולטור“ פאר זיך גענומען, מיינט ניט מעהר ווי באארבייטען, אנטוויקלען, אויסבעסערען, אויס־פיינערען. מען קאָן דאדורך קולטיווירען די ערד, ווי מען קאָן קולטיווירען קונסט, אָדער ליטעראטור, אָדער א

געשמאק, אָדער פריינדשאפט. מיט אנדערע ווערטער: די טעטיגקייט פון באארבייטען, אויסבעסערען, אָדער אנט־וויקלען הייסט קולטור. דער רעזולטאט פון קולטור איז ציווי־ליזאציע. די טעטיגקייט פון דעם מענשען אין די לאנגע אונ־צעליגע דורות פון זיין עקזיסטענץ צו באשאפען, צו באאר־בייטען, צו פארענדערען און צו אנטוויקלען אלע די זאכען, וואָס ער האָט נויטיג, אָדער נויטיג געהאט פאר זיין עקזי־סטענץ, פאר זיין שוץ און פאר זיין פארגעניגען — אלע דיזע טעטיגקייט איז קולטורעלע טעטיגקייט. דער סך הכול, אָדער ריכטיגער, דער שם הכולל פאר דיזע טעטיגקייט, איז די „מאטעריעלע קולטור“, און איהר רעזולטאט — די ציוויליזא־ציע.

דיזע דעפיניציע פון „קולטור“ און „מאטעריעלע קולטור“, וועט, איך האָב מורא, ניט נושא חן זיין ביי אלעמען. אייניגע וועלען אפשר מאכען די איינווענדונג, אז איך האָב ניט געלאָזען קיין פלאץ פאר די גייסטיגע קולטור, פאר די עסטעטישע קול־טור, אין וועלכע עס געהען אריין די וויסענשאפט, די פילאָ־זאָפיע, די קונסט, ווי מאלעריי, מוזיק און פּאָעזיע, וועלכעס איז נאָך די באהויפּטונג פון פיעלע, א חלק אלה ממעל. אָבער ניט קוקענדיג אויף דעם, און ניט קוקענדיג אויף דעם, וואָס אויך דער פּראָגראם פון דיזע לעקטשורס איז דאָ די „גייסטיגע קולטור“, און די „עסטעטישע קולטור“, אלס ספעציעלע טעמאס, און וואָס די אנדערע פּאַרטרעגער וועלען אפשר אויפמאָלען א גאנץ אנדער בילד; ניט קוקענדיג אויף דעם, האָב איך זיך ניט אָפּגעשטעלט צו מאכען מיין דעפיניציע אזוי ברייט, אז זי זאָל אין זיך אריינגעמען אלע קולטורען.

.1

דער דארוויניזם האָט פעסטגעשטעלט דעם פאקט, אז די פארשידענע מינים האָבען זיך דערהאלטען און אנטוויקעלט, און האָבען אנטוויקעלט זייערע באזונדערע אייגענשאפטען דורך נאטירליכע אָבקלייבונג אָדער צופּאסונג אין דעם „קאמף אום'ס דאזיין“. די „מלחמת החיים“ איז געוועזן אוז איז דער גרויסער

דער פּאָרטשריט, אזוי, אז זעהר אָפט קאן מען ניט ארויסזעהן דעם ווירטשאַפטליכען כאַראַקטער פון א באוועגונג, און מען שרייבט איהר צו גאַנץ אַנדערע מאָטיוון, ווי, למשל, די קרייצ־ציגע אין מיטעל אַלטער, דעם בירגער קריעג אין אמעריקא און די נייעצייט, אָדער זאָגאַר די רוסישע רעוואָלוציאָן אין די גאַנץ לעצטע צייט.

פון דעם אַלעם געזאָגטען וועט זיין לייכט איינצוזעהן, אז עס מוז זיין די ווירטשאַפטליכע טעטיגקייט, וועלכע איז דער גרונד פון דער גאַנצער „מאַטעריעלער קולטור“, וועלכעס איז ניט מעהר ווי דער פונדאַמענט פון אַלע קולטור.

אָבער דיזעס ווערט באקעמפּט. ניט נאָר די פילאָ־זאָפען, וועמעס ספּעציעלע אויפגאַבע עס איז צו באווייזען די גרויסקייט פון דעם מענשליכען גייסט, נור אויך די עקאָנאָמיס־טען, די וואָס באשעפטיגען זיך מיט ריינער מאַטעריע, מיט דער ווירטשאַפט, אויך די פאַרשטעלען זיך מיט דעם גייסט.

ווי אזוי ענטוויקעלט זיך די ווירטשאַפט? וועלכעס איז דער כוח, וואָס טרייבט איהר צו פאַרענדערונג? די מייסטע עקאָנאָמען ענטפערען: דער גייסט. גראַדע ווי ביי דער גאַנ־צער קולטור ווערט באהויפּטעט, אז עס איז דער מענשליכער גייסט, וואָס האָט אויפגעטאָן אַלע וואונדער, גראַדע אזוי, ווען עס קומט צו דער ווירטשאַפט ווערט באהויפּטעט, „אז דער מענש איז באשאָנקען מיט א ספּעציעלע „עקאָנאָמישע נאַטור“, א מתנה וועלכע איז צו קיין אַנדערע באַשעפענים ניט געגעבען געוואָרען. פון דיזע „עקאָנאָמישע נאַטור“, זאָגט מען, שפּרינגט ארויס א פּרינציפּ, וואָס קאָנטראָלירט אַלע מענשליכע האַנד־לונגען, וואָס זענען באַרעכענט צו באַפרידיגען זיינע באדערפ־ניסע“. און דיזע „נאַטור“ איז אַזעלכע, וואָס טרייבט איהם צו באַפרידיגען וואָס מעהר פון זיינע באַדערפניסע מיט וואָס ווייניגער אָפּפער, אָדער אָנשטרענגונג פון זיין זייט. מיט אַנ־דערע ווערטער, עס איז ביי דעם מענשען דאָ אן איינגעבוירענע נאַטור צו זיין „עקאָנאָמיש“, צו ווילען נעמען וואָס מעהר, און געבען וואָס ווייניגער. די עקאָנאָמישע נאַטור זיינע, האָט איהם געטריבען ביסלאַכווייז איינצוריכטען אָט דיזע גאַנצע וואונדער־ליכע אָרגאַניזאַציאָן, וואָס מיר קענען היינט צו טאָג.

מיט אזא השערה, הייבען זיך אָן אלע וויסענשאַפטליכע אונ־טערזוכונגען וועגען אינדוסטרי, זאָגט קארל ביוכער אין זיין באריהמטען בוך „ווירטשאַפטליכע ענטוויקלונג“. א טעאָריע, אגב אורחא, זעהר גוט צוגעפּאסט צו פארטיידיגען דעם קאפּי־טאליזמוס, און קארל ביוכער, וועלכער איז ניט קיין סאָציאליסט לייקענט אָב די גאנצע טעאָריע, און באווייזט מיט א גרויסע צאָל פאקטען, אז די נאטור איז ניט איינגעבוירן ביי דעם מענשען, אז זי איז גיכער אנגעאייגענט.

ווען עס וואָלט געווען אמת, זאָגט ביוכער, אז דער מענש ווערט געבוירען מיט אזא עקאָנאָמישע נאטור, וואָלט די נאטור זיך באדארפט ארויסצייגען ביי דעם פּרימיטיווען מענשען. און דאָס זעהט זיך גאָר ניט ארויס, ווען מען באטראכט דעם אורשפּרינ־ליכען מענשען, וואו מיר געפינען איהם היינט. און ניט נור ביי דעם ווילדען, אפילו ביי דעם ציוויליזירטען מענשען, פעהלט ניט קיין סמנים, וואָס באווייזען, אז דיזע עקאָנאָמישע נאטור, איז ניט קיין געבוירענע.

רעדענדיג פון די ווילדע מענשען אין בארנעא, שרייבט מר. דאלטאָן, אז מען האָט זיי „געפונען אין א פאָלשטענדיג ווילדען צושטאנד ; ניט זיי קולטיווירען די ערד, און ניט וואָנען זיי אין וועלכע עס איז הייזער ; זיי עסען ניט קיין רייז און קיין זאלץ ; זיי חבר'ן זיך ניט איינס מיט ס'אנדערע, נור בראָדזשען ארום אין די וועלדער ווי ווילדע חיות ; די געשלעכטער באגעגע־נען זיך אָדער אין די קוסטארעס, אָדער דער חתן שלעפּט אוועק א פרוי פון וועלכען עס איז דערפעל (קאָמפּאנג). ווען די קינדער זענען גרויס גענוג אויף זיך אליין אויפצופּאסען, צושיידען זיי זיך נעוועהנליך, ניט דענקענדיג איינס פון ס'אנדערע. ביינאכט שלאָפען זיי אונטער וועלכען עס איז גרויסען בוים, וועמעס צוויי־גען הענגען אראָב נידריג. צו דיזען בוים פעסטעווען זיי צו די קינדער ווי אין א הוידעלקע. ארום דעם בוים מאכען זיי א פייער, צו פארטרייבען די ווילדע חיות און די שלאנגען. זיי דעקען זיך צו מיט א קאָרע פון א בוים, און זיי וויקלען איין די קינדער אין א קאָרע“.

ווי מען קען זעהן, לעבט זיך דיזע ווילדע ניט ווי אין א גן עדן. און הגם זיי זענען די ווילדעסטע שבטים, וואָס מען

האָט ביז איצט ענטדעקט, שטעהן זיי דאָך ניט אויף די גאנץ נידריגסטע שטופע פון ענטוויקלונג, ווארום ווי מיר זעהן, קענען זיי שוין דעם געברויך פון פייער, און עס זענען בלי ספק געווען צייטען, ווען די מענשען האָבען נאָך ניט געוואוסט פון פייער. אז ביי דיזע לייטע איז ניט שטארק אנטוויקעלט די „עקאָנאָמישע נאטור" קאָן מען זיך לייכט פאָרשטעלען. אָבער מען דארף זיך גאָרניט ארונטערלאָזען צו די נידריגסטע שיכטע פון דער מענשהייט. ווען מען באטראכט אנדערע ווילדע שבטים, וואָס שטעהן פיל העכער אויף דעם לייטער פון אנט־וויקלונג אייהער די, וואָס מיר האָבען נאָר וואָס ציטירט, גע־פינט מען אזעלכע זאכען, וואָס באווייזען לייכט ווי וועניג מען קאָן זיך פארלאָזען אויף דעם מענשענס איינגעבוירענעם גייסט און אויף זיין „עקאָנאָמישע נאטור".

דער פרימיטיווער מענש איז ווי א קליין קינד, און האָט קיין באגריף פון שפּאָרזאמקייט אָדער עקאָנאָמיע. ער ארבייט ווען ער מוז, און ער עסט ווען ער האָט וואָס. ווען ער האָט צופיל, און דאָס טרעפט אמאָל ביי איהם, פרעסט ער צום קראנק ווערען, און ווען ער האָט ניט וואָס צו עסען, און דאָס טרעפט אָפטער, הונגערט ער, און באנוצט דעם „הונגער גארטעל", אזא מין גארטעל, וועלכען דער ווילדער באנוצט איינצוציהען דעם בויך ער זאָל ניט אזוי פיהלען דעם הונגער. „ווען מען בארעכענט", זאָגט ביוכער, „ווי שווער עס איז אָפט פאר דעם ווילדען צו געפינען זיין נאהרונג; וואָסער גרויסע ראָלע דער הונגער שפּילט אָפט ביי איהם, וואָלט מען געקענט מיינען, אז דער הונגער אליין וואָלט באדארפט זיין גענוג איהם צו לערנען צו באהאלטען זיין שפּייז, ווען ער האָט צו־פיל, אויף שפּעטער. אָבער די באטראכטונג פון פילע רייזענדע צייגט פונקט דאָס פארקערטע". וועגען די אינדיאנער פון נאָרד אמעריקא, זאָגט העקעוועלדער, אז „זיי זענען ניט געוואוינט אָנצוזאמלען שפּייז, אויסער א ביסעל אינדיאנער קאָרן, גע־טרוקענטע בעבלעך און עטליכע אנדערע ארטיקלען. דאדורך זענען זיי אָפט אין גרויס נויט, און ניט זעלטען פעהלט זיי די נויטיגסטע לעבענס מיטעל, ספּעציעל אין צייט פון מלחמה". און וועגען די סאוט אמעריקאנער שבטים באמערקט אן אנ־

דערער: „עס איז געגעגן זייער גאטור צו האלטען לעבענס־מיטעל פאר לענגער ווי איין טאָג“.

„און ווען דיזע פעלקער“, באמערקט צו דעם קארל ביוכער, „צוליב דעם קורצזיכטיגען אפזיכט פון די אייראָפּעער צו מאכען פראָפיט, קריגען אין זייערע הענט מאָדערנע וואפען, מאכען זיי געוועגליך א שרעקליכען חורבן צווישען די ווילדע חיות. די אויסראָטונג פון די גרויסע צאָהל באַפאָלאָ הערדעס אין נאָרד אמעריקא איז באקאַנט. די גרעסטע קוואנטיטעטען פון פלייש האָבען זיי געלאָזען צווישען די בוימער ניט באנוצט אום אין ווינטער צייט, ווען דורך דעם טיפען שנע איז אונמעגליך צו געהן אויף דער יאגד, צו פאלען א קרבן פון דעם שרעקליכסטען הונגער, ווען די קאָרע פון בוימער און וואָרצלען פון גראָז איז ניט געווען צו שלעכט פאר זיי“.

אפילו צווישען די מעהר פאָרטגעשריטענע שבטים פעהלט ניט דיזער כאראקטער שטריך. „ווען די דינער האָבען באקומען זייערע פאָרציעס“, דערצעהלט פ. פאגגע, „בין איך זיכער אז די ערשטע עטליכע טעג האָבען זיי געלעבט בעסער פון מיר. די בעסטע ציגען און געפליגעל זענען באלד געוואָרען פארשלונגען. ווען איך האָב זיי ארויסגעגעבען פאָרציעס פאר צוויי וואָכען, פלעגען זיי עס געוועגליך פארצערען אין א צולאָזענעם וועג, די ערשטע דריי אָדער פיער טעג, אום נאכהער צו בגנב'ענען פון אונזער זאפאס, צו בעטלען פון מיר אָדער צו הונגערען“.

עס איז באוואוסט ווי די אינדיאנער אין אמעריקא, און די אפריקאנער האָבען אָפט געגעבען די אייראָפּעער די טייערסטע פעלען, ניט זעלטען גאנצע שטרעקען לאנד פאר א בלישטשענדיג גלעזעל, פאר א צאצקע, אָדער עפּעס אנאנדער קלייניגקייט, וואָס איז זיי געפעלען.

פון דעם אלעם קאָן מען זעהן, אז דער באגריף פון עקאָנאָמיע, פון ווערט, שוין ניט צו רעדען פון מעהר־ווערט, איז ניט זעהר שטארק אנטוויקעלט ביי דעם ווילדען מענשען.

עס איז אמת, אז פון דער אנדער זייט, צייגט דער ווילדער מענש ארוים א גייציגקייט, א ווילדען חשק צו אלעם וואָס ער זעהט, און איז פארטיג צו טאָן אלץ אין דער וועלט

צו באקומען די זאך, וואָס ער וויל. אָבער דאָס איז נאָר אויף א מינוט. פונקט ווי א קינד וואָס וויל אלץ וואָס עס זעהט, און פארניכטעט עס אזוי שנעל ווי עס האָט זיך אָנגעזעטיגט דערמיט, פונקט אזוי וויל דער ווילדער אלץ וואָס ער זעהט — אויף די מינוט. אָבער דאָס צייגט ניט קיין עקאָנאָמישע נאטור. אן „עקאָנאָמישע נאטור" זעצט פאָראויס אן אָבשאצונג פון ווערט, אן איבערלייגונג און איבערהרעכענונג, אן אָבוועגען און אָבמעסטען פון צייט און ארבייט, א פאָראויסזעהן פון דער צוקונפט. אָבער קיינע פון די אייגענשאפטען און ניט איינס פון די מעלות, האָט אין זיך דער ווילדער מענש. ער מעסט ניט און פארשטעהט ניט ווי צו מעסטען די צייט. ער האָט ניט קיין באגריף פון ווערט, און האָט ניט קיין מיטעל אָבצושאצען ווערט; ער קאָן ניט רעכענען, ער האָט זאָגאר ניט קיין ווערטער פאר גרעסערע סומען; ארבייט האָט ביי איהם קיין ווערט ניט, און ער ארבייט נאָר דאן, ווען ער איז געצוואונגען פון הונגער. ער פארשטעהט אפילו ניט אָפצושפּאָרען און באהאלטען א טייל פון זיין שפּייז אויף א שלעכטע צייט. ער פרעסט זיך אָן צום פּלאצען, און פארניכטעט וואָס ער קאָן ניט מעהר אויפפרעסען, אום צו הונגערען ווען ער האָט ניט צום עסען.

.4

איצט שטעלט זיך די פראגע: ווי אזוי איז דער מענש דערגאנגען צו די וואונדערבארע ווירטשאפטליכע אנטוויקלונג, וואָס מיר זעהן היינט?

א פאָלשטענדיגען אנטוואָרט אויף די פראגע, קאָן די וויסענשאפט נאך דערווייל ניט געבען. ווי שוין געזאָגט, נעמט מען די מייסטע השערות פון די ווילדע שבטים, וואָס עקזיס־טירען נאך היינט, אָבער מען האָט נאך דערווייל ניט אויסגע־פונען קיין שבט, וואָס שטעהט אויף די גאָר נידריגסטע שטופע פון אנטוויקלונג. אפילו די ווילדעסטע מענשען, וואָס מיר קאָנען האָבען שוין וועלכע עס איז אָרגאניזאציאָן. מען האָט נאך דערווייל ניט אויסגעפונען קיין שבט, וואָס קאָן זיך ניט באַ־נוצען מיט פייער. פונקט ווי אין דער ביאָלאָגיע פעהלט נאך

דערווייל דאָס מיטעלגליער צווישען דער אפע און דעם מענשען. אזוי פעהלט אין דער סאָציאלאָגיע האָס מיטעלגליד צווישען דעם חיה־ענליכען מענשען און דעם ווילדען, וואָס לעבט געוויסערמאסען אין אן אָרגאניזירטער געזעלשאפט.

פון א פאָלשטענדיגע, גאנץ גענויע ערקלערונג קאָן אלזאָ קיין רעדע ניט זיין. אזא גאנץ פאָלשטענדיג גענויע ערקלערונג גיבט עס איבערהויפט ניט אין חער וויסענשאפט, און מיר מוזען זיך באנוגענען מיט דעם מאטעריאל וואָס מיר האָבען, און פון דעם זוכען ארויסצוגעפינען, אויף וויפיל מעגליך, דעם גאנג פון דיזער אנטוויקלונג. מען טאָר אויך ניט פארגעסען, אז צו געבען אפילו די קורצעסטע באשרייבונג, וואָלט פארנומען פיל, פיל מעהר צייט ווי מיר האָבען דאָ היינט אָוועגד, דאָס הייסט, אז אויף דעם בעסטען אופן וואָלט מיין בילד ארויס־געקומען אביסעל צו בלאס.

מיר האָבען שוין עטליכע מאָל באמערקט היינט אָוועגד, וועגען די נאהרונג, אלס ערשטע נויטוועגדיגסטע באדינגונג פאר דער עקזיסטענץ פון יעדע לעבעדיגע באשעפעניש. דיזע נויטוועגדיגקייט, און דאָס האָבן מיר אויך שוין דערמאָנט, האָט דעם מענשען געפירט צו אנטוויקלען די טעכניק. דער מענש בעסערט אוים זיין קערפער מיט דעם, וואָס ער בעסערט אוים די געצייג, מיט וועלכע ער ארבייט. אָבער דאָס איז נאָר איין טייל פון דער געשיכטע. דער צווייטער, און דער וויכטיגסטער טייל איז, זיין געזעלשאפטליכעס צוזאמענלעבען. מאנכע פּאָליטישע עקאָנאָמען האָבען ליב אויפצוזוארפען א בילד פון ראָבינזאָן קרוזאָ, אָבער די געשיכטע ווייס ניט פון קיין ראָבינזאָן קרוזאָ. אפילו ראָבינזאָן קרוזאָ, ווי די פאנטאזיע דערצעלט פון איהם, איז א פּראָדוקט פון זיין פריהערדיגער פארגאנגענהייט. ער וואָלט פון הונגער געשטאָרבען, ווען ער וואָלט ניט געהאט די ערפארונג פון אלע פריהעריגע דורות וואָס ער האָט מיטגע־בראכט פון זיין לאנד. אפילו דער רבונו של עולם האָט שנעל אויסגעפונען „כי לא טוב היות אדם לבדו“, עס איז ניט גוט פאר דעם מענשען צו זיין אליין. און דער מענש, אפילו דער ווילדעסטער, האָט שנעל אויסגעפונען, אז ער קאָן אליין ניט עקזיסטירען, אז אום צו עקזיסטירען און צו קאָנען קעמפען

קעגען דער רויהער נאטור, מוז ער ארבייטען צוזאמען מיט אנדערע מענשען, אָדער פּארטיילען זיין ארבייט צווישען די אנדערע מענשען. אָט אין דעם ליגט דער סוד פון דער גאנצער ווירטשאפטליכער אנטוויקלונג. „די מענשליכע ארבייט“, זאָגט מילער־לייער אין זיין אינטערעסאנטען בוך „פאזען דער קולטור“, — „די מענשליכע ארבייט ערהאלט איהר אונפאר־גלייכליכע קראפט אין גאנצען דורך דעם, וואָס יחידים ווירקען צוזאמען, דורך פארגעזעלשאפטונג“.

„דורך פארגעזעלשאפטונג ווערען איבערגעוועלטיגט אזעל־כע ארבייטען, צו וועלכע דער יחיד וואָלט זיך בשום אופן ניט געקאָנט נעמען. און עס זענען דאָ צוויי ארטען פון צוזאמענ־ווירקען, לויט די אויפגאבען, אום וועלכע עס האנדעלט זיך, וועלכע זענען פאר דעם יחיד צו שווער, אָדער צו שוועריג“.

וואָס ער מיינט מיט דעם, ערקלערט מילער־לייער אזוי: ווען די ארבייט איז צו שווער, דאן געהט דאָס צוזאמענווירקען נאָך דעם פּרינציפּ פון קאָאָפּעראציאָן. דאָס הייסט, מעהרערע מענשען נעמען זיך צוזאמען, און טוען צוזאמען, מיט זייערע פאראייניגטע קרעפטען איין און די זעלבע זאך, ווי למשל, אומוואַרפען א בוים, וועלכען דער יחיד קאָן פון אָרט ניט רירען. איז די ארבייט צו שוועריג, דאן ווערט אָנגעווענדעט אן אנדער פּרינציפּ פון צוזאמענווירקען: די ארבייטס־טיילונג. דאָס הייסט, מען פארטיילט די ארבייט אזוי, אז יעדער איינער טוט א באזונדער זאך, און אלע צוזאמען ברענגען אזוי ארום פארטיג די ארבייט. די ארבייטס טיילונג, איז ניט מעהר ווי אנאנדער פאָרמע פון קאָאָפּעראציאָן, וואָרים ווען דער בעקער באקט ברויט, דער שוסטער מאכט שיך, דער שניידער קליידער, א. ז. וו. איז דאָס א פארטיילונג פון ארבייט, אָבער דיזע פארטיילונג איז ניט מעהר ווי א צוזאמענווירקען פון די מענ־שען, יעדער ביי א באזונדער טייל, אום אלע צוזאמען זאָלען בעסער און לייכטער פארטיג מאכען דעם גאנצען באדארף פון אלע. עס איז נאָך דאָ א דריטער פּרינציפּ, אָבער דיזער דריטער פּרינציפּ איז ניט מעהר ווי א פאָרטזעצונג פון די ערשטע צוויי. דאָס איז א פארטיילונג און א פארבינדונג אין איין צייט, אָדער וויסענשאפטליך גערעדט, א פארבינדונג פון קאָאָפּעראַ־

ציאָן און דיפערענציאַציאָן. ווען דער טשעסלער פארבינדט זיך מיט דעם מויערער, מיט דעם בלעכער, מיט דעם מאָלער, מיט דעם עלעקטריקער א. ז. וו. צו בויען א הויז, איז דאָס ניט מעהר ווי א פארבינדונג פון טיילונג און קאָאָפּעראַציאָן:

דאָס זענען די איינציגע וועגען, וואָס די מענשהייט האָט ביז איצט אויסגעקלערט: קאָאָפּעראַציאָן און פארטיילונג פון ארבייט. און דיזע פּרינציפּען זעהן מיר ווירקען דורך דער גאנצער מענשליכער געשיכטע. אָנהויבענדיג פון דער גאנץ ערשטער שטופע: קאָאָפּעראַציאָן, איבערגעהענדיג צו דער צווייטער שטופע — די פארטיילונג פון ארבייט, ביז ענדליך די העכסטע שטופע: פארטיילונג און קאָאָפּעראַציאָן צוזאמען, ווי מיר זעהען עס היינט.

.5

לאָמיר איצט זעהן ווי אזוי דער פּרימיטיווער מענש האָט אזוי צו זאָגען, געמאכט א לעבען.

ביז איצט פלעגט מען פארטיילען די אורשפּרינגליכע שבטים לויט דעם ווי זיי האָבען באשאפען די מיטלען צום לעבען: אין יעגער, פישער, פיה־צוכטער און אקערבויער. עס איז אָנגענומען געוואָרען, אז יעדעס פאָלק האָט דורכגעמאכט די פיער שטופען פון אנטוויקלונג. מען איז ארויסגעגאנגען פון דעם שטאנדפּונקט, אז דער פּרימיטיווער מענש האָט אָנגעהויבען זיין שפּייז קארטע מיט פלייש, און דאן, אונטער דעם דרוק פון נויט, איז ער איבערגעגאנגען צו גראָזוואוקס. קארל ביוכער אין זיין דערמאָנטען בוך „ווירטשאפטליכע אנטוויקלונג“ באשטרייט דיזעס. עס איז אמת, אז מאנכע פעלקער, האָבען זיך אזוי אנטוויקעלט, אָבער דיזע, באהויפּטעט ביוכער, דארף מען ארויסלאָזען פון חשבון, ווייל זיי האָבען געוואוינט אין געגענדען וואו זיי האָבען זיך ניט געקאָנט העלפען, ווי יעגער און פישער אויף דעם ווייטען צפון, אָדער פיה־צוכטער אין די סטעפּעס פון דער אלטער וועלט. מען דארף גיכער, זאָגט ער, זעהן ווי האָבען זיך אנטוויקעלט די מענשען אין די טראָפּישע דיסטריקטען פון אמעריקא, אפריקא, אויסטראַליא א. ז. וו. און דאָ געפינט ער, אז דער פּרימיטיווער מענש האָט אָנגעהוי־

וועגדיגקייט אין קאמף צווינגט איהם צו טוען. ער מאָרדעט זיינע קינדער ווען זיי פאַלען איהם צו לאַסט אויף זיינע וואנדערונג; ער באפרייט זיך פון זיינע אַלטע, ווען זיי קענען מעהר ניט אַרבייטען; ער מאָרדעט און פרעסט זיינע מיטמענשען, ווען ער נעמט זיי געפאנגען; ער נעמט ראַכע, בלוטיגע ראַכע פאַר אן עולה, וואָס מען טוט איהם, לויט זיין כעס אָדער לויט דעם ווי זיין פיזישער כח ערלויבט איהם.

ער קען ניט ציילען, אָדער רעכנען; ער האָט אפילו ניט קיין ווערטער פאַר דיזע זאכען. אפילו היינט זענען נאָך דאָ ווילדע וואָס קענען מעהר ווי צוויי ניט ציילען. זיין שפּראך איז באשרענקט ער האָט ניט קיין ווערטער אויסצודריקען אפילו די פּאָרגעדאַנקען וואָס ער פארמאָגט. ער איז גאָר ניט אַזאַ גרויסער קאָפּ מענש, און מיט זיין גייסט איז גאָר ניט דאָ וואָס זיך גרויס צו האַלטען.

די אַלע שענע און גוטע זאכען, וואָס דער מענש האָט זיך סוף כל סוף ערוואָרבען, זענען איהם אָנגעקומען מיט שווערע מיה און מאטערניש. זוכענדיג צו געפינען שפּייז און שוץ פאַר זיין קערפּער האָט ער לאַנגזאַם, אין פארלויף פון מיליאָנען יאָהרען, און מיט זיינע נאַטירליכע פעהיגקייט צום דענקען, צום רעדען און צו געברויכען די האַנד, ענטוויקעלט. אַלע די גוטע און שעהנע זאכען, און צוזאַמען מיט זיי אויך זיינע אייגענע פעהיגקייט. ד. ה. זיין אייגענעם גייסט, שפּראך א. ז. וו. דיזעלבע נויטוועגדיגקייט, וואָס האָט געפיהרט צו די ענטוויקלונג פון די מאטעריעלע זאכען, האָט אויך געפיהרט צו דער ענטוויקלונג פון דעם מענשליכען גייסט גופא, און אַלע די זאכען, וואָס שייגען צו זיין די אַרבייט פון דעם גייסט.

2.

דער סתם מקשן קען דאָ פרעגען: פון וואנען ווייסען מיר ווי אזוי די ענטוויקלונג איז צוגעגאַנגען? אויף דעם קען מען ענטפערן: אויף גאַנץ זיכער ווייס מען טאַקע ניט, עס זענען אָבער דאָ געוויסע וויסענשאפטליכע באווייזע, וועלכע פיהרען צו דעם שלוס, אַז נור אויף אַזאַ אופן האָט עס געמוזט צוגעהן.

עס איז ניט דאָ מיין אויפגאבע צו ערקלערן די דארווינישע טעאָריע אין אַלע איהרע איינצעלהייטען. עס וואָלט אויך געווען אונמעגליך אין די קורצע צייט, וואָס מיר האָבען פאר זיך, און, לאָמיך אייך זאָגען דעם אמת, איך וואָלט זיך באדארפט גאנץ אנדערש צובריייטען צו אזא ארבייט. אום אָבער צו ענטפערן דעם סתם מקשן, צו פארשטארקערן דאָס אויבענגעזאָגטע, און אויך צוליב דעם, וואָס עס איז נאָך דאָ צו זאָגען וועגען דעם ענין, וועט זיין אינטערעסאנט צו ברענגען עטליכע איינצעלהייטען.

דעם גרויסען כלל, אז עס איז די „מלחמת החיים", וואָס שפּילט די גרעסטע ראָלע אין די ענטוויקלונג פון די מינים, האָט דארווין געבאָרגט פון דער פּאָליטישער עקאָנאָמיע.

די ענטוויקלונגס לעהרע, די לעהרע וואָס האָט איבערגע־קעהרט דאָס גאנצע מענשליכע דענקען, איז ארויסגעזאָגט גע־וואָרען נאָך פאר דארווין. אָבער פאר א לאנגע צייט איז דאָס נור געווען אַן מין פאנטאזיע ביי איינינגע, וועלכע זענען פון די וויסענשאפטס מענער פון זייער צייט באטראכט געוואָרען אַלס בעלי חלומות און משוגעים. ביז עס איז געקומען לייעל דער גרוי־סער געאָלאָג, און האָט צום ערשטען מאָל באוויזען מיט ראיות ברורות, און פעסטגעשטעלט, אז די ערד שיכטען זענען ניט ארויסגעקומען דורך צוזאמענשטויסען אין דער נאטור, ווי מען האָט ביז דעמאָלט געגלויבט, נאָר אז זיי האָבען זיך ענטוויקעלט אין א משך פון מיליאָנען יאָהרען. ער האָט נאָכגעוויזען, אז דערזעלבער פּראָצעס פון אנטוויקלונג געהט נאָך אָן היינט צו טאָג. „אין איינצעלנע שטעלען הויבט זיך לאנגזאם דאָס לאנד ארויס פון דעם ים, ווי למשל, ביי די ברעגען פון שוועדען און שפּיטשבערגען, ווערענד אנדערע לענדער, ווי למשל גרינלאנד, האלטען אין איין זינקען". ער האָט אזוי ארום אָבגעלייקענט די זאָגענאנטע קאטאסטראָפען טעאָריע. נאָך איהם, אָדער צוזאמען מיט איהם, איז געקומען זיין פריינד און תלמיד טשארלס דארווין, און האָט נאָכגעוויזען, אז אויך די פלאנצען, און אַלע לעבעדיגע מינים האָבען דורכגעמאכט א לאנגזאמען פּראָצעס פון ענטוויקלונג. אָבער דארווין'ס אויפ־גאבע אין דער ביאָלאָגיע איז געווען א פיעל שווערע ווי לייעלס

אין דער געאָלאָגיע. פאר א לאנגע צייט האָט זיין טהעאָריע וועגען דער אנטשטעהונג פון די מינים ניט געקענט פארטיג ווערען. איהר האָט געפעלט דער סאמער פונדאמענט. דארווין, נאָך פיל יאָריגעס שטודירען, איז געוועזן איבערצייגט, אז די מינים זענען ניט באשאפען געוואָרען אלע מיט איינמאָל, מיט דעם דיבור, ווי עס שטעהט אין דער תורה; ער האָט ניט געצווייפעלט, אז זיי האָבען זיך ענטוויקלעט אין פארלויף פון מיליאָנען יאָרען, זעהר לאנגזאם, דורך קלייגע פארבעסערונגען און פארענדערונגען, אָבער ער האָט ניט געקענט געפינען דעם כח, וואָס פאראורזאכט און טרייבט צו דער פארבעסערונג און פארענדערונג, ביז איין טאָג איז איהם דורך א צופאל געקומען אין דער האנד דאָס בוך פון מאלטוס „איבער באפעלקערונג“, וועלכעס ער האָט גענומען לעזען, ווי ער דערצעהלט, צום צייט פארטרייב. אין דיזען בוך זוכט מאלטוס צו באווייזען, אז די מענשהייט פארמעהרט זיך פיעל שנעלער ווי די לעבענס־מיטעל, דאָס ווערענד די לעבענסמיטעל פארמעהרען זיך לויט אַן אריפמעטישע פראָגרעסיע, פארמעהרט זיך די מענשהייט לויט א געאָמעטרישע פראָגרעסיע*)

דיזע טעאָריע, וועלכע ווערט, אגב אורחא, זעהר פיל באַשטריטען, און פון פילע אָבגעלייקענט, איז געוועזן דער פונק, וואָס האָט א בלישטשע געטאָן פאר דארווין׳ס גייסטיגע אויג. מיט איין מאָל האָט ער געפונען דעם שליסעל צו זיין ענטוויקלונגס טעאָריע. דאָס איז געוועזן, דער „קאמף אומ׳ס דאזיין“.

עס איז אינטערעסאנט, אז אלפרעד רוססעל וואלאס, וועכער האָט ענטדעקט דיזעלבע טהעאָריע פון ענטוויקלונג, זעלבסטשטענדיג, ניט וויסענדיג פון דארווין׳ס ענטדעקונג, האָט זיך

*) ווען א צאָהל ווערט גע׳כפל׳ט אויף א געוויסען נומער, און די סומע וואָס קומט ארויס פון דיזען כפל ווערט ווידער גע׳כפל׳ט אויף דעם זעלבען נומער א. ז. וו. אזא סאָרט באשטענדיגעס כפל׳ען ווערט אָנגערופען א געאָמעטרישע פראָגרעסיע. למשל, 1 גע׳כפל׳ט אויף 3 מאכט 3; 3+1=3. דיזער 3 ווידער גע׳כפל׳ט אויף 3 מאכט 9; 3+3=9. דער 9 גע׳כפל׳ט אויף 3 מאכט 27; 27=3+9. דער 27 גע׳כפל׳ט אויף 3, מאכט 81 און אזוי ווייטער.

אָבגעשטעלט ביי דעם זעלבען פונקט, און האָט איהם געפונען אויף דעם זעלבען אופן ווי דאַרווין, לעזענדיג מאַלטוס'ס בוך „איבער באַפעלקערונג“, וואָס איז איהם צופעליג געקומען אין דער האַנד אריין.

דיזע קליינע „הלואה“, וואָס דאַרווין האָט גענומען ביי דעם עקאָנאָם מאלטהוס, האָט ער באַצאָהלט מיט גרויסען פּראָצענט, זיין טעאָריע איז באַלד געוואָרן דער פונדאמענט פון דער גאַנצער סאָציאָלאָגיע. עס איז אמת, אַז דיזעלבע טעאָריע פון ענטוויקלונג דורך דעם „קאַמף אום'ס דאַזיין“. ווי דאַרווין האָט עס פעסטגעשטעלט אין דער ביאָלאָגיע, האָט קאַרל מאַרקס זעלבסטשטענדיג, אין דערזעלבער צייט מיט דאַרווין, פעסטגעשטעלט פאַר די געזעלשאַפטליכע ענטוויקלונג, און אויך דורך דעם קאַמף. וואָס דער „קאַמף אום'ס דאַזיין“ האָט, לויט דאַרווין, געטאָן פאַר די ענטוויקלונג פון די מינים, האָט דער קלאַסענקאַמף, לויט קאַרל מאַרקס, געטוען פאַר דער ענטוויקלונג פון דער געזעלשאַפט. נאָך מעהר : דער נייער פּרינציפּ פון געגענזייטיגע הילפע, וואָס קראָפּאָטקין האָט נאָכגעוויזען, און מיט דעם אויסגעבעסערט דעם דאַרוויניזמוס, דיזער פּרינציפּ איז שוין איינגעשלאָסען אין דעם באַגריף פון „קלאַסענקאַמף“, וואָרים וואָס איז דער קלאַסענקאַמף, אוים ניט געגענזייטיגע הילף פון אַ גאַנצען קלאַס? אַ גאַנצע קלאַסע נעמט זיך צוזאַמען, העלפט איינס ס'אַנדערע אינערהאַלב דעם קלאַס, און קעמפט צוזאַמען, און סאָלידאַריש. מיט אַנאַנדער קלאַס, וואָס טוט דאָס זעלבע אינערהאַלב זיין אייגענע קלאַסע. אָבער דיזע טעאָריע פון מאַרקס, איז ניט געווען פאָלשטענדיג אויסגעאַרבייט און באַוויזען פון איהם, מיט אַלע איינצעלהייטען. עס איז געווען מעהר אַ גייסטרייכע באַהויפּטונג, איידער אַ טעאָריע, ווערענד דאַרווין האָט אויף זיין געביט אָנגעזאַמעלט אַן אוצר פון אונווידערלייגליכע פאַקטען, און האָט מיט דעם פעסטגעזעצט דאָס געזעץ פון ענטוויקלונג, ניט נור פאַר דער ביאָלאָגיע, נור אויך פאַר אַלע אַנדערע וויסענשאַפטען, צווישען זיי אויך די סאָציאָ־

אין אריפמעטישע פּראָגרעסיע הייסט, אַ נומער וואָס פּאַרגרעסערט זיך נאָר מיט איינס, ווי 1, 2, 3, 4, 5, 6, און ז. וו.

לאָגיע. די אידעע פון ענטוויקלונג איז געוואָרען דער גרונד־שטיין פון אַלע וויסענשאַפטען, ניין, פון אַלעם מענשליכען דענ־קען. נאָך מעהר: ער האָט געוויזען דעם וועג אויף וועלכען די סאָציאָלאָגיע מוז וואַנדערן. זיין מעטאָדע האָט ענטפּלעקט א פּרוכטבארעם פעלד פאר די סאָציאַלע וויסענשאַפטען, א פעלד פון וועלכען מען האָט פריהער נאָר גע'חלומ'ט, אָבער ניט געוואוסט.

פון די פריערינע לעקטשורס, ווייסט איהר געוויס די באַ־דייטונג פון שיכטען און פאססילען. איהר האָט געוויס געהערט, אז די ערד באשטעהט פון צוויי סאָרטען שטיינער, פון ערופּטיווע שטיינער, ד. ה. שטיינער וואָס האָבען זיך געפאָרמעוועט פון פייערפליסיגע מאסען, און סעדימענטאר שטיינער, ד. ה. שטיינער, וואָס זענען זיך אָבגעשטאַנען פון דעם וואסער.

דיזע לעצטע, בילדען א גרויסע צאָל „פאכען“, אָדער שיכ־טען, וואָס ליגען איינס אויפ'ס אַנדערע. נאַטירליך, וואָס טיפער א שיכטע ליגט אַלץ עלטער איז זי. אין דיזע שיכטען, געפינט מען פערשידענע איבערבלייבעכץ פון אַלע מינים, וואָס דערציי־לען אונז מיט א קלאָרער שפּראך ווי אזוי עס איז צוגעגאַנגען די ענטוויקלונג פון אַלע מינים, און אויך די מענשען. די „אי־בערבלייבעכץ“ ווערען אָנגערופען פאססילען, אין דיזע פאססילען, ווי מילער לייער דריקט זיך שעהן אויס, זיינען די בוכשטאבען פון דיזער זעלטענער שפּראך. מיט די הילפע פון די שיכטען און פאססילען, האָט דארווין נאָכגעוויזען די ענטשטעהונג פון די מינים. און דיזע מעטאָדע זיינע איז באלד אָנגעווענדעט גע־וואָרען, אויך אין דער סאָציאָלאָגיע. עס איז באלד ענטדעקט געוואָרען, אז אין די טיפע שיכטען פון דער ערד געפינט מען ניט נאָר די איבערבלייבעכטס, די פאססילען, פון די פארשידענע חיות, וואָס האָבען אמאָל עקזיסטירט, מען געפינט אויך „די שפּורען,“ וואָס די מענשען האָבען דאָרט געלאָזען: וואפען, ווערקצייג, גערעט, צירינג און אַלע האנד געברויכסגעגענשטענ־דע, אויך נאהרונגסמיטעל, קברים, מצבות א. ז. וו.“ און די אַלע זאכען גיבען אונז די מעגליכקייט זיך צו מאכען א דייטליכען באגריף פון דעם ווי אזוי די מענשען האָבען געלעבט. אין וואָסער פּראָצעס פון ענטוויקלונג זיי האָבען דורכגעמאכט

געהענדיג א טריט ווייטער מיט דערזעלבער דארווינישע מעטאָדע, האָט מען אויף דער ערד ענטדעקט געזעשלאפטליכע שיכטען און סאָציאלע פאסילען. דורך די באשרייבונג פון פאר־שידענע רייזענדע און פאָרשער, האָט מען זיך דערוואוסט פון א גאנצע רייהע פון פעלקערשאפטען, אָדער שבטים, וואָס געפי־נען זיך אין פארשידענע וועלט־טיילען, ווי אפריקא, אָסטראליען און אמעריקא, וועלכע שטעהן אויף פערשידענע שטופען פון ענטוויקלונג; מאנכע פון זיי זענען נאָך גאנץ ווילד, ווי די בושמען אין סאוטהאפריקא, די באטיאס אין די קאנבא באזין; די וועדהאס אין ציילאָן; די מייקאפיאס און די אנדראמאן אינז־לען; די נעגריטאס און די פיליפינען א. ז. וו. שטודירענדיג די ארט פון צוזאמענלעבען פון דיזע שבטים: ווי אזוי זיי ערנערען זיך, זייער פאמיליענלעבען, זייערע גלויבענס, מנהגים, בעגריפע פון רעכט און מאָראל א. ז. וו. קען מען זיך מאכען א באגריף ווי אזוי די גאנצע מענשהייט האָט זיך ענטוויקעלט.

צו שטודירען די ענטוויקלונג פון דער מענשהייט, האָבען מיר אלזאָ צוויי וועגען, איינע איז די פאר־היסטאָריע. די באנוצט זיך מיט די שיכטען און פאססילען אין דער ערד; די צווייטע איז די ענטאָלאָגיע, די פעלקער קונטשאפט, וועלכע שטו־דירט די שיכטען און פאססילען אויף דער ערד.

מיט דער ערשטער מעטאָדע געפינט מען אויס ווי אזוי עס איז צוגעגאנגען די ענטוויקלונג פון ווערקצייג. די גאנצע קולטור־געשיכטע איז לויט דיזען פערטיילט געוואָרען אין דריי פעריאָדען: די שטיין צייט, די קופער און בראָנז צייט, און די אייזען צייט. דאָס הייסט, די צייט, ווען די מענשען האָבען זיך באנוצט מיט שטיינערנע געצייג, מיט בראָנז און קופערנע געצייג, און אייזערנע ווערקצייג.

די צווייטע מעטאָדע, די מעטאָדע פון פעלקער־קונשאפט, ווערט באנוט אין צוזאמענהאנג מיט דער ערשטער, צו שטו־דירען דאָס געזעלשאפטליכע לעבען. דאָ ווידער איז דאָס גאנצע געזעלשאפטליכע לעבען פארטיילט געוואָרען אויף דריי פעריאָדען: די יאגד, די פיה צוכט, און די ערד ארבייט. און עס ווערט באוויזען, אז די ארט פון צוזאמענלעבען האָט זיך געענדערט לויט די ענדערונג פון די געצייג. נאָך מעהר: מען

זוכט צו באווייזען, ווי ערענסט גראָסע טהוט, אז די פארשידע־
נע פאָרמען פון פאמיליענלעבען זענען אָבהענגיג פון, און ענדרן
זיך מיט, די פאָרמען פון דער אינדוסטריע. דאָס זעלבע ווערט
געטוען מיט די קונסט, געזעצגעבונג, מאָראל באגריפע, רעכט,
רעליגיעזע מנהגים א. ז. וו.*)

.3

נאָך דעם אלעם געזאָגטען קענען מיר צוקומען צו אונזער
אייגענטליכע טעמא, צו דער אנטוויקלונג פון ווירטשאפט, וואָ־
רים די אנטוויקלונג פון דער מאטעריעלער קולטור איז ניט
מער ווי די אנטוויקלונג פון דער ווירטשאפט.

וואָס איז אזוינס ווירטשאפט?

אויף פראָסט אידיש, קען מען דאָס וואָרט פארטייטשען:
באלעבאטישקייט, און עס באציהט זיך קודם כל אויף די נארונג.
די ערשטע, די נויטווענדיגסטע באדינגונג פאר דעם לעבען,
איז די שפייז. אָן נארונג איז דאָס לעבען אונמעגליך, אונ־
דענקליך. יעדער מענשליכער קערפער, מוז זיך כסדר באנייערען,
און באלעבען דורך דעם שטענדיגען צופוהר פון נייע שטאָפען,
פון די נויטיגע שפייז. ער מוז ווייטער זיך שיצען פון וועטער,
ווי רעגען, קעלט, שניי און היץ. ער מוז זיך שיטצען פון אן אי־
יבערפאל. צו דעם איז נויטיג באהויזונג, באקליידונג, וואפען
און ווערקצייג. די טעטיגקייט צו באשאפען אָט די אלע זאכען,
וואָס זענען נויטיג פאר די נארונג און שוץ, קען אָנגערופען ווע־
רען: ווירטשאפט. אָבער דאָס דעקט ניט דעם באגריף. דאָס נעה־
רען זיך, דאָס קריגען די נארונג און זיך אליין געגומען, איז
נאָך ניט קיין ווירטשאפט. עס איז גיכער פארוואלטונג, דאָס
באלעבאטעווען מיט די זאכען וואָס ווערט אָנגערופען ווירט־
שאפט. מיר האָבען שוין באמערקט, אז דער מענש קען זעהר
שווער אליין פארטיג ברענגען אלע די זאכען, וואָס ער האָט נוי־
טיג צום לעבען. ער מוז דאצו האָבען די הילפע פון אנדערע.

---

*) זעה וועגען דיזען ענין קארל ביובער׳ס „אַרבייט און
קונסט“. ערענסט גראָסע׳ס, „די פאָרמען דער אינדוסטריע און די
פאָרמען דער עהע“; „דער אָנפאנג פון קונסט“, פון דעמזעלבען
פארפאסער.

דאָס באַשאַפען פון די נארונג שליסט דאדורך אין זיך איין די ארבייט פון מעהר ווי איין מענשען. און פונקט ווי דער יחיד קען ניט לעבען אָהן אַ באַשטענדיגען צופוהר פון נייע שטאָפען, אזוי קען אַ רבים, אַ שבט, אַ פאָלק אָדער אַ געזעלשאַפט ניט לעבען אָהן א באשטענדיגעם באנייערען. עס מוז זיך אימער ניי באַלעבען, עס מוז האָבען אַ באַשטענדיגען צואוואקס פון נייע שטאָפען. אַלע איינריכטונגען, וועמעס צוועק עס איז דאָס רעגולירען פון געשלעכטליכע באציהונגען, דאָס פאָרטפלאַנצען און דאָס ערציהען פון די קומענדע דורות, ווי די חתונות, די פאָרמען פון דער פאמיליע א. א. וו. זענען א טייל פון די ווירט־שאפטליכע טעטיגקייט. די ליבע, פון וועלכע די פּאָעטען זינגען, איז זעהר וועניג באקאַנט דעם אורשפּרינגליכען מענשען, גראדע ווי, צו זאָגען דעם אמת, זי איז ניט פיל באקאנט דעם ציוויליזירטען מענשען, און האָט מיט די פאָרמע פון צוזאמענלעבען גאָרניט צו טאָן; זאָגאר דער געשלעכטליכער טריב האָט ניט פיל צו טוען מיט די פאָרמען פון חתונות און פאמיליענלעבען. עס איז אימער די פאָרמען פון דער ווירטשאפט, וואָס באַשטימען די פאָרמען פון דער פאמיליע, ווי דער שוין דערמאָנטער ערענסט גראָסע, זוכט צו באווייזען אין זיין בוך „די פאָרמען דער עהען און די פאָרמען דער ווירטשאפט."

ווירטשאפטליכע טעטיגקייט הויבט זיך אָן דאָרט, וואו דער מענש נעמט אָרגאניזירען זיין ארבייט, דורך פארטיילונג. ווען ער נעמט זאָרגען, זיין ארבייט זאָל טראָגען וואָס מעהר פרוכט, די פרוכט פון זיין ארבייט זאָל פארצערט ווערען מיט א חשבון, צו זאָרגען אין די גוטע צייטען פאר די שלעכטע. מיט איין וואָרט: ווירטשאפט הייסט, ניט נור דאָס באשאפען פון שפייז, נור הויפטזעכליך דאָס אָרגאניזירען פון די טעטיגקייט צו באַ־שאפען און פארטיילען די שפייז און אלעם דאָס, וואָס באלאנגט צו די ערהאלטונג און באשיצונג פון דעם קערפער. דאָס זעלבע איז אמת ביי א יחיד. ווי ביי א כלל, מיט דעם אונטערשיד, וואָס ביי א יחיד איז די ווירטשאפט איינפאך, פון האנד צום מויל, אזוי צו זאָגען, און יעדער קען עס גלייך דערקענען, ווערענד ביי א כלל, איז עס מעהר פארוויקעלט, מעהר קאָמפּליצירט, און ווערט וואָס א מאָל מעהרער פארוויקעלט, וואָס גרעסער עס איז

בען מיט גראזווארג. דעם פרימיטיווען מענשען, באהויפטעט ביוכער, האט געמוזט זיין פיל לייכטער צו דערלאנגען פאר־שידענע ווארצלען, וואס האבען זיך איהם געוואלגערט אונטער די פיס, איידער דאס פלייש פון ווילדע חיות. צו צאמען ווילדע חיות, איז נאך זיין מיינונג א פיל שווערערער עסק איידער צו נעמען פון די פארשידענע פרוכטען, אדער יאגדעס, אדער ווארצלען, וואס זענען געוואקסען, אזוי צו זאגען, אין מויל אריין. ווען מען וויל פון דיזען איבערגעהן צו דעם נעקסטען שריט אין דער אנטוויקלונג, דאן קאן מען מיט א ביסעל נאכ־רענקונג איינזעהן, אז פון דיזען צושטאנד האט ניט געמוזט זיין שווער פאר דעם ווילדען אויסצוגעפינען, אז ווען מען לעגט אריין אין דער ערד א בולב אדר א ניס, קומט עס ווידער ארויס אין א פארגרעסערטער צאל. דאס, זאגט ער, איז זיכער פיל לייכטער איידער צו צאמען חיות, צו ערפינדען פיש־הוקס אדער פייל און בויגען. אין צייט פון נויט, עסט דער ווילדער אויך פלייש, אבער דאס נעמט ער פון די קלענערע ברואים, וועלכע ער געפינט פארטיג, אהן פיל מיה, ווי שנעל פיש (אויסטערס), ווערים, היישעריקען און מוראשקעס. מילער־לייער נעמט אן דיזע באהויפטונג מיט א קליינם צוזאץ: דער מענש אויף די נידריגסטע שטופע, זאגט ער, איז אן אמניוואר, דאס הייסט, ער פארצעהרט אלץ, וואס קומט צו דער האנט. ער עסט פלייש, פיש, ווארצלען, ווערים, פלעהער־מייז, זשאבעס, שלאנגען, מיט איין ווארט: אלץ וואס ער קריגט.

„די באקאנטעסטע פארטרעטער פון דיזע ווילדעסטע שבטים, זיינען די אויסטראליער און טאסמאניער, די גאנצע שווארצע איינוואהנערשאפט, וועלכע האבען באוואוינט אויסט־ראליען אין דער צייט, ווען עס איז אנטדעקט געווארען". ווייטער באלאנגען צו דיזער גרופע די קליינע פעלקערלעך פון די צענטראל אפריקאנישע ווילדערניסען: די בושמאנער אין זיד אפריקא; די בערגוועדא אויף ציילאן; די מינקאפיעס אויף די אינדראמאן אינזלען; די אעטא, טיף אין די פיליפינען; די פייערלענדער פעשעראס פון דער זיד שפיצע פון דעם אמערי־קאנישען קאנטינענט און די עסקימאס".

אויף דיזע גאנץ נידריגע שטופע פון אנטוויקלונג געפינען

מיר די מענשען זיך ערנעהרען אויף צוויי וועגען. זיי עסען פלייש און פיש און זיי עסען גראָזווארג. דיזע צוויי סאָרטען שפייז מוז דער מענש פּראָדוצירען פאר זיך, און מיר געפינען ביי דיזע מענשען צוויי פאָרמען פון באַלעבאטישקייט, וועלכע זענען צוגעפּאסט צו די פאָרמען פון באשאפונג פון די נאהרונג, און וועלכע האָבען ארויסגערופען צוויי פאָרמען פון געזעל־שאפטליכקייט. די יאגד קאָן ניט באטריבען ווערען פון איין מענשען, אפילו היינט ניט, ספּעציעל אָבער אין יענע צייטען, ווען די וואפען זענען פּרימיטיוו. דאָס יאָגען זיך נאָך ווילדע, זעהר שטארקע חיות, איז א געפערליכע באשעפטיגונג, און עס קאָן נאָר געטאָן ווערען ווען פיל מענשען נעמען זיך צוזאמען. דער פיש־פאנג איז ניט ווענינער שווער, און צייטענווייז פּונקט אזוי געפערליך. די ווילדע פארשפרייטען זיך אויף דעם גאנצען ברעג, און זייערע נעצען זענען מאנכעסמאָל טויזענד איילען לאנג, אזוי אז די ארבייט קאָן נאָר געטאָן ווערען פון מעהרערע מענשען. די גאנץ ערשטע פאָרמע פון אָרגאניזאציאָן, וואָס מיר געפינען ביי דעם גאנץ פּרימיטיווען מענשען, איז די האָרדע, אָדער די סיפּפּע. די האָרדע אָדער סיפּפּע, דאָס איז א קליינע גרופּע, העכסטענס זעכציג מענשען, די מיטגלידער פון וועלכער זענען פון איין אבשטאמונג, דאָס הייסט, בלוטפאר־וואנדטע. יעדער איינער וואָס באלאנגט צו דער גרופּע ווערט באטראכט אלס אן אייגענער; יעדער וואָס באלאנגט ניט צו איהר, איז א פרעמדער און ווערט באטראכט אלס שונא. עס איז די פליכט פון יעדען איינעם צו באשיצען די גאנצע גרופּע און די גאנצע גרופּע נעמט זיך אָן פאר יעדען איינעם, און איז זיך נוקם פאר יעדע עולה, וואָס מען טוט צו וועלכען עס איז פון איהרע מיטגלידער. צוזאמען קעמפען זיי געגען אנדערע האָרדעס; צוזאמען טוען זיי זייער ארבייט; בשותפות געהען זיי אויף יאגד, און בילדען קייטען אום צונויפצוטרייבען די חיות; דער פיש־פאנג געהט אן בשותפות און די נעצען פאר־פערטיגען זיי אויך צוזאמען. מיט איין וואָרט: סיי נאָך אינע־וועניג און סיי אויסענוועניג קעמפען זיי אום'ס דאזיין סאָלידאריש.

און אזוי ווי זיי ארבייטען צוזאמען, אזוי פארצעהרען זיי

בשותפות די פּרוכט פון זייער ארבייט. ביי אלע די ווילדע ערשט א סאָרט נאהרונגס־קאָמוניזם. דער גרונד און באָדען, אויף וועלכען זיי וואוינען, איז דאָס אייגענטום פון דער גאנצער האָרדע. דאָס איינציגע פּריוואט אייגענטום, וואָס די מענשען אויף דיזער שטופע אנערקענען, איז דאָס אייגענטום אויף פּערזענליכע זאכען, וואָס דער מענש האָט זיך אליין געמאכט, ווי וואפען, שמוק־זאכען, אָדער ווערקצייג. דאָס קאָן אפילו קיינער ניט ירשה'נען נאָר עס ווערט מיטגעגעבען דעם מענש אין קבר אריין ביי זיין טויט. אויסער דיזע פּערזענליכע זאכען, איז אלץ געזעלשאפטליכעס אייגענטום. אלע ארבייטען צוזאמען און פארצערען צוזאמען. די האָרדע אָדער די סיפּפּע, איז די ערשטע שטארקע אָרגאניזאציאָן פון דעם פּרימיטיווען מענשען, געבויט אויף די נויטווענדיגע, געמיינשאפטליכע ארבייט פאר דעם לעבענסבאדארף.

נעבען דיזער אָרגאניזאציאָן פון געמיינשאפטליכער ארבייט, פון קאָאָפּעראציאָן, געפינען מיר צו גלייכער צייט אן אנדער אָרגאניזאציאָן, וואָס קומט ארויס פון די ניט וועניגער נויטווענדיגע פארטיילונג פון ארבייט. מיר מיינען די פאמיליע, דאָס הייסט, די פארבינדונג פון מאן, פרוי און איהרע קינדער. דאָס איז די ערשטע ארבייטס טיילונג, וואָס מיר געפינען אין דער געשיכטע פון דער מענשהייט.

מאנכע מיינען, און אזוי שטעהט אין דער תורה, אז די גאנצע געזעלשאפט קומט ארויס פון דער פאמיליע. דאָס איז ניט ריכטיג. די ערשטע געזעלשאפטליכע אָרגאניזאציאָן איז ניט די פאמיליע, נאָר די האָרדע, געבויט אויף די געמיינשאפטליכע ארבייט פון די מענער.

מיר האָבען שוין באמערקט, אז דער ווילדער מענש ווייס זעהר וועניג פון ליבע, פון די הימלישע ליבע, פון וועלכע די פּאָעטען רעדען אזוי פיל. דער פּרימיטיווער מענש פארבינדט זיך מיט א פרוי ניט אוים ליבע, אפילו ניט צוליב געשלעכטליכע באדירפניסע. אין דער צייט, וואָס מיר באטראכטען איצט, ווייס די מענשהייט זעהר זועניג פון מאָראל, און די באפרידיגונג פון געשלעכטליכע באדירפניסע מאכען קיינעם ניט קיין שוועריגקייט. צוליב דיזען פארבינדט זיך ניט א מאן

מיט א פרוי. ווען ער טוט עס אָבער יאָ, איז עס צוליב זיינע ווירטשאַפטליכע באַדירפניסע. די פרוי איז דער ערשטער שקלאף אין דער געשיכטע. די פאַמיליע איז באַגרינדעט הויפּט־זעכליך אויף די ארבייטס טיילונג צווישען מאַן און פרוי, אלס רעזולטאַט פון זייער געשלעכטליכער פאַרשיעדענהייט.

דער מאַן איז יעגער, פישער, אָדער בעל מלחמה. ער פאַרפערטיגט די ווערקצייג און די וואַפען. דאָס ווייב קלייבט וואָרצלען, קריגט ארויס פון דער ערד וואָס זי קאָן; זי בויט די כאַטע, ערציהט די קינדער, האַלט אויף דאָס פייער, מאַכט די שפּייזען, טראָגט נאָך די קינדער, אָדער דעם מאַן'ס געצייג, בעת זיי וואַנדערען און טוט איבערהויפּט אלע אנדערע, שווערע און פיינליכע ארבייט, וואָס דער מאַן, דער הער, דער שטאַרקער וויל ניט טאָן. די האָרדע באַשאַפט אלץ פאַר איהר אייגענעם באַדאַרף. אָבער דער מענשליכער באַדאַרף איז פאַרשידען. „לא על הלחם לבדו יחיה האדם!" מיט עסען אליין איז דער מענש ניט באַפרידיגט. די נאַהרונג, די שפּייז, איז אמת, די הויפּט זאַך, אָהן דעם איז לעבען אונמעגליך, אָבער אזוי שנעל ווי דיזער הויפּט באַדאַרף איז באַפרידיגט, האָט דער מענש אנדערע, גאַנץ נוייטיגע באַדירפניסע. אזוי האָט מען באַמערקט אז אלע ווילדע טאַטואירען זיך, דאָס הייסט, זיי באַפּוצען און באַמאָלען דעם קערפּער. צו דאָס קומט פון אן איינגעבוירענע עסטעטישע באַדירפנים נאָך שיינקייט, ווי איניגע פילאָזאָפען ווילען האָבען, ווען מיר דאָ לאָזען אין א זייט. די נייעסטע פאָרשער ווילען האָבען, אז אויך דאָס איז א רעזולטאַט פון די מאַטעריעלע באַדירפניסע. דאָס „מאָלען" איז ניט צוגעגאַנגען אויף אזא אופן ווי מיר פאַרשטעהען עס היינט. זיי פלעגען באַלייגען די קערפּער מיט א סאָרט ליים פון פאַרשידענע קאָלירען און דאָס האָט פאַר אלעם געדינט צו באַשיצען דעם גוף פון שלעכטע וועטערען; דאַן פלעגען זיי טאַטואירען די קערפּער אין צייט פון מלחמה, ווען זיי האָבען זיך געמאַכט אויסזעהן שרעקליך, אום ארויפצוּוואַרפען אן אימה אויף דעם שונא; זיי פלעגען זיך אויך טאַטואירען אום צו געפעלען די ווייבער, אָדער די מענער. אָבער ווי די מעשה זאָל ניט זיין, די מענשען האָבען אלע מאָל געהאַט באַדירפניסע אויסער די שפּייז. און דיזע

אנדערע באדירפניסע האָט ניט אימער יעדע האָרדע געקאָנט באפרידיגען. און די פארשדענע האָרדעס האָבען געמוזט קומען אין באריהרונג.

צו די ערשטע צוויי פאָרמען, איז דאדורך צוגעקומען א דריטע: די אויסערע ארבייטס טיילונג, און דער אויסטויש צווישען די באנאכבארטע גרופען. דיזעס איז געקומען פון דער פארשידענהייט אין די נאטירליכע פראָדוקטען, וואָס געפינען זיך אין די פארשידענע געגענדען. אויב טעפער ליים געפינט זיך אין איין אָרט מעהר ווי אין אנאנדער אָרט, וועלען די וויי־בער פון דיזען אָרט, אָדער שטאם, שנעל אנטוויקלען א פעהיג־קייט צו מאכען טעפ; דאָרט וואו עס געפינט זיך אייזען אָר, וועלען ענטשטעהן שמיעדען, וואו עס געפינט זיך א סך געהילץ, ווט ענטשטעהן דאָס שיף בויען".

פון דעם האָט זיך אנטוויקעלט א האָרדע אינדוסטריע. יעדע האָרדע, אָדער שבט, אָדער דאָרף האָט זיך געהאט איהר אייגענע ספעציאליטעט, און די פארשידענע שבטים האָבען צווישען זיך אויסגעטוישט די פארשידענע ארטיקלען. עס איז ענטשטאנען א סאָרט „אויסלענדישער האנדעל".

אָבער דיזער „האנדעל" איז ניט געווען אזא האנדעל ווי מיר פארשטעהען עס היינט. די מענשען האָבען פון אָנפאנגס אָן געהאט אן אָפשיי פאר דעם האנדעל. „כנען בידו מאזני מרמה", זאָגט די תורה. אויף דייטש איז דאָס וואָרט „טאושען", אויסבייטען, און „טיישען", אָפנארען איינס און דאָסזעלבע. אין דער צייט ווען עס איז ניטאָ קיין מאָס פאר ווערט, קיין סטאנדארד דיזען ווערט אויסצודריקען, איז דער האנדעל יע־דעס מאָל א ריסקירטע זאך. די מענשען האָבען זיך דאדורך צוריקגעהאלטען פון טוישען, אויף וויפיל מעגליך. עס איז געווען די נויטווענדיגקייט פאר די ארטיקלען, וואָס האָט זיי געצוואונגען דאצו. אין א סך פלעצער, האָט דאָס „טוישען" זיך ווירקליך אָנגעהויבען מיט איינפאכען רויב. א געוויסער שבט, ווען זיי האָבען באדארפט עטוואָס האָבען, וואָס האָט זיך ביי זיי ניט געפונען, און וואָס זיי האָבען ניט געקאָנט פראָדו־צירען, זיינען זיי איינפאך באפאלען דעם צווייטען שבט, וואָס

האָט גראד די זאכען געהאט, און גערויבט פאר זיך. אָבער מורא האָבענדיג פאר דער נקמה פון דעם בארויבטען שבט, האָבען זיי נאכהער צוגעטראָגען זאכען, וואָס זיי האָבען פארמאָגט, און אזוי ארום מפיס געווען דעם בארויבטען שבט.

אָבער ניט איבעראל האָט עס זיך אזוי אָנגעהויבען. אין אנדערע פלעצער האָט דער אויסטויש זיך אָנגעהויבען מיט מתנות. די גאסט־פריינדשאפט איז ביי דעם אורשפרינגליכען מענשען שטארק אנטוויקעלט. יעדער קאָן זיך זעצען ביי זיין שכן׳ס טיש פראנק און פריי. אין צייט פון הונגער נויט, פארטיילען זיי צווישען זיך אלץ וואָס זיי האָבען. די פריי־געביגקייט ווערט באטראכט, נאָך די טאפפערקייט, אלס די גרעסטע מעלה. די פייערלענדער, למשל, ווי דארווין דער־צעהלט, ווען זיי האָבען געקראָגען א שטיק טוך, האָבען זיי עס צוריסען אויף פאסען און יעדען אייגעם געגעבען א גלייכען חלק. עס זענען אָבער פאראן צוויי סאָרטען מתנה געבעריי. אינערהאלב דעם שבט, וואו פריוואט אייגענטום עקזיסטירט ניט, איז די מתנה א זעלבסטפארשטענדליכע זאך. אלע נעמען פון אלע. אויסערהאלב דעם שבט, איז די מתנה ניט מעהר ווי די ערשטע פאָרמע פון אויסטויש. דער ווילדער קומט אין א פרעמד דאָרף און ברענגט מיט מתנות. אָבער ער געהט ניט אוועק ביז ער באקומט ניט אנדערע מתנות. און ווען די „מתנה" וואָס ער קריגט איז נאָך זיין מיינונג ניט אזוי גרויס ווי די, וואָס ער האָט געבראכט, געהט ער ניט אוועק ביז ער קריגט ניט נאָך א „מתנה", פארקערט, ווען די מתנה וואָס ער וויל איז גרעסער ווי דאָס ער האָט געבראכט, מוז ער אהיים געהן און ברענגען נאָך מתנות.

אין פארלויף פון דער צייט אנטוויקעלט זיך די מתנה־געבעריי צום ריכטיגען אויסטויש.

און דיזער טויש איז טאקע אן אמת׳ער אויסטויש. פון קיין געלט וויים מען נאָך ניט, קיין הענדלער זענען נאָך ניט דאָ. יעדער איינער איז קויפער און פארקויפער צו דער זעלבער צייט. יעדער איינער קומט אוועקגעבען די ארטיקלען, וואָס ער האָט צופיעל פאר די ארטיקלען, וואָס פעהלען איהם. און דער

ערשטער רעזולטאט פון דיזען טוישען, איז דאָס ענטשטעהען פון דער שטאָדט.

ווען דער אויסטויש ווערט א באשטענדיגע זאך, ווערט נויטיג א פלאץ וואו די מענשען, וואָס ווילען אויסטוישען זייערע ארטיקלען זאָלען זיך קאָנען צוזאמענקומען. די נאטור פעלקער האָבען דאדורך א מנהג אָבצוטרעטען א שטיק פלאץ ביי דעם ברעג פון זייער לאנד. ווען איין שבט טוט דאָס פון איין זייט און דער צווייטער פון דער אנדער זייט, ווערט אזוי ארום א גרויסער שטיק פרייע לאנד, וועלכעס ווערט געהאלטען נאָך פאר דעם יארמארק (יארמארק, א מארק אויף וועלכען מען קומט זיך צוזאמען איין מאָל אין יאָהר). וואו די שבטים קומען זיך צוזאמען אין באשטימטע צייטען אויסצוטוישען זייערע פראָדוקטען. דיזע פלעצער ווערען באטראכט אלס נייטראלע, אונפארטייאישע. קיינע פיינדזעליגקייטען ווערען דאָרט ניט דערלאָזען. דאָרט האָבען אלע גלייכע רעכטע, און אום דיזע רעכטע אָבצוהיטען, אום אָבצוהיטען אז קיינער פון די, וואָס קומען זיך צוזאמען זאָלען ניט געקריוודעט ווערען פון אנדערע שבטים, ווערען די פלעצער באפעסטיגט פון די שבטים, וואָס קומען זיך דאָרט צונויף. יעדער שבט שיקט מענשען צו באַוואכען, צו האלטען אָרדנונג, און אָבצוהיטען עס זאָל קיינעם ניט געטאָן ווערען קיין עולה. ביסלעכווייז באזעצען זיך דיזע שומרים אויף די פלעצער, און אזוי-ארום ענטשטעהט די שטאָדט, און אויך דאָס פעסטונג. יעדע שטאָדט איז צו דער זעלבער צייט געווען א פעסטונג, א בורג.

אזוי ווייט זענען אלע מענשען גלייך. אלע ארבייטען צוזאמען, פארצערען צוזאמען, טוישען אוים די ארטיקלען, וואָס זיי האָבען צופיעל, פאר אנדערע, וואָס פעהלען זיי אוים און וואָס אנדערע פארמאָגען. אויף די ערשטע שטופע פון ערד ארבייט איז עס ניט אנדערש. צו באארבייטען די ערד איז אויך נויטיג מעהרערע מענשען, און די סיפפע פאסט זיך זעהר גוט צו דיזע ערד ארבייט.

מיט דער אנטוויקלונג פון ערד ארבייט, ענדערט זיך דאָס גאנצע בילד.

דער אקערבוי, אָדער די ערד ארבייט, האָט ביסלעכווייז צוגעוואוינט די מענשען זיך צו באזעצען אויף א באשטימטען פלאץ. דער מענש האָט באהערשט די ערד, אָבער די ערד האָט פארשקלאפט דעם מענשען. דער מענש האָט באארבייט די ערד און געצויגען איהר זאפט פאר זיין נוצען; די ערד האָט דעם מענעשן צוגעבונדען צו זיך, און איהם געהאלטען פעסט אויף איין אָרט. דאָס פרייע ארומוואנדערען האָט אויפגעהערט. און דיזעס האָט געפיהרט צו פארענדערונגען אין דעם גאנצען מענשליכען צוזאמענלעבען. די ערד ארבייט האָט, ערשטענס, געגעבען דעם גרעסטען שטויס צו פריוואט אייגנטום. דאָס ארומוואנדערען איז א גרויסע שטערונג צום אָנזאמלען פון פריוואט אייגענטום. ווען מען דארף זיך ארומשלעפען פון אָרט צו אָרט זוכען שפייז, האלט מען נאָר די נויטיגסטע זאכען. וואָס ווענינער אזעלכע זאכען עס זענען דאָ, אלץ לייכטער איז דאָס וואנדערען, אלץ ווענינער איז מען געשטערט אין זוכען שפייז. ווען מען זיצט אויף איין אָרט קאָן מען די זאכען אוועקשטעלען און בעהאלטען. דורך דעם אקערבוי האָבע די מענשען שנעל אויסגעפונען, אז מען דארף די קריענס געפאנ־גענע ניט טויטען, אז מען קאָן זיי לאָזען ארבייטען און ציהען נוצען פון זייער ארבייט. מיט די ערד ארבייט, הויבט זיך דאדורך אָן דאָס אָנזאמלען פון פריוואט אייגענטום און די שקלאפעריי, ווי אויך די ווייטערע ארבייטס טיילונג. די הערען נעמען פאר זיך די אנגענעמע און עהרענהאפטע ארבייט, ווערענד די שווערע, די אונאנגענעמע און אונדאנקבארע ארבייט לאָזען זיי איבער פאר די קנעכט.

דיזעס ענדערט אויך דאָס גאנצע ווירטשאפטליכע לעבען. ביז צו דיזען פונקט, ווי מיר האָבען געזעהן, איז דאָס ווירט־שאפטליכע לעבען געווען א הארדע ווירטשאפט. די פאמיליע איז געווען א נעבען זאך, אלס א טייל פון דער הארדע. מיט דער אנטשטעהונג פון ערד ארבייט, און אלס רעזולטאט פון דיזע ערד ארבייט — די שקלאפעריי, ווערט די ווירטשאפט א פאמיליען ווירטשאפט. פון איצט אָן, ווערט די פאמיליע,

דאָס „הויז“, די הערשענדע ווירטשאַפטליכע סיסטעמע. דאָס וואָרט „פאמולא“, פאמיליע, אין לאטיין, באטייט, קנעכט. אויף דיזער שטופע איז דער פאטריארך, דער פולשטענדיגער הערשער אין זיין הויז, און אלע וואָס באלאנגען צום הויז, דאָס ווייב, די קינדער, די שקלאפען — אלע די, זיינען זיינע דינער, זיין „פאמולא“, אָדער זיין פאמיליע.

עס וועט נאטירליך, זיין אונמעגליך פאר אונז דאָ צו געבען אן איבערבליק איבער דיזע גאנצע אנטוויקלונג. מיר ווע‍לען נאָר זאָגען, אז די העכסטע אנטוויקלונג פון דיזער הויז־ווירטשאפט געפינען מיר ביי די גריכען און רוימער.

דער באוואוסטער עקאָנאָם ראָדבערטוס, וועלכער האָט דאָס שוין לאנג באמערקט, רופט דיזע ווירטשאפט אָן איקאָס־ווירטשאפט. די „איקאָס“, דאָס הויז, איז דער פרינציפּ אין די ווירטשאפטליכע סיסטעמע.

„דאָס הויז“ איז ניט נאָר אן אָרט וואו מען וואוינט. עס איז אויך דער פּלאץ פון וועלכען אויס א גרויסע צאָל מענשען פיהרען אָן זייער ווירטשאפט געמיינשאפטליך. אלע וואָס באלאנגען צו די „איקא“, זענען „אויקוטאי“. דאָס הייסט, דאָס „הויזהאלט“.

וואָס אין גריכענלאנד הייסט „אויקא“, איז אין רוים „פאמולא“, און אלע וואָס באלאנגען צו דער „פאמולא“, דאָס ווייב, די קינדער, קנעכט און דינער, דאָס הייסט פאמיליא. דער „פאטער־פאמילאס“, דאָס איז דער הער, דער פאטריארך, אין וועמעס הויז אריין עס פליסט דער גאנצער איינקונפט פון דעם הויז. קיינער ארבייט ניט פאר זיך, אלע ארבייטען פאר דעם „פאטער־פאמיליאס“. אין רוים איז דער יחיד אין גאנצען פארשוואונדען. דער שטאט אנערקאָנט נאָר פאמיליעס, און די שייכות צווישען איין פאמיליע און די אנדערע. וואָס עס פּאַ־סירט אין דער פאמיליע גופא, אין דעם הויזהאלט, דאָס איז ניט דעם שטאט׳ס דאגה. אויף דעם איז דאָ דער „פאטער־פאמיליאס“. דאָס איז זיין זאך, און ער קאָן אורטיילען איבער לעבען און טויט פון זיינע אבהענגיגע, פון זיין „פאמיליע“. אין רוים גיבט עס אויך ניט קיין פארשידענע קלאסען פון פּראָדוצירער, ווי בעלי מלאכות און ערד ארבייטער. דאָרט

איז נאָר דאָ גרויסע און קליינע אייגענטימער או זזייערע שקלאפען וואָס פאריכטען די ארבייט. ווען דער גרויסער אייגענטימער קאָן בארויבען דעם קליינעם, מאכט ער איהם פאר א פּראָלעטאריער, דאָס הייסט, פאר א שקלאף. דער פרייער וואָס האָט ניט קיין לאנד, קאָן ניט מאכען קיין לעבען, וואָרים עס איז ניטאָ קיין געשעפטס קאפּיטאל, וואָס קויפט ארבייט. די גאנצע אינדוסטריע ווערט אָנגעפיהרט אינערהאלב דעם הויזהאלט, פאר דעם אייגענעם געברויך.

עס זענע זאויך געווען אין גריכענלאנד, ווי אין רוים, פרייע בעלי מלאכות, אָבער דיזע זענען באשטאנען מייסטענס פון פרעמדע, שוואכלינגע, וואָס האָבען ניט געהאט קיין כוח צו ארבייטען אויף דעם פעלד, און פון פרייגעלאָזענע שקלאפען. און זיי זענען ניט געווען קיין בעלי מלאכות, ווי מיר פאר־שטעהען דאָס היינט. עס זענען געווען, ווי ביוכער באמערקט, שקלאפען בעלי מלאכות, וועלכע האָבען געארבייט ניט פאר די הערען, נאָר פאר די אגריקולטור שקלאפען, און פון זיי באקו־מען פאר זייער ארבייט קאָרן, וואָל אָדער האָלץ, וועלכעס זיי האָבען אליין געמוזט באארבייטען אין ברויט, קליידער אָדער געצייג.

דיזע הויז־ווירטשאפט, אָדער ריכטיגער שקלאפען־ווירט־שאפט, האָט געבראכט די ארבייטס טיילונג צו א הויכען גראד פון אנטוויקלונג. ט. פּאָמפּא, א שרייבער פון דעם 17טען יאָהר־הונדערט, האָט אויסגערעכענט הונדערט און זעקס און פערציג פארשידענע ארבייטען, וואָס זענען פאריכט געוואָרען פון די שקלאפען אין יעדען הויזהאלט. דער הער האָט שקלאפען ניט נאָר פאר פעלד ארבייט, ווי אקערען, זייען, שניידען, דרעשען און מאָלען; ער האָט א באזונדערען שטאב פון קנעכט פאר דער הויז, וואָס באקען, קאָכען, שפּינען, וועבען, שמידען, מאכען קליידער, בויען הייזער און פאשען די בהימות; ער האָט א באזונדערען שטאב פון אויפזעהר, בוכהאלטער, ביבליאָטעקער, דאָקטוירים, פּעדאגאָגען, מוזיקאנטען, מאלער, פּאָעטען און פילאָזאָפען. ער האָט באזונדערע שקלאפען פאר זיך און באַ־זונדערע פאר דער מאדאם, און יעדער פאריכט א באזונדערע ארבייט. אויך די ארבייטען פון דעם שטאט ווערען אָנגעפירט

פון שקלאפען. אלע קלענערע באאמטע און באדינטע זענען שקלאפען. שקלאפען בויען די שאָסעען, זיי אַרבייטען אין די מינען, און רייניגען די קאנאלען; שקלאפען דינען אין דער פּאָליציי, אין די געפענגניסע, אין די אוניווערזיטעטען, אין די טעמפּעלס ביי די קרבנות; זיי זענען די הענקערס און די אויסשרייערס אויף די עפענטליכע פארזאמלונגען. מיט איין וואָרט: די ארבייט פון דעם הויזהאלט ווי פון דעם שטאט, ווערט באזאָרגט פון שקלאפען. אזא גרויסע ראָלע האָט די שקלאפעריי געשפּילט, אז די גרויסע פילאָזאָפען פּלאטאָ און אריסטאָטעלעס האָבען דאָס באטראכט אלס א נויטווענדיגען עלעמענט אין דעם לעבען. אָהן שקלאפעריי, האָבען זיי גע־רענקט, וואָלט די גאנצע קולטור געווען אונמעגליך.

פאָלשטענדיג ווי די הויזווירטשאפט איז געווען, פאָל־שטענדיג ווי זי האָט באפרידיגט די לעבענס באדירפניסע, איז זי דאָך ניט געווען גענוגענד צו באפרידיגען אלע באדירפניסע. און פונקט ווי אויף א פריהערדיגע שטופע, אויף דער שטופע פון סיפּפען־ווירטשאפט, האָט דער באדארף געפיהרט צו א זאָגענאנטען „אויסלענדישען האנדעל“, צו דעם אויסטויש פון פּראָדוקטען צווישען איין האָרדע און א צווייטע, וועלכער אויסטויש, האָט ווידער פון זיין זייט, געפיהרט צו די האָרדען ארבייטס טיילונג, צו די יארמארקס און צו דער ענטשטעהונג פון שטעדט, פונקט אזוי האָט אויף דיזער העכערער שטופע דער באדארף געפירט צו רעזולטאטען, פון וועלכע עס איז ארויסגעקומען אן ענדערונג אין דער גאנצער ווירטשאפטליכער סיסטעמע.

ווי מיר האָבען שוין געזעהן, איז די הויזווירטשאפט גענוגענד אין זיך זעלבסט. זי פּראָדוצירט אלץ וואָס איז נויטיג צום לעבען. אין איהר העכסטער אנטוויקלונג, זוכט זי זאָגאר צו באפרידיגען די אינטעלעקטועלע באדירפניסע, ביז צו מוזיקער, פּאָעטען און פילאָזאָפען. אָבער אין דיזער ווירט־שאפט קומען פאָר אומשטענדען וואָס מאכען נויטיג פאר די הערען זיך צו טרעפען, זאָ צו זאָגען, געשעפטליך: איין הויז־האלט האָט צייטענווייז אן איבערפלוס פון גוטס. עס ווערט אנגעארבייט אזוי פיל, אז דאָס הויזהאלט קאָן עס ניט פאר־

צערען. אין א צווייטען הויזהאלט פעלט גראד אויס. ביי איין געוויסען הער איז געווען א שלעכטע גערעטנים, און זיין שכן, וועלכער האָט צופיל, לייהט איהם אויס קאָרן, אָדער שטרוי ביז צום נעקסטען שניט. נאָך דעם נעקסטען שניט גיט ער אָפּ, מיט דאנק, פונקט וויפיל ער האָט געליהען. אנאנדערס מאָל באָרגט איינער ביים צווייטען א שקלאַף פאר א געוויסער ארבייט, וועלכע ער דאַרף גראָד האָבען. פון דיזען אנטוויקעלט זיך מיט דער צייט, א מין אויסטויש. ווען איינער דאַרף, לאָמיר זאָגען, א שניידער, און זיין שכן האָט א שקלאַף א גוטען שניידער, וועט ער ביי איהם לייהען דעם שקלאַף־שניידער, און איהם דערפאר געבען אן אָקע וויין אָדער האָלץ, וועלכעס ער האָט צופיל.

ביסלעכוויז, לאנגזאם אָבער זיכער, האָט דיזער טויש זיך אנטוויקעלט אלס ווייטער און ווייטער. און וואָס ווייטער עס האָט זיך אנטוויקעלט, אלץ נויטווענדיגער איז געוואָרען א מאָס אָפּצומעסטען דעם ווערט פון דער ארבייט, ביז ענדליך עס איז אנטשטאנען דאָס געלט.

ווי אזוי פון דיזען צושטאנד איז ארויסגעקומען די היינ־טיגע ווירטשאפט; ווי אזוי עס איז אנטשטאנען דאָס געלט, און וואָסערע זאכען עס זענען אלץ אָנגעגאנגען פאר געלט, איי־דער מען איז צוגעקומען צו מעטאַל געלט, דאָס איז ווידער א לאנגע געשיכטע, וועלכע עס איז אוממעגליך צו דערצעהלען אין דער קורצען צייט, וואָס מיר האָבען פאר זיך. מיר ווען אָבער זאָגען, אז עס איז געווען אָט דער אויסטויש, וואָס מיר האָבען נאָר וואָס געשילדערט, וועלכער האָט סוף כל סוף גע־פירט צו דעם האנדעל, צו דעם אויסטויש פון סחורות אויף געלט. די געאָגראפישע לאגע פון די פעלקער פון יענע צייטען, איז אויך געווען מסוגל דערצו. די פעלקער פון די אלטע צײ־טען זענען געזעסען ארום דעם מיטעללענדישען ים, נאָך דעם אויסדרוק פון הארוראטעס, ווי זשאבעס ארום א טייך, און דאָס האָט געמאכט לייכט דעם פארקער. די ערפינדונג פון געלט, האָט עס מעגליך געמאכט פאר די הערען שקלאַפען־באזיצער אָנצוזאמלען גרויסע אוצרות אין דער פאָרמע פון מע־טאַל. אין אָנפאנגס, ווי מיר האָבען שוין באמערקט, איז דער

האנדעל געווען זעהר פאראכטעט, אָבער ביסלעכווייז האָט מען אויסגעפונען, אז דורך דעם האנדעל קען מען פיל פארדינען, און נאָכדעם ווי די גרויסע פריצים פון גריכענלאנד און רוים האָבען זיך צו דעם גענומען, איז די פאראכטונג פארשוואונדען. דאָס האָט געפירט צו א צווייטע פאָרמע פון געווינס. אזוי שנעל ווי מען האָט אויסגעפונען, אז דורך האנדעל קאָן מען פארדינען געלט, האָט מען אויך אויסגעפונען דעם ווערט פון געלט — אלס פארמיטלער אין האנדעל. אין רוימישען קייזער־רייך האָט זיך אויסגעבילדעט א קאפיטאליסטען קלאס, א פי־נאנץ אריסטאָקראטי. דאָס איז געווען דער קלאס פון די ריטער, די ארעליגע, וועלכע האָבען דאָס באנק געשעפט זעהר אָפט באטריבען אויף גאָר ניט קיין ריינעם וועג.

פון האנדעל האָט מען זיך שנעל גענומען צו דער אינדו־סטרי. ווען דער האנדעל ברענגט גרויסע פראָפיטען, דארף מען דאָך האָבען די פראָדוקטען צום פארהאנדלען, צום טוישען, און מען האָט אָנגעהויבען צו באנוצען דעם שקלאף צו ארביי־טען פאר דעם מארק. רייכע שקלאפענבאזיצער האָבען איינ־געפירט פאבריקען און געלאָזען די שקלאפען ארבייטען פאר דעם מארק. אזוי האָט דער פאָטער פון דעם בארימטען דעמאָ־סטענעס, ווי מיר ווייסען דורך זיין זוהן, איינגעפירט צוויי פא־בריקען. א מעסער פאבריק מיט 33 שקלאפען, און א שטול פאבריק מיט 20 שקלאפען, פון וועלכע ער האָט פארדינט פיל געלט. די לייכטיגקייט צו פארדינען געלט פון אזעלכע אונ־טערנעמונגען, האָט געמאכט א גרויסען חשק די רייכע לייט אריינצולעגען זייערע קאפיטאלען, אזוי, אז אין גריכענלאנד זענען כמעט אלע האנטווערקער, ווי מאלעריי, גערבעריי, מע־פעריי, בעקעריי, וועבעריי, ווי אויך זייף און לעדער ארבייט, שילדען, שלייער, מעבעל, אפאָטעקער ווארען, זאלבען, אויל א. א. וו. געמאכט געוואָרען אין אזעלכע פאבריקען. אין מאנ־כע אינדוסטריען איז די ארבייטסטיילונג געווען שטארק פאר־ברייט. אזוי געפינען מיר, אז די קליידער אינדוסטרי האָט געהאט ספעציעלע פאבריקען פאר מאנטלען, פאר אויבעררעק און קיטלען. אין די שיף פאבריקען האָבען פארשידענע אר־בייטער געמאכט באזונדערע טיילען פון דעמזעלבען שוף. אין

מאנכע ערטער איז די אנטוויקלונג דערגאנגען אזוי ווייט, אז די גאנצע שטאָט איז געווען א פאבריק שטאָט. קאָרינט, למשל, האָט באשעפטיגט 460.000, די אינזעל אגינא 470,000 שקלאפען ארבייטער אין פאבריקען.

מיר זענען איצט אָנגעקומען צו א פונקט ביי וועלכען מיר קענען זיך אָפּשטעלען און אונטערציהען א סך הכל:

ווען מיר זאָלען איצט פון דיזען פונקט אויף צוריק בלי־קען, וועלען מיר זעהן, אז די מאטעריעלע אנטוויקלונג איז צו־געגאנגען אומגעפער אויף אזא אופן:

פאר אלעם האָבען מיר די באדירפנים צום לעבען. דיזע נויטווענדיגסטע פון אלע באדירפניסע צווינגט דעם מענשען צו זוכען שפייז. אין דעם זוכען נאָך שפייז, האָט דער מענש גע־זוכט זיך צוצופאסען צו די אומגעבונג און די אומגעבונג צו זיך מיט דעם, וואָס ער האָט אויסגעבעסערט און פארשטארקערט זיין גוף דורך די געצייג און וואפען, וואָס ער האָט געמאכט. די אנטוויקלונג פון דער מענשליכער קולטור ווערט דערפאר גע־רעכענט לויט די ענטוויקלונג פון די געצייג. געצייג און וואַ־פען, האָט דער מענש נויטיג געהאט אין זיין קאמף אום'ס דאזיין. דער קאמף אום'ס דאזיין האָט אויך נויטיג געמאכט פרידליכע מיטעל — געזעלשאפטליכקייט. מיט פאראייניגטע קרעפטען האָט ער געקענט מעהר אויסריכטען איידער אליין. און מיט זיין נאטירליכען אינסטינקט צו געזעליגקייט און גע־זעלשאפטליכקייט; מיט זיינע נאטירליכע פעהיגקייטען צו גע־ברויכען די שפראך, אָרגאניזירט ער זיך אין סאמע אָנפאנג פון זיין היסטאָרי אין געזעלשאפטען, גאָר צום ערשט איז עס די האָרדע, נאכהער די פאמיליע, נאכהער דאָס דאָרף, נאכהער די שטאָט, ביז ער קומט צו דער נאציאָן און אינטערנאציאָנא־ליטעט. דיזע געזעלשאפטליכע אנטוויקלונג איז ווידער בא־דינגט פון דעם צושטאנד פון זיין געצייג, און די פאָרמען פון אינדוסטרי. די יאגד און דאָס פישען ברענגט איהם צוזאמען מיט די אנדערע. צוזאמען ארבייטען זיי און צוזאמען פארטיי־לען זיי די שפייז צווישען זיך. די אנדערע שפייז, דאָס גראָז־וואַרג, ברענגט דאָס ווייב אויף דער סצענע. דעם ווייב ווערט צוגעטיילט די ארבייט פון קלייבען קרייטיכער און וואָרצלען.

דאָס איז די ערשטע ארבייטסטיילונג אין דער געשיכטע. דאָס איז אויך די ערשטע פאָרמע פון שקלאפעריי. דאָס ווייב איז דער ערשטער שקלאף. די פארמערטע באדירפנים, די באַ־דירפנים נאָך זאכען, וואָס דער מענש האָט ניט געקענט געפי־נען אין זיין אומגעבונג, פירט איהם צום אויסטויש, און די פארטיילונג פון ארבייט. די ערד ארבייט איז די ערשטע סיבה פון שקלאפעריי, נאכהער פון דיפערענצירטע ארבייט, פון אויס־טויש אין האנדעל, פון קאפיטאליסטישע אונטערנעמונג מיט שקלאפען ארבייט. און שליסליך פון דעם אָנפאנג פון מאָדער־נעם קאפיטאליזם.

דער קאפיטאליזם איז ווידער א ניי קאפיטעל אין דעם מענשליכען פאָרטשריט, און מען קאָן מיט רעכט זאָגען: א זעהר שעהן און אינטערעסאנטעם קאפיטעל; א קאפיטעל, וואָס ענדערט דאָס גאנצע ביילד און בלענדט די אויגען; א קאפיטעל, וואָס דערצעהלט פון די גרויסע וואונדער פון דעם מענשליכען פאָרטשריט, א קאפיטעל, וואָס אנטפלעקט אונז סודות פון וועלכע די מענשהייט האָט אפילו ניט גע'חלומ'ט. עס איז אויך א קאפיטעל, וואָס דערצעהלט אונז פון די גרעסטע ליידען, וואָס די מענשהייט האָט זיך פארשאפט, פון דעם, ווי אזוי עס האָט, אָפּשאפענדיג די שקלאפעריי פון א טייל פון דער מענשהייט, פארשקלאפט די גאנצע מענשהייט; א קאפיטעל, וואָס ווייזט אונז ווי הויך דער מענש קאָן זיך אויפהויבען און ווי נידריג ער קאָן פאלען. אָבער דאָס קאפיטעל איז צו לאנג און צו אינ־טערעסאנט אפילו פאר די קלענסטע פּראָבע. וואָס מיר האָבען ביז איצט געטאָן, איז נאָך ווייט, ווייט ניט די גאנצע געשיכ־טע. עס איז נאָר א שוואכער אָנהויב, און אין דיזען אָנהויב זענען אויסגעלאָזען געוואָרען זעהר וויכטיגע זאכען. אזוי האָבען מיר ניט בארירט די קונסט, די רעליגיאָן, די וויסענשאפט, וועלכע לאָזען זיך אלע אריינברענגען אין דיזען פאָרטשריט, וועלכע זענען א טייל, און וועלכע זענען באדינגט, פון דער אנט־וויקלונג פון מאטעריעלע קולטור. אָבער עס איז אוממעגליך אלעס דאָס אריינצוברענגען אין איין לעקטשור. מיין אויפגאַ־בע דאָ איז געווען צו געבען נאָר א קליינעם באגריף פון דעם גאנג פון דער אנטוויקלונג ביז צום קאפיטאליזם.

וואָס הייסט פּאָפּולאַריזאַציע? *)

די „עדיוקיישאָנאַל קאָמיטע“ פון דעם ארבייטער רינג האָט ארויסגעגעבען א בוך אונטער דעם נאָמען „די וועלט און די מענשהייט“. דאָס בוך באַשטעהט פון 12 פאָרלעזונגען, וואָס זענען געהאַלטען געוואָרען, לעצטען ווינטער פון 12 פארשידענע מענשען, אין א באַשטימטער אָרדנונג, איבער 12 פארשידענע טעמאָס.

איבער דעם בוך איז אין אונזער פּרעסע באַרהעלטניסמעסיג פיל געשריבען געוואָרען, און דאָס אליין באווייזט שוין, אַז דאָס בוך האָט א געוויסען ווערט. ליידער, האָט זיך קיינער ניט גענומען די מיה דאָס בוך צו נעמען אונטער דעם אָפּעראַציאָנס־מעסער פון דעם קריטיקער; דאָס פּאַנאַנדערצוגלידערען און אָפּצושאַצען ווי עס דאַרף צו זיין, אָנצואווייזען אויף די חסרונות און די מעלות, צו טאַדלען און צו לויבען יעדע פאָר־לעזונג לויט נאָך דעם ווי זי האָט עס פאַרדינט. מען האָט גע־שריבען וועגען חסרונות, אָבער ניט וועגען די חסרונות פון דעם אינהאַלט, ניט וועגען די געדאַנקען, וואָס ווערען דאָרט אויסגע־דריקט, ניט וועגען דעם ווי אזוי די טעמאָס זענען באהאַנדעלט געוואָרען — פון דעם אַלעם קיין וואָרט; געשריבען האָט מען וועגען דעם ווי אזוי און וואָסערע ביכער עס דאַרפען זיין פּאָפּו־לער, זעהר פּאָפּולער, און אַז דאָס בוך „די וועלט און די מענש־הייט“ איז נאָר געשריבען פאַר אינטעליגענטען און „גמרא קעפּ“. מ. באַראַנאָוו, דער אייביגער אויסלאַכער, איז געגאַנגען נאָך ווייטער. לויט אים האָט מען פּשוט באַשווינדעלט די מיט־גלידער פון „ארבייטער רינג“. ער האָט ווי א גרויסער סטאַ־טיסטיקער אויסגערעכענט, אַז לויט פּראָצענטען האָט מען נאָר

*) ערשינען אין דעם „אידישען סאָציאַליסט“, מאַי, 1914.

ניט געטאָרט ארויסגעבען אזא בוך, וואָרים פון די 45 טויזענט מיטגלידער פון דעם „ארבייטער רינג“ וועלען העכסטענס צוואַנציג פּראָצענט פארשטעהן אזא בוך. עס איז דאדורך אָן עולה ארויסצוגעבען אזעלכע ביכער, וואָרים פון א פּאָליטיש־עקאָנאָמישען שטאנדפּונקט, אָדער, ריכטיגער, פון א סוחר׳ישען שטאנדפּונקט, דארף מען נאָר מאכען אזא סחורה, וואָס די אכציג פּראָצענט קענען געברויכען. דאָס קלינגט זעהר געשייט, און די רעדאקציע פון „פּאָרווערטס“ האָט „דעם מאנוסקריפּט פון דעם ארטיקעל געלעזען מיט גרויס באגייסטערונג“, הגם זי אליין, די רעדאקציע, רעקאָמענדירט דאָס בוך זעהר ווארעם, „טראָץ די פעלערען“.

דיזער גאַנצער ארגומענט פון מ. באראנאָוו, געשייט ווי ער קלינגט, איז פון דעסטוועגען זעהר... ווי זאָל מען דאָס אָנרופען? זעהר ניט קלוג. וואָרים ווען מען זאָל אָננעמען אזא חשבון פאר דער גאַנצער מענשליכער קולטור, די גייסטיגע ווי די מאַטעריעלע, וואָלט מען באַדארפט מאכען א טעל פון אלעם. נעמט, למשל, אזא זאך ווי שאמפּאַניער. וויפיל פּראָצענט פון דער מענשהייט טרינקען שאַמפּאַניער? ווענינגער ווי צוואנציג פּראָצענט, איהר קאָנט זיך פארלאָזען דארויף, און דעריבער דארף מען אויסקאסירען שאמפּאניער, און פאבריצירען נאָר לאגער ביער; וויפיל פּראָצענט געברויכען אויטאָמאָבילען? אוועק מיט די אויטאָמאָבילען; וויפיל פּראָצענט געהען אין דער אָפּערא; וויפיל פארשטעהען די אָפּערא? נידער מיט דער אָפּערא און מאכט מואווינג פּיקטשורס; וויפיל פּראָצענט געהען אין קונסט־מוזעאומס? וויפיל פארשטעהען די קונסט פון די גרויסע מייסטערס? בויט ניט קיין מוזעאומס, עפּענט שענקען, דאָרט אהין געהן די 80 פּראָצענט — יאָ, מיט דעם פּראָצענט חשבון, ווי באראנאָוו מאכט אים, קאָן מען אוועק זעהר ווייט — ביז אין שענק אריין.

און ווען מען זאָל מיט דיזען חשבון צוגעהן צו דער וויסענשאפט, פילאָזאָפיע אָדער פּאָעזיע, זאָל זיך נאָר איין גאָט דערבארעמען. מען וואָלט באדארפט אלץ פארברענען. איבערלאָזען וואָלט מען נאָר באַדארפט די שונד ראָמאַנען. וואָרים וויפיל פּראָצענט פון דער מענשהייט פארשטעהען קופּערניקוס,

אָדער גאַלילעאָ, אָדער שפּינאָזאַ, אָדער קאַנט, אָדער דאַרווין, אָדער מאַרקס? וויפיל פּראָצענט פאַרשטעהען שעקספּיער, מילטאָן, אָדער געטהע?

עס איז געגוג צו שטעלען די פראַגע מען זאָל איינזעהען די אבסורדיטעט פון דעם פּראָצענט חשבון. ניט אַזוי רעכענט מען פּראָצענטער. ווען מען וויל דוקא רעכענען אויף פּראָצענטער, דאַרף מען רעכענען פאַרקערט: מען דאַרף זיך פרעגען: וויפיל פּראָצענט פון די וואָס קענען ניט לעזען און פאַרשטעהען די גרויסע גאונים, ווערען פון דעסטוועגען פאַרנינפטיגע און אינטעליגענטע מענשען צוליב דעם קליינעם פּראָצענט, וואָס פאַרשטעהען און לעזען זיי יאָ, ווי מ. טערמאַן האָט זעהר שעהן און געשיקט באַמערקט אין זיין אנטוואָרט צו מ. באַראַנאָוו אין דעם „פאָרווערטס" פון דעם 1טען מערץ. זעהר אַ קליינער פּראָצענט פון דער מענשהייט פאַרשטעהט צו לעזען קופּערניקוס, פונדעסטוועגען ווייס היינט די גאַנצע וועלט, אַז די ערד איז ניט פלאַך, אַז זי איז ניט דער מיטעלפּונקט פון דעם אוניווערזום, אַז זי שטעהט ניט שטיל, אַז די זון דרעהט זיך ניט אַרום איהר, נאָר אַז זי דרעהט זיך אַרום דער זון. זעהר ווענינע פאַרשטעהען דאַרווין אָדער מאַרקס, פונדעסטוועגען ווייס די גאַנצע מענשהייט פון דעם אנטוויקלונגס־געזעץ, ווייס אַ גרויסער חלק פון דער מענשהייט פון דעם מערווערט־געזעץ, זענען פונדעסטוועגען דאָ אודאי 15 מיליאָן נאָכפאָלגער פון מאַרקס, וואָס קערען איבער וועלטען. דער פּראָצענט חשבון איז אַן אבסורדיטעט!

אָבער דאָ קומט די רעדאַקציע פון „פאָרווערטס" און זאָגט: אָט דאָס איז דאָך אונזער געשריי! דאָס איז דאָך, וואָס מיר טענה'ן, אַז מען דאַרף נעמען די גרויסע געדאַנקען פון די גרויסע גאונים און זיי מאַכען פּאָפּולער. דער „פאָרווערטס" האָט רעכט. די טענה איז אַ ריכטיגע. איז אָבער דאָ אַ האַקען! הפּנים, אַז מיר פאַרשטעהען זיך ניט; הפּנים, אַז אונטער דעם וואָרט „פּאָפּולאַריזאַציע" פאַרשטעהען מיר גאַנץ פאַרשיידענע זאַכען.

די פאַרפאַסער פון דעם בוך „די וועלט און די מענשהייט", אויף וויפיל מיר איז באַקאַנט, האָבען ניט קיין פּרעטענזיעס

אויף נייע אנטדעקונגען אין די וויסענשאפטען איבער וועלכע זיי האָבען געשריבען; אויב זיי זענען צופרידען מיט זייער אר־בייט, אויב זיי דענקען, אז זיי האָבען וועלכען עס איז פאר־דינסט, איז דאָס נאָר די צופרידענהייט, און דאָס פארדינסט פון פּאָפּולאריזאטאָרס. זייער עובדא איז געווען צו פּאָפּולאריזירען די וויסענשאפטען, אויף וויפיל עס איז געווען מעגליך, אונטער די אומשטענדען. צום סוף קו־מען די קריטיקער און שרייען: פּאָפּולאריזאציע! דאָס בוך איז ניט פּאָפּולער, מען דארף עס ערשט פּאָפּולאריזירען! איז דאָס ניט א סימן, אז מיר פארשטעהען ניט איינער דעם אנ־דערען?

נאָך מער: עס איז שוין 25 יאָר ווי מען האלט אין איין פּאָפּולאריזירען. מען האָט שוין באדארפט האָבען פּאָפּולער געמאכט די גאנצע וויסענשאפט. עפּעס א קלייניגקייט 25 לאנגע יאָר פּאָפּולאריזאציעס, און פון די אמת'ע פּאָפּולארי־זאטאָרס, און מען דארף נאָך אלץ פּאָפּולאריזירען! וואו איז געבליבען די ארבייט פון די גאַנצע 25 יאָר? און ווי לאַנג נאָך וועט מען דאָס מוזען אָנגעהן מיט איין און דערזעלבער ארבייט?

פון דעם אלעם איז געדרונגען, אז עס איז נויטיג קלאָר צו ווערען איבער דער פראגע: וואָס הייסט פּאָפּולאריזאציע?

און די פראגע איז גאָר ניט אזוי לייכט צו פארענטפערען ווי מאנכער קאָן מיינען. הגם די רעדאקציע פון „פּאָרווערטס" געברויכט דאָס וואָרט זעהר אָפט, פארגעסענדיג, אז אויב עס איז אן עברה צו געברויכען א העברעאיש וואָרט, טאָר מען דאָס לאטיינישע וואָרט אין מויל ניט נעמען. אָסור חזיר!

אָבער דאָס איז אגב אורחא. מיר קומען איצט צו דער פראגע.

דאָס וואָרט „פּאָפּולער" קומט פון דעם לאטיינישען וואָרט „פּאפּולוס", אויף ענגליש פּיפּעל (People) דאָס פּאָלק. פּאָ־פּולאריזירען באטייט: מאכען פּאָלקסטימליך, און עס האָט א צווייפאכען זין. איין זין איז: עס זאָל ווערען אָנגענומען ביים פּאָלק. דער צווייטער זין איז: לייכט־פארשטענדליך. אויף אן אנגעזעהענעם מענשען זאָגט מען: ער איז פּאָפּולער, ד. ה. ער איז אָנגענומען ביים פּאָלק, ער איז א מפורסם. ווען מען

וויל אריינברענגען א אידעע צום פאָלק, זאָגט מען: מען דאַרף די אידעע מאכען פּאָפּולער, ד. ה. מאכען, אז דאָס פאָלק זאָל אָננעמען די אידעע. הערבערט ספענסער איז געווען א גרויסער פּאָפּולאַריזאַטאָר. ער האָט געמאכט פּאָפּולער די אידעע פון עוואָלוציע. אָט די גרויסע אידעע פון אנטוויקלונג האָט ספענ־סער אָנגעווענדעט אויף אלע מענשליכע געביטען, און אזוי ארום געמאכט די אידעע פּאָפּולער. מאכען באקאנט ביים פאָלק, הייסט אויך, די זאך מאכען לייכט־פארשטענדליך. מען זאָגט דאדורך: פּאָפּולאַריזירען די וויסענשאַפט, ד. ה. איבערגעבען די וויסענשאַפט אויף אזא אופן, אז דאָס פאָלק זאָל איהר קאָנען פארשטעהן.

דאָס איז דער טייטש פון דעם וואָרט, אָבער מיט דעם איז די זאך ניט געענדיגט. מיט דעם וואָס מען פארטייטשט איין וואָרט, ד. ה. מיט דעם וואָס מען רופט אָן איין וואָרט מיט אן אנדער וואָרט, האָט מען נאָך ניט ערקלערט דעם ענין. עס בלייבט נאָך אלץ די פראגע: וואָס דאַרף מען טאָן צו מאכען די וויסענשאַפט לייכט־פארשטענדליך? די רעדאקציע פון „פאָרווערטס“, ווי עס שיינט, פארשטעהט די אויפגאבע פון א פּאָפּולאַריזאַטאָר צו זיין, צו געברויכען „לייכטע“ ווערטער, אָדער צו נעמען „שווערע“ ווערטער און זיי פארטייטשען מיט „לייכטע“. דאָס איז א טעות. ווערטער זענען ניט שווער און ניט לייכט. אלע ווערטער זענען ניט מער ווי ווערטער, און האָ־בען א ווערט נאָר אויף אזויפיל, אויף וויפיל זיי דריקען עט־וואָס אויס. מען קאָן געברויכען די „לייכטסטע“ ווערטער, און דער ענין זאָל דאָך זיין אומפארשטענדליך. פון דער צווייטער זייט, זענען עס אָפט די „שווערע“ ווערטער, וואָס מאכען דעם ענין לייכט. די פראגע פון פּאָפּולאַריזאַציע איז א סך טיפער ווי די פראגע פון פארטייטשען ווערטער. עס איז די פּראָב־לעמע פון וויסען, וואָס ליעגט באהאלטען אין דער פראגע. עס איז די פראגע: וואָס הייסט וויסען? ערשט ווען מען האָט פארענטפערט די פראגע פון וויסען, קען מען זאָגען: וואָס הייסט פּאָפּולאַריזאַציע.

נעמט דעם איינפאכסטען מענש, דעם גרעסטען גראָבען יונג, א מענש וואָס קען ניט מאכען קיין המוציא איבער דער

תורה; נעמט אזא מענש און פרעגט איהם אויס, און איהר וועט ערשטוינט ווערען צו הערען וויפיל וויסען דיזער מענש באזיצט, וואָסער „וויסענשאַפטסמאַן" ער איז. יעדער מענש, למשל, ווייסט, אז פייער ברענט, אז וואסער לעשט פייער, אז אין קעלט קאָן דאָס וואסער ווערען הארט, אייז, אז אין היץ ווערט דאָס אייז צוריק וואסער; אז אונטער א העכערע טעמ־פעראטור, וועט דאָסזעלבע וואסער, וואָס איז פריהער געווען אייז, זיך פארוואנדלען אין פּארע, אז די פּארע קאָן צוריק ווע־רען וואסער, א. א. וו.; ער ווייס, אז ווען מען ווארפט א שטיין אין דער הויך פאלט ער ארונטער, אז א קלענערע קראפט מוז אויסמיידען א גרעסערע קראפט; אז צוויי קרעפטען צוזאמען, קאָנען מער אויפטאָן ווי ווען זיי זענען באזונדער; ער ווייס, אז אונטער א געוויסע טעמפעראטור, ווערט אייזען צושמאָל־צען, אז צוקער צעגעהט אין וואסער, אז די זיסקייט פון צוקער געהט איבער אין דעם וואסער; אז מענשען וואקסען, ד. ה. זיי אנטוויקלען זיך; אז זיי שטארבען; אז עס ווערט פינסטער, ווען די זון געהט אונטער; אז די צייטען אין יאָר בייטען זיך; אז צוויי מאָל צוויי איז פיר; אז א טייל פון א זאך קאָן ניט זיין אזוי גרויס ווי די גאנצע זאך, און נאָך, און נאָך, טוי־זענטער אנדערע זאכען. און דאָס אלעס איז ריינע וויסענ־שאפט, און ניט איין וויסענשאפט, נאָר פילע וויסענשאפטען. דאָ האָט איהר די „וויסענשאפטען" פון כעמיע, פיזיק, ביאָלאָ־גיע, מאטעמאטיק, מעכאניק און אסטראָנאָמיע, און דאָס אלעס ווייס דער איינפאכסטער מענש. פון וואנען קומט וואָס אָט דער איינפאכער מענש מיט אזויפיל „וויסענשאפט", ווערט פונ־דעסטוועגען געהאלטען פאר אן עם הארץ? וואָס פעהלט איהם צו זיין וויסען? דער תירוץ איז: דיזער איינפאכער מענש האָט נאָר איין טייל פון וויסען, דעם ערשטען חלק, ווערענד אמת וויסען באשטעהט פון דריי חלקים. אום ריכטיג צו ווי־סען, דארף מען וויסען:

1) די זאך גופא,

2) דעם שכל פון דער זאך, און

3) די אורזאכע און ווירקונג פון דער זאך.

נאָר דאַן, ווען מען האָט דאָס דרייפאכע וויסען, איז מען

א ווִיסענדער מאַן, און דאָס קאָן מען ניט לערנען פון „פּאָפּו־לאַריזאַציעס״. מען מוז עס לערנען פון ערפאַרונג, און מען מוז עס לערנען אין דער ריכטיגער שפּראַך, מיט די ריכטיגע ווער־טער.

א ביישפּיל וועט קלאָר מאכען, וואָס דאָס מיינט:

פאר דעם נאָר וואָס געבוירענעם קינד איז די גאַנצע וועלט א תוהו ובוהו. עס ווייס ניט קיין זאך. אָבער דאָס קינד האָט אויגען צו זעהן, עס האָט פון דער נאטור א זכרון, און עס האָט אין זיך די מעגליכקייט, אָדער די פעהיגקייט צו קאָנען רעדען. דאָס קינד זעהט פיל זאכען ארום זיך. עס זעהט איינמאָל, צוויי מאָל, דריי מאָל, א טויזענט מאָל. די זאכען מאכען אן איינ־דרוק אויף דעם יונגען מוח. ביסלעכווייז הויבט דאָס קינד אָן צו אונטערשיידען איין זאך פון דער אנדערער, עס הייבט אָן די זאכען צו דערקענען. „דערקענען״, הייסט נאָך אמאָל קענען. פריהער מוז מען די זאכען ק ע נ ע ן, און ערשט נאָכדעם קען מען זיי דערקענען. וואָלט דאָס קינד ניט געהאַט די איינגעבוירענע פעהיגקייט צו הערען און צו רעדען, דאָס „דערקענען״ וואָלט צוגעגאנגען א סך שווערער. די שפּראַך איז דאָס גרויסע מיטעל, וואָס העלפט פיל אין דעם פּראָצעס.

דאָס קינד זעהט זאכען און הערט אין דערזעלבער צייט קלאַנגען, ד. ה. ווערטער. עס זעהט דאָס געשטאַלט פון א מאַן און צוזאמען מיט דעם הערט עס דאָס וואָרט: „פּאפּא״, עס זעהט דאָס געשטאַלט פון א פרוי און הערט דאָס וואָרט „מאמא״. דאָסזעלבע מיט אַלע אנדערע זאכען. דאָס קינד זעהט א ווייסע פליסיגקייט און עס הערט דאָס וואָרט „מילך״, עס זעהט אן אנדער פליסיגקייט, פון אן אנדער ווייסקייט און עס הערט דאָס וואָרט „וואסער״, אזויפיל מאָל, אז אין דעם קינד׳ס יונגען מוח ווערען איינגעקריצט די בילדער פון די זאַ־כען. עס קריגט באגריפען. צוזאמען מיט דיזע באגריפען קריגט עס ווערטער דיזע באגריפען אויסצודריקען. מיט אנ־דערע ווערטער: דאָס קינד קריגט פון ערפאַרונג איינדריקע און אויסדריקע. ווען דאָס קינד זעהט א מאַן, דערמאָנט עס זיך אָן דעם וואָרט „פּאפּא״; ווען עס הערט דאָס וואָרט „פּאפּא״, דערמאָנט עס זיך אָן דער געשטאַלט פון א מאַן. דאָס קינד

לערנט זיך נאָכזאָגען די ווערטער און עס רופט יעדען מאַן „פּאַ־פּאַ“ און יעדע פרוי „מאַמאַ“. פון וואַנען קומט אַזאַ טעות? דער טעות קומט פון דעם, וואָס דאָס וואָרט „פּאַפּאַ“ איז אַן אויס־דרוק פון אַ צוזאַמענגעזעצטען באַגריף. דאָס וואָרט איז ווירק־ליך אַ „שווער“ וואָרט. עס דריקט אויס ערשטענס דעם באַ־גריף פון אַ מאַן, און צווייטענס דעם באַגריף פון אַ פאָטער. דאָס זעלבע איז מיט דעם וואָרט „מאַמאַ“. עס דריקט אויס דעם באַגריף פרוי, און דעם באַגריף מוטער. מיט דער מילך קען אַזאַ טעות ניט טרעפען. ווען דאָס קינד זעהט אַ פלעשעל מילך איז עס אַלץ מילך, ניט אַזוי אָבער איז מיט דער זאַך „מאַן“ און דאָס וואָרט „פּאַפּאַ“. דער צווייטער באַגריף פון דעם וואָרט דריקט אויס דעם „שכל“ פון דער זאַך, און דאָס ווייס דאָס קינד ניט. דאָס וויסען איז דאַדורך ניט קיין וויסען. אָבער ניט קוקענדיג אויף דעם, וואָס דאָס וואָרט פּאַפּאַ איז „שווער“, פאַלט ניט קיינעם איין עס צו „פּאָפּולאַרי־זירען“ אָדער צו פאַרטייטשען מיט אַ „לייכטען“ וואָרט. מען זאָגט: דאָס איז אַ „פּאַפּאַ“, אָדער דאָס איז אַ „מאַמאַ“, און דאָס איז די ענדע. עס איז אפילו ניט קיינעמ'ס דאגה, ווען דאָס קינד קאָן דאָס וואָרט ניט רעכט נאָכזאָגען. עס הערט דאָס וואָרט אַזויפיל מאָל ווידערהאָלט, ביז עס לערנט זיך אויס דאָס נאָכצוזאָגען, און עס צו פאַרשטעהן אין דעם טאָפּעלטען זין. דאָסזעלבע איז מיט אַלעם אַנדערען וויסען. ווען דאָס קינד ווערט עלטער, ווייזט מען אים אַ פיגור, אַ צאַצקע, און מען זאָגט: דאָס איז אַן אַ. פאַר וואָס איז אַן אַ אַן אַ? ניטאָ קיין פאַרוואָס, ניטאָ קיין פּאָפּולאַריזאַציעס. דאָס קינד ווערט על־טער און עס הערט אַלץ נייע זאַכען: צוויי מאָל צוויי איז פיר; יעדער זאַץ מוז האָבען אַ סוביעקט און אַ פּרעדיקאַט, א. א. וו. פאַרוואָס איז צוויי מאָל צוויי פיר? פאַרוואָס מוז יעדער זאַץ האָבען אַ סוביעקט מיט אַ פּרעדיקאַט? ניטאָ קיין פאַרוואָס, ניטאָ קיין פּאָפּולאַריזאַציע.

ווען מיר וועלען אויף דיזען אופן נאָכפאָלגען דעם מענשען פון וויג ביז'ן קבר, און אויספאָרשען די גאַנצע סומע פון זיין וויסען, וועלען מיר קומען צום שלום, אַז אַלעם וויסען קאָן אויס־געדריקט ווערען אין דעם איינפאַכען זאַץ: ק ע נ ע ן ד

ז א כ ע ן! דאָס הייסט: קענען די זאכען ווי זיי זענען, קענען זייער שכל, זייער אורזאך און זייער ווירקונג. ניטאָ קיין אנדער וויסען. און לויט דעם איז ניטאָ קיין אומוויסענדע און קיין וויסענדע, עס זענען נאָר דאָ ווייניגער וויסענדע און מער וויסענדע. דער גרעסטער עס האָרץ וויים מאַנכע זאַכען, און דער גרעסטער געבילדעטער וויים ניט אַלע זאַכען. דער אייגפאכסטער מענש וויים, למשל, אז וואסער לעשט פייער, אז דאָס וואסער קאָן זיך פארוואנדלען אין אייז, אָדער אין פּארע, לויט דער טעמפּעראַטור. ער איז ווי דאָס קינד, וואָס וויים, אז יעדער מאַן איז א „פּאַפּא“ און יעדע פרוי א „מאַמא“. ער וויים די זאך, אין דיזען פאל וויים ער אויך די ווירקונג, ער פארשטעהט אָבער ניט דעם „שכל“. ער וויים ניט פון וואָסער סובסטאנצען, אָדער יסודות, דאָס וואסער באשטעהט. ער וויים אויך ניט פאר וואָס עס ווירקט אויף איין אופן און ניט אויף א צווייטען.

וואָס הייסט קענען די זאכען? עס הייסט האָבען אין קאָפּ בילדער, אָן אָפּשפּיגלונג פון די זאכען, וואָס מען זעהט און באַגרייפט. קענען די זאכען, הייסט האָבען באגריפען פון זאכען, און באגריפען לאָזען זיך אויסדריקען נאָר מיט ווערטער. אין אונזער קאָפּ האָבען מיר, למשל, צוויי בילדער פון צוויי זאכען. מיר האָבען דאָס בילד, אָדער דעם באגריף פון א בוים, און מיר האָבען דאָס בילד, אָדער דעם באגריף פון א קלאָץ. דער קלאָץ קומט פון דעם בוים, ער איז אין זעהר פיל זאכען גלייך צו דעם בוים, ער איז אָבער ניט דאָסזעלבע ווי דער בוים. ווי אזוי וואָלטען מיר געקאָנט פאנאנדערטיילען דיזע צוויי באגריפען, ווען מיר זאָלען ניט האָבען די צוויי ווערטער זיי אויסצודריקען. די ווערטער וואָס באצייכענען די זאכען זענען דאדורך אזוי שטארק פארבונדען מיט די זאכען, אז עס איז אוממעגליך זיי פאנאנדערצוטיילען. פּרובּט דענקען פון א בוים, למשל, אָהן דעם וואָרט „בוים“, און איהר וועט זעהן די ריכטיגקייט פון דיזער באהויפּטונג.

מיר זענען איצט צוגעקומען צו דעם צווייטען געדאנק, אז וויסען הייסט האָבען באגריפען פון זאכען און אויסדריקע פאר די באגריפען.

מיט די באַגריפען און ווערטער איז עס אָבער ניט אַזוי לייכט. די זאַכען אין דעם אוניווערזום זענען ניט אַזוי איינפאַך. זיי שטעהען ניט אַליין, זיי האָבען שייכות צו אַנדערע זאַכען. זיי זענען ניט געבוירען געוואָרען ווי זיי זענען, זיי האָבען אַן אַנטוויקלונג און אַ ווירקונג; זיי זענען די פאָלגע פון אַ פריהערדיגער זאַך, און אַן אורזאַך פאַר אַ שפּעטערדיגער זאַך; זיי זענען, מיט איין וואָרט, פאַרוויקעלט, פאַרפלאָנטערט, קאָמפּליצירט, און אַזוי ווי די זאַכען זענען קאָמפּליצירט, אַזוי זענען די באַגריפען פון זיי קאָמפּליצירט, און אַזוי מוז אויך זיין דער אויסדרוק פון אַ קאָמפּליצירטער. מיר האָבען דאָס געזעהען מיט אַזעלכע איינפאַכע אויסדרוקען ווי די ווערטער „פּאַפּאַ“ און „מילך“. מיר האָבען געזעהן אַז „פּאַפּאַ“ דריקט אויס אַ טאָפּעלטען באַגריף, ווערענד „מילך“ איז אַן איינפאַכערער באַגריף, (וויסענשאַפטליך איז אויך מילך אַ צוזאַמענגעשטעלטער באַגריף, עס האָט אָבער ניט צו טאָן מיט אונזער משל.) און אַזעלכע זענען דאָ אָהן אַ שיעור.

פון דעם אַלעם איז געדרונגען, אַז ברענגען וויסען, אָדער וויסענשאַפט, סיי צו איין מענשען, סיי צו דעם גאַנצען פאָלק, הייסט רייכער צו מאַכען דאָס קענען פון זאַכען, אַריינברענגען אין קאָפּ נייע באַגריפען פון זאַכען, וועלכע מען האָט פריהער ניט געוואוסט; אַז די באַגריפען מוזען זיין דרייפאַכע; עס מוזען זיין באַגריפען.

1) פון די זאַכען גופא.
2) פון דעם שכל פון די זאַכען, און
3) די אורזאַכען און ווירקונג פון די זאַכען

און אַז די באַגריפען מוזען זיין פאַרבונדען מיט ווערטער.

און דאָס קאָן געטאָן ווערען גראָד ווען מען ברויכט די „שווערע“ ווערטער. וואָרים וואָס מער זאַכען מען וויל ערקלערען, אַלץ מער ווערטער מוז מען געברויכען. און ווען מען וויל ערקלערען ניט נאָר די זאַך, נאָר אויך איהר „שכל“ און אורזאַכע און ווירקונג, ווערט זי ממילא פאַרוויקעלט. און אויב מען קאָן יעדעס מאָל געפינען איין וואָרט, וואָס ברענגט ארויס בולט דאָס בילד, מאַכט עס די זאַך לייכטער צו פאַרשטעהן.

עטליכע ביישפּילען וועלען דאָס קלאָר מאַכען.

נעמט דאָס וואָרט „מלחמה“. וויפיל וואָלט מען באדארפט רעדען, מען זאָל וועלען ערקלערען ווי אזוי א מלחמה ווערט אָר־גאַניזירט, ווי עס מוז צוזאַמענגעשטעלט ווערען פון טויזענדער און צענדליגע טויזענדער סאָלדאַטען, מיט אונטעראָפיצירען, אָפיצירען און גענעראלען, פּראָוויאנט, פערד, ביקסען, קאַנאָנען, שיספּולווער, אייזענבאנען, טעלעגראַפען, טעלעפאָנען, מיליאָנען געלט און נאָך טויזענטער אנדערע זאכען; וויפיל וואָלט מען באדארפט שרייבען און באשרייבען, ווען מען זאָל וועלען אויס־דריקען אלע שרעקען, צרות, גרויזאמקייט, אוממענשליכקייט, יתומים, אלמנות, וואָס מלחמה פאראורזאכט? און ווי שטארק, און ווי קרעפטיג מען זאָל ניט מאָלען דאָס בילד, וועט עס אלץ ארויסקומען מאַט. דאָס איינע וואָרט „מלחמה“ ברייננט אייך מיט איין מאָל דאָס גאנצע בילד פאר די אויגען, און אזוי בולט און אזוי שארף, אז קיין צונג, קיין פעדער און קיין פּענזעל קאָן עס ניט ארויסברענגען.

אָדער נעמט אזעלכע ווערטער ווי „עקליפּטיק“ און „זאָ־דיאַק“, פון וועלכע מיין אלטער פריינד באראנאָוו לאכט אָפּ.

ווען מען קוקט זיך גוט צו צו די שטערען אויף דעם הימעל, זעהט מען ווי זיי זענען אויסגעשטעלט אין געוויסע פיגורען. ווי עס איז שוין היינט אלעמען באוואוסט דרעהט זיך די ערד ארום דער זון אין דעם משך פון א יאָר צייט. אויסזעהן זעהט אָבער אויס, אז ניט די ערד דרעהט זיך ארום דער זון, נאָר אז די זון דרעהט זיך ארום דער ערד. נו, ווען די זון „שפּאַצירט“ זיך אזוי ארום דער ערד מאכט זי א צירקעל, אָדער א רייף, ד. ה. מיר שטעלען זיך פאָר אין אונזער פאַנטאַזיע דעם צירקעל, פּונקט ווי ווען א רעדעל דרעהט זיך, שיינט דאָס אויג צו זעהן א רייף. אין יעדען חודש פון יאָר שטעהט די זון ארום אן אנ־דער פיגור פון שטערען. אָט דיזער „רייף“, וואָס מיר שטעלען זיך פאָר אין דער פאַנטאַזיע ווערט אָנגערופען: „עקליפּטיק“. „די נעגענדען אויף דעם הימעל פוןביידע זייטען פון דעם ציר־קעל, אָדער עקליפּטיק, ווערט אָנגערופען „זאָדיאַק“, אויף אי־דיש: מזלות. די ווערטער „עקליפּטיק“ און „זאָדיאַק“ ברענגען אזוי ארום נייע באַגריפען. ווען איהר האָט עס איינמאָל אויס־געלערענט, און מען דערמאָנט דאָס וואָרט „עקליפּטיק“ ברענגט

עס באַלד ארוים די פאָרשטעלונג פון דעם „רייף“, וואָס די ערד מאַכט ווען זי דרעהט זיך ארום דער זון. איר האָט באַקומען א נייעם באַגריף, און א נײ וואָרט דעם באַגריף אויסצודריקען. דאָסזעלבע איז מיט טויזענטער אנדערע „שווערע“ ווערטער, ווי „פּאָליטישע עקאָנאָמיע“, עלעקטריציטעט“, „טעלפאָן“, „טעלע־גראַף“, א. א. וו. יעדעס פון די ווערטער דריקט אוים א צו־זאַמענגעזעצטען באַגריף.

דאָס איז אַלץ געזאָגט וועגען איינצעלנע ווערטער. דאָס האַלט אָבער אויך אוים מיט גאַנצע געדאַנקען.

נעמט אזא געדאַנק: אויב משה איז ענליך צו חיים׳ן, און חיים איז ענליך צו יענקלען, דאַן איז משה ענליך צו יענקלען. דאָס ווערט אויסגעדריקט בלשון וויסענשאַפט אזוי: אויב איין זאַך איז גלייך צו א צווייטער, און די צווייטע צו א דריטער, דאַן איז די ערשטע זאַך גלייך צו דער דריטער. אָדער נאָך אנדערש: אויב „א“=„ב“ און „ב“=„ג“, דאַן איז „א“=„ג“. (די פּאַ־סעקלעך וואָס שטעהען פאַר דעם וואָרט לעזט מען, „איז גלייך“, און עס לעזט זיך אזוי: אויב „א“ איז גלייך צו „ב“ און „ב“ איז גלייך צו „ג“, דאַן איז „א“ גלייך צו „ג“.) אויף דעם ערשטען בליק שיינט דאָס צו זיין שווער, אָבער גיט זיך אַביסעל מיה דאָס צו פאַרשטעהן, און איהר וועט זעהן, אז גראָד די „שווערינקייט“ פון דעם אויסדרוק מאַכט די זאַך לייכט פאַרשטענדליך. דערי־בער זענען די וויסענשאַפטסמענער, און די פּאָעטען אזוי שפּאָר־זאַם מיט ווערטער. „חכמים הזהרו בדבריכם“, געלערטע זייט פאָרזיכטיג מיט אייערע ווערטער! יעדעס וואָרט מוז ארויסרו־פען א בילד, אָדער א געפיהל אין דעם מארך אָדער אינ׳ם הארץ פון מענשען; יעדעס וואָרט מוז זיין דער אויסדרוק פון א באַ־גריף, אָדער א שאַטירונג פון א בילד אָדער א באַגריף. פונקט ווי ביי דעם מוזיקער קען דער קלענסטער טאָן, ווען ער איז ניט אויף זיין פּלאַץ, צעשטערען די האַרמאָניע פון דער מוזיק, פונקט ווי ביי דעם מאַלער מוז יעדער שטריך האָבען א באַדייטונג, אזוי מוז ביי דעם וויסענשאַפטסמאַן יעדעס וואָרט, יעדעס פּינ־טעלע האָבען א מיינונג. קולטורעלע פעלקער באַזיצען דאַדורך רייכע שפּראַכען, און געבילדעטע מענשען באַזיצען א רייכען שאַץ פון ווערטער. וואָס מער זאַכען מען קען, אַלץ מער בילדער

אָדער „אידעען“ באַקומט מען פון די זאַכען; וואָס מער אידעען אַלץ מער באַגריפען; וואָס מער באַגריפען אַלץ מער ווערטער, אַלץ מער פאַרוויקלונג פון באַגריפען, ד. ה. אַלץ מער געדאַנקען. צו זאָגען, אַז פּאָפּולאַריזירען וויסענשאַפט הייסט צו נעמען אַלע זאַכען, אַלע באַגריפען, די פאַרוויקעלטע און די אומפאַרוויקעלטע, און אַלע געדאַנקען און אויסדריקען אין דער אָרימער שפּראַך פון דעם אומגעבילדעטסטען מענשען, הייסט זיך אַליין אָפּנאַרען. עס איז איינפאַך אוממעגליך. ווען מען וויל אַן אומוויסענדען מענשען מאַכען צו וויסען, מוז מען אים באַקאַנט מאַכען מיט זאַכען, וואָס ער ווייס ניט פון פריהער, מען מוז אין אים אַריינברענגען נייע באַגריפען. דיזע נייע זאַכען און באַגריפען מוזען ווערען אויסגעדריקט מיט נייע ווערטער, און זעהר אָפט „שווערע“ ווערטער.

מ. באַראַנאָוו לאַכט אָפּ פון דעם, וואָס די פּראָפעסער פון דעם בוך „די וועלט און די מענשהייט“ האָבען ניט נאָר געגעבען וויסענשאַפטען, נאָר אויך די געשיכטע פון יעדער וויסענשאַפט. ער האָט געמיינט אָפּצולאַכען, אַרויסגעקומען איז אָבער אַ גרויסער קאָמפּלימענט פאַר די פּראָפעסער. וואָרים דאָס איז דער איינציגער וועג צו פּאָפּולאַריזירען וויסענשאַפט.

מיר ווייסען שוין איצט, אַז וויסען הייסט קענען די זאַכען; מיר ווייסען אויך, אַז די אומצעהליגע זאַכען אין דעם אוניווערזום זענען ניט זאַכען פאַר זיך, אַז זיי האָבען אַ שייכות און זענען אָפּהענגיג איינע פון די אַנדערע, און אַז זיי האָבען זיך אַנטוויקעלט. ד. ה. זיי האָבען אַ געשיכטע. דאָס דערקענען פון די זאַכען איז אויך ניט געקומען מיט אַמאָל. „די געשיכטע פון דער וויסענשאַפט, איז די געשיכטע פון די טעות׳ן, וואָס די מענשהייט האָט געמאַכט“. עס האָט גענומען צענדליגע טויזענטער יאָר, איידער די מענשהייט איז דערגאַנגען צו דעם וויסען, וואָס עס באַזיצט היינט. ניט נאָר האָבען די זאַכען זייער געשיכטע, נאָר אויך דאָס ערלערנען פון די זאַכען האָט איהר געשיכטע, און זעהר אַן אינטערעסאַנטע געשיכטע איז דאָס. עס איז דאַרום אוממעגליך צו קענען די זאַכען, ווען איהר קענט ניט זייער געשיכטע, און די געשיכטע פון דעם ווי אַזוי מען איז

עס דערגאַנגען. אָהן געשיכטע איז ניטאָ קיין וויסען. איר קענט ניט קיין מענשען, ווען איר ווייסט ניט זיין פאַרגאַנ־גענהייט, ד. ה. זיין געשיכטע. אַזוי קענט איר ניט קיין אַסטראָנאָמיע, ווען איר ווייסט ניט, אַז די אַסטראָנאָמיע האָט זיך אָנגעהויבען מיט אַסטראָלאָגיע; איר קענט ניט פאַר־שטעהן די קופּערניקשע סיסטעמע, ווען איר ווייסט ניט די פּטאָלעמישע סיסטעמע. ווען איר ווילט פאַרשטעהן די „געאָלאָגיע", די לערע פון דער אַנטוויקלונג פון דער ערד, דאַרפט איהר וויסען פון די קאַטאַסטראָפען טעאָריע. דאָסזעלבע איז מיט דער כעמיע, מיט דער ביאָלאָגיע, און מיט אַלע אַנדערע וויסענשאַפטען. נאָר אַזוי אַרום קאָן מען אַריינברענגען וויסען אין די מענשען. קיין אַנדערער וועג איז ניטאָ. נעמען דערצעהלען שעהנע מעשיות פון דער וויסענ־שאַפט, דאָס האָט קיין ווערט, פון דעם לערנט מען זיך גאָר ניט אויס. ווען איר דערצעהלט, למשל, אַ מענשען, אַז ווען מען דריקט ערגעץ וואו אַ קנעפּעל אין דער וואַנט ווערט ליכטיג אין שטוב, אָדער עס קלינגט אַ גלעקעל פאַר 20 מייל, וועט עס זיין אַ שעהנע מעשה, אַ וואונדער מעשה, אַ מעשה פון טויזענט און איין נאַכט, מער ניט. ווען איהר ערקלערט איהם אָבער דעם שכל דערפון, ווען איהר ווייזט איהם, אַז דאָס קנעפּעל אין דער וואַנט איז פאַרבונדען מיט אַן עלעקטרישען דראָט, וועלכער פירט גלייך צום לאָמפּ, אָדער צו דעם גלעקעל פאַר 20 מייל, און ווען איהר ערקלערט איהם ווי אַזוי דער עלעקטרישער דראָט ווירקט, און ווי אַזוי מען האָט דאָס אויסגעפונען; ווען איהר טוט דאָס אַלעס, האָט איהר דעם מענשען עטוואָס אויסגעלע־רענט. ניט פריהער. און די „לייכטע" ווערטער וועלען אייך ניט העלפען. וואָרים, ווי שוין געזאָגט, מען קאָן געברויכען די „לייכטסטע" ווערטער, און דער ענין זאָל דאָך זיין שווער. נעמט למשל, דעם זאַץ: „יעדער פּאָליטישער קאַמף איז אַ קלאַסענ־קאַמף". אָדער: „די ערד דרעהט זיך אַרום דער זון". זעהר לייכטע ווערטער: אָבער זאָלען אונזערע „פּאָפּולאַריזאַטאָרס" זיך מטריח זיין און ערקלערען, וואָס דיזע זאַצען באַטייטען, וואָס דאָך מיינט, וואָס איז דער שכל דערפון און וואָס איז די אורזאַך און ווירקונג. איהר וועט זעהן ווי ווייט זיי וועלען פאַר־

קריכען אין דער געשיכטע, זיך אָנכאפּען אָן דעם „עקליפּטיק" און ארומבלאָנזשען אין דעם „זאָדיאַק".

נאָך דעם אַלעם געזאָגטען, קאָן מען איצט ענטפּערען אויף דער פראַגע: וואָס הייסט פּאָפּולאַריזאַציע?

ווי מיר האָבען געזהן, האָט דאָס וואָרט א צווייפאַכע באַ־טייטונג. עס מיינט אריינברענגען אידעען אין פאָלק, און עס מיינט, מאכען לייכט פארשטענדליך. עס איז דאדורך דאָ צווייערליי פּאָפּולאַריזאַציעס: איין סאָרט פּאָפּולאַריזאַציע באשטעהט פון ערקלערען געדאַנקען, די צווייטע באשטעהט פון צעגלידערען צוזאמענגעזעצטע באגריפען. די גרויסע געלערטע און די גרויסע גאונים דריקען אויס זייערע געדאנקען אין פאַר־וויקעלטע זאצען, דאָס איז א סאָרט „ראַדיום", טויזענט געדאַנ־קען צוזאמענגעפּרעסט אין איין זאַץ, און דער אומגעבילדעטער קאָן זיי ניט באגרייפען. די עובדא פון דעם פּאָפּולאַריזאַטאָר איז די צוזאמענגעפּרעסטע זאצען פאנאנדערצונעמען און אויס־צושפּרייטען, אָדער צוצעגלידערען. צו נעמען אַן אנדער ביי־שפּיל: גיט אַן אָרימאַן א טויזענט דאָלאַר־שיין, און ער האָט פאר איהם קיין ווערט, ער קאָן פאר דעם טויזענט דאָלאַר־שיין גאָר נישט קויפען, ער קאָן נאָך אַמאָל אויף איהם ברענגען א צרה. עמיץ קאָן מיינען ער האָט דאָס גע׳גנב׳עט. טוישט אויס דעם טויזענט דאָלאַר־שיין אויף איינצעלנע, און איר האָט אים א טובה געטאָן. ער קאָן זיך רירען און ער קאָן זיי באנוצען. די איינצעלנע דאָלארס מוזען אָבער זיין עכט, אמת׳ע דאָלארס, ניט קיין פעלשונגען. א טויזענט דאלאר־שיין איז א צו־זאמענגעזעצטער „באגריף". די איינצעלנע דאָלארס, דאָס זע־נען די איינפאכע „באגריפען" פון דעם צוזאמענגעזעצטען טוי־זענט דאָלאַר־שיין.

נעמט דעם פריהער דערמאָנטען זאַץ פון קאַרל מאַרקס: „יעדער פּאָליטישער קאמף איז א קלאסענקאמף". די ווערטער זענען לייכט, אָבער דאָס איז א טויזענט דאלאר שיין. כדי דעם „שיין" אויסצוטוישען אויף קליינגעלט, כדי אים צו מאכען פּאָפּולער, מוז מען געהן צו דער היסטאָריע. מען מוז אויספאָר־שען אַלע פּאָליטישע קאמפען אין דער היסטאָריע, און באוויי־זען, אז אין יעדען פאל איז דאָס געווען א קאמף פון קלאסען.

און דערביי דארף מען ערקלערען טויזענטער אנדערע זאכען. מען דארף באווייזען, אז פילע קאמפען, וואס שיינען צו זיין עטוואס אנדערש ווי קלאסענקאמפען, ווי למשל די קאמפען צווישען די פארשידענע נאציאנען, די רעליגיעזע קאמפען, וואס זענען געוואָרען אויסגעקעמפט אויף דעם פאָליטישען שלאכט־פעלד, אָדער אזעלכע קאמפען ווי די אמעריקאנער רעוואָלוציע געגען ענגלאנד, אָדער דער בירגערקריג אין אמעריקא — אז די אלע קאמפען זענען געוועזען ניט מער ווי קלאסענקאמפען. ערשט ווען מען האָט דאָס אלעס באוויזען, האָט מען דעם זאץ: „יעדער פאָליטישער קאמף איז א קלאסענקאמף", געמאכט פ א פ ו ל ע ר. מען האָט די אידעע געבראכט צום פאָלק. אזא ריזען ארבייט האָט הערבערט ספענסער געמאכט, ווען ער האָט אנגעווענדעט די עוואָלוציאָנס־אידעע אויף אלע מענשליכע גע־ביטען.

דער צווייטער סאָרט פאָפולאריזאציע פאָדערט אן אנדערע ארבייט. ער פאָדערט די צוזאמענגעזעצטע באגריפען צוריקצו־ברענגען צו איינפאכע. ווען מען וויל ערקלערען דעם זאץ: יעדער זאץ מוז האָבען א סוביעקט און א פרעדיקאט, דארף מען ערקלערען דעם באגריף „סוביעקט", דעם באגריף „פרעדיקאט", און דעם שכל, ווארום זיי מוזען געהן צוזאמען. ווען מען נעמט נאָך א שווערערען זאץ: ווען מען זאָגט: יעדער זאץ מוז האָ־בען א סוביעקט מיט א פרעדיקאט, און לויט אויגוסט קאנט זענען דאָ אנאליטישע און סינטעטישע זאצען, דאן מוז מען צו דער פריהערדיגער ערקלערונג צולייגען נאָך אן ערקלערונג פון דעם וואס הייסט אנאליטיק, וואס הייסט סינטעזע, וואס מיינט אן אנאליטישער זאץ און וואס מיינט א סינטעטישער זאץ. ערשט ווען איך האָב די צוזאמענגעזעצטע באגריפען צענומען אויף די איינצעלנע באגריפען, ערשט דאן האָב איך געמאכט דעם זאץ פאָפולער. דיזער גאנצער ארטיקעל איבריגענס איז אזא ערקלערונג פון דעם זאץ: וואס הייסט פאָפולאריזאציע?

קאָן א פאָפולאריזאציע געמאכט ווערען אזוי לייכט, אזוי פאָפולער, אז יעדער איינער, דער אומוויסענדסטער, זאָל עס פארשטעהן? זעהר שווער! מאטעמאטיק קאָן מען ניט פאָפו־לאריזירען, און „באגריפען" קאָן מען ניט פאָפולאריזירען. אן

„א" איז און „א"... אליין וואָס מען קאָן טאָן איז די צוזאַמענ־געזעצטע באַגריפען צעלייגען אין איינפאַכע. ביי די איינפאַכע באַגריפען מוזט איהר בלייבען. דער וואָס וויל לערנען, דער מוז לכל הפחות די איינפאַכע באַגריפען — באַגרייפען. קייען אין מויל אריין, הייסט ניט שפּייזען. דער זאַפט און קראַפט פון עסען בלייבט ביי דעם, וואָס קייעט. ווען מען וויל האָבען אַ הנאה און צונעמען כחות פון עסען, מוז מען אליין קייען, און אליין פאַרדייען. ווען מען וויל עטוואָס לערנען, מוז מען אָנ־שטרענגען דעם מוח, אַנדערש געהט עס ניט.

צום הונדערטען געבורטסטאָג פון קאַרל מאַרקס*)

(עטליכע בלעטלעך פון דער איינלייטונג צו מאַרקס' פילאָזאָפישע שריפטען, וואָס דארפען ערשיינען.)

.1

מיט הונדערט יאָר צוריק, דעם 5טען מאי 1818, האָט קאַרל מארקס צום ערשטען מאָל דערזעהן דאָס ליכט פון דער וועלט. אומגעפער צוויי און האלב צענדליג יאָר שפּעטער, האָט פאר דער וועלט געגומען שיינען דאָס ליכט פון קאַרל מארקס.

לייכט איז עס דער וועלט ניט אָנגעקומען.

די מענשהייט ארבייט זיך שווערליך ארויס פון פינסטער־ניש צו ליכט. ניט אַלע מענשען האָבען די זכיה צו זעהן אַן אוצר. עס זענען נאָר געווען איינצעלנע, די יחידי סגולה, וואָס האָבען דאָס באמערקט. די מייסטע מענשען האָבען דאָס ליכט אָדער ניט באמערקט, אָדער מיט געוואלד פארמאכט די אויגען כדי דאָס ניט צו זעהן.

אפילו היינט, צו דעם הונדערט יעריגען געבורטסטאָג פון מארקס, זענען נאָך דאָ זעהר פיל מענשען, וואָס אָדער זיי קען־נען דאָס ליכט ניט זעהן, אָדער זיי פארלייקענען עס און ער־קלערען עס פאר א שיין־ליכט, וואָס שיינט נאָר פון דערוויי־טענס און פארנארט און פארפירט דעם מידען וואנדערער.

ביי דעם אַלעם איז היינט צו טאָג קוים צו געפינען א ציוויליזירטען מענשען, וואָס וועט זיך אונטערנעמען אָפּצולייקע־נען די גרויסע ראָל, וואָס די לערע פון מארקס שפּילט אין דער וועלט. דאָס פייער וואָס ער האָט אָנגעצונדען, איז ווי דער סנה, וואָס „ברענט און ווערט ניט פארברענט“.

---

*) ערשינען אין „די נייע וועלט“, מאי, 1918.

היינט צו טאָג קאָן מען קוים געפינען א ווינקעל אין דער ציוויליזירטער וועלט, וואוהין די שטראלען פון זיין ליכט זענען ניט אריינגעדרונגען.

צי מען באקעמפט איהם, צי ניט; צי מען פארשטעהט איהם פאלש, צי מען פארשטעהט איהם ריכטיג; צי מען פאָלגט איהם, צי מען פארפאָלגט איהם — די גאנצע ציוויליזירטע וועלט באשעפטיגט זיך היינט מיט זיין לערע.

צו זיין הונדערט יעריגען געבורטסטאָג איז קארל מארקס א לעבעדיגע קראפט, א קראפט וואָס ווירקט און שאפט, וואָס צעשטערט און בויט וועלטען.

דאָס איז דער ריכטיגער געדאנק פון דעם תלמוד'ישען זאץ: צדיקים ווערען נאָך זייער טויט באטראכט פאר לעבעדיגע.„ דאָס איז די אמת'ע אומשטערבליכקייט.

די געשיכטע קאָן א סך נעמען פון דער פארגאנגענהייט. די מייסטע פון דיזע נעמען זענען ניט מער ווי נעמען פון מענשען, וועלכע האָבען אמאָל געלעבט און זענען היינט טויט. דיזע נעמען דינען נאָר פאר דעם צוועק צו פארביטערען דעם לעבען פון יונגע שטודענטען, וועלכע זענען געצוואונגען זיי אויסצו־לערנען אויף אויסווייניג פאר די עקזאמענס, אום זיי צו פאר־געסען אזוי שנעל ווי די עקזאמענס זענען פארביי.

צווישען דיזע אלע נעמען זענען נאָר דאָ גאנץ ווייניג, וואָס זענען באמת אומשטערבליך. פונקט ווי צווישען די לעבעדיגע איז עס אלע מאָל א קליינע צאָל, וואָס זעהט זיך ארויס, אזוי אויך צווישען די געשטאָרבענע „אומשטערבליכע" איז עס זעהר א קליינע צאָל, וואָס איז באמת אומשטערבליך, וואָס ווירקט אויף די לעבעדיגע נאָך דעם טויט פונקט ווי ביי דעם לעבען. זעהר אָפט נאָך מער ווי ביי דעם לעבען. די קראפט וואָס ווירקט, וואָס באגייסטערט, וואָס גיט האָפנונג און מוט; די קראפט וואָס לערנט און איז א וועגווייזער פאר די לעבעדיגע — דאָס איז די קראפט, וואָס לעבט אייביג. דאָס איז אומ־שטערבליכקייט.

צו דיזע ווייניגע געהערט קארל מארקס.

ער האָט זיינע אויגען שוין לאנג פארמאכט. ער קאָן דאָס ליכט פון דער וועלט מער ניט געניסען. די וועלט, פארקערט,

עפענט אליין מער די אויגען צו דעם ליכט, וואס שטראלט פון זיין לערע. זיין קראפט עקזיסטירט, איז טעטיג, ווארעמט און באגייסטערט מיליאנען הערצער. מען שטודירט איהם, מען באקעמפט איהם, מען פארטיידיגט איהם, מען פאלגט איהם און מען פארפאלגט איהם. וואס נאך איז לעבען?

* * *

עס איז א באגייסטערנדיג בילד, וואס עס שטעלט זיך איינעם פאר די אויגען, ווען ער פארטיפט זיך אין דעם לעבען און ווירקען פון קארל מארקס: אן ארימער מאן, אן אביון; א מענש, וואס האט די מערסטע יארען געלעבט אין רחקות; וואס איז מער ווי איין מאל געלעגען אויף דער גאס מיט זיינע בעבעכעס פאר ניט קענען באצאלען דאס ארימזעליגע דירה־געלט; דערצו נאך געיאגט און געטריבען פון לאנד צו לאנד; פארהאסט און פארשוויגען פון דער אפיציעלער אוניווערזיטעטס וויסענשאפט; אהן פראטעקציע פון די מעכטיגע; אהן פאר־קער אדער באקאנטשאפט מיט די רייכע און איינפלוסרייכע — איינער אליין, מיט דעם כח פון זיין געדאנק, נעמט ער זיך אונ־טער, פון איין זייט, צו באקעמפען די רייכע און די מעכטיגע פון דער וועלט, דעם עקזיסטירענדען שטאט און זיינע אויטאר־יטעטען, די הערשענדע פילאזאפי מיט איהרע אויטאריטעטען; און פון דער צווייטער זייט, זיין אייגענע וועלט, די וועלט פון קאמוניסטען, ווי די סאציאליסטען פון יענער צייט האבען זיך גערופען.

נאך אזא ביישפיל קאנען מיר קוים געפינען אין דער גאנ־צער וועלט געשיכטע.

דיזע ריזיגע, כמעט איבערמענשליכע ארבייט האט קארל מארקס אנגעהויבען נאך גאנץ יונג, מען קאן זאגען איינגעלוויי.

דעם 10טען דעצעמבער, 1837, ווען ער איז אלט געווען אין גאנצען נייגצען יאר, שרייבט ער אין א בריף צו זיין פאטער:

אייו פארהאנג איז געפאלען. מיין אלערהייליגסטעס צעריסען, און עס מוזען נייע געטער ארייגגעזעצט ווערען. פון דעם אידעאליזם..... בין איך געקומען צו דעם, אז מען מוז זוכען די אידעע אין דעם ווירקליכען לעבען. אויב די געטער האבען פריהער געלעבט איבער דער ערד, זענען זיי איצט גע־

וואָרען דער מיטעלפונקט פון דער ערד. איך האָב געלעזען שטיקער פון העגעל'ס פילאָזאָפי, און איהר גראָטעסקע פעלזען־מעלאָדיען געפעלען מיר גאָר ניט. נאָך איין מאָל וויל איך זיך אַרונטערלאָזען אויף דעם אָפגרונד פונ'ם ים, מיט דער באַ־שטימטער אָפזיכט צו געפינען די גייסטיגע נאַטור, פונקט אַזוי נויטווענדיג, קאָנקרעט און אָפגערונדעט ווי די קערפּערליכע (נאַטור). ניט מער צו באַווייזען שוואַרצקינסטלעריי, נאָר ארויסצוברענגען די ריינע פערל צו דעם ליכט פון דער זון.

צו ניינצען יאָר איז מארקס שוין געקומען צו דער איבער־צייגונג, אז „די אידעען מוז מען זוכען אין דעם ווירקליכען לע־בען". אז די געטער וואוינען ניט ערגעץ וואו אין די הימלען, איבער דער ערד, נאָר אז זיי זענען דער מיטעלפונקט, דער צענטער פון דער ערד. שוין דאן האָט ער זיך פאָרגענומען זיך ארונטערצולאָזען טיף, אויף דעם סאַמע גרונט פון דעם ים פון דער פילאָזאָפיע, און פון דאָרט ארויסצוברענגען די ריינע פערל. ניט ווי עס טוען די מעטאפיזיקער, וואָס מאכען חקירות, פשט'לעך, רמזים און שווארצקינסטלעריי. ער וויל דאָרט גע־פינען דעם באווייז, אז די גייסטיגע נאטור איז ניט עפּעס א סוד, וואָס די מענשהייט קאָן ניט דערזעהן, נאָר אַז זי איז פונקט אזוי בולט און אזוי נויטווענדיג ווי די קערפּערליכע נאטור.

די אידעען מוז מען זוכען אינערהאלב דעם ווירקליכען לע־בען, ניט אויסערהאלב דעם לעבען. זיי שוועבען ניט אין דער לופטען, זיי זענען א טייל פון דעם לעבען. די אידעען, וואָס קומען פון די הימלען, האָבען קיין ווערט ניט, זיי זענען מאכט־לאָז. די אידעען וואָס ציהען זייער יניקה פון דעם ווירקליכען לעבען, זענען אזוי מעכטיג, אז קיין קראפט אין דער וועלט קאָן זיי ניט גובר זיין.

ארום דעם פונקט, קאָן מען זאָגען, דרעהט זיך די גאנצע לערע און דער גרויסער אויפטו פון קארל מארקס.

אין זיין בארימטען ארטיקעל „איבער קאָמוניזם", אין דער „ריינישע צייטונג" פון 1843, שרייבט מארקס:

„מיר האָבען די איבערצייגונג, אז פראקטישע פראָבעס פון קאָמוניזם זענען ניט קיין סכנה (פאר די פארשידענע קלאסען. י. מ.). די אמת'ע סכנה זענען די טעאָרעטישע אויס־

פירונגען פון קאָמוניסטישע אידעען. פראקטישע פראָבעס, מעגען זיי אפילו געמאכט ווערען פון גרויסע מאסען, קאָן מען ענטפערען מיט קאנאָנען, ווען זיי ווערען צו געפערליך. אידעען וואָס זענען מנצח אונזער אינטעליגענץ, וואָס זענען גובר אונזער געזינונג, וואָס דער פארשטאנד האָט צוגעקאָוועט צו אונזער געוויסען — דאָס זענען קייטען פון וועלכע מען קאָן זיך ניט ארויסרייסען, אויב מען וויל ניט צערייסען דאָס הארץ. דאָס זענען דעמאָנען (טייוואָלים), וועלכע דער מענש קאָן גובר זיין נאָר דעמאָלט, ווען ער גיט זיך פריהער אונטער צו זיי.*)

פיעל מארקסיסטען, וואָס באגעגענען דיזען געדאנק אפשר צום ערשטען מאָל וועלען זיך וואונדערען. איז דאָס אמת, ווערען זיי בלי ספק פרעגען, אז מארקס, וועמעס גרונט-לערע עס איז, אז די עקאָנאָמישע פארהעלטנישען זענען די הויפטקראפט אינ׳ם מענשליכען לעבען; אז אידעען זענען א נעבען זאך, וואָס שפראָצען ארויס פון די עקאָנאָמישע שייכות׳ען — איז דאָס אמת, אז מארקס האלט אזוי שטארק פון דער מאכט פון אידעען? אָדער אפשר איז עס גאָר דער יונגער מארקס, וואָס האָט אויפגעשריבען דיזע געדאנקען, וועלכע ער האָט שפעטער, אין זיינע רייפערע יאָרען, פארלייקענט?

אין פארלויף פון דיזע אָפּהאנדלונגען וועט זיך ארויסצייגען, אז הגם מארקס האָט דיזע געדאנקען אויפגעשריבען נאָך אלס יונגער מאן, האָט ער זיי אָבער קיין מאָל ניט פארלייקענט. אדרבה, עס וועט זיך ארויסצייגען, אז גראָד מארקס איז דער פילאָזאָף, וועלכער האָט מער פון אלע אנדערע אָפּגעשאצט דעם ווערט פון דעם מענשען. גראָד ביי מארקס׳ען שפילט דער מענש א גרויסע ראָל. ניט מער, עס איז ניט דער פאראיינצעלטער מענש, וועלכער שעפט זיינע אידעען פון די וואָלקענס, פון דעם הימעל, פון זיין „איך“, פון דעם שאפענדען „גייסט“, פון זיין „באוואוסטזיין“, א. א. וו. פון די אלע זאכען וויל מארקס ניט וויסען. ער באקעמפט זיי מיט א שניידענדיגער שארפקייט. ביי אים איז עס דער מענש — אלס מיטגליד פון דער געזעלשאפט. דער איינצעלנער מענש איז גאָר ניט. ער קאָן גאָר ניט אויפ־

*) געזאמעלטע שריפטען, באַנד 1. ז. 278.

טאָן. ער עקזיסטירט ניט און קאָן ניט עקזיסטירען. אפילו אָדם הראשון האָט איינער אליין גאָר ניט געקאָנט אויפטאָן. דאָס האָט, לויט דער תורה, דער באשעפער פון דער וועלט איינגעזעהן, און ער האָט באשאפען חוה. צוויי זענען שוין א געזעלשאפט.

די מיספארשטענדניש איבער מארקס' מיינונג וועגען אידעען קומט פון דעם, וואָס פיעל מענשען פארמישען די באגריפען פון „אידעע" און „אידעאליזם" אלס פילאָזאָפישע לערע מיט „אידעען" און אידעאליזם ביי דעם איינצעלנעם מענשען. זיי נעמען דאדורך אָן, אז א מאטעריאליסט אין דער פילאָזאָפיע קאָן ניט זיין קיין אידעאליסט אין לעבען, און פארקערט. דער אמת איז, אז מען קאָן זיין א גרויסער אידעאליסט אין פריוואט לעבען און צו דערזעלבער צייט א מאטעריאליסט אין דער פילאָזאָפיע. מען קאן, פארקערט, זיין אן אידעאליסט אין דער פילאָזאָפיע, און א גרויסער מיאוסער מאטעריאליסט אין לעבען.

פון דעם אלעם וועלען מיר שפעטער רעדען.

דערווייל איז גענוג צו זאָגען, אז אין פריוואטען לעבען איז מארקס געווען א גרויסער, אפשר דער גרעסטער, אידעאליסט. ער האלט זעהר שטארק פון אידעען. אָבער „די אידעען מוז מען זוכען אין דעם ווירקליכען לעבען". און דאָס „ווירקליכע לעבען" איז ביי איהם ניט דאָס לעבען פון ראָבינזאָן קרוזאָ. דאָס „ווירקליכע לעבען" איז דאָס געזעלשאפטליכע לעבען.

ווען מען האָט אין זינען די צוויי פונקטען, האָט מען דעם שליסעל צו דער פילאָזאָפיע פון מארקס.

קארל מארקס, דער באגרינדער פון דעם מאטעריאליזם אין דער געשיכטע, איז דער פילאָזאָף, וועלכער האָט אנטדעקט דעם באָדען אויף וועלכען די מענשליכע אידעען קאָנען געדייהען, דעם איינציגען באָדען, אויף וועלכען זיי ברענגען פרוכטען און ווערען שטארקער פון קאנאָנען, פון וועלכע מען קאָן זיך ניט ארויסרייסען, אויב מען וויל ניט צערייסען דאָס הארץ.

אויף וויפיל דאָס איז אמת, איז די לערע פון מארקס דער בעסטער באווייז.

די אידעע, אז די וועלט דארף ווערען אָרגאניזירט אויף א נייעם אופן איז גאָר ניט ניי.

מיט אומגעפער צוויי טויזענט דריי הונדערט יאָר צוריק האָט דער גריכישער פילאָזאָף פלאטאָן, אין זיין בוך „די רע־פובליק“, אויסגעארבייט א וואונדערליכען פלאן פון א קאָמו־ניסטישער געזעלשאפט. פלאטאָן איז ניט געווען דער ערשטער מיט אזא פלאן. ער איז זיכער ניט געווען דער לעצטער.

אין דעם 19טען יאָרהונדערט האָבען זיך געפונען געניא־לע מענשען, וואָס האָבען א חוץ שרייבען ביכער וועגען קאָמו־ניזם, געמאכט פּראָבעס פראקטיש איינצופירען א קאָמוניסטישע געזעלשאפט.

סאנט סימאָן, פוריע און קאבעט אין פראנקרייך; אָוען אין ענגלאנד; וויטלינג אין דייטשלאנד; האָראס גרילי, טשארלס דאנא, נאטהאניעל האוטהאָרן און פילע אנדערע אין אמעריקא, האָבען זיך פארנומען, און די מייסטע פון זיי האָבען אָרגאניזירט קאָמוניסטישע געזעלשאפטען אין אמעריקא, אלס מוסטער ווי אזוי די געזעלשאפט דארף זיין אָרגאניזירט.

די מייסטע פון די מענשען זענען געווען גרויסע טאַ־לאנטען; מאנכע ווי סאנט סימאָן, פוריע און האָטהאָרן, זע־נען געווען אמת'ע גאונים. זיי האָבען געארבייט פאר זייערע אידעאלען מיט באגייסטערונג און איבערגעבענהייט, מיט טאַ־לאנט און געשיקטקייט; אָוען האָט אויפגעאָפּפערט פאר זיין אידעאל א פארמעגען פון מיליאָנען, זיינע זעהר באדייטענדע פעהיגקייטען און זיין גרויסען איינפלוס צווישען די הערשער אין אייראָפּא. פון דעם אלעם איז אָבער גאָר ניט געוואָרען. די וועלט האָט זיך ניט גערירט פון פלעק. מען האָט זיי ניט גע־ענטפערט מיט קאנאָנען, ווייל זיי זענען קיינמאָל ניט געוואָרען געפערליך.

דאן איז געקומען מארקס און מיט איהם ענגעלס.

„פּראקטישע פּראָבעס פון קאָמוניזם זענען ניט קיין סכנה“ פאר די הערשענדע קלאסען. און אויב זיי זאָלען ווערען א סכנה, קאָן מען זיי ענטפערען מיט קאנאנען. אזוי שרייבט מארקס באלד אין דעם אָנפאנג פון זיין קאריערע. „די אמת'ע סכנה זענען די טעאָרעטישע אויספירונגען פון קאָמוניסטישע אידעען“.

וואָס די טעאָרעטישע אויספירונגען זענען, ווייס נאָך

מארקס צו יענער צייט ניט. און ער זאָגט דאָס גאנץ אָפען ארויס. ער „באזיצט ניט די קונסט מיט איין פראזע צו בענ־ייגען פראָבלעמען איבער וועלכע עס ארבייטען צוויי פעלקער", שרייבט ער. ער פארשפרעכט אָבער „דיזע אידעען גרינדליך צו אונטערזוכען און צו קריטיזירען". און ער ציהט זיך צוריק אין זיין שטודירצימער. פון דאָרט ארויס איינצונעמען די וועלט.

פון זיין שטילען און באשיידענעם שטודיר־צימער נעמט ער שיקען זיינע געדאנקען פיילען, און „דיזע פיילען" מאכען א רושם און שמידען די „קייטען פון וועלכע מען קאָן זיך ניט ארויסרייסען, אויב מען וויל ניט צעררייסען דאָס הארץ".

אין אָנפאנג קוקט מען זיך וועניג אום אויף איהם. פאר די הערשענדע מעכטע איז ער נאָך ניט געפערליך. די עקזיס־טירענדע פילאָזאָפי באמערקט איהם ניט, אָדער מאכט זיך, אז זי זעהט איהם ניט. די קאָמוניסטען באקעמפען איהם.

עס דויערט ניט לאנג, און די גיזאָט און די ביסמארקס נעמען זיך שרעקען פאר איהם. די וויסענשאפט הויבט זיך אָן צו רייבען די אויגען, ווי זי וואָלט נאָר וואָס אויפגעשטאנען פון א לאנגען שלאָף, און נעמט מאכען גרימאסען. די קאָמוניסטי־שע וועלט נייגט זיך אין גאנצען אויף זיין זייט.

מארקס איז דער זיגער. לאנגזאם אָבער זיכער באזיגט ער די וועלט.

די קאָמוניסטישע אידעען וואקסען און פארגרעסערען זיך מיט אן אומגעהויערער שנעלקייט. א כוואליע פון באגייסטע־רונג הויבט אָן שלאָגען הויך, איהר פארנעם ווערט האסטיגער פון מינוט צו מינוט און זי פארשלינגט אלץ מער און מער פון דער מענשהייט. אזוי, אז היינט צו טאָג, פינף און דרייסיג יאָר נאָך זיין טויט, האָט מארקס עראָבערט פאר זיין געדאנק, כמעט קאָן זאָגען, א העלפט פון דער מענשהייט.

דאָס וואָס די סאָציאליסטען אין איינציגע לענדער האָבען די לעצטע צייט ניט געהאנדעלט אין דעם זין פון מארקס' לערע, ענדערט ניט די זאך. דער פאקט איז, אז די היינטיגע וועלט, די ניט סאָציאליסטישע אריינגערעכענט, דענקט מארקסיסטיש, הגם עס איז זעהר זעלטען, ווען די וועלט וויים דאָס, און נאָך

זעלטענער, ווען זי וויל דאָס מודה זיין. נאָך מער, גראדע די לעצטע געשעהענישען צוזאמען מיט דער שטעלונג פון געוויסע סאָציאליסטען צו זיי, האָט בעסער ווי אלעס אנדערע באשטעטיגט די לערע פון קארל מארקס, ווי דער שרייבער פון דיזען ארטיקעל האָט באוויזען אין אן אנדער פלאץ.*)

.2

איצט שטעלט זיך די פראגע: אין וואָס באשטעהט דער כח פון מארקס'ען? וועלכעס איז דער געדאנקענגאנג וואָס ער האָט געגעבען דער מענשהייט, וועלכער האָט איהם געמאכט אומשטערבליך?

געוויינליך ווערט אָנגענומען, אז מארקס' גרויסקייט באשטעהט אין זיינע פּאָליטיש עקאָנאָמישע לערען.

די געשיכטסשרייבער פון פילאָזאָפי רעכענען איהם זעלטען צווישען די פילאָזאָפען, און גיבען איהם א קליינעם פּלאץ אין זייערע שריפטען. מארקס האָט ניט געבויט קיין פילאָזאָפישע סיסטעמען, ווי עס האָבען געטאָן די אנדערע פילאָזאָפען. ער האָט גיכער חרוב געמאכט אלע פילאָזאָפישע סיסטעמען. זיין גאנצע פילאָזאָפיע האָט ער, נאָך פיעל יאָרען שטודירען, אויסגעדריקט אין א פּאָררעדע פון עטליכע געדרוקטע בלעטלעך צו זיין בוך: „צור קריטיק דער פּאָליטישען עקאָנאָמיע".

די היסטאָריקער פון דער פילאָזאָפי רעכענען איהם דאדורך צו די פּאָליטישע עקאָנאָמען. אין דער פּאָליטישער עקאָנאָמי זענען אלע מודה, האָט ער זעהר פיעל אויפגעטאָן.

די סאָציאליסטישע אגיטאטאָרען, און ספּעציעל די אידישע, לייגען זייער גאנץ געוויכט אויף מארקס' עקאָנאָמישע לערען. אויף טויזענט פארשידענע וועגען זוכען זיי, פאר די לעצטע דרייסיג יאָר, פּאָפּולער צו מאכען די עקאָנאָמישע לערען פון מארקס.

אין אן אנאָנסמענט, וואָס איז ניט לאנג צוריק ערשינען

---

*) זעה: „נאַציאָנאַליזם און סאָציאַליזם", פון יעקב מילך. פארלאג מייזעל.

אין דער ענגלישער „קאָל“, וואו עס זענען אנאָנסירט געוואָרען לעקציעס וועגען: „פרייז, ווערט און מערווערט“, איז געווען געשריבען: „אויב איהר זייט באקאנט מיט דער טעאָריע פון ווערט און מערווערט, פארשטעהט איהר דעם מארקסיזם“.

דאָס איז א טעות. אויב איהר זייט באקאנט מיט דער טעאָריע פון ווערט און מערווערט, פארשטעהט איהר נאָך ניט דעם מארקסיזם.

עס איז גאָר קיין ספק ניט, אז מארקס׳ אנטדעקונג פון די געזעצען פון ווערט און מערווערט, די ראָל און די באדייטונג פון געלט, קאָנען גערעכענט ווערען צווישען די גרויסע וויסענשאפט־ליכע אנטדעקונגען פון דעם ניינצענטען יאָרהונדערט.

עס איז אויך נאטירליך און פארשטענדליך, פארוואָס די סאָציאליסטען לעגען אזוי פיעל געוויכט אויף די עקאָנאָמישע לערען און באמיהען זיך אזוי שטארק אויפצוקלערען די ארביי־טער אין דיזע פונקטען.

די פּאָליטיש עקאָנאָמישע לערען פון מארקס׳ען, ווען מען קאָן זיי איבערגעבען אין א פּאָפּולערע פאָרמע, אפעלירען צו די ארבייטער מער ווי די פילאָזאָפישע אבסטראקציעס פון מאטע־ריאליזם אין דער געשיכטע. זיי ווייזען דעם ארבייטער אויף וואָסער אופן ער ווערט בארויבט פון די פרוכט פון זיין ארבייט. עס דאכט איהם, ער האָט אין זיי געפונען די רפואה צו זיין מכה; א רפואה, וועלכע ער קאָן באלד, אויפ׳ן שטעל, איינגעמען. וואָס ווייניגער דער ארבייטער פארשטעהט די לערע, אלץ מער געפעלט זי איהם, אלץ מער דאכט זיך איהם, אז אָט, אָט קומט די גאולה.

דאָס איז אָבער א גרויסער טעות.

מארקס׳ עקאָנאָמישע לערען שטעהען ניט פאר זיך אליין. דיזע לערען זענען א טייל פון זיין גאנצער „סיסטעמע“. נאָך מער: די לערע פון ווערט און מערווערט איז פונקט אזא פילאָ־זאָפישע אבסטראקציע ווי די מאטעריאליסטישע געשיכטס־אויפפאסונג. פּראקטיש קאָן די לערע גאָר ניט אָנגעווענדעט ווערען. נעמט צופּאסען די טעאָריע פון ווערט און מערווערט צו איין גרופּע פון ארבייטער מיט א גרופּע קאפּיטאליסטען, און זי פארלירט איהר זין. די טעאָריע פון ווערט און מערווערט

איז א געזעלשאפטס לערע. זי האָט מיט דעם יחיד גאָרניט צו טאָן. ניט מיט דעם איינצעלנעם ארבייטער און ניט מיט דעם איינצעלנעם קאפיטאליסט. די מאטעריאליסטישע אויפפאסונג פון דער געשיכטע קאָן מען נאָר פארשטעהן ווען מען האלט אין זינען די גאנצע פארגאנגענהייט, אלע דורות. די ווערט און מערווערט'ס טעאָריע קאָן מען נאָר פארשטעהן, ווען מען האלט אין זינען די גאנצע געזעלשאפטליכע פראָדוקציע. נאָך מער, מען דארף האלטען אין זינען ניט גלאט די געזעלשאפטליכע פראָדוקציע, נאָר די געזעלשאפטליך נויטווענדיגע פראָדוקציע.

דער פונקט ווערט זעהר פיעל מיספארשטאנען. פון דעם קומט וואָס זעהר פיעל מענשען, און ספּעציעל אידען, וואָס האָבען זיך אָנגעשמעקט מיט מארקס' עקאָנאָמישע לערען, ווערען אנ־טוישט און ערקלערען זיך ניט איינפארשטאנען מיט מארקס'ען, אזוי שנעל ווי זיי ארבייטען זיך ארויף און הויבען אָן „צו מאכען א לעבען".

עס איז דאדורך פאלש צו זאָגען: ווער עס פארשטעהט די לערע פון ווערט און מערווערט, פארשטעהט קארל מארקס.

עס איז א סך ריכטיגער צו זאָגען: ווער עס פארשטעהט די לערע פון ווערט און מערווערט, און פארשטעהט ניט די מא־טעריאליסטישע געשיכטסאויפפאסונג — דער פארשטעהט די לערע פון מארקס פאלש, מיט'ן קאָפּ אראָפּ.

גרויס און געניאל ווי עס זענען די עקאָנאָמישע לערען, זע־נען זיי ניט דאָס גרעסטע פארדינסט פון מארקס. דאָס גרויסע פארדינסט באשטעהט אין דעם, וואָס ער האָט אנטדעקט די גע־זעצען לויט וועלכע דאָס סאָציאלע לעבען ווערט באשטימט. די עקאָנאָמישע לערען, די לערע פון ווערט און מערווערט, זענען די לאָגיש און נויטווענדיגע אויספירונג פון יענע געזעצען.

מיט אביסעל אָנשטרענגונג פון געדאנק קאָן מען זיך פאָר־שטעלען א צייט, ווען מארקס' לערע פון ווערט און מערווערט וועט ליגען אין דעם ארכיוו אלס מאָנומענט פון א געניאלען דענקער. זיין פילאָזאָפישע לערע, די מאטעריאליסטישע גע־שיכטסאויפפאסונג, וועט קיינמאָל ניט אונטערגעהן. וואָסערע ענדערונגען דאָס געזעלשאפטליכע לעבען זאָל אין פארלויף פון

דער צייט ניט אננעמען, די מענשהייט וועט מער ניט פארגעסען דעם פילאָזאָפישען געראנקענגאנג פון קארל מארקס.

אין זיין בארימטער פאָררעדע, וועלכע איז שוין אויבען דערמאָנט געוואָרען, דערצעהלט מארקס, ווי אזוי ער איז געקו־מען דערצו זיך צו באשעפטיגען מיט פראגען פון פאָליטישער עקאָנאָמי.

די ערשטע ארבייט, וואָס איך האָב אונטערגענומען צו לע־זען די ספקות, וואָס האָבען מיך באשטורעמט, איז געווען אַ קרי־טישע רעוויזיע פון העגעל'ס רעכטס־פילאָזאָפי..... מיינע אונ־טערזוכונגען האָבען מיך געפירט צו דעם שלוס, דאָס רעכטס־פארהעלטניסע ווי שטאָטס פאָרמען קאָן מען ניט באגרייפען פון זיך זעלבסט, און אויך ניט פון די זאָגענאַנטע אנטוויקלונג פון דעם מענשליכען גייסט, נאָר אז זייערע וואָרצלען שטעקען אין די מאַטעריעלע שייכות פון לעבען. דעם סך הכל פון דיזע מאַ־טעריעלע שייכות האָט העגעל... צוזאמענגעפאסט אונטער דעם נאָמען, די „בירגערליכע געזעלשאַפט". די אַנאַטאָמיע פון די־זער בירגערליכער געזעלשאפט מוז מען אָבער זוכען אין דער פאָליטישער עקאָנאָמיע.

דער גרויסער געדאנק פון מארקס'ען, לויט זיין אייגענע באשטעטיגונג, איז, אלזאָ דער געדאנק „אז רעכט'ס פארהעלט־ניסע און שטאטס פאָרמען... האָבען זייערע וואָרצלען אין די מאטעריעלע שייכות פון לעבען". צו דער פאָליטישער עקאָנאָ־מי מוז מען זיך נעמען, ווען מען וויל אנאליזירען דיזע מאטע־ריעלע שייכות.

די פאָליטישע עקאָנאָמי איז דער „טעאָרעטישער אויס־דרוק" פון דיזע שייכות. ווען די מאטעריעלע שייכות ענדערען זיך, ווערט אויך פארענדערט איהר טעאָרעטישער אויסדרוק. די פאָליטיש־עקאָנאָמישע לערען נעמען דאן אָן אן אנדער גע־שטאלט.

ווען מען וויל פארשטעהן מארקס'ען, איז אלזאָ ניט גענוג צו פארשטעהן די לערען פון ווערט און מערווערט. פאר אלעם און איבער אלעם מוז מען פארשטעהן די מאטעריאליסטישע געשיכטסאויפפאסונג, די מאטעריאליסטישע פילאָזאָפי.

סאָציאַליזם — א סאָציאַלע לערע

גרויסע אידעען ליידען אָפט אין זייער פּאָפּולאַריזאַציע צוליב דעם, וואָס זיי ווערען צו פּאָפּולער

אידעען אנטוויקלען זיך זעהר לאנגזאם. עס דויערט הונדערטער יאָרען, מאנכעסמאָל טויזענדער יאָרען, איידער א גרויסע אידעע שלאָגט זיך דורך א וועג און נעמט אָן א צורה, מיט וועלכער זי קאָן זיך ווייזען פאר דער וועלט.

ווען אזא אידעע קריגט ענדליך איר ריכטיגע פאָרמע, מוז זי ערשט דעמאָלט אָנהויבען קעמפען פאר איר אנערקענונג. א וועלט מיט שונאים באגעגענען איר אויף יעדען שריט און טריט. אלע אלטע און אָפּגעלעבטע אידעען, וועמעס פּלאַץ זי וויל פארנעמען, לאָזען איר דעם קאָפּ ניט אויפהויבען.

די נייע אידעע, וואָס איז קרעפטיג, שטארק און פול מיט לעבען, לאָזט זיך ניט גובר זיין. זי קעמפט און שלאָגט רעכטס און לינקס, ביז זי פארניכטעט און באהערשט אירע שונאים.

אָבער ערשט דעמאָלט הויבען זיך אָן אירע צרות. זי נעמט ליידען פון אירע פריינד און אָנהענגער. זי ווערט דאן געוועהנליך פארגרייזט, פארדרעהט, שלעכט פארשטאנען, זעהר אָפט פאלש פארשטאנען.

די דארווינישע אנטוויקלונגס־לערע איז א גוטער ביישפּיל. מער פון צוויי טויזענד יאָר האָט געדויערט, איידער די אנטוויקלונגס־לערע האָט זיך אנטוויקעלט. געבוירען אין גריכענלאנד פאר איבער צוויי טויזענד יאָר, האָט זי געוואנדערט פון לאנד צו לאנד, איבערגעגאנגען פון מענש צו מענש, אָפּגעהאקט די שוועלען ביי פיעל פילאָזאָפען, ביז זי האָט זיך דערשלאָגען צו דעם גרויסען ענגלענדער טשארלס דארווין, וועלכער האָט איר געגעבען איר ריכטיגע פאָרמע, און אויפ'ס ניי ארויסגעלאָזען אויף דער וועלט, אויסגעקליידט, אויסגעפוצט און באצירט, ווי א שעהנע יונגע כלה.

אָבער איר וועג איז ניט געוועזן אויסגעבעט מיט דיוואנען.

א שווערען קאמף האָט זי געהאט אויסצושטעהן מיט די אַלטע פארשימעלטע אידעען, וואָס האָבען דערפיהלט אז זייער שעה האָט געשלאָגען. צום סוף האָט זי גובר געווען. איר פּראַכט, שעהנקייט און יוגענד קראַפט האָט געזיעגט. זי האָט געקראָגען אנערקענונג, מען קאָן זאָגען, פון דער גאַנצער ציוויליזירטער מענשהייט.

אָבער איצט ערשט הויבט זי אָן צו ליידען. זי איז צו פּאָפּולער. אַלע רעדען פון איר. יעדער איז מיט איר „פּער דו", אָבער גאַנץ ווייניגע פארשטעהען איר אמת'ן כאראקטער.

ווער ווייסט ניט היינט, אז די וועלט אנטוויקעלט זיך? ווער איז ניט באקאַנט מיט די געפליגעלטע ווערטער: „דער קאמף אומס דאזיין"; „דער מענש שטאמט פון א מאַלפּע"; „די אַנפּאסונגס טעאָריע"; „די שטארקסטע לעבען איבער" א. ז. וו.? און ווי ווייניגע פארשטעהען איר ריכטיג? וויפיל פארשטעהן איר פאַלש?

דער דייטשער פילאָזאָף העגעל האָט אמאָל געזאָגט: פון אַלע מיינע תלמידים האָט מיך נאָר איינער פארשטאַנען, און דער איינער האָט מיך פאַלש פארשטאַנען.

דאָס פּאסט ניט אין גאַנצען אויף דעם דארוויניזים. מען קאָן דאָס אָבער דרייסט זאָגען, ווען מען רעדט פון די גרויסע מאסען אין צוזאַמענהאַנג מיט דעם דארוויניזם.

דאָסזעלבע קאָן מען זאָגען וועגען דעם סאָציאַליזם.

אויך דער סאָציאַליזם הויבט אָן זיין סדר היחוס פון די גריכען; אויך דער סאָציאַליזם האָט פיעל יאָהרהונדערטער ארומגעוואנדערט פון לאַנד צו לאַנד, פון פילאָזאָף צו פילאָזאָף, ביז ער האָט זיך דערשלאָגען צו דעם אידישען גאון קארל מארקס, פון וועמעס הענט ער האָט געקראָגען זיין „תיקון".

נאָך דעם דארוויניזם, איז דער סאָציאַליזם די גרעסטע אידעע פון דער מאָדערנער צייט. נאָך דעם דארוויניזם, האָט דער סאָציאַליזם די גרעסטע צאָל אָנהענגער און נאכפאָלגער.

ווען דער סאָציאַליזם האָט נאָך ביז היינט ניט געקראָגעי דיזעלבע אַלגעמיינע אנערקענונג וואָס דער דארוויניזם, אי דאָס צוליב א ספּעציעלער אורזאכע:

די דארווינישע לערע האָט אָנגערירט די יסודות פון דער

רעליגיאָן. אנשטאט דעם אלגעמיינעם גלויבען אין דער וועלט־באשאפונג (בריאת העולם) און „השגחה פרטית" האָט זי אויפגעשטעלט דעם כלל פון אנטוויקלונג.

די סאָציאליסטישע לערע רירט אָן די יסודות פון פריוואט אייגענטום. אָנשטאט א געזעלשאפט וואָס איז באגרינדעט אויף פריוואט אייגענטום, וויל זי האָבען א געזעלשאפט וואָס איז געבויט אויף געזעלשאפטליכעם אייגענטום.

ווי שטארק דאָס רעליגיעזע געפיהל זאָל ניט זיין איינגעוואָרצעלט אין דער מענשהייט, זענען די אינטערעסען, וואָס שפּרינגען ארוים פון פריוואט אייגענטום, ווי עס שיינט, פיעל שטארקער. עס איז א סך לייכטער פאר דער מענשהייט צו ענדערען איר מיינונג אָדער זיך צוצופּאסען צו א מיינונג און זאכען, וואָס זענען נוגע דאָס הייליגסטע און דאָס טייערסטע, איידער צו ענדערען אירע פארמעגענס פארהעלטניסע. דער קאמף געגען דעם סאָציאליזם איז דערפאר אויך קרעפטיגער און לעבעדיגער.

ווען דער סאָציאליזם האָט נאָך ביז איצט ניט באוויזען צו קריגען די אלגעמיינע אנערקענונג, וואָס דער דארוויניזם האָט געקראָגען, גלייכט ער זיך אָבער אויס אין דעם, וואָס ער ליידט פון צופיעל פּאָפּולאריטעט, — פונקט ווי דער דארוויניזם.

ווער ווייסט ניט היינטיגע צייטען פון דער „מאטעריאליסטישער וועלט אנשויאונג"? ווער האָט ניט געהערט די געפליגעלטע ווערטער: „מעהרווערטס טעאָריע", „קלאסענקאמף", „פּאָליטישער קאמף" אָדער „אינטערנאציאָנאליזם"? און ווי ווייניג פארשטעהן די ריכטיגע באדייטונג פון דעם אלעם, און וויפיעל פארשטעהען דאָס שלעכט, פארקעהרט און פאלש.

עס איז כמעט ניטאָ איין מענש אין דער ציוויליזירטער וועלט, וואָס רעדט ניט היינט פון סאָציאליזם, דערפאר אָדער דאגעגען. מען לויבט אים און מען זידעלט אים. איינינע מאכען פון סאָציאליזם א רעליגיאָן, אנדערע — א ביזנעס; איינינע שטאָלצירען און פּאראדירען מיט דעם סאָציאליזם, אנדערע שעמען זיך און זאָגען זיך אָפּ פון אים.

צו דערזעלבער צייט הערט מען אָפט מיינונגען און ער־

קלערונגען, אָדער גאָר קריטיקען, איבער סאָציאַליזם, און דאָס אָפט פון געבילדעטע מענשען, צייטונגס רעדאַקטערע, זאָגאר פּראָפעסאָרען פון פּאָליטישער עקאָנאָמיע, פון וועלכע (קרי־טיקען) מען וויים ניט צי מען דאַרף רויט ווערען פון שאַנדע, אָדער לאַכען פון פאַרדרוס.

דאָס ערגסטע איז, וואָס צווישען די סאָציאַליסטען אליין, די נאָכפאָלגער און פארשפרייטער פון דער לערע, הערט מען זעהר אָפט דיזעלבע אומוויסענהייט, ווי צווישען ניט־סאָציאַליס־טען. מען הערט מאנכעסמאָל ערקלערונגען פון סאָציאַליסטישע אגיטאַטאָרס, אז עס ווילט זיך אויסרופען: „גאָט באהיט דעם סאָציאַליזם פון זיינע פריינד!“ מיט די שונאים, אויב זיי זענען נאָר עהרליך, און אפילו ווען זיי זענען ניט עהרליך, וועט דער סאָציאַליזם זיך שוין ווי עס איז אן עצה געבען. ער איז הילפלאָז געגען די פריינד און אָנהענגער, וואָס צעקאַליעטשען אים אוים ליבע.

ערגער פון אלץ שטעהט עס אין אונזער אייגען וועלטעל.

ווען אין דער גרויסער, ברייטער וועלט, הערשט נאָך א גרויסע אומוויסענהייט בנוגע צום סאָציאַליזם, איז אָבער, פון דער צווייטער זייט, אויך פאראן א גרויסע געלערזאמקייט. עס זענען געווען, און עס זענען דאָ פיעל געלערטע, געגנער פון סאָציאַליזם, שוין ניט צו רעדען פון די אָנהענגער וואָס האָבען דעם סאָציאַליזם גרינדליך שטודירט, פארשטאַנען און ערקלערט. דיזער שטודיום, אמת, איז זעהר אָפט געמאַכט גע־וואָרען מיט דעם צוועק צו קאָנען אים בעסער באַקעמפען, ווי עס האָבען געטאָן די דייטשע געלערטע שעפלע, בעהם־באווערק, סאָמבאַרט, שמאָלער און פיעל אנדערע אין דייטשלאַנד; אָדער ווי עס האָט געטאָן דער באריהמטער פּראָפעסאָר מאַזאריק, דער אמעריקאַנער איד זעליגמאַן, אָדער גאָר הערבערט ספּענ־סער. דערוייל אָבער האָבען מאַנכע פון דיזע געלערטע, ווי שעפלע אין זיין „קווינט עסענס פון סאָציאַליזם“ אָדער זעליגמאַן אין זיין „עקאָנאָמישע אינטערפּרעטאַציע“ געגעבען אויסגעצייכענטע אבהאַנדלונגען איבער פארשידענע זייטען פון דער סאָציאַליסטישער לערע.

אין דער גרויסער, ברייטער וועלט זענען א חוץ דעם

פאַראַן אוניווערזיטעטען, וואו דער יונגער דור האָט א גענעלע־גענהייט, אויב ער האָט נאָר דעם חשק, צו שעפּען דעם סאָ־ציאַליזם פון די אורשפּרינגליכע קוועלען, מיט דער הילף פון קאָמפּעטענטע לערערס און מפרשים. דאָס, וואָס דער עלטערער דור פאַרגעסט, אָדער פאַרוואַרפט, קאָן דער יונגער דור ווידער לערנען און אויפנעמען.

ביי אונז פעלט דאָס אַלץ.

פון וואַנען זאָל אונזער יונגער דור זיך לערנען סאָציאַ־ליזם? פון אונזערע אוניווערזיטעטען? פון אונזערע ביכער? וואו זענען זיי?

זאָל עס זיך לערנען פון דעם אַלטען דור? דאָ איז די צרה. דער אַלטער דור האָט פאַרגעסען וואס ער האָט אמאָל געקאָנט, און דאָס ביסעל וואס איז פאַרבליבען, האָט ער פאַרוואָרפען. און דעם אמת צו זאָגען, אָרימקייט איז א וועה־טאָג אָבער ניט קיין שאַנד, דער אַלטער דור אליין האָט ניט פיעל געקאָנט.

אמאָל, פאַר פינף און צוואַנציג יאָר, האָט מען נאָך ביי אונז געזוכט צו לערנען דעם סאָציאַליזם, מען האָט גערעדט, געשריבען, געפּרעדיגט, מיט איין וואָרט: מען האָט זיך באַ־שעפטיגט מיט דער טעאָריע פון סאָציאַליזם.

היינט איז דאָס אנדערש. מיר זענען אַלע געוואָרען פּראַקטישע מענשען. פון טעאָריע לאַכט מען זיך אויס. מיר זענען היינט באַשעפטיגט מיט די אויסגאַבען פון צייטונגען פאַר „פּראַקטישען" סאָציאַליזם; מיט קריגען א סך שטימען, מיט שפּילען הויכע פּאָליטיק, אז פאַר טעאָריע איז מער קיין צייט ניטאָ.

מיר זענען אפילו דאַן געווען „פּראַקטישע" מענשען. פאַר טעאָריע האָבען מיר קיינמאָל קיין צייט ניט געהאַט. חוץ דעם זענען די צושטענדע געווען אַזעלכע, אז מיר האָבען בעסער ניט געקאָנט טאָן. ווער האָט עס געהאַט צייט צו שטודירען דעם סאָציאַליזם, אז מען האָט באַדאַרפט מאַכען די סאָציאַלע רעוואָלוציע?

מיר האָבען דאַדורך דעם סאָציאַליזם קיינמאָל ניט שטו־דירט ווי א פילאָזאָפיע, ווי א וויסענשאַפט. מיר האָבען גע־

פרעדיגט סאָציאַליזם כדי באַלד, אויפ'ן אָרט, צו געווינען — סטרייקס.

ביי אונז איז דער סאָציאַליזם ניט געווען א טעאָריע, וואָס זוכט איבערצובויען און אוועקצושטעלען דאָס גאַנצע געזעלשאַפטליכע לעבען אויף א נייעם פונדאַמענט. ביי אונז איז די לערע אויסגענוצט געוואָרען צוליב מאָמענטאַנע צוועקען.

פון דעם קומט, וואָס מיר האָבען געהאַט פיעל סאָציאַליסטען און ווייניג פאַרשטענדניס; וואָס אַלע האָבען ווידערהאָלט די ווערטער „קלאַסענקאַמף“, „מערווערט“ א. ז. וו. און נאָר געצעהלטע האָבען פאַרשטאַנען די באַדייטונג פון די ווערטער. פון דעם קומט, וואָס דאָס וואָרט „וויסענשאַפטליכער סאָציאַליזם“ איז געוואָרען א שימף וואָרט. פון דעם קומט וואָס ביי אונז געפינען זיך „קריטיקער“ און חוזק מאַכער פון מאַרקס, וואָס האָבען קיינמאָל זיינס א ווערק אין האַנט ניט געהאַלטען. פון דעם קומט, וואָס ביי אונז האָט אַן „אַנאַרכיסטישער“ רעדאַקטאָר זיך פאַרגונען צו שרייבען: „דער מאַרקסיזם ליגט שוין לאַנג אויף דעם מיסט“. ועל כולם, פון דעם קומט, וואָס מיר האָבען אַזוי פיל „געוועזענע“.

אויב דער סאָציאַליזם איז ניט מער ווי א טעאָריע פון געווינען סטרייקס שוין היינט, פון קריגען מער ברויט, דאַן מוזען יענע מענשען, אַזוי שנעל ווי זיי קריגען ברויט, און דאַרפען ניט מער סטרייקען, ביי זיך באַשליסען: צו וואָס דאַרף איך סאָציאַליזם? איך האָב געוואָלדעוועט ווי לאַנג איך בין געווען הונגעריג, היינט איז יענער הונגעריג, זאָל ער שרייען.

מיר האָבען דאַדורך היינט צו טאָג א גרויסע צאָל „אַלל־רייטניקעס“, געוועזענע סאָציאַליסטען, וואָס זענען די ערגסטע עקספּלואַטאַטאָרס, ערגער פון געבוירענע קאַפּיטאַליסטען. פערזענליך זענען זיי אפשר גאָר ניט קיין שלעכטע מענשען, אָבער זיי גלויבען צו האַנדלען לויט זייער „סאָציאַליסטישע“ טעאָריע.

דער אמת'ער סאָציאַליזם וויל אָבער פון די אַלע זאַכען גאָר ניט וויסען. דער סאָציאַליזם, ווי יעדע וויסענשאַפט, איז זעהר פּראַקטיש, ער האָט אָבער מיט דער „פּראַקטישקייט“ פון

דעם טאָג גאָר ניט צו טאָן. די וויסענשאפט מוז זיין פּראקטיש, די וויסענשאפטלער טאָרען דאָס ניט זיין. אויב די וויסענשאפטלער ווערען פּראקטיש, ווערט זייער וויסענשאפט אומפּראקטיש. זי ווערט אוים וויסענשאפט. דער סאָציאליזם באַשעפטיגט זיך מיט סטרייקס און פּאָליטישע באַוועגונגען. אָבער סטרייקס און פּאָליטישע באַוועגונגען זענען ניט די לערע פון סאָציאליזם.

לויט דעם סאָציאליזם קאָנען זיין אזעלכע סטרייקס וואָס זענען דער היפּוך פון קלאסענקאמף. דאָס זעלבע איז מיט דעם פּאָליטישען קאמף. ווען סעמיועל גאָמפּערס האָט צו זיבעצען יאָר, ווי ער האָט ניט לאַנג צוריק דערצעהלט, געפירט א סטרייק געגען פרויען ארבייטער, איז דאָס געווען דער היפּוך פון קלאסענקאמף, און ווען דער זעלבער גאָמפּערס, צו זיבעציג יאָר, פירט אן א פּאָליטישע באַוועגונג געגען אימיגראציע פון ארבייטער, איז דאָס ניט קיין פּאָליטישער קאמף. עס איז דער היפּוך פון דעם.

ניט יעדער סטרייק איז כשר נאָר צוליב דעם, ווייל עס איז א סטרייק, אזוי איז דאָס פארדאמען פון דעם אָדער יענעם קאפּיטאליסט ניט סאָציאליזם. ביידע זאכען זענען אָפּט דאָס פארקערטע.

קארל מארקס זאָגט דאָס אויסדריקליך.

אין זיין פאָררעדע צו דער ערשטער אויסגאבע פון דעם ערשטען באנד פון „קאפּיטאל“, שרייבט מארקס:

כדי צו פארמיידען מעגליכע מיספארשטענדניסע, איין וואָרט: די געשטאַלטען פון דעם קאפּיטאליסט און פון דעם גרונדבאזיצער, האָב איך בשום אופן ניט געמאָלען מיט ראָזעווע פארבען. אָבער דאָ האנדעלט זיך וועגען איינצעלנע פּערזאָנען נאָר אויף אזויפיל, אויף וויפיעל זיי שטעלען מיט זיך פאָר (פּערזאָנאָפיצירען) עקאָנאָמישע קאַטעגאָריעס; אויף וויפיעל די פּערזאָנען זיינען דער אויסדרוק (אויף וויפיל זיי זיינען די טרעגער) פון באַשטימטע קלאסענפארהעלטניסע און אינטערעסען. מיין שטאַנדפּונקט, וועלכער האַלט די אנטוויקלונג פון עקאָנאָמישע געזעלשאַפטס פאָרמאַציעס פאר אַ נאַטורגעשיכטליכען פּראָצעס, קאָן וועניגער ווי יעדער אנדערער, מאַכען דעם איינצעלנעם פאראַנטווארטליך פאר פארהעלטניסע, וועמעס סאָציאַלע שאַפונג ער מוז בלייבען, וויפיעל ער זאל זיך ניט וועלען אויפהויבען איבער זיי.

די עקאָנאָמישע פאָרמעס, וואָס די געזעלשאַפט נעמט אן זענען דער רעזולטאַט פון א נאַטירליכער און היסטאָרישער אנט־וויקלונג (נאַטורגעשיכטליכער פּראָצעס). שקלאַפעריי, למשל, איז אן עקאָנאָמישע געזעלשאַפטס־פאָרמע. קאַפּיטאַליסטישע פּראָדוקציע איז אנאַנדער עקאָנאָמישע געזעלשאַפטס פאָרמע. דער איינצעלנער מענש, דער יחיד, קאָן זיך פון דעם פּראָצעס ניט ארויסרייסען. ער מעג עס נאָך אזוי שטאַרק וועלען. ער איז געבונדען צו די פאַרהעלטניסע. מען קאָן דאַדורך דעם איינצעלנעם ניט האַלטען פאַראַנטוואָרטליך פאַר צושטענדע, וועלכע ער האָט ניט באַשאַפען, נאָר וועלכע האָבען אים באַ־שאַפען.

דאָס איז דער וויכטיגסטער פּונקט פון סאָציאַליזם.

דער סאָציאַליזם איז א געזעלשאַפטס לערע. דאָס איז אויך דער פּונקט, וואָס טיילט אָפּ דעם אנאַרכיזם פון סאָציאַ־ליזם. דער אנאַרכיזם איז א לערע פון דעם „איינצעלנעם און זיין אייגענטום", ווערענד דער סאָציאַליזם איז די לערע פון דער „געזעלשאַפט און איר אייגענטום". עס איז א לערע פון סאָציאַלע אנטוויקלונג, א לערע לויט וועלכער דער איינצעלנער שפּילט די ראָלע פון א קליין שרייפעל אין א גרויסער מאַשין. דאָס „שרייפעל" האָט איר באַדייטונג און איר ווערט, אָבער עס האָט א ווערט נאָר אזוי לאַנג ווי לאַנג עס איז א טייל פון דער „מאַשין", און ווי לאַנג עס דרעהט זיך צוזאַמען מיט דער מאַשין.

און אָט די לערע, אַלס לערע, האָט גאָרניט צו טאָן מיט דעם היינטיגען טאָג, און האָט נאָר צו טאָן מיט דעם מאָרגען. זי איז א ברייטע וועלט אנשויאונג, וואָס זוכט צו ערקלערען אַלע לעבענס פּראָבלעמען. איך זאָג, די לערע אַלס א לערע, האָט ניט צו טאָן מיט דעם היינטיגען טאָג, ווייל איך וויל אָפּ־טיילען די טעאָריע פון דער פּראַקטיקע. נאַטירליך, האָט די סאָציאַליסטישע לערע באַשאַפען א גרויסע, באַוואוסטזיניגע באַוועגונג, וואָס זוכט דורך פּאָליטישע טעטיגקייט און דורך עקאָנאָמישע קעמפּפע שוין היינט צו ענדערען פיעל, אָבער דיזע טעטיגקייט און באַוועגונג האָט אויך געקאָנט קומען, און האָט

עקזיסטירט און עקזיסטירט היינט, אָהן דער סאָציאליסטישער טעאָריע.

די ארבייטער באוועגונג אין די מייסטע לענדער, שטעהט ווייט פון דעם סאָציאליזם. אין ענגלאנד האָט די ארבייטער באוועגונג עקזיסטירט און זיך אנטוויקעלט פאר דעם סאָציאַ־ליזם; אין אמעריקא שטעהט די באוועגונג נאָך היינט פיינדליך געגענאיבער דעם סאָציאליזם. דער פאָליטישער קאמף פון דער ארבייטער קלאס איז אויך ניט אלע מאָל געווען א רעזולטאט פון סאָציאליזם. דער געדאנק פון זעלבסטשטענדיגער פאָליטיק פון דעם ארבייטער קלאס האָט געפֿרעדיגט נאָך פאר דעם סאָציאליזם. אפילו דאָ אין אמעריקא איז שוין געווען אזא באַ־וועגונג, נאָך איידער קארל מארקס איז געבוירען געוואָרען. אָהן דער סאָציאליסטישער לערע פעהלט די באוועגונגען דער באוואוסטזיניגער ציעל; אָהן דיזער לערע, פעהלט זיי די נשמה, דער גרויסער אידעאל; אָהן דעם סאָציאליזם זענען זיי טרוקענע, אלטעגליכע, ניט אינטערעסאנטע, מאנכעס מאָל ברוטאלע באַ־וועגונגען, אָבער זיי זענען געווען, און זיי זענען דאָ, דער סאָ־ציאליזם האָט זיי ניט באשאפען.

וויכטיג ווי די פראקטישע זייט איז, איז דאָס אָבער ניט דער עיקר פון דער סאָציאליסטישער טעאָריע. דער עיקר פון דעם סאָציאליזם איז, וואָס ער איז א געזעלשאפטס לערע, א לערע פון געזעלשאפטליכע עוואָלוציע, א לערע וואָס ערקלערט אייגענטליך דעם אורשפרונג, דעם זין און דעם צוועק פון די אלע באוועגונגען.

אָט דער הויפט פונקט פון דעם סאָציאליזם איז אין גאנצען פארנאכלעסיגט געוואָרען, ספעציעל ביי אונז. ביי אונז האָט מען נאָר געלערנט איינצעלנע טיילען. מען האָט מייסטענס ערקלערט דעם עקאָנאָמישען טייל פון דער לערע. און דאָס אויך נאָר האלב; מען האָט ערקלערט די מערוועטס טעאָריע, לויט וועלכער עס קומט אויס, אז דער ארבייטער באַ־שאפט אלע רייכטימער און קאָן אליין דערפון ניט געניסען.

פאר פראקטישע צוועקען איז דאָס אפשר געווען נוט, הגם ניט אלע מאָל איז עס געווען פראקטיש. פאר דער ריכטיגער פארשטענדניש פון סאָציאליזם איז דאָס געווען א גרויסע

שאָדען. און עס האָט זעהר פיעל געשעדיגט דערזעלבער באוועגונג וועלכע האָט דאָס געוואָלט באשאפען און העלפען.

וויל מען באגרייפען דעם סאָציאליזם, מוז מען אים שטודירען אין זיין גאנצקייט, מיט זיין „גוף" און מיט דער „נשמה".

דער סאָציאליזם איז אזא לערע. דאָס איז א גאנצע וועלט פאר זיך. וויל מען זיך באקאָנען מיט דער וועלט, מוז מען אריינדרינגען טיף אין איר אינערען. דער „גוף" פון דער לערע איז צוזאמענגעשטעלט פון פילאָזאָפיע, היסטאָרישע און עקאָנאָמישע וויסענשאפטען, איר „נשמה", דאָס איז דער גרויסער אידעאל וואָס שפּראָצט ארויס, און וואָס איז דער זאפט פון דער לערע. דאָס איז דער אידעאל, וואָס זוכט די מאטעריעלע און גייסטיגע גליקזעליגקייט פאר דער גאנצער מענשהייט, וואָס זוכט צו מאכען א סוף צו אלע געזעלשאפטליכע פּלאגען.

אָנשטאט צו באשאפען אן אידעאל פון א צוקונפטיגער געזעלשאפט, און דעם אידעאל דאן באקרעפטיגען מיט דער סאָציאליסטישער לערע, מוז מען טאָן פארקערט. מען מוז פריהער שטודירען די לערע פון סאָציאליזם, דער אידעאל ערשיינט דאן פון זיך אליין אין זיין גאנצער פּראכט און גלאנץ.

וואָרים די לערע פון סאָציאליזם איז, אין אמת'ן געזאָגט, א שטודיום פון קאפּיטאליזם און די היסטאָרישע אורזאכען וואָס האָבען געפירט דערצו.

קען מען איבערמאַכען א וועלט ?*)

„סאָציאַליזם איז א טעאָריע, וואָס צילט זיך איבערצו־בויען די געזעלשאַפט, צו פארגרעסערען איהר רייכטום, איינ־צואָרדנען א מעהר גלייכע פארטיילונג פון די ארבייטס־פראָ־דוקטען דורך דעם, וואָס ער וויל איינפירען געמיינשאַפטלי־כעם אייגענטום פון קאַפּיטאל און לאנד".

אזוי פארטייטשט דער „סטענדארד דיקשיאָנערי" דאָס וואָרט סאציאליזם.

די טייטש דעקט ניט די גאנצע פראַגע. סאָציאַליזם איז מער ווי דאָס, פיעל מער. אויסער די אלע זאכען וויל נאָך דער סאציאליזם — און דאָס זאָגט דער דיקשיאָנערי ניט — אויסבעסערען די מאראל פון דער היינטיגער געזעלשאַפט, שאַפען גערעכטיגקייט, איינפירען ליבע, אמת'ע ליבע, ליעבע, וואָס איז ניט געבויט אויף געלט אינטערעסען; ברייג־גען די וויסענשאַפט און די קונסט צום גרויסען עולם, אָבשאַ־פען פארברעכען און פארברעכער, און נאָך טויזענט ענליכע זאכען.

אָבער דאָס אלעס צוזאַמענגענומען, איז דער סוף פון דער סאציאליסטישער טעאָריע, ניט דער אנהויב. דער אנהויב, איז, און דאָס איז דאָס וויכטיגסטע, וואָס דער סאציאליזם איז א טעאָריע פון געזעלשאַפטליכע עוואָלוציע.

פאר דעם צוועק פון דעם ארטיקעל איז דער טייטש פון דעם דיקשיאָנערי פון דעסטוועגען גענוגענד.

דער סאציאליזם וויל איבערבויען די געזעלשאַפט. ער וויל איבערמאַכען די וועלט.

צו וואס דארף מען איבערמאַכען די וועלט? נאָך וואס איבערבויען די געזעלשאַפט? פארוואס טויג ניט די געזעל־שאַפט ווי זי איז?

---

*) „פאָרווערטס", פעברואר, 1917.

צו ענטפערען שוין דא, באלד אין אנהויב, אויף דער פראגע, וועט זיין כאפען די פיש פאר דער נעץ. די פראגע איז דא געשטעלט ניט גלייך איר צו פארענטפערען, נאר כדי ארויסצוברייננגען דעם פונקט, אז דאס איז אין אמת'ן דאס ערשטע געפיהל, וואס באהערשט יעדען איינעם, וועלכער ווערט א סאציאליסט. איידער א מענש ווייס צי מען קאן די וועלט איבערמאכען, ווייס ער שוין, און פיהלט, אז מען דארף זי איבערמאכען.

די וועלט איז שלעכט איינגעארדענט. צופיעל פאלשקייט, צופיעל ארימקייט, צופיעל אומגערעכטיגקייט הערשט אויף דער וועלט. דאס איז דאס ערשטע געפיהל, וואס באהערשט יעדען מענשען, נאך איידער ער ווערט א סאציאליסט. די אלטע פראגען: צדיק ורע לו, רשע וטוב לו? (פאר וואס געהט דעם צדיק שלעכט און דעם רשע גוט?)

דער וואס ליידט אליין פון דער פאלשקייט, ארימקייט און אומגערעכטיגקייט, קאן דאס נאטירליך גיכער פיהלען, אבער עס איז גאר ניט נויטווענדיג אליין צו ליידען. פיעל, גאר פיעל מענשען, האבען דאס געפיהל זעהענדיג ווי אנדערע ליידען. עס זענען דא אייגענטליך וועניג מענשען, וואס זענען פאלשטענדיג צופרידען מיט דער וועלט ווי זי איז. די מייסטע מענשען פיהלען, אז מען דארף זי איבערמאכען. אלע רעלי־גיעזע רעפארמער, אין אלע צייטען, האבען דאס פארלאנגט.

דער געדאנק, אז די וועלט איז שלעכט, אז מען דארף זי איבערמאכען און אויסבעסערען איז ניט ניי.

ווי אזוי די וועלט זאל ווערען אויסגעבעסערט, דאס שטעהט שוין אין אנאנדער פסוק. אין דעם אונטערשיידען זיך די היינטיגע סאציאליסטען פון אלע אנדערע מענשען. זיי אונ־טערשיידען זיך אויך פון די פריהעריגע סאציאליסטען, ווארים עס איז אויך ניט ניי דער געדאנק, אז די געזעלשאפט דארף ווערען איבערגעמאכט אויף א קאמוניסטישען אופן.

מיט אומגעפער צוויי טויזענט, דריי הונדערט יאהר צוריק האט דער גריכישער פילאזאף פלאטאן אין זיין „רעפובליק“ אויסגעארבייט א פלאן פון א קאמוניסטישער געזעלשאפט.

פלאטאן איז ניט געווען דער ערשטער, וואס האט געהאט אזעל־כע אידעען. ער איז געווים ניט געווען דער לעצטער.

אין דעם 19־טען יאהרהונדערט האבען זיך געפונען מענ־שען, מענשען מיט גרויסע קעפּ און גרויסע הערצער, וואס האבען א חוץ שרייבען ביכער וועגען א קאמוניסטישער געזעל־שאפט, געזוכט דיזע געזעלשאפט פּראקטיש איינצוארדנען. זיי האבען זיך אונטערגענומען איבערצומאכען די וועלט.

פיעל צווישען דיזע מענשען זענען געווען זעהר באגאבט, מאנכע צווישען זיי געניאל, און זיי האבען געארבייט פאר זייער אידעאל מיט גרויס באגייסטערונג און איבערגעבענהייט, מיט גרויסען טאלאנט און געשיקטקייט. זיי האבען געגלויבט, אז די וועלט קאן ווערען איבערגעמאכט.

די גאנצע ארבייט און איבערגעבענהייט האט אבער גאר ניט געהאלפען. אלע פּלענער האבען זיך אויסגעלאזען מיט גאר ניט. די גרויסע און ערהאבענע אידעאלען; די פיינע און שעהנע סענטימענטען, געשטיצט און פּראפּאגאנדירט פון גרוי־סע, געניאלע טאלאנטען מיט א גוואלדיגער בארעדזאמקייט, האבען גאר ניט געקאנט אויפטאן. די מענשהייט האט זיך ניט גערירט פון ארט. איר וועט די וועלט ניט איבערמאכען, איז געווען דער שוויייגענדיגער ענטפער.

נאך זיי זענען געקומען מארקס און ענגעלס און האבען איבערגעדרעהט די יוצרות. די הויכע אידעאלען ווועלען ניט און קאנען ניט איבערמאכען די וועלט; עס קאן טרעפען פאר־קערט. די איבערגעמאכטע וועלט וועט באנוצען און באפעסטי־גען די הויכע און ערהאבענע אידעאלען, האבען זיי געלערענט.

דער זאץ איז דער תמצית פון דער נייער לערע פון מארקס און ענגעלס. און מערקווירדיג! גראד דאן האבען די מענשליכע הערצער זיך געעפענט פאר די גרויסע אידעאלען.

ערשט נאכדעם ווי מארקס און ענגעלס האבען אט די הויכע אידעאלען ארויפגעשטעלט אויף א וויסענשאפטליכען פונדא־מענט; ווען די אידעאלען, ווי מאנכע מיינען פאלש, זענען אב־געדרוקט געווארען אן א זייט, ערשט דאמאלסט האט אנגעהויבען צו שלאגען א כוואליע פון באגייסטערונג פאר א נייער און פרייער וועלט. דער סאציאליזם האט זיך גענומען פארשפרייטען

מיט א שנעלקייט, וועלכע קיין אנדער אידעע האָט ניט אויפ־צואווייזען. מען האָט זיך גענומען מיט אַן ערנסט איבערצו־מאכען די וועלט. הפּנים, די אידעאַלען, סענטימענטען און באַגייסטערונג האָבען א האפּט נאָך דאן, ווען זיי ווערען געשטיצט פון דער מענשליכער לאָגיק, וואָס איז געבויט אויף דעם ווירק־ליכען לעבען. אָהן דיזער שטיצע, האָבען די אידעאלען, מעגען זיי נאָך אזוי שעהן קלינגען, קיין האפט און קיין מאכט.

צוזאמען מיט דער נייער באוועגונג פאר סאציאַליזם האָט זיך אויך אָנגעהויבען די געגנערשאפט. ווי לאַנג דער סאציא־ליזם איז געווען א שעהנער חלום, איז קיינער ניט געווען דער־פאר, און קיינער האָט ניט געקעמפּט דאגעגען מיט ביטערקייט. זייט מארקס און ענגעלס האָבען אויך די געגנער דערקענט דעם סאציאַליזם. זיי האָבען דערפיהלט א מאכט, וואָס מוז דער־שטיקט ווערען.

איז דער היינטיגער סאָציאַליזם א גאנץ נייע זאַך, זענען אָבער די טענות, אויף וויפיעל די געגנער באגניגענען זיך מיט טענות, געבליבען די אלטע.

„מען קאן קיין וועלט ניט איבערמאכען" ; „סאציאליזם איז געגען דער מענשליכער נאַטור ; „ס זיינען אלע מאָל געווען רייך און אָרעם, און עס וועט אייביג בלייבען". דאָס זענען נאָך ביז היינטיגען טאָג די הויפּט ארגומענטען געגען סאציאליזם.

דער ערשטער פּונקט, און דער הויפּט פּונקט, מיט וואס דער נייער סאציאליזם באשעפטיגט זיך, איז דערפאר דער ענטפער אויף די פראגען : צי קאָן מען איבערמאכען די וועלט, און צי קאן מען ענדערען די מענשליכע נאטור.

מארקס און ענגעלס האָבען די פראגען פארענטפערט. דער ענטפער איז דאָס, וואָס אונטערשיידט דעם היינטיגען סאָציאליזם פון אלע פריהעריגע ; וואָס מאכט דעם סאָציאליזם פאר א פילאזאפיע און א וויסענשאפט.

וואָס ענטפערען מארקס און ענגעלס אויף די פראגען ?

דער ענטפער אין קורצען לויטעט :

די מענשליכע נאַטור דארף מען ניט איבערמאכען ; די וועלט קען מען ניט איבערמאכען.

אלע וואס נעמען זיך אונטער איבערצומאכען די וועלט, לויט זייער ספעציעלען מוסטער, מוזען האבען א דורכפאל.

די, וואס פארשטעהען דעם סאציאליזם פאלש, אדער פארקעהרט, און אזעלכע זענען דא זעהר פיעל, וועלען זיך דא אפשטעלען מיט קשיות. עס וועט אויסקומען קאמיש, אז דער באגרינדער פון סאציאליזם, זאל האלטען, אז מען קען ניט איבערמאכען די וועלט. אויב מען קאן ניט איבערמאכען די וועלט, ווי אזוי קאן מען האפען אויף סאציאליזם?

די קשיות וועלען ווערען לייכט פארענטפערט מיט עט־ליכע אנדערע קשיות.

קאן מען פארען אין א וואגען אהן פערד זעכציג מייל א שטונדע? קאן מען אריבערשפרייזען דעם ים הגדול אין פינף טעג, מיטנעמענדיג מיט זיך טויזענדער טאן משא און ניט דערטרונקען ווערען? איז מעגליך פאר א מענשען צו פליהען? קען מען רעדען אזוי, אז מען זאל הערען פאר טויזענד מייל? איז מעגליך מען זאל זינגען אויף א שטיק וואקס, און דאס וואקס זאל צוריק זינגען מיט אלע קנייטשעלעך, מיט דעם קלענסטען בויג פון דעם ניגון? איז עס מעגליך צו שרייבען אזוי, אז די צייכענס זאלען זיך ווייזען אויף טויזענדער מיילען ווייט אין דער זעלבער סעקונדע?

מען קאן פרעגען נאך א סך אזעלכע קשיות, וועלכע באַ־ווייזען אויפ'ן שטעל, אז דאס אלעס איז אוממעגליך און גע־גען די נאטור. נאר א משוגענעם קאנען איינפאלען אזעלכע זאכען. די נאטור קאן מען ניט איבערמאכען.

פון דעסטוועגען ווייסען מיר היינט, אז ניט נאר זענען די אלע זאכען מעגליך, נאר אז זיי זענען פאקטען, וואס געשעהען יעדע מינוט אין טאג.

ווי אזוי איז מען געקומען צו דעם אלעם? האט מען גע־ביטען די נאטור? ניין! די נאטור קאן מען ניט ענדערען. די נאטור כחות זענען די זעלבע, און זיי „ארבייטען" אויף דעם זעלבען אופן ווי זיי האבען אלע מאל געארבייט. ניט מער, די מענשען, נאך לאנגען שטודירען און פרובירען, האבען זיך דערוואוסט די סודות פון דער נאטור. זיי האבען געלערענט די נאטור כחות, און ווי אזוי זיי אויסצונוצען פאר די אייגענע

צוועקען. די נאַטור קאָן מען ניט ענדערען, מען לענקט זי נאָר אויף א געוויסען וועג, לויט איר אייגענעם כאַראַקטער, און אירע אייגענע געזעצע, די פיזיקאַלישע, כעמיישע און מעכאַנישע וויסענשאַפטען מאַכען ניט איבער די נאַטור. זיי האָבען נאָר געלערענט אירע כחות און אירע געזעצען.

דאָס זעלבע איז אמת בנוגע דער געזעלשאַפט.

אויב דער ענטפער: „מען קען ניט איבערמאַכען די וועלט", איז אמת פאַר דער צוקונפט, מוז ער אויך זיין גילטיג פאַר דער פאַרגאַנגענהייט; אויב מען קאָן היינט ניט איבערמאַכען, די וועלט, האָט מען זי קיינמאָל ניט געקענט איבערמאַכען. מיר מוזען אַזוי אַרום קומען צום שלוס, אז די וועלט איז אַלע מאָל געווען און וועט אַלע מאָל בלייבען דיזעלבע.

דאָס איז אַבסורד פון אויבען אויף.

מען דאַרף גאָר ניט זיין קיין גרויסער היסטאָריקער צו וויסען, אַז די וועלט איז היינט אַנאַנדערע ווי זי איז געווען פריהער. דאָס ארבייטען, דאָס האַנדלען, דאָס פאַמיליען לעבען, די רעגירונגען, דאָס געזעלשאַפטליכע לעבען, פיעל באַגריפען, א סך גרויסע אידעען און אידעאַלען זענען אין פיעל פּרטים אַנדערש ווי זיי זענען געווען מיט הונדערט יאָר צוריק; און מיט הונדערט יאָר צוריק זענען זיי געווען אַנדערש ווי מיט פינף הונדערט יאָר צוריק א. א. וו. אידען זענען היינט אין גלות, צו נעמען נאָר איין ביישפּיל, פּונקט ווי זיי זענען געווען אין מצרים. פונדעסטוועגען וועט אפילו דער גרעסטער ציוניסט מודה זיין, אַז דער גלות מצרים איז געווען גאַנץ אַנדערש ווי דער היינטיגער גלות.

דאָס באַווייזט, אַז די וועלט איז ביז היינט געוואָרען איבערגעמאַכט. האָבען מיר וועלכע עס איז אורזאַך צו דענקען, אַז פון היינט אָן און ווייטער וועט שוין ניט פאַרקומען קיין ענדערונג? קען מען דענקען, אז היינט איז דער לעצטער שטאַפּעל פון אַנטוויקלונג? קיין מענש, וואָס האָט נאָר מאַרך אין קאָפּ, וועט זיך ניט אונטערנעמען צו מאַכען אַזאַ באַהויפּטונג. דאָס וואָלט דאָך געווען דער טויט פון דער וועלט. מוז מען אַלזאָ זאָגען, אַז די וועלט וועט זיך ווייטער ענדערען,

זי וועט ווערען איבערגעמאכט, ווארים די וועלט מאכט זיך כסדר איבער.

די געזעלשאפט קאן מען ניט ענדערען, לויט דעם ווילען פון וועמען עס איז. אָבער די געזעלשאפט ענדערט זיך און אנטוויקעלט זיך לויט אירע אייגענע געזעצען. דיזע געזעצען דארף די סאָציאלע וויסענשאפט זיך באמיהען צו דערגעהן פונקט ווי דער לופטפליהער דארף וויסען די באוועגונגען אין דער אטמאָספערע, די לופט, די ווינטען, און די געזעצען פון דער מעכאניק, אזוי מוז דער, וואָס וויל פליהען אין א נייער אָרדנונג, שטודירען די געזעלשאפט „אטמאָספערע", אירע „ווינטען", איר „מעכאניק", און לענקען די געזעלשאפט שיף לויט דיזע געזעצען. דער קאפיטאן, וואָס ווייס ניט די אלע געזעצען, נאָר נעמט זיך פליהען ווייל עס איז א גוטע זאך, ווייל עס איז א יושר, דיזער קאפיטאן וועט פאלען און ברעכען דאָס געניק. דאָסזעלבע איז מיט דער מענשליכער נאטור. מען דארף זי ניט איבערמאכען, און מען קאָן זי ניט איבערמאכען, מען דארף נאָר שטודירען אירע געזעצען.

נון, שטעלט זיך איצט די ווייטערע פראגע: אויב די וועלט האָט זיך ביז איצט געביטען, און וועט זיך אויך ווייטער בייטען, איז אפשר מעגליך זיך פארצושטעלען, וואסער מארשרוט די ענדערונג וועט אָננעמען? אויף וואסער אופן זי וועט זיך ענדערען?

אין דעם שטעקט דער גרויסער אויפטו פון מארקס. ע ר ה אָ ט א נ ט ד ע ק ט ד י כ ח ו ת פ ו ן ד ע ר ג ע ־ז ע ל ש א פ ט. ע ר ה אָ ט אָ נ ג ע ו ו י ז ע ן ד י ג ע ז ע צ ע ן ל ו י ט ו ו ע ל כ ע ד י ו ו ע ל ט ע נ ד ע ר ט ז י ך, ע ר ה אָ ט א ו נ ז ג ע ו ו י ז ע ן ד י „מ ע כ א נ י ק" פ ו ן ד ע ר ו ו ע ל ט, א ו ן א ו י ף ו ו אָ ס ע ר א ו פ ן מ ע ן ד א ר ף ז י ל ע נ ק ע ן.

א פארשטעלונג פון דעם ווי אזוי די וועלט דארף זיך ענ־דערען קאָן מען נאָר האָבען, ווען מען ווייס וועלכע כחות עס האָבען פאראורזאכט די ביז־איצטיגע ענדערונגען. דאן איז

אפשר אויך מעגליך צו לענקען די געזעלשאפטליכע ענדערונגען, זי זאָל געהן אויפ'ן וועג צום סאָציאַליזם.

ווען מען פארשטעהט די געזעצען, קאָן מען לייכט איינזעהען פאר וואס די אלע גוטהערציגע מענשען, מיט זייער גרויסען טאַלאַנט, באַגייסטערונג און אויפאָפּפערונג, האָבען געליטען שיף־ברוך, ווערענד דער מארקסיסטישער סאציאליזם האָט אין דער קורצער צייט פון 40—50 יאָר געוואונען אַן אנהענגערשאפט פון אומגעצעהלטע מיליאָנען אין אלע עקען וועלט.

מיר זענען איצט אָנגעקומען צו די פאלגענדע פונקטען:

1) די וועלט קאן מען ניט איבערמאכען לויט דעם אייגענעם ווילען.

2) די וועלט ענדערט זיך כסדר לויט איר אינערליכער נאַטור, באשטימט פון געוויסע סאָציאַלע געזעצען.

3) עס איז ניטאָ קיין אורזאך צו דענקען, אז די געזעלשאפט וועט זיך אויפהערען צו ענדערען.

4) ווען די מענשהייט וועט דערגעהן די געזעצען פון סאָציאַלער ענדערונג, וועט זי זיין אימשטאנד איינצושפאנען די געזעלשאפטליכע כחות, און לענקען די אנטוויקלונג אויף א געוויסען וועג.

פונקט ווי דזשאָרדזש סטעפענסאָן האָט איינגעשפאנט די פארע אין וואָגען, און זי געצוואונגען דעם וואָגען צו שלעפען; פונקט ווי ראָבערט פולטאָן האָט דיזעלבע פארע איינגעשפאנט און זי געמאכט שלעפען א שיף אויף דעם וואסער; פונקט ווי טהאָמאס עדיסאָן האָט איינגעשפאנט די עלעקטרישע קראפט און זי געצוואונגען צו לייכטען און צו ווארעמען; צו דרעהען רעדער און פרעסען וועש; איינצופעקלען די שטימע פון קארוזאָ און אויסצוקערען די שטוב; צו צווינגען פאטאגראפיעס זיי זאָלען זיך באוועגען און „רעדען"; פונקט אזוי קאָן מען „איינשפאנען" די סאציאלע קרעפטען, זיי זאָלען ברענגען גליק, אנשטאט אומגליק צו דער מענשהייט.

דאָס איז אליז געזאָגט, ווען מען איז מודה, אז די געזעלשאפט בייט זיך אין אנטוויקעלט זיך לויט באשטימטע

געזעצען. פון וואַנען אָבער ווייסען מיר, אַז עס זענען איבער־הויפּט דאָ געזעצען, וועלכע די געזעלשאַפט מוז פאָלגען אין איר אַנטוויקלונג? מען קאַן די מענשליכע געזעלשאַפט ניט פאַרגלייכען מיט די אַנדערע „טויטע" זאַכען, וועלכע האָבען ניט קיין ווילען, און קיין ווילען. אין דער געזעלשאַפט זענען טעטיג לעבעדיגע מענשען, מיט אַ ווילען, מיט אינסטינקטען, מיט שכל, און די לעבעדיגע ווילענס טראָגען אַריין דאָס זייעריגע אין דער געזעלשאַפטליכער פירונג. די געזעלשאַפט וועט זיך דאַדורך ניט לאָזען אונטערוואַרפען צו „מעכאַנישע, לעבלאָזע געזעצע.

דאָס איז די וויכטיגסטע איינוועגדונג, וואָס ווערט גע־מאַכט געגען דער סאָציאַליסטישער טעאָריע. גובר זיין די איינ־ווענדונג קאָן מען נאָר דאַן, ווען מען איז באַקאַנט מיט דער פילאָזאָפיע פון מאַטעריאַליזם. פאַרטיפען זיך אין דער פראַגע דאָ, איז אוממעגליך. אָבער דאָס, וואָס איז דאָ געזאָגט ברענגט אַרויס בולט דעם פונקט, אַז דאָס וויכטיגסטע אין דער לערע פון סאָציאַליזם, איז די פילאָזאָפיע. איך האָב די פראַגע באַ־האַנדעלט אויספירליך אַנדערשוואו.

מאַטעריאַליסטישע ליטעראַטור קריטיק

מיר ווילען זיך דאַ נאָכאמאָל באַשעפטיגען מיט דער קריטיק איבער דעם יאַנואַר נומער „צוקונפט". אָבער מיר ווידערהאָלען: עס איז ניט די קריטיק וואָס מיר ווילען דאַ פאַרענטפערען. מיר ווילען גיכער קלאָר מאַכען דעם מאַרקסיסטישען שטאַנדפּונקט אין ליטעראַטור. די קריטיק איבער דעם פּונקט גיט אונז די בעסטע געלעגענהייט דערצו.

ל. בודינ'ס אַרטיקעל איבער „לעבען און קונסט" האָבען אונזערע קריטיקער גאָר ניט געקאָנט אַראָפּשלינגען. א שטאַנדפּונקט אין ליטעראַטור קריטיק! און נאָך א מאַרקסיסטישער שטאַנדפּונקט — וואו איז דאָס אַזעלכעס געהערט געוואָרען? פאַר אַזאַ פאַרברעכען איז מען חיב מיתה.

און דער „קריטיקער" פון דער פרייער אַרבייטער שטימע" האָט מיט זיין גאַנצער טיפקייט און פאַרשטענדניס פון ליטעראַטור־קריטיק, זיך פאָרגענומען איין מאָל פאַר אַלע מאָל, און גרינדליך, צו פאַרניכטען דעם גאַנצען מאַרקסיזם, ווי פיעל אַנדערע, גרעסערע פון אים, האָבען דאָס שוין אַזוי פיעל מאָל געטאָן, און האָבען יעדעס מאָל אויסגעפונען, אַז זיי מוזען אָנהויבען פון דאָס ניי.

ער שרייבט אַזוי:

> קונסט, די אמת'ע קונסט, איז ניט אַ נאָכמאַלאַפּערקע פון אַלטע געדאַנקען און געפיהלען, נאָר זי איז די באַשעפערין פון נייע געדאַנקען, פון נייע וועלטען פון געפיהלען, און וואָס די אינדיווידואַליטעט פון דעם קינסטלער איז גרעסער, דאָס הייסט, וואָס מער ער הויבט זיך אַרויס פון דער אַרומריגלענדער וועלט, דאָס גרעסער איז זיין קונסט, און דאָס מעכטיגער זיין נאָכווירקונג.

דאָס איז זעהר, זעהר קלוג געזאָגט. קענט איהר אונז אָבער

*) די „צוקונפט", מערץ, 1907.

ניט זאָגען, ליבער הער קריטיקער, ווער איז דאָס „די קונסט“, וואָס זי איז אזא מחבל, אז זי איז „די באשעפערין פון נייע געדאנקען, פון נייע וועלטען פון געפיהלען“? וואָסער מין באַ־שעפעניש איז דאָס „די קונסט“? פון וואנען נעמט זיך צו איר אזא גבורה? און ווי אזוי דערקענט מען זי?

מיר האָבען אימער געמיינט, אז די געדאנקען און געפיהלען באשאפען די קונסט, צום סוף קומט דער קריטיקער און זאָגט אונז פונקט פארקערט: די קונסט איז גאָר „די באשעפערין פון די געדאנקען און געפיהלען“.

אונז שיינט, ווען דער קריטיקער וואָלט אביסעל נאָכגע־דענקט איבער דיזע פראגען, אָדער ווען ער וואָלט, ניט נאָכדענ־קענדיג, כאָטש איבערגעלעזען, למשל, דאָס קליינע ביכעל פון טאָלסטאָי: „וואָס איז קונסט“, וואָלט ער ניט מיט אזא לייכטען הארץ אויפגעשריבען די אויבען ציטירטע ווערטער, ער וואָלט זיך דאן דערוואוסט, אז די פראגע: „וואָס איז קונסט“, האָט באשעפטיגט די פילאָזאָפען פון אלע צייטען און לענדער, און אויף דער פראגע זענען דאָ אזויפיעל פארשידענע ענטפערס, וויפיל עס זענען געווען פילאָזאָפען.

אז דער קריטיקער וייס אפילו ניט וועגען וואָס עס האנ־דעלט זיך, באווייזט טאקע דערזעלבער זאַץ. ער הויבט אָן: „ד י ק ו נ ס ט איז ניט קיין נאָכפּלאפּלערקע פון אלטע גע־דאנקען“, און ער ענדיגט: „וואָס די אינדיווידואליטעט פון דעם ק י נ ס ט ל ע ר איז גרעסער... דאָס גרעסער איז זיין קונסט“. עס איז שוין אלזאָ ניט „די קונסט“, וואָס האָט אזא בייזע גבורה צו באשאפען נייע געדאנקען, עס איז גאָר דער קינסטלער, וואָס באשאפט די קונסט. מיר האָבען שוין אלזאָ צו טאָן ניט מיט „די קונסט“, נאָר מיט די קינסטלער. און מיט זיי וועלען מיר שוין ווי עס איז פארטיג ווערען. קינסטלער, לעבעדיגע מענשען וואָס זיי זענען, לאָזען זיך אמאָל ריידען.

אין דעם פונקט באשטעהט די גאנצע חכמה פון אונזער קריטיקער: ער פארמישט די קונסט מיט די קינסטלער. ל. בודיאנאָוו־בודין זאָגט: ער וויל ערקלערען „לעבען און קונסט“ פון מארקסיסטישען שטאנדפונקט, און דער קריטיקער פרעגט: קאָנט איר אונז ערקלערען פון מארקסיסטישען שטאנדפונקט

„ווארום לעסינג האָט געשריבען „נאטהאן דער ווייזע“ און ניט מענדעלזאָהן? ווארום וואגנער איז געבוירען געוואָרען אין דייטשלאנד און ניט אין ענגלאנד? ער שרייבט אזוי:

למשל, דייטשלאַנד האָט געגעבען דער וועלט אַ וואַגנער, אַ מייערבעער, אַ בעטהאָווען און פילע אַנדערע מוזיקאלישע גאונים. ענגלאַנד איז נאָך ביז היינטיגען טאָג געבליבען אַן עקרה אין דיזער הינזיכט. קאָן אונז דער ווערטער בודיאנאָוו־בודין מיט זיין מאַרקסיסטישער טעאָריע ערקלערען, וואַרום דאָס איז אַזוי?

די מאַרקסיסטישע תורה לערנט אונז, אַז אַלעס אין אונזער לעבען און נאטירליך אויך די קונסט, הענגט אָפּ פון די עקאָנאָמישע אומשטענדען, ד. ה., פון דער ארט און ווייזע פון דער פּראָדוקציאָן. נון, מיר גלויבען קוים, אויב די ארט און ווייזע פון דער פּראָדוקציאָן אין דייטשלאַנד האָט אַזוי געוואלטיג זיך אונטערשיידט אין יענער צייט פון דער ארט און ווייזע פון דער פּראָדוקציאָן אין ענגלאנד, און דאָך האָט ענגלאַנד ניט אָנגעוויזען אויף קיין איינציגען וואגנער! זאָל זיין, אז דער אונטערשייד אין פּראָדוקציאָן איז דאן געווען א גוואלטיגער, אָבער עס איז דאָך געווען אמאָל אויך א צייט, ווען אין ענגלאנד איז געשטאנען די פּראָדוקציאָן אויף דעמזעלבען שטופען, ווי אין דייטשלאַנד, נו ווארום האָט זי דאן ניט ארויסגעבראכט פון זיך איין מוזיקאלישען זשעניע?

עס איז לייכט צו זאָגען, דאָס לעבען איז ניט קיין רייהע פון צופעליגקייטען, אָבער, ווערטער ליטעראטור־קריטיקער, אז מען קוקט זיך צו צום לעבען, שיינט דאָך פיעל צו זיין גאַנץ צופעליג.

אָט האָט לעסינג, דער גוי, אָנגעשריבען „נאטהאן דער ווייזע“. וואלט ניט מער שכל׳דיג געווען, אז אזא מין זאך זאָל אָנשרייבען דער איד מענדעלזאָהן? וואו איז דאָ געווען די עקאָנאָמישע נויטווענדיגקייט, אז לעסינג זאָל עס אָנשרייבען? פאר וואָס איז די פּאָעזיע פון געטהע און שילער אַזוי פאַרשידען, כאָטש זיי האָבען געלעבט אין איין צייט, ווען די ארט און ווייזע פון פּראָדוקציאָן איז געווען איינע אין דיזעלבע פאר זיי ביידען? ווארום האָט שינקלער געמוזט אָנ־

שרייבען דעם „דזשאָנגעל“, און ווארום ניט קיין אנדערער פון די פיעל שונד־שרייבער, צו וועמעס קאָמפּאַניע ער האָט גע־הערט? ווארום האָט ענגלאנד ארויסגעבראכט נאָר איין וויליאם מאָריס, איין שעלי? ווארום האָט עדווין מארקהאם גע־מוזט אָנשרייבען נאָכדעם, ווי ער האָט אָפּגעלעבט זיינע יאָרען, אלס אומבאקאנטער פּאָעט, זיין „מען וויטה דהי האָו“, וואָס האָט אים מיט איין מאָל אַזוי בארימט געמאַכט? קאָנט איר אויף די אלע פראגען געבען אייער געוועהנליכען ענטפער: עקאָנאָ־מישע אומשטענדען?

ניין! מיר קאָנען אויף די פראגען ניט געבען „אונזער געוויינליכען ענטפער: עקאָנאָמישע אומשטענדען. „מיר פרעגען גאָר ניט די פראגען, זיי אינטערעסירען אונז ניט, ווייל די פראגען אליין זענען נאריש. דער קריטיקער פון דער „פ. א. ש.“, ווי עס שיינט, פרעגט אָבער יאָ די פראגען, וואָלט טאקע געווען „אינטערעסאנט“ צו וויסען וואָסער ענטפער ער קאָן געבען אויף די פראגען פון א געוויינליכען, אָדער אומגעוויינליכען שטאנד־פונקט. קאָן ער אונז זאָגען, ווארום גראד סינקלעיר האָט אָנ־געשריבען דעם „דזשאָנגעל“ און ניט קיין אנדערער? קאָן ער אונז אפשר זאָגען פון וואנען עס קומט וואָס סינקלעיר קאָן אי־בערהויפּט שרייבען ראָמאנען, און אונזער קריטיקער — קריטיק איבער ראָמאנען? עס וואָלט געווען זעהר „אינטערעסאנט“ צו וויסען.

עס וואָלט אויך געווען „אינטערעסאנט“ צו וויסען ווארום וואגנער איז געבוירען געוואָרען אין דייטשלאנד און ניט אין ענגלאנד? איבריגענס, קאָן טאקע זיין, אז דער קריטיקער האָט רעכט, אז עס איז נאָר געווען א צופאל. עס קאָן זיין, ווען וואגנער'ס עלטערן וואָלטען צו יענער צייט געלעבט אין ענגלאנד, וואָלט ער טאקע דאָרט געבוירען געוואָרען. די מארקסיסטען קענען דעם פאקט, וואָס וואגנער איז געבוירען געוואָרען אין דייטשלאנד, ניט ערקלערען מיט „עקאָנאָמישע אומשטענדען“.

און צוליב דעם פרעגען די מארקסיסטען ניט אזא נארישע קשיה. זיי פרעגען אָבער אן אנדער קשיה: ווי וואָלט געווען, פרעגען זיי, ווען וואגנער וואָלט ביי צופאל טאקע געווען געבוי־רען געוואָרען אין ענגלאנד, וואָלט ער דאן אויך געווען א מו־

זיקר אָדער ניט? און אויב יאָ, וואָלט ער דאן געשריבען די־זעלבע מוזיק אָדער ניט? דאָס איז אָבער נאָך ניט די וויכ־טיגסטע קשיה פון די מארקסיסטען. אונזער גרויסער קריטי־קער זאָגט זיך אָפּ מיט א לייכט האריץ: דייטשלאנד האָט ארויסגעגעבען מוזיקער און „ענגלאנד איז נאָך ביז היינטיגען טאָג געבליבען אן עקרה“, און ער מיינט, אז ער האָט געזאָגט א גרויסע חכמה. די מארקסיסטען אָבער פרעגען, פון וואנען קומט דאָס טאקע, וואָס ענגלאנד איז ביז היינטיגען טאָג „געבליבען אן עקרה“ אין מוזיקער? איז דער מענשען־מאטעריאל אין ענגלאנד אנדערש ווי אין דייטשלאנד? פון וואנען קומט דאָס, וואָס גראָד דאָס זעלבע ענגלאנד איז זעהר שטארק פארטראָטען אין דער מאטעריאליסטישער פילאָזאָפיע? וואָס גראָד בעקאָן, דער באגרינדער פון דער עמפּירישער וויסענשאפט, איז געבוירען געוואָרען אין ענגלאנד? וואָס גראָד די פּאָליטישע עקאָנאָמיע איז באגרינדעט געוואָרען אין ענגלאנד? וואָס אפילו קארל מארקס, דער דייטשער איד, אָדער דער אידישער דייטש, האָט באגרינדעט זיינע עקאָנאָמישע לערען אין ענגלאנד? איז ניט אפשר א סברה, אז אויך אין ענגלאנד ווערען געבוירען „וואג־נערס“, נאָר דאָרט ווערען זיי „איבערזעצט„ אין בעקאָנס, אין אדאם סמיטהס און אין דארווינס?

די מארקסיסטען פרעגען ניט די קשיה, ווארום סינקלעיר האָט געשריבען דעם „דזשאָנגעל“? דאָס אינטערעסירט זיי ניט, און דאָס קאָנען זיי ניט ענטפּערען. זיי ווילען אָבער וויסען ווא־רום האָט זיך גראד היינט געפונען א סינקלעיר, וואָס האָט געשריבען דעם „דזשאָנגעל“, א ראָמאן, אין וועלכען עס ווערט געשילדערט דער קאפּיטאליזם מיט אלע זיינע שרעקען, און מיט פופציג יאָר צוריק האָט זיך געפונען א פרוי, האריאָט ביטשער סטאָוו, וואָס האָט אָנגעשריבען „אָנקעל טאָם'ס קעבין“, וואו די שקלאפעריי מיט אלע אי... שרעקען און נידערטרעכ־טיגקייטען זענען געוועזען געשילדערט? וואָלט מעגליך געוועזען אזא ראָמאן, ווי דער „דזשאָנגעל“, זאָל דאן ווערען געשריבען, און „אָנקעל טאָם'ס קעבין“ זאָל היינט געשריבען ווערען? ווען גאָגאָל וואָלט געלעבט, וואָלט ער היינט אויך געקענט שרייבען זיינע „טויטע זעלען“?

ווייטער, וואס איז דער אונטערשיד, למשל, צווישען געטהע און שעקספיער? ווער איז א גרעסערער קינסטלער? ביי וועמען פון די צוויי וועלט־בארימטע פאעטען איז די „אינדיווי־דואליטעט" געווען גרעסער? ווער האט זיך „מער ארויסגע־הויבען פון דער ארומרינגלענדער וועלט"? אונזערע גרויסע קריטיקער קאנען די פראגען ניט ענטפערען. און בודיאנאוו־בודין האט פאלשטענדיג רעכט, ווען ער זאגט, אז אלץ וואס די „קריטיקער" ווייסען איז צו געברויכען הויכע פראזען. געטהע איז געווען א פאעט איי, איי, און שעקספיער איז געווען א פאעט איי, איי, איי. אפילו אזא געניאלער קאפ, ווי וויק־טאר הוגא, איז אויך, געשטרויכעלט געווארען אין דער פראגע. אין זיין בוך איבער שעקספיער שטעלט ער אוועק די פראגע: „ווי קאן מען מעסטען די גרויסקייט פון די פארשידענע פאעטען, און ער ענטפערט: עס איז ניטא קיין מאס, גראד ווי מען קאן ניט מעסטען דעם ברען פון קאכיגע וואסער, ווען די היץ האט דערגרייכט א געוויסען גראד, אזוי קאן מען נישט מעסטען די גרויסקייט פון די פאעטען, ווען זיי דערגרייכען א געוויסע שטופע. די מארקסיסטען אינטערעסירט די פראגע לחלוטין ניט. דער אונטערשיד פון שעקספיער ביז געטהע אין גראד פון קונסט ארט זיי ניט. פאר זיי איז אבער זעהר וויכטיג צו וויסען דעם אונטערשיד פון האמלעט ביז פויסט, — פון האמלעט'ס פילאזאפיע ביז פויסט'ס פילאזאפיע.

דער גריכישער פאעט האמער, וואס האט געלעבט מיט א 4 טויזענט יאר צוריק, איז אנערקענט אלס דער גרעסטע־ פאעט אין דער וועלט. ער האט זיך אלזא מער ווי אלע אנדערע, „ארויסגעהויבען פון דער ארומרינגלענדער וועלט", און גע־שריבען האט ער זאכען וואס קלינגען היינט ווי קינדערשע מעשה'לעך. וואלט האמער, ווען ער וואלט היינט געלעבט, אויך יעצט געשריבען מעשה'לעך פון די געטער און האלב־געטער, פון אוליזעס און זיין וואנדערונג, ווי ער איז אריינגעפאלען אין די הענט פון די סייקלאפס, אזעלכע אומגעהייערע ריזען מיט איין אויג אין שטערען, און נאך אזעלכע וואונדערבארע זאכען? אפילו דער „גרויסער" קריטיקער פון דער „פרייער ארב. שטימע" וועט דאס ניט וואגען צו באהויפטען. עס איז אלזא ניט די פראגע

פון דעם קינסטלער, עס איז די פראגע פון קונסט. ווארום גראד האמער האט געשריבען „איליאד“ און „אדיססעי“, און שעקספיר — „האמלעט“; ווארום לעסינג, דער גוי, האט געשריבען „נאטהאן דער ווייזע“, וואו ער זוכט צו פארטיידיגען די פרייהייט פון רעליגיאן און אויך פון דער אידישער, און מענדעלזאהן, דער איד, האט געשריבען דעם „פעדאן“, וואו ער וויל באווייזען „השארת הנפש“ אויף דעם אופן פון דעם גריכישען פילאזאף סאקראט — די קשיות לאזען מיר פאר דעם קריטיקער פון דער „פרייער ארבייטער שטימע“. די מארקסיסטען זעהען אין דעם אלעם איין זאך: זיי זעהען, אז די קונסט, (ניט די קינסטלער) בייט זיך. די פארמען פון דער קונסט ווערען אנדערש. וואס פאראורזאכט די ענדערונג? דאס איז די פראגע. פון וואנען נעמט זיך, וואס האמער'ס גאונות האט זיך אויסגעדריקט אין באשרייבען די געטער און האלב־געטער, און געטהע אין פאוסט? ווארום האט גאגאל'ס קונסט זיך אויסגעדריקט אין זיינע „טויטע זעעלען“; טאלסטאי'ס אין „קרייצער סאנאטא“, „אנא קארעענינא“; הויפטמאנ'ס אין די „וועבער“; האריאט ביטשער סטאוו'ס אין „אנקעל טאמ'ס קעבין“ און סינקלעיר'ס אין „דזשאנגעל“?

ווען מען שטעלט די פראגע אויף אזא אופן, און אלע גרויסע קריטיקער שטעלען זי אזוי אוועק, דאן מוז מען קומען צום שלום, אז עס איז דא עפעס א זאך צו וועלכער די קונסט און די קינסטלער זענען אונטערוואָרפען. כל זמן עס האט אזוי פאסירט, אז גראד האמער, דער גרעסטער פאעט פון אלע צייטען, האט באשריבען מעשיות פון געטער, מיט מענשען מיט איין אויג, מיט א גראז, וואס האט געהייסען לאטאס, וואס האט פאר'כישופ'ט די מענשען, וועלכע האבען עס געגעסען; און סערוואנטעס — „דאן קיכאט“ — דעם העלד, וואס האט זיך געשלאגען מיט ווינדמילען, און לעסינג, — „נאטהאן דער ווייזע“, און הויפטמאן „די וועבער“, און פריץ „די צוויי בערג“, וואו ער מאלט א חסידישען רבי'ן מיט א מתנגד'ישען רב, מוז עפעס זיין א זאך וואס פאראורזאכט, אז די גרויסע פאעטען זאלען ארויסגעבען זייער קונסט אין איין פארמע און ניט אין אן אנדערער.

די קונסט מיט איר „אינדיווידואליטעט“ באוועגט זיך אלזאָ אין געוויסע ראמקעס, פון וועלכע זי קאָן זיך ניט ארויס־רייסען. און די ראמקעס זענען פארשידען אין פארשידענע צייטען און פארשידענע לענדער. וואָס זענען די ראמקעס?

פיעל ענטפערס זענען געגעבען געוואָרען אויף דער פראגע. אמאָל פלעגט מען זאָגען, און אזעלכע „קריטיקער“ ווי אונזערע זאָגען עס נאָך היינט, אז דער „גייסט“ אנטוויקעלט זיך. די מיינונג איז שוין לאנג אויפגעגעבען געוואָרען. ווען מען זאָל זיך האלטען ביי די „גייסט־טעאָריע“, וואָלט מען געמוזט קומען צום שלוס, אז דער „גייסט“ האָט גאָר ניט פראָגרעסירט. אזעל־כע פּאָעטען, ווי האָמער און שעקספיר, אזעלכע רעדנער ווי ישעיהו הנביא, אזעלכע מאלער ווי ראפאעל אָדער רעמבראנדט, האָבען מיר ניט היינט צו טאָג. די „טעאָריע“ מוז מען דא־דורך אין גאנצען פארווארפען, ווייל עס איז ניט אמת, אז דער „גייסט“ איז אָפּגעשטאָרבען. דער גייסט איז היינט אזוי שטארק און אזוי מעכטיג ווי אמאָל, ניט מער, ער „ארבייט“ אויף אן אנדער שטייגער. און דאָ קומט אריין וואָס בודיאנאָוו־בודין האָט געזאָגט אין זיין ארטיקעל:

„צוערשט האָט מען אנערקענט, אזביידע, לעבען און קונסט, זענען ניט קיין רייה פון צופעליגקייטען, זאָנדערען אן אנטוויקלונגס־פּראָצעס, דער רעזולטאט פון געוויסע אורזאכען“. דאָך, הגם די פּאָרשער האָבען אלע מאָל אנערקענט, אז צווישען לעבען און קונסט איז דאָ א געוויסער צוזאמענהאנג, האָבען זיי פון דעסטוועגען דאָס באטראכט אלס צוויי באזונדערע זאכען. „ביז איפּפּאָליט טעין, דער גרויסער פראנצויזישער קונסט און ליטעראטור־היסטאָריקער, האָט באוויזען, דאָס עס זענען אי־בערהויפּט ניט פאראנען קיין צוויי באזונדערע אנטוויקלונגס־פּראָצעסען, זאָנדערן איין פּראָצעס — דער אלגעמיין מענשליך־היסטאָרישער פּראָצעס, און דאָס די אנטוויקלונג פון קונסט אין אלגעמיין און ליטעראטור באזונדערס איז ניט מער ווי א טייל פונ׳ם אלגעמיינעם מענשליכען אנטוויקלונגס פּראָצעס... מיט אנדערע ווערטער: קונסט און ליטעראטור קאָן מען נאָר פארשטעהן, ווען מען פארשטעהט דעם פּראָצעס פון דער גאנצער מענשליכער אנטוויקלונג.“

און טעין זאָגט: „דער הויפּט פּונקט פון דער מעטאָדע, וועלכע מיר ווענדען דאָ אָן, באשטעהט אין דעם וואָס מיר אנער־קענען, דאָס א קונסטווערק איז נ י ט ק י י ן פ א ר א י י נ ־ צ ע ל ט ע ע ר ש י י נ ו נ ג, און כדי דאָס צו פארשטעהן מוז מען שטודירען די אומשטענדען פון וועלכע עס קומט ארויס און דורך וועלכע עס ווערט ערקלערט". און ער קומט צום שלוס: „אום צו באגרייפען א קונסטווערק, א קינסטלער, אָדער א גרופּע פון קינסטלער, מוזען מיר קלאָר באגרייפען די אלגעמיינע סאָ־ציאלע און אינטעלעקטועלע אומשטענדען פון דער צייט, צו וועלכע זיי געהערען."

די גרויסקייט פון דעם קינסטלער באשטעהט אלזאָ ניט אין דעם, וואָס ער „הויבט זיך ארויס פון די ארומרינגלענדע אומשטענדען", ווי דער קריטיקער פון דער „פרייער ארבייטער שטימע" וויל האָבען. עס איז פּונקט פארקערט: זיין גרויס־קייט באשטעהט אין דעם, וואָס ער פאראייניגט אין זיך און גיט דעם שארפסטען אויסדרוק צו די „ארומרינגלענדע אומ־שטענדען". ווארום האלטען מיר נאָך היינט האָמער'ן פאר דעם גרעסטען פּאָעט? דאָס וואָס ער האָט געשריבען קומט היינט ביי אונז אויס קינדיש. ער איז גרויס צוליב דעם, ווייל ער האָט אזוי שארף, אזוי בולט אויסגעדריקט די „ארומרינגלענדע אומשטענדען" פון זיין צייט, אז מיר קענען היינט זעהן ווי די מענשען האָבען דאן געלעבט, און אין וואָס זיי האָבען געגלויבט. סיר העגרי מעין, דער גרויסער אויטאָריטעט אין „אלטערטימ־ליכע געזעצגעבונג" זאָגט אין זיין בוך „ענשיענט לאָו" (אלטער־טום געזעצען): „עס זענען פאראן ניט ווייניג דאָקומענטאַ־רישע באריכטען, וועלכע גיבען אונז כלומר'שט אינפאָרמאציאָן איבער די אלטערטימליכע געזעצגעבונג; אָבער ביז די פילאָ־לאָגיע (שפּראכען־לערע) וועט אונז ניט געבען א פולשטענדיג פאנאנדערגלידערונג פון דער סאנסקריטישער ליטעראטור, ווע־לען די האָמערישע פּאָעמאס בלייבען אונזער בעסטע קוועלע צו לערנען... דעם צושטאנד פון דער געזעלשאפט, וואָס דער שרייבער האָט אם בעסטען געקענט."

דאָס איז אָבער נאָך אלץ ניט קיין מארקסיזם? וועט מען מיר זאָגען. דאָס איז אמת. אָבער דאָ ערשט קומט אריין דער

מארקסיסטישער פונקט. „ווען קונסט און ליטעראטור קאָן מען נאָר פארשטעהן דאן, ווען מען פארשטעהט דעם פּראָצעס פון דער גאנצער מענשליכער אנטוויקלונג“, פרעגט זיך: וועלכעס איז דער כח, וואָס איז די סבה, וואָס פאראורזאכט די גאנצע מענשליכע אנטוויקלונג? ווען מיר וועלען אויסגעפינען דעם כח וואָס פאראורזאכט די מענשליכע אנטוויקלונג, וועלען מיר דאן וויסען די אורזאכען פון דער ענדערונג אין דער קונסט און ליטעראטור. מיר וועלען וועניגסטענס האָבען די מעגליכקייט נאָכצושפירען און אויסצופאָרשען די פארענדערונגען. איפּפּאָליט טעין האָט זיך געשטעלט דיזעלבע פראגע, און ער האָט זי פארענטפערט אויף זיין אופן. לויט אים, זענען דאָ דריי כחות, וואָס פאראורזאכען די מענשליכע אנטוויקלונג. דאָס זענען: די ראַסע, דער קלימאַט און די „ארומרינגלענדיגע אומשטענדען“. פון דעם שטאַנדפּונקט אויס, אונטערזוכט ער די מענשליכע אנטוויקלונג, און ער זוכט דאן צו באווייזען, אז די דריי כחות ווירקען אויך אין דער קונסט און ליטעראטור, און אנטוויקלען זיך און פארענדערען זיך אזוי ארום צוזאמען מיט דעם גאנצען לעבען. איפּפּאָליט טעין האָט ניט אנטדעקט דיזע פילאָזאָפיע. טהאָמאַס באָקל האָט זי שוין פריהער געהאט אויסגעארבייט, און ער איז אויך ניט געווען דער ערשטער. טעין האָט נאָר די פילאָזאָפיע אָנגעווענדט אויף דער ליטעראטור. און דאָ האָט דער מארקסיזם עפּעס איינצואווענדען. דער מארקסיזם לייקענט ניט אָפּ די וויכטיגקייט פון די דריי כחות, ער באהויפּטעט אָבער, אז די דריי פאַקטאָרען זענען אליין אונטערוואָרפען צו אן אנדער כח, צו אן אנדער סבה. זיי זענען דאדורך ניט די ערשטע סבה, ניט די סבה כל סבות; די ערשטע סבה זענען די עקאָנאָמישע אומשטענדען. דער מארקסיזם באהויפּטעט: צו וואָסער ראסע די מענשען זאָלען ניט באלאנגען, אין וואָסער קלימאַט זיי זאָלען ניט לעבען, וואָסערע „ארומרינגלענדע אומשטענדען“ זיי זאָלען ניט האָבען, מוזען זיי אלץ לעבען, מוזען זיי אלץ פּראָדוצירען צוזאמען צום לעבען, און מוזען אלץ פארטיילען צווישען זיך די פּראָדוקטען. די עקאָנאָמישע אומשטענדען זענען דאדורך די הויפּט סבה וואָס פאראורזאכען די מענשליכע אנטוויקלונג, זיי זענען אויך די הויפּט סבה, וואָס

פאראורזאכען די פארענדערונג אין דער קונסט און ליטעראטור. און אין דער קונסט קאן מען דאס צום בעסטען זעהן: גריכענלאנד איז דאס לאנד פון די גרעסטע פאעטען, פון די גרעסטע סקולפטארס, פון די גרעסטע פילאזאפען פון די אלטע צייטען, און אפשר פון אלע צייטען. וואו זענען די היינטיגע פאעטען, קינסטלער און פילאזאפען פון יענעם לאנד? מען הערט עפעס גאר וועניג פון זיי. אין אמעריקא קענען מיר גרעקען, וואס פערלען מיט באנאנעס, בלומען און צוקערקעס. האט זיך די גריכישע ראסע פארענדערט? איז דער קלימאט אין גריכענלאנד אנדערש געווארען? דער הימעל, די לבנה און די שטערען זענען דיזעלבע ווי זיי זענען געווען ווען האמער, טהאלעס, סאקראט און אריסטאטעל האבען געלעבט. אראביען איז געווען א לאנד פון וואונדערבארער קולטור. דער רמב"ם האט געשריבען זיין פילאזאפיע אין אראביש; אזוי איז אויך געווען פערסיען. וואו איז די אראבישע פילאזאפיע און ד פערסישע פאעזיע פון היינט? און די ראסע און דער קלימאט האבען זיך ניט געענדערט. מען דארף אבער גאר ניט געהן אזוי ווייט: האלאנד איז אין דעם 16טען יאהרהונדערט געווען דאס בארימטסטע לאנד אין מאלעריי. ווער געהט היינט אין האלאנד שטודירען די מאלער קונסט? און דער הימעל איז דערזעלבער, און די לבנה איז דיזעלבע, און די שטערען זענען דיזעלבע אין האלאנד. די ראסע און דער קלימאט און די „ארומרינגלענדע אומשטענדען" זענען נאך דעם מארקסיזם דאדורך אונטערוואַרפען דעם ע ק א נ א מ י ש ן צ ו ז א מ ע נ ל ע ב ע ן, און נאר פון דעם עקאנאמישען צוזאמענלעבען קאן מען ערקלערען די מענשליכע אנטוויקלונג, און פאלגליך אויך די קונסט... איך געברויך דא דאס ווארט: „עקאנאמישעס צוזאמענלעבען", ווייל, ווי עס שיינט, ווערט דאס ווארט: „עקאנאמישע אומשטענדען" מיסברויכט און מיספארשטאנען. אונזערע חכמים זעצען דאס איבער מיט: „פינאנציעלע אינטערעסען". דאדורך קענען פיעל מענשען ניט פארשטעהן אין וואס עס האנדעלט זיך, דאדורך טוען פיעל מענשען אל־דאס־בייז, און מיינען, אז לויט דעם סאציאליזם מעג מען עס טאן. איינער פרעגט: קונסט און עקאנאמישע אומשטענדען. ווי קאנען זיי געהן צוזאמען? אן אנ־

דער ענטפערט אויף אלעם וואס ער טוט: עקאנאמישע אומ־שטענדען, און דער קריטיקער פון דער „פ. א. ש." וויל וויסען, וועלכע „עקאנאמישע אומשטענדען" האבען געמאכט וואגנער זאל געבוירען ווערען אין דייטשלאנד? ס'איז דאס ע ק א ־ נ א מ י ש ע צ ו ז א מ ע נ ל ע ב ע ן פון דער געזעלשאפט אום וואס עס האנדעלט זיך דא. ווער עס מיינט אבער, אז דיזער תירוץ איז אזעלכער וואס נעמט אוועק דעם חשק צו דענ־קען, דער באווייזט, אז ער ווייס אפילו ניט אז ער ווייס ניט. פרובירט, למשל, וועלען באווייזען דעם אונטערגאנג פון פילא־זאפיע אין גריכענלאנד מיט די עקאנאמישע אומשטענדען, און צוויי לעבענס פון פארשען און שטודירען וועט אייך ניט געני־גען. עס זענען אונזערע געגנער וואס מאכען די זאך לייכט. אויף יעדער וויכטיגער פראגע האבען זיי א באקוועמען תירוץ: עס איז א צופאל! עס איז דער מענשליכער גייסט! דער גייסט אנטוויקעלט זיך; דער גייסט שאפט; „די קונסט איז ניט קיין נאכפלאפלערקע, די קונסט איז א באשעפערין", א. א. וו. פונקט ווי די רעליגיאן פארענטפערט אלע פראגען מיט: גאט! אזוי פארענטפערען אונזערע חכמים אלע פראגען מיט: דעם גייסט! מיט: דעם צופאל. די טעאריע פון „עקאנאמישע צוזאמענלעבען", לאזט זיך ניט אזוי לייכט אפ'פטר'ן, זי וויל באווייזען ווערען.

דאס איז אבער אין דעם מאמענט, נאך אלעם, ניט וויכ־טיג. וויכטיג איז דאס: מיט דעם מארקסיזם זענען נאך ניט אלע איינפארשטאנען. פיעל געלערטע האלטען אים אין איין באקעמפען און פארניכטען. מיט די דיסקוטירען מיר איצט ניט. אפשר האבען זיי רעכט. אבער דאן מוזען זיי באקעמפען דעם גאנצען מארקסיזם. ארויסצוכאפען די קונסט און ליטע־ראטור, און זאגען: „צו דעם טאר זיך דער מארקסיזם ניט צו־רירען, הייסט אפטיילען די קונסט און ליטעראטור פון דער גאנצער מענשליכער טעטיגקייט, הייסט זיך שטעלען אויפ'ן גאנץ אלטען און נארישען שטאנדפונקט, אז די קונסט האט גאר ניט צו טאן מיט דעם לעבען, און זי הויבט זיך ארויס פון דעם לע־בען. ווענען אלעם אין דער וועלט, הייסט עס, מעגען מארק־סיסטען פילאזאפירען, אזוי שנעל אבער ווי איינער שרייבט אן

עטליכע קורצע שורה׳לעך, און דאָס לעצטע וואָרט פון איין שורה׳לע קלינגט פונקט ווי דאָס לעצטע וואָרט פון דער צווייטער שורה׳לע — טאָר זיך שוין א מארקסיסט ניט צורירען. דאָ זאָגט מען אים: א זאש! דערביי פארגעסען אָבער די קריטיקער אן די קונציגע קלינגענדיגע שורה׳לעך, וואָס מען שרייבט היינט צו טאָג צו ארוועטייזען שמעקעדיגע זייף...

סאנין און „פרייע ליעבע“.*)

.1

ניט לאנג צוריק איז אין רוסלאנד ערשינען א נאָוועלע מיט דעם נאָמען „סאנין“, פארפאסט פון מ. ארציבאשעף.

דער ראָמאן האָט אָנגעמאכט א נייעם שטורם אין דער ליטעראַרישער וועלט. מען שרייבט און מען „פילאָזאָפירט“ איבער סאנין, איבער זיין „פילאָזאָפי“, זיין לעבען, זיין מאָראל, זיינע האנדלונגען א. א. וו., א. א. וו. עפּעס ווי סאנין וואָלט אראָפּגעבראכט א נייע תורה פאר דער זינדיגער מענשהייט. מען זאָגט זאָגאר, אז אין רוסלאנד האָבען זיך געגרינדעט גאנצע „סעקטעס“ מיט דעם נאָמען „סאנינצי“.

ביי אונז דאָ, אין אונזער קליין וועלטעל, שווייגט מען נאַטירליך אויך ניט, עפּעס א קלייניגקייט, סאנין!

די „צוקונפט“ האָט געדרוקט אן ארטיקעל איבער „סאנין“, געשריבען פון „צביון“; די „פּ. א. ש.“ האָט געשריבען איבער „סאנין“; דער „פאָרווערטס“ האָט פארעפענטליכט א סעריע ארטיקלען; דער „פאָרווערטס“ האָט זאָגאר אנאָנסירט צו פארעפענטליכען דעם גאנצען ראָמאן אין איבערזעצונג, האָט אָבער, איך וויים ניט פארוואָס, דעם געדאנק אויפגעגעבען; און די ערשטע זאך, וואָס די שיקאגאָ׳ער „אידישע ארבייטער וועלט“ טוט, איז מזכה צו זיין אירע לעזער מיט אן איבערזעצונג (ווי איך הער א שלעכטע איבערזעצונג) פון „סאנין“; און די בחורים מיט די מיידלעך, וואָס פארשטעהען רוסיש, האקען דערווייל אָפּ די טירען פון די בוכהענדלער, זוכענדיג סאנינ׳ען.

א גליקליכער מענש דיזער סאנין! ער האָט איינגענומען די „וועלט“. אלע אינטערעסירען זיך מיט איהם; אלע, ווי עס

*) ערשינען אין „צוקונפט“, סעפּטעמבער, 1908.

שיינט, ווילען זיך באקענען מיט דער נייער תורה, וואָס ער האָט צו פּארקינדיגען; אלע ווילען הערען דאָס נייע וואָרט.

וואָס'ער תורה טראָגט ער אין זיין שוים? וואָס איז דאָס נייע וואָרט, מיט וועלכען ער וויל באגליקען די מענשהייט?

די „קריטיקער" (איך רייד פון די אידישע; די רוסישע זענען מיר ניט געקומען צום האנט) — אלזאָ, די „קריטיקער" זאָגען אונז, דאָס איז די תורה פון „פרייע ליבע", וועלכע סאנין איז געקומען פּרעדיגען צו דער פארשמאכטער און פאר־שקלאפטער מענשהייט. און דערביי דערצעהלען זיי אונז אזעלכע שרעקליכע זאכען פון דעם „העלד" סאנין, אז עס איז גאָר קיין וואונדער, וואָס דער יונגער דור זוכט אים אזוי שטארק — דער יונגער דור, וועלכער איז אזוי צוגעצויגען צו „נייע" אידעען. די „קריטיקער" דערצעהלען אונז, אז סאנין ברענגט א נייע „פילאָזאָפיע" וועגען דעם געשלעכטליכען צוזאמענלעבען; אז ער געהט אזוי ווייט אין דער נייער „לערע", דאָס ער איז בארייט צו פארקערען מיט זיין אייגענער שוועסטער, און די פאנטאזיע פון די יונגע לייטלעך צערייצט זיך, און זיי דענקען מי יודע וואָס'ערע סודות זיי וועלען דאָרט דערגעהן.

די אָרימע לייט! זיי ווערען אלע אנטוישט. פון דעם אלעם איז אין דעם בוך גאָר ניט דאָ. איך לייקען עס אָפּ. סאנין איז ניט קיין געפערליכער מענש; ער ברענגט ניט קיין נייע תורה, קיין נייע אידעע, קיין ניי וואָרט. און די הויפּטזאך, סאנין אליין טוט קיין שלעכטס ניט; ער איז דער אָנשטענדיג־סטער מענש אין דעם גאנצען ראָמאן.

עס איז אמת, דער גאנצער ראָמאן איז דורכגעפלאָכטען מיט אומפארשעמטע גראָבקייטען; מיט ציניזמען, וואָס האָבען קיין גלייכען צו זיך; מיט אויסדרוקען, וועלכע מען קאָן ניט ווי־דערהאָלען צווישען אָנשטענדיגע מענשען. אָבער אין דעם אלעם איז ניט שולדיג סאנין, דער העלד, זאָנדערען ארציבא־שעף, דער פארפאסער פון דעם ראָמאן, דער באשעפער פון דעם העלד. דאָס הייסט, אז די אלע גראָבקייטען און ציניזמען און נבול פה קומען ניט ארויס נויטווענדיג פון סאנינ'ס כאראק־טער, נאָר אז דאָס האָט ארציבאשעף איהם מיט א כיון אָנגע־האנגען. סאנין וואָלט געקאָנט זיין וואָס ער איז, ער וואָלט

געקאָנט ארויסקומען גראָד אזוי נאטור־טריי — ניין, ער וואָלט ערשט געווען נאטור־טריי — אָהן די אומערהערטע גראָבקייטען; צום סיפּור המעשה זענען זיי געווען ניט נויטווענדיג.

די באהויפּטונג קאָן ביי מאנכע אויסקומען פּאראדאָקס. וואָס מאכט עס אויס, ווען מען פרעגען, צי סאנין איז דער גראָבער יונג, צי ארציבאשעף ? אלע ווייסען, אז ארציבאשעף האָט באשאפען סאנינ'ען, און אז סאנינ'ס גראָבקייטען זענען סוף כל סוף ארציבאשעפ'ס ? דאָס איז ניט נויטווענדיג. דער פּארפאסער איז ניט אימער דאָסזעלבע וואָס זיין העלד. דער פּארפאסער שילדערט פארשידענע כאראקטערען, און ער קאָן דאָך ניט זיין, וואָס אלע כאראקטערען זענען. דער אונטערשיד, נאָך מיין מיינונג, באשטעהט אין דעם, וואָס סאנין איז נאָר דער אינדירעקטער אויסדרוק פון דעם היינטיגען צושטאנד אין רוסלאנד, דאָס ער איז באשאפען געוואָרען מיט דער טענדענץ, ניט צו פרעדיגען, נאָר צו פּארטיידיגען אן אומנאָרמאלען צושטאנד, אז די „סאנינצי“ זענען ניט די נאָכפאָלגער פון סאנין, נאָר אז ארציבאשעף האָט געוואָלט געבען א „פילאָזאָפיע“, א בארעכטיגונג פאר די עקזיסטירענדע „סאנינצי“. און ווייל סאנין איז באשאפען געוואָרען אלס פּארטיידיגונג פאר א פּארקערט, אומנאָרמאל און עקעלהאפט לעבען, קומט ער ארויס פלאך, רעדט ער גראָבקייטען, ווען ער דארף עס גאָר ניט, איז ער ביי זיין גאנצער חכמה נאריש, ביי זיין גאנצער אויסגעלאסענהייט אן אנשטענדיגער מאַן, איז זיין „ניי“ וואָרט ניט מער ווי אלטע אויסגעדראָשענע פראזען, און זיין ציניזם, אָנשטאָט צו רייצען די נערוועז, ווירקט אָפּשטויסענד; אָנשטאָט אויפצורעגען די בלוטען, רופט עס ארויס אן עקעל...

עס איז שוין פיעל מאָל באמערקט געוואָרען, דאָס ביים לעזען א דראמא האָט מען מער פארגניגען, ווי ווען מען זעהט דיזעלבע אויף דער סצענע. ספּעציעל איז דאָס אמת מיט די ווירקליך גרויסע דראמען, ווי שעקספּיער'ס, געטהע'ס אָדער איבסען'ס. דאָס, שיינט מיר, האָבען מיר צו פארדאנקען אונזער אייגענער פאנטאזיע. דער כח הדמיון פון דעם מענשען איז אומבאשרענקט. מיט אונזער פאָרשטעלונג קאָנען מיר פליהען

אין די העכסטע הימלען אריין. מיר קאָנען אַפּטאָן די אומ־מעגליכסטע זאכען, מיר קאָנען גלויבען דאָס אומגלויבליכסטע, קיין זאך שטערט ניט דער פאנטאזיע, ווען זי איז מיט זיך אליין. אונזער פאנטאזיע הערט אויף אזוי שנעל, ווי עס מישט זיך אריין די פיזישע קראפט, ווייל די פיזישע קראפט איז גאנץ באשרענקט. דאָס אומענדליכע ענדיגט זיך.

ווען מיר לעזען אין שעקספּיער׳ס „ריטשארד דער דריטער" אן אויסנעשריי: „א קעניגרייך פאר א פערד!" שטעלען מיר זיך פאָר אין אונזער פאנטאזיע, אז דער מאן וואָלט ווירקליך איבערגעקערט וועלטען, ווען ער וואָלט געקראָגען א פערד. אָבער ווען מיר זעהען אויף דער סצענע דעם לעבעדיגען מענשען און הערען אים שרייען: „א פערד, א פערד, א קעניגרייך פאר א פערד!" מאכט עס אויף אונז קיין איינדרוק ניט; און אז גאָט העלפט נאָך, דער אקטיאָר פארטשעפּעט זיך, אָדער זיין שטימע איז כריפּלע, אָדער ער האָט זיך מיט א מינוט פריהער צעווערטעלט מיט א כאָריסטקע הינטער די קוליסען, און ער איז נים אויפגעלעגט, קומט אונז דער געשריי פאָר לעכערליך. אונזער פאנטאזיע, וועלכע איז אומבאשרענקט, ווערט דאָ איבער־געהאקט פון דעם אקטיאָר׳ס פיזישער קראפט, וועלכע איז באַגרענעצט. ביים לעזען שטעלען מיר זיך פאָר דעם קעניג ריטשארד ווי א נביא, מיט א כח פון א לעמפּערט און א געשריי פון א לייב — דעם כח פון דעם לעמפּערט און דעם געשריי פון לייב פארגרעסערען מיר אויך אין אונזער פאנטאזיע, ווערענד אויף דער סצענע קאָנען מיר דאָס ניט. דאָסזעלבע איז מיט איבסענ׳ס נאָרא. ווען איר לעזט די דראמא, שטעלט איר זיך פאָר מי יודע וואָס׳ער קראפט עס שטעקט דאָס אין דער פרוי, אָבער ווען איר זעהט זי אויף דער סצענע, אוועקגע־הענדיג פון דעם מאן מיט א פאטשיילקע אויף דעם קאָפּ אין א שווארצען איינפאכען קליידעל, פארלירט איר די העלדין און איר זעהט פאר זיך נאָר א שוואכע, הילפלאָזע פרוי, וואָס איז אראָפּ פון איר גדולה, און אנשטאט צו באוואונדערען דעם מוט און די קראפט פון דער פרוי, באדויערט איר די אומגליקליכע, וואָס מוז פארלאָזען איר הויז און אירע קינדער. די פיזישע באשרענקטקייט פון דער אקטריסע האָט איבערגע־

שלאָגען אונזער אומבאגרענעצטע פאנטאזיע. א קונסטווערק קאָן מען אלזא צום בעסטען געניסען, ווען עס וועקט אין אונז די אייגענע פאנטאזיע. די פאָרשטעלונג פון א זאך מאכט א שטארקערען איינדרוק ווי די זאך גופא. דאָס איז אמת אין אלע הינזיכטען, אויך ביי גראָבקייטען. יעדער מענש, ער מעג זיין נאָך אזא צדיק, קאָן פארטראָגען און הנאה האָבען פון א צינישען וויץ, אָבער נאָר דאן, ווען איר גיט אים דעם וויץ פארשטעלט, מיט אן אָנצוהערעניש, מיט פינטעלעך... נעמט דעמזעלבען וויץ און צעלייגט אים אויף קליין געלט, און ער עקעלט אָפּ זאָגאר דעם, וואָס איז ניט אזא צדיק. די פאנטאזיע הערט אויף צו שפּילען, און דער איינדרוק איז א פארקערטער.

מיט „סאנין", דעם בוך, איז דיזעלבע זאך: אלעס איז דאָרט געזאָגט אזוי דייטליך, אזוי בולט, אזוי אָפען, אזוי ברו־טאל אָפען, אז ניט נאָר רייצט עס ניט די נערוועז און וועקט ניט די נייגירדע, נאָר פונקט פארקערט: עס עקעלט אייך אָפּ, די פאנטאזיע האָט קיין ארבייט. איר לעזט דאדורך דעם גאנ־צען ראָמאן ווי א פילאָזאָפישע אָפּהאנדלונג (שלעכטע פילאָ־זאָפיע נאטירליך); איר קאָנט אױפהערען צו יעדער צייט, איר קאָנט איבערהיפּען בלעטלעך, איר קאָנט עס לאָזען אים גענדיגט. פון אלע העלדען אין דעם ראָמאן ווערט א תל: לידא געהט זיך דערטרינקען; סעמיענאָף שטארבט פון שווינד־זוכט; זארודין שיסט זיך; סאָלאָוויטשיק הענגט זיך; יורי־שיסט זיך; סאנין אליין האָט זיך ניט וואו אהינצוטאָן, אָבער איר בלייבט קאלט. איר האָט אויף זיי קיין רחמנות ניט, זיי זענען אייך ניט קיין שאָד; איר באדויערט זיי ניט און זיי געפעלען אייך ניט — איר זייט מיט זיי קיין מחותן. פרעמד זענען זיי אייך געווען, און פרעמד בלייבען זיי אייך.

ניט בעסער שטעהט עס מיט דער „נייע אידעע" פון „פרייע ליבע".

פרייע ליבע, זאָגען אונז די קריטיקער, איז דער שליסעל צום גאנצען ראָמאן. זיי קאָנען דאָך אָבער יענע „פרייע ליבע" ניט אראָפּשלינגען, שרייען זיי: זנות! אין אמת'ען האנדעלט עס זיך אין דעם ראָמאן ניט פון פרייער ליבע און ניט פון זנות.

די סאָציאַליסטען רעדען מאַנכעס מאָל פון פרייער ליבע. די געגנער פון סאָציאַליזם, די הייליגע מענשען, וואָס ווילען אויפהאַלטען די היינטיגע געזעלשאַפט מיט אַלע אירע פאַר־דאָרבענהייטען, פאַרטייטשען דאָס וואָרט „פרייע ליבע“ מיט זנות, און זיי מאַכען א געוואַלד, אַז די סאָציאַליסטען ווילען צעשטערען די הייליגע פאַמיליע, ווילען פאַרניכטען דאָס טייערסטע וואָס די מענשען האָבען זיך איינגעשאַפט. אָבער דאָס איז א בלבול אויף די סאָציאַליסטען. „פרייע ליבע“ אין מויל פון א סאָציאַליסט, מיינט פונקט דאָס פאַרקערטע, ווי דאָס וואָס די שונאים פון סאָציאַליסטען באהויפּטען. עס זענען די סאָציאַליסטען, וואָס באשולדיגען די גאַנצע היינטיגע וועלט אין פּראָסטיטוציע. זיי זאָגען, אַז דאָס צוזאַמענלעבען פון מאַן און פרוי אין דער היינטיגער געזעלשאַפט איז אומנאַרמאַל און אומאָנשטענדיג.

דאָס צוזאַמענלעבען פון מאַן און פרוי איז נאַטירליך, נאָרמאַל און אָנשטענדיג, ווען צו דעם נאַטירליכען טריב פון די מענשען קומט צו ליבע און געגענזייטיגע אכטונג פון די באַטרעפענדע געשלעכטער; עס איז ברוטאַל, גראָב, אומאַנשטענדיג און טיריש, ווען מער ווי דער נאַטירליכער טריב איז ניטאָ; עס איז עקעלהאַפט, ווילד און פאַרברעכעריש, ווען איין זייט באַפרידיגט די נאַטירליכע באַדאַרפנישען געגען דעם ווילען פון דער צווייטער זייט. דעם סאָרט צוזאַמענלעבען רופען די סאָציאַליסטען פּראָסטיטוציע — פּראָכטיטוציע, וואו איין טייל פאַרקויפט זיך צום צווייטען אויף אימער. און ניט נאָר זאָגען די סאָציאַליסטען, איז אזא צוזאַמענלעבען אוממאָראַליש, עס פאַראורזאַכט נאָך א פערמאַנענטען שאָדען דער געזעל־שאַפט: עס פירט צו דעם, וואָס דאָס לעבען פון א גרויסען טייל פון דער מענשהייט איז פאַראומערט און פאַרביטערט; עס פירט צו עפענטליכע סקאַנדאַלען, צו שכרות, צו מאָרד און זעלבסטמאָרד; עס דערנידריגט די מענשען אין זייער אייגענעם ווערט; עס ווירקט געפערליך אויף די מאָראַלע דערציהונג פון דעם יונגען דור; עס מאַכט פייגלינגען און היפּאָקריטען פון דעם אַלטען דור.

און די גאַנצע הייראַט־סיסטעם אין דער היינטיגער געזעל־

שאפּט, באהויפּטען די סאָציאַליסטען איז אזעלכע. זעלטען ווען מענשען פארהייראטען זיך אויס ריינער ליבע, און נאָך זעלטע־נער בלייבען זיי צוזאמען אויס ליבע: עס זענען מייסטענס עקאָנאָמישע אורזאכען, וועלכע זענען דער אָנפאנג און דער צוועק פון דעם הייראטען. עס זענען מייסטענס עקאָנאָמישע אורזאכען, וועלכע האלטען די אויף אזא אופן פארהייראטעטע צוזאמען, טראָץ זייער ווילען, טראָץ זייער געגענזייטיגען האס.

דאָס אמת׳ע פאמיליען־לעבען אָבער דארף זיין געבויט אויף געגענזייטיגער ליבע און אכטונג. און די ליבע דארף זיין פריי, ניט געצוואונגען, ניט דורך אָפּהענגיגקייט, ניט מיט קייטען.

פון דעם פאָלגט, ערשטענס, אז מענשען דארפען זיך פארהייראטען נאָר אויס ליבע, און, צווייטענס, אז ווען אין פארלויף פון דער צייט האָבען די באטרעפענדע זיך אויפגע־הערט צו ליבען, האָבען זיי ניט נאָר דאָס רעכט, נאָר עס איז זייער פליכט זיך צו שיידען: און די שיידונג דארף געמאכט ווערען אָהן שוועריגקייטען.

אויסגעקלערט האָבען דאָס ניט די סאָציאַליסטען, ביי אי־דען איז דאָ א שפּריכוואָרט: „בעסער פיר אין פריידען, איי־דער צוויי אין ליידען". די אידישע תורה ווייס אויך שוין דער־פון; די גאנצע ציוויליזירטע וועלט פּראַקטיצירט עס. די סאָ־ציאַליסטען האָבען נאָר דעם געדאנק דערוויטערט און עס באַ־גרינדעט מיט א נייעם פּרינציפּ, מיט דעם ריינעם מענשליכען פּרינציפּ.

די אידישע תורה שרייבט פאָר דעם גט. עס ווערט אלזאָ אין דער תורה אנערקענט דער פּרינציפּ פון שיידען זיך. אָבער אין דער תורה קומט די אידעע ארויס פון דער אידעע פון פרויען־שקלאפעריי. די „פרייע ליבע" אין דער תורה איז איינ־זייטיג. „ווען א מאן האָט גענומען א ווייב", שטעהט אין דער תורה, „און ער האָט זי פיינד געקראָגען... „וכתב לה ספר כריתות, ושלחה מביתו!", וועלכעס הייסט אין א פרייער איבער־זעצונג, ער קאן איר געבען דעם לויף־פּאַס און זי שיקען צום טייוועל. דאָס ווייב קאָן גאָרניט טאָן. אויב זי האָט דעם מאן פיינד געקראָגען, מוז זי ליידען, מוז זי אים ליב האָבען.

די קריסטליכע וועלט, מיט דער אויסנאם פון דער קאטוילישער קירך, איז אין דער הינזיכט פיעל ליבעראלער. דאָ קאָן שוין דאָס ווייב אויך שיקען דעם מאן צום טייוועל. אָבער דאן מוז איינער פון די צוויי באַגעהן עהע־ברוך. אזוי איז צום ווייניגסטען אין פיעל פלעצער. אָבער דאָ איז דער פּרינציפּ א פארקערטער. ניט דער וואָס האָט אויפגעהערט צו ליבען, קען פארלאנגען דעם גט, נאָר דער וועמען מען האָט אויפגעהערט צו ליבען. ווי די מעשה זאָל ניט זיין: די גאנצע וועלט אנערקענט, אז עס קאָן קומען א צייט, ווען מאַן און פרוי האָבען א רעכט זיך צו שיידען. נו, קומען די סאָציאליסטען און זאָגען: די צייט דארף זיין, ווען מען הערט זיך אויף צו ליבען. דער פאקט אליין, אז מען האָט זיך אויפגעהערט צו ליבען, איז גענוג מען זאָל ניט טאָרען צוזאמענלעבען.

דאָס הייסט אָבער ניט, אז מען האָט א רעכט אוועקצוּווארפען דאָס ווייב, אָדער דעם מאַן, אזוי שנעל ווי עס דאכט זיך אים, אָדער איר, אז זיי ליבען זיך מער ניט. עס איז אמת, עס זענען פאראן אומשטאנדען וואו דאָס צוזאמענלעבען ווערט א פארברעכען. אין די מייסטע פאלען אָבער דארפען די פליכטען זיין פיעל שטארקער ווי די „ליבע“. ספּעציעל אין די היינטיגע אומשטאנדען, ווען די פרוי איז עקאָנאָמיש אבסאָלוט אָפּהענגיג פון דעם מאַן, ווען זי איז אין די מייסטע פאלען הילפלאָז, געבונדען מיט קינדער אויף אירע הענט. עס איז ניט קיין העלדענמוט צו זאָגען: איך האָב מיין ווייב מער ניט ליב, און איך האָב קיין רעכט מיט איר צוזאמענצולעבען; עס איז גיכער שוואכהייט און פייגהייט — די פייגהייט, וואָס זוכט זיך אָפּצוטרייסלען פון די אייגענע פליכטען. ווייל, נאָך אלעם איז די טעאָריע פון „פרייע ליבע“ נאָר א טעאָריע, גראד ווי די לערע פון פריוואט אייגענטום איז דערווייל נאָר א לערע. פריוואטאייגענטום איז אומגערעכט, אָבער דאָס מיינט ניט, אז יעדער מעג גנב'ענען ביים צווייטען. די סאָציאליסטען צייגען נאָר אָן, אז אין דער היינטיגער געזעלשאפט איז קיין אידעאלע הייראט ניט מעגליך, גראָד ווי עס איז ניט מעגליך די ארבייטער זאָלען ניט ווערען עקספּלואטירט. און גראָד ווייל די אידעאלע הייראט איז ניט מעגליך, זענען די פליכטען נאָך שטארקער.

אין דער צוקינבטיגער געזעלשאפט, וואו די פרוי און דער מאן וועלען זיין גלייכגעשטעלט אין אלע הינזיכטען, וועט דאס צע־שיידען זיך ניט זיין אזא עולה, אפילו ווען איין זייט וועט ליי־דען, הייגט אָבער איז דאָס פּראקטיצירען פון „פרייע ליבע" איינפאך א פארברעכען.

„פרייע ליבע" מיינט ניט אזא צושטאנד וואו דער מאן אָדער די פרוי, ספּעציעל אָבער דער מאן, האָט א רעכט אוועק־צוואוארפען איינער דעם צווייטען, ווען אים אָדער איר פאר־גלוסט זיך; פרייע ליבע וויל ניט צעשטערען די פאמיליע, אדרבא, זי וויל פארפעסטיגען, מאכען זי ריין, אידע־אל און זויבער; פרייע ליבע מיינט איינצופירען א פאמיליען־לעבען געבויט ניט אויף עקאָנאָמישען צוואנג, נאָר אויף אומ־געצוואונגענער ליבע און געגענזייטיגער אכטונג.

צו רעדען פון סאנין אלס פּרעדיגער פון „פרייע ליבע" איז א גרוים מיספארשטענדניס. אין דעם בוך איז פון דעם אלעם א וואָרט ניטאָ. עס איז איבערהויפּט כאראקטעריסטיש פאר סאנין, פאר ארציבאשעף, פאר דעם ראָמאן און פאר די היינ־טיגע צושטאנדען אין רוסלאנד, וואָס אין דעם גאנצען בוך איז ניטאָ קיין איין פארהייראט פּאָר פאָלק, אפילו ניט קיין חתן־כלה. עס זענען אינגלעך מיט מיידלעך. אָט די אינגלעך מיט מיידלעך, וואָס האָבען זיך פריהער אזוי געקאָכט וועגען דער רעוואָלוציע, און וואָס האָבען איצט ניט מער צו טאָן ווי צו געהן שפּאצירען אויף דעם בולוואר, פון צייט צו צייט מאכען א הוליאנקע מיט אָפיצירען — וואָס פילען אוים דעם גאנצען ראָמאן.

צו רעדען פון סאנין אלס פּרעדיגער פון זנות, איז גראָד אזוי פאלש, ווייל, ווי שוין געזאָגט, איז סאנין, מיט דעם אוים־נאם פון יורי, דער אָנשטענדיגסטער מאן פון דער גאנצער חברה. אז סאנין איז געווען בארייט צו לעבען מיט זיין שווע־סטער, וואָלט איך די קריטיקער ניט ראטען צו ווידערהאָלען אין זיין געגענוווארט, ווייל סאנין איז א געזונטער בחור און ער קאָן געבען א גוטען פראסק.

אין אייניגע שטעלען, אמת, זענען דאָ גראָבע אָנצוהערע־נישען וועגען קוקען אויף דער שוועסטער מיט אויגען פון תאוה,

אָבער די אָנצוהערעגישען, איך ווידערהאָל, קומען פון ניבאַ־שעף, ניט פון סאַנין. ער גיט אזעלכע אָנצוהערעגישען אויף וועגען דער שוועסטער. דאָס איז אָבער נאָר איינער פון די פיעל פעלערען אין דעם ראָמאן. דער פארפאסער פארלאנגט מען זאָל אים אלעס גלויבען אויף דעם וואָרט. פון סאַנינ׳ס כאַראקטער קומט דאָס ניט ארויס. דער שרייבער דערצעהלט אונז, אז דער און דער האָט אזוי געדענקט, און דערביי געברויכט ער אזא שוויינערישע שפּראַך, אז עס נעמט זיך אן אן עקעל.

קומען פון איין זייט די גראָבקייטען נאָר פון ארציבאַשעף, איז פון דער צווייטער זייט די „פילאָזאָפיע" פון סאַנין אזא פלאכע, אזא אויסגעדראָשענע, אזא אלט־מאָדישע, אז מען מוז זיך וואונדערען ווי אזוי אינטעליגענטע מענשען קאָנען זיך אויף איר אָפּשטעלען.

ווער איז סאַנין? מיט וואָס באשעפטיגט ער זיך? וואָס האָט ער געטאָן׳איידער מיר האָבען זיך מיט אים באקענט? וואו איז ער געווען אין צייט פון דער רעוואָלוציע? איז ער אן אינטעליגענט, א סטודענט, אן ארבייטער אָדער גאָר א הוליגאן? דאָס אלעס ווייסען מיר ניט. מיר קענען ניט זיין פאַרגאנגענהייט, מיר ווייסען ניט זיין געגענוואַרט, און מיר וועלען קיין מאָל ניט דערגעהן זיין צוקונפט. ער פאלט ארונטער ווי פון הימעל. ער קומט צופאָרען, מיר ווייסען ניט פון וואַנען, און ער ווערט פארשוואונדען מיר ווייסען ניט וואוהין. זיינע יונגע יאָרען האָט ער פארבראכט ניט אין דער היים. אויף דער פראגע: וואָס ער האָט געטאָן די גאנצע צייט, ענטפערט ער זיין מוטער: „איך האָב געטרונקען, געגעסען, געשלאָפען, אמאָל געארבייט און אמאָל גאָרניט געטאָן". ער דערצעהלט ווייטער, אז ער האָט פיעל געליטען, פיעל געהונגערט, געווען פארוויקעלט אין געפערליכע רעוואָלוציאָנערע אונטערנעמונגען, און האָט דאָס אוועקגעוואָרפען אזוי שנעל, ווי עס האָט אים דערעסען. דאָס אליז דארפען מיר אים גלויבען אויפ׳ן וואָרט.

ווי דענקט ער איצט צו לעבען? „ווי עס איז!" ענטפערט ער. וואָס דארף ער זאָרגען? עס וועט זיך שוין לעבען! ער איז איבערהויפּט א מענש, וואָס נעמט זיך ניט פיעל צום הארצען, א „מלכה בעז דאגה". אים אינטערעסירט אפילו ניט צי

זיין ערצעהלונג מאכט אן איינדרוק. דאָס וויכטיגסטע ביי אים איז: לעבען א גוטען טאָג, הנאה האָבען פון לעבען, עסען, טרינקען, שלאָפען, זיך לאָזען וואוילגעהן מיט מיידלעך — דאָס איז דער צוועק פון לעבען. אלעס אנדערע איז ניט ווערט קיין דרייער. זיין „אָפענהערציגקייט“, זיין גראָבקייט, זיין זאָגע־נאַנטע „פרייע ליבע“ קומט ביי אים ניט ארויס צוליב וועלכע עס איז אידעען, אָדער אידעאלען, אָדער פון אויסגעלאסענהייט, ניין! צו געניסען שעהנע מיידלעך איז א טייל פון לעבען, און מען דארף זיך ניט אָפּזאָגען, ווען עס מאכט זיך א גוטע געלע־גענהייט. בראָנפען טרינקען איז ביי אים גראָד אזא אידעאל. פליכטען? אין דעם גלויבט ער ניט. אויב איינער האָט אָפּגע־טאָן אן אקט מיט א מיידעל, און זי איז בעת מעשה געווען צו־פרידען, האָבען זיי איינס צו ס'אנדערע קיין פאראנטוואָרטליכ־קייט. אי, די רעזולטאטען? די רעזולטאטען זענען דאָך אָפּט אזעלכע, וועלכע מאַכען דעם מאַן קיין שווועריגקייטען, ווערענד דאָס מיידעל ווערט פאראומגליקט אויפ'ן גאנצען לעבען? ווע־גען דעם דענקט ער גאָר ניט. עס איז ניט זיין שולד, וואָס די מענשען זענען נאריש און נעמען אויף זיך צרות. פאר דעם ערגסטען פאל איז דאָ אן אָפּעראציע.

אזוי שטעלט אונז ארציבאשעף פאָר זיין סאנין: א גע־זונטער, שטארקער מענש, וועלכער וויל געניסען דאָס לעבען, ניט נעמענדיג אויף זיך די פליכטען פון לעבען — אפילו ניט די פליכטען פון זיין אייגענעם געגוס.

אין דעם אליין שטעקט שוין א ווידערשפּרוך. געניסען דאָס לעבען איז פארבונדען מיט פליכטען. געגוס אָהן פליכטען איז אן אוממעגליכקייט. שוין דאָס אליין, וואָס מען מוז זיך דעם געגוס פארשאפען, צווינגט ארויף פליכטען. בראנפען, און סאנין האָט ליב אביסעל בראָנפען, קאָן מען נאָר קריגען, ווען מען ערפילט געוויסע פליכטען. געניסען דאָס לעבען קאָן מען ניט אליין, מען מוז צו דעם האָבען געזעלשאפט, און געזעל־שאפט צווינגט ארויף פליכטען. געגוס אָהן פליכטען איז ניטאָ; אָדער מען ערפילט פליכטען, אָדער מען קאָן ניט געניסען. דער וואָס וויל געניסען אָהן פליכטען, דער מוז אין פאָראויס זיין א שווינדלער און א באטריגער, ער מוז פארשפּרעכען און נאכהער,

דורך ליגען, זיך ארויסדרעהען פון זיינע פליכטען. אין פאל פון צוזאמענלעבען מיט א פרוי, מוז מען אין פאראויס זיין א קאלט־בלוטיגער גזלן, א פארדארבענער מענש ביז'ן ביין. עס איז לייכט צו זאגען אין אזא פאל: דער בחור מיט דעם מיידעל האבען דיזעלבע פאראנטווארטליכקייט, אבער עס איז ניט אמת. פון אנפאנג אן זענען די פאלגען פאר דער פרוי אומגעהייער שווערע, ווערענד דער מאן שפילט זיך נאך אמאל אוים אלם פייער יונג. סאנינ'ס עצה פון א קרימינעלער אפעראציע איז גארניט אזא קלייניגקייט. סאנין וואלט גארניט געווען אזא חכם, ווען נאך יעדען שארלאטאנסקען אקט זיינעם, וואלט ער זיך געמוזט לאזען מאכען אן אפעראציע, ביי וועלכער מען שפילט מיט דעם לעבען. די „פילאזאפיע" פון גלייכער פאראנטווארטליכקייט זעצט אלזא פאראוים א פארדארבענעם, כאראקטערלאזען מענשען. און סאנין איז דאס ניט. סאנין, ווי שוין געזאגט, איז אפשר דער אנשטענדיגסטער מאן אין דעם גאנצען ראמאן. דאדורך, ווען עס קומט אוים דורכצופירען די „פילאזאפיע" אין פראקטישען לעבען, האנדעלט סאנין פונקט פארקערט. ער האנדעלט ווי אלע געוויינליכע מענשען. און דאס באווייזט, אז זוכענדיג צו פארטיידיגען אן אומנארמאלען צושטאנד, וועלכער לאזט זיך ניט פארטיידיגען מיט גראבע ווערטער, האט ארציבאשעף באשאפען א שטרויענעם מענשען, א מענשען, וואס רעדט ווי א סאלדאט און האנדעלט ווי א דזשענטעלמאן. נעמט אוועק ארציבאשעפ'ס גראבקייטען, און סאנין איז א געוויינליכער אנשטענדיגער מענש.

סאנין האט א שוועסטער, לידיא, א געזונט, שעהן, לעבעדיג און פרעהליך מיידעל. אין דיזער שוועסטער איז פארליבט דער דאקטאר נאוויקאוו. לידיא וויים פון דער ליבע. זי האט אייגענטליך גארניט געגען אים, און זי וואלט אים אודאי אויך זעהר ליב געהאט, ווען.... ווען עס וואלט זיך ניט אונטערגערוקט דער אפיציר זארודין. פון זארודין האט לידיא ניט זעהר קיין גוטע מיינונג, נאוויקאוו שטעהט ביי איר פיעל העכער, אבער זארודין איז א שעהנער, געזונטער און מענליכער פון נאוויקאוו'ן. דערצו איז ער אן אפיציר, א ראטנע קאמאנדיר. ער קומט מיט דעם שעהנעם מונדיר, מיט די קלינגענדיגע

שפּאָרען, מיט די פארדרעהטע וואָנסעלעך, אז עס ברענט אונטער אים. נו, איז זי אין אים „פארליבט“. דאָס איז אפילו נאַריש פון איר, אָער אזעלכע נארישקייטען האָבען מיידלעך באגאנגען זייט עס זענען דאָ, און וועלען באגעהן ווי לאנג עס וועלען זיין אָפיצירען אויף דער וועלט. דער אָפיציר זארודין, ווי געוויינליך אן אָפיציר, איז א גרויסער שארלאטאן. ער האָט לידיא ניט ליב, ער ווייס אפשר גאָרניט וואָס הייסט ליבען, ער האָט אָבער א שטארקע תאוה צו מאכען דאָס שטאָלצע, לוסטיגע און לעבעדיגע מיידעל פאר „זיינע“. עס קומט אים אזש די סלינע אין מויל ארײַן, ווען ער פאנטאזירט פון דעם וואָס וועט פאָרקומען, ווען לידיא וועט ווערען „זיינע“. און, ווי עס פירט זיך אויף דער וועלט, ער האָט איר גובר געווען; און אזוי שנעל, ווי ער האָט איר גובר געווען, און אזוי שנעל, ווי ער ווערט געוואָר, אז זי איז שוואנגער פון אים, וויל ער זיך פון איר פּטור'ן. ווען זי זאָגט אים, אז איר איז נאָר געבליבען זיך צו נעמען דאָס לעבען, האָט ער גאָרניט איינצואווענדען. עס וואָלט אפשר טאקע געווען א גלייבע זאך: עס וואָלט אים אראָפּ א קלאפּאָט פון קאָפּ, און ער וואָלט אויסגעמידען א סקאנדאל.

לידיא איז פארצווייפעלט. איר איז פינסטער און ביטער. זי קאָן זיך קיין עצה ניט געבען. וואָלט זי געווען א פארנינפּטיג מיידעל; וואָלט זי אליין ניט געווען קיין צעלאָזענע, און וואָלט זי זיך פארבונדען מיט זארודין אוים ליבע, וואָלט זי ווארשיינליך געזאָגט ווי געטהע'ס מיידעל „פאר דעם געריכט“:

פאָן וועם איך'ס האבע, דאָס זאָג איך אייך ניכט.
דאָס קינד איז מיינעם לייב, —
פּפוי! שפּייט איהר אוים, די הורע דאָ!
בין דאָך איין עהרליך ווייב.

לידיא איז אָבער ניט קיין פאָרטגעשריטענע. פון דעם אלעם, וואָס איז אין דער לעצטער צייט פאָרגעקומען אין רוסלאנד, האָט זי אפּנים גאָרניט געהערט, און דאָס איינציגע, וואָס איר בלייבט צו טאָן, איז זיך צו דערטרינקען.

סאנין, איר ברודער, האָט גראָד גע'שכור'ט און געשפּילט אין קאָרטען ביי זארודין אין שטוב, ווען לידיא איז

געקומען זיך ערקלערען מיט איר פארפירער, און טראָץ דעם, וואָס אים ארט, דאכט זיך, ניט קיין זאך, האָט ער פון דעסט־וועגען ניט געקאָנט רוהען. ווען דער דינער האָט געמאָלדען, אז א יונג מיידעל איז געקומען, האָט ער געוואוסט, אז דאָס איז זיין שוועסטער לידיא, און ער האָט ניט געקאָנט איינרו־הען. ער האָט זיך פאר׳גנב׳עט אונטער דעם פענסטער פון זא־רודינ׳ס צימער, און האָט זיך איינגעקוקט און איינגעהערט, וואָס דאָרט קומט פאָר. לידיא, ארויסגעהענדיג, האָט באשלאָ־סען זיך צו דערטרינקען, אָבער ווי עס פירט זיך אין ראָמאנען, האָט זי אזוי לאנג „פסיכאָלאָגיזירט" ביז, ביז... ביז זי האָט זיך אָנגעשלאָגען אָן איר ברודער סאנין. און, נאטירליך, ער האָט זי ניט געלאָזען זיך טרינקען. דאָ הייבט זיך אָן זיין זאָגע־נאנטע פילאָזאָפיע. ער זאָגט איר, און גאנץ ריכטיג, אז זי האָט ניט קיין אורזאך זיך צו נעמען דאָס לעבען; אז מיט איר טאט האָט זי קיינעם קיין שלעכטס ניט געטאָן; זי איז די איינציגע, וואָס קאָן ליידען דערפון, און עס איז ניט קיינעמס דאגה וואָס זי האָט געטאָן מיט זיך. דאָס, וואָס זארודין האָט מיט איר ניט חתונה, איז גראָד גוט, ווייל זי דארף וויסען, אז ער איז א פארך און א פאָדליעץ. אויסער דעם איז זי נאָך אזוי שעהן און א.וו רייצענד, אז עס איז פשוט אן עבירה זי זאָל זיך נעמען דאָס לעבען א. א. וו.

וואָס זאָל זי אָבער טאָן איצט? זי קאָן זיך דאָך אויפ׳ן גאס ניט ציינגען. אויף דעם האָט ער א לייכטע עצה: זיך מא־כען א קרימינעלע אָפעראציע און זיך פטר׳ן פון דעם אומגע־בעטענעם גאסט, פונקט ווי זארודין. ווען לידיא האָט דער־צעהלט זארודינ׳ען איר צרה, איז זיין ערשטער געדאנק געווען: איר געבען געלט, זי זאָל זיך לאָזען מאכען אן אָפעראציע. לידיא וויל אָבער פון דעם ניט הערען. זי קאָן זיך אויף אזא זאך ניט באשליסען. ביי איר איז ליבער זיך צו נעמען דאָס איינענע לעבען.

ווילסט ניט, זאָגט ער, האָב איך אן אנדער עצה. מיר וועלען די גאנצע זאך האלטען בסוד. איך וועל זעהן זארודין זאָל פון דאנען אוועקפאָרען, און נאָוויקאָוו זאָל מיט דיר חתונה האָ־בען. וואָלסט זיך דאָך פארליבט אין נאָוויקאָוו׳ען, ווען זארו־

דין וואָלט זיך ניט געוועזן אונטערדרוקען. און אויב נאָוויקאָוו וועט ניט ווילען, וועט עס זיין זיין אייגענע שולד. ער וועט קעמפפען מיט דיזעלבע פּאַראורטיילען, אין וועלכע ער גלויבט אליין ניט. „ווען ער וואָלט געוועזן ווירקליך קלוג, וואָלט איִם ניט געארט, וואָס דו ביזט מיט איינעם געשלאָפען, אנטשולדיג דעם גראָבען אויסדרוק.“

אזוי טענה'ט סאנין מיט זיין שוועסטער. ער איז, דאכט זיך, גאָר ניט אזוי ניי, און ער איז גאָרניט אזוי געפערליך. ער געפינט זאָגאר פאר נויטיג זיך צו אנטשולדיגען פאר א גראָבען אויסדרוק, א זאך, וואָס פאלט ארציבאשעפ'ן קיין מאָל ניט איין, ווען ער רעדט אליין.

סאנין געהט ענדליך צו נאָוויקאָוו'ן, און פארפארטיגט אים ביסלעכווייז, ביז ער זאָגט אים ענגליך אויס דעם גאַנ־צען אמת. און נאָכדעם זאָגט ער פאָלגענדעס: „הער אויס, מיר איז אלץ איינס, צי דו וועסט חתונה האָבען מיט לידיא'ן, צי דו וועסט געהן צום טייוועל, אָבער איך וויל דיר זאָגען: ביזט אַן אידיאָט! — ווען אין דיין שארבען וואָלט געוועזן כאָטש איין איינציגער גראדער און ריינער געדאנק, וואָלסט דו דען געוועזן אזוי געליטען און וואָלסט געמאכט אומגליקליך זיך און אנדערע נאָר צוליב דעם, וואָס א „זי“, א פרייע און א יונגע, אויסקלייבענדיג זיך אַן „ער“, האָט געמאכט א טעות, און איז געוואָרען ווידער פריי ערשט נאָכדעם געשלעכטליכען פאַר־קער, און ניט פריהער... איך זאָג דיר — אָבער דו ביזט ניט דער איינציגער. אייערע אידיאָטען, וואָס מאכען דאָס לעבען אַן אוממעגליכע תפיסה, אָהן זון און פרייד — זענען דאָ אין די מיליאָנען!“ נאָך דעם זאָגט ער אים נאָך עטליכע אמת'ן אויף א זעהר גראָבען אופן, און ענדיגט: „וואָס ארט דיך איר פארגאנגענהייט? אפּנים דיך פארדריסט, וואָס אַן אנדערער, און ניט דו, האָט איר בארויבט איר אומשולד?“ אזוי ארום וויל ער אים איינשמועסען חתונה צו האָבען מיט לידיא'ן. ער פארלאנגט אָבער צו דערזעלבער צייט, אז נאָוויקאָוו זאָל זיך ניט איינרעדען אז ער טוט עפּעס א גרויסע זאך. ער פארלירט אין דעם גאנצען עסק — גאָרניט. לידיא איז פונקט דיזעלבע, ווי פריהער.

דאָ האָבען מיר ווידער שטאַרקע ווערטער, גרויסע גראָב־קייטען, וועלכע זענען אָבער נאָר ניי מיט זייער גראָבקייט. דאָס וואָס סאַנין טוט דאָ, טוט יעדער איינפאַכער מענש, יעדער פרומער איד. ניט מער, ער רעדט אביסעל איידעלער.

וואָס טוט א פרומער איד, א איד א נגיד, ווען מיט זיין מיידעל טרעפט זיך אַן אומגליק? ער געפינט אויס א יונגען מאַן, איז מוסיף עטליכע טויזענטער, און שטעלט א שנעלע חופּה. דער פרומער איד איז אָבער דערביי געטריי צו זיך, און איז פיעל לאָגישער פון סאַנין. אז זארודין דער אָפיציר האָט ניט חתונה מיט לידיא, פון דעם איז סאַנין צופרידען, ווייל זארודין איז א פארך און א פּאָדליעץ. וואָס אָבער פארלאַנגט ער פון נאָוויקאָוו'ן? דער ארגומענט, וואָס ער גיט נאָוויקאָוו'ן מעג זיך זיין אין גאַנצען אמת, ער פּאַסט זיך אָבער ניט דאָ אהער. וואָלט נאָוויקאָוו געווען א גאַנץ פרעמדער, וואָלט זיך שוין געפּאַסט אים צו פרעגען: וואָס אַרט דיך איר פאַר־גאַנגענהייט? נאָוויקאָוו איז אָבער געווען אין לידיא פארליבט פון פריהער, זי האָט דערפון גאַנץ גוט געוואוסט; זי וואָלט געווען מיט אים צופרידען, ווען ניט דער שאַרלאַטאַן זארודין. סאַנין האָט זיך פריהער ניט אריינגעמישט. איצט, ווען זי האָט זיך נעלאָזט פארפירען פון דעם שאַרלאַטאַן — איצט קומט ער אים פרעדיגען צו זיין ליבעראַל.

נאָוויקאָוו לאָזט זיך איינריידען. און פּונקט ווען ער קומט צו לידיא, קומט אויך אריין זארודין. סאַנין מאַכט ניט קיין לאַנגע שהיות און טרייבט אים ארויס ווי א הונט און עס איז קיין וואונדער: זארודין האָט געקאָנט קאַליע מאַכען דעם גאַנ־צען עסק, וואָס סאַנין האָט אזוי כיטרע אָפּגעארבייט.

זיין „פילאָזאָפיע" האָט ער אַלזאָ ניט דורכגעפירט, ווען עס האָט זיך געהאַנדעלט וועגען זיין שוועסטער.

נאָך ווייניגער פירט ער דאָס דורך, ווען עס האַנדעלט זיך וועגען אים אליין:

אין דער גאַנצער צייט, וואָס מיר קענען זיך מיט סאַנין, טוט ער קיין עולה ניט. ער רעדט פון צייט צו צייט גראָבע ווער־טער, אמאָל קלוגע, אמאָל נארישע, אָבער ביים ריידען בלייבט עס. איינמאָל האָט אים **געטראָפען אַן** אומגל[illegible] זיין באַ־

קאנטער, קארסאווינא, זעהר א שעהן מיידעל, וועלכע איז אויך געוועזן האלב אויסגעלאסען. קארסאווינא איז געוועזן פארליבט אין יורי, אין סאנינ׳ס געזעלשאפט האט זי זיך פונדעסטוועגען גע...לט גאנץ באקוועם. סאנין האט אבער אימער געהאנדעלט ווי א דזשענטעלמאן. איינמאל דורך א ריינעם צופאל, האט ער זי ביינאכט אפגעפירט אהיים אויף א לאדקע. און דאן איז געשעהן, וואס האט ניט באדארפט געשעהן. אבער אין דעם פאל איז דאס מיידעל פיעל מער שולדיג געוועזן פון אים. און ווי האט ער נאכהער געהאנדעלט? באלד אין דער פריה איז ער געלאפען צו איר. ער האט איר געגומען אויסריידען, ער האט איר געוואלט פארשלאגען איר צו געבען זיין נאמען. ער איז געוועזן בארייט צו טאן אלעס פאר איר, און ווען דאס אלעס האט זיך ניט איינגעגעבען, ווייל זי איז געוועזן פארליבט אין יורי, געהט ער ענדליך אוועק מיט די ווערטער: „אויב איר וועט זיך ווען עס איז נויטיגען אין הילף, דאן קומט צו מיר". און נאך דעם אלעס, האט ער זיך ערשט ניט געקאנט געפינען קיין ארט אין שטעטעל, און ער פארט אוועק.

.2

פון אלעם דעם, איז לייכט צו זעהען, אז סאנין איז ניט דאס, וואס ארציבאשעף האט געוואלט פון אים מאכען; אז ער איז ניט דאס, וואס אונזערע „קריטיקער" זאגען אונז ער איז. ניט נאר איז ער ניט וואס זיי ווילען פון אים מאכען, ער קאן דאס ניט זיין לויט זיין נאטור. די כלומר׳שטע „פילאזאפיע" פון „געגוס אהן פליכטען" איז אזא, וואס קאן נאר דורכגעפיהרט ווערען, און דאס אויך נאר טיילווייז, ביי א גאנץ פארדארבענעם מענשען. און סאנין איז ניט קיין פארדארבענער מענש, און ער טאר דאס ניט זיין. דער גאנצער ראמאן וואלט קיין ווערט ניט געהאט, סאנין וואלט ניט געוועזן דער העלד, וואס ער איז, ווען ער זאל ווערען ארויסגעשטעלט אלס לומפ. ארציבאשעף איז געצוואונגען ארויסצושטעלען סאנינ׳ען אלס גוט־הארציגען, ערענטליכען מענשען, און אלס אזעלכער איז זיין „פילאזיפיע" קיין פילאזאפיע און זיין „לערע" קיין שמעק טאבאק ניט

ווערט. דאָס פּיקאנטע, דאָס אומאנשטענדיגע, דער ציוניזם, די גראָבקייטען און וואולגאריטעט, אויף וועלכע דער עולם האָט זיך אָפּגעשטעלט; מיט איין וואָרט: די אלע זאכען, וועלכע, ווי איניגע מיינען, גיבען דעם בוך זיין ספּעציעלען ווערט, זענען גראדע די זאכען, וואס מאכען דעם בוך אבשטויסענד, וואס נעמען אוועק זיין יעדען ווערט.

ווען דאָס ווערק איז ביי אלעם דעם א וויכטיגע ליטעראַרי־שע ערשיינונג, און דאָס קאָן מען ניט אָפּלייקענען, איז עס ניט צוליב די גראָבקייטען, נאָר צום טראָץ פון זיי, איז עס ניט צו־ליב די „נייע לערע", נאָר צום טראָץ פון איר... עס איז ניט סאנין'ס „פילאָזאָפיע", וואָס מאכט דאָס בוך וויכטיג, נאָר די אינהאלטסלאָזיגקייט פון דער „פילאָזאָפיע"; עס איז ניט די „לערע" פון סאנין, נאָר דער גענצליכער באקראָט פון דער לערע, וואָס גיט דעם בוך זיין ווערט. עס איז ניט סאנינ'ס חכמה, נאָר זיין נאַרישקייט; ניט זיין לאָגיק, נאָר זיין אונקאָנ־זעקווענץ; ניט זיין רעדען, נאָר זיין האנדלען, דאָס האנדלען, וואָס שטעהט אין ווידערשפּרוך צום רעדען, וואָס מאכט עס ווערט מען זאָל פון דעם ווערק איבערהויפּט רעדען.

ווען איינער זאָל מיט איין איינציג ווערק ווען אי־בערצייגען, אז די קונסט איז ניט קיין בת השמים, וואָס האָט מיט אונזער זינדיגער וועלט ניט צו טאָן, נאָר אז זי איז ניט מער ווי אן אָפּשפּיגלונג פונ'ם לעבען; ווען איינער זאָל מיט איין איינציג ליטעראריש ווערק וועלען איבערצייגען, אז דער קינסטלער קאָן זיך ניט ארויסהויבען פון זיין אומגעבונג, און אז די ליטעראטור־קריטיק באלאנגט הויפּטזעכליך צו דער אפּטיילונג פון סאציאל־פילאזאפיע — דאן וואָלט ער ניט גע־קאָנט אויסוועהלען קיין בעסער ווערק ווי ארציבאשעף'ס „סאנין". עס איז אוממעגליך צו רעדען וועגען „סאנין", ניט באריהרענדיג דערביי די צושטענדע אין רוסלאנד. דער, וואָס קען ניט די צושטענדע אין רוסלאנד, פאר דעם איז „סאנין" א בוך מיט זיבען זיגלען.

ווען מען באטראכט דאָס בוך פון דעם שטאנדפּונקט, איז סאנינ'ס פילאָסאָפיע ניט וויכטיג פאר דעם ראָמאן. דאָן סאנין אפילו גיט דער הויפּט העלד פון דעם ראָמאן. דאָס

וואָס ארציבאשעף רופט דאָס בוך „סאנין“, מיט וועלכען ער וויל אונז זאָגען, אז סאנין איז זיין הויפּט־העלד — מיט דעם באווייזט אונז דער פארפאסער נאָר, אז ער אליין געפעלט זיך בעסער אלס ציניקער, אלס „גראָבער יונג“. דאָס מאכט אָבער ניט סאנינ׳ען פאר די וויכטיגסטע פיגור. דאָס בוך האָט גראָד אזוי גוט געקענט הייסען „סאנין און יורי“, אָדער „יורי“ אליין, ווייל יורי שפּילט גראדע אזא גרויסע און אפשר נאָך א גרע־סערע ראָלע אין דעם ראָמאן, ווי סאנין, און זאָגאר דאָס קליינ־טשיקע, דארינקע אידעלע סאָלאָווייטשיק, וועלכען מען זעהט קוים ארויס, שפּילט ניט קיין קליינע ראָלע, ווען ניט אין דעם ראָמאן גופא, אָבער אין דעם, וואָס גיט דעם ראָמאן זיין גרויסען ווערט...

מענשען, וואָס זענען רעוואָלוציאָנער געזאָנען, ווערען גע־וויינליך באגייסטערט, ווען מען דערמאָנט זיי דאָס וואָרט רע־וואָלוציע. זיי באטראכטען די רעוואָלוציע אלס דעם ערלעזער פון דער מענשהייט, אלס די אורזאכען פון דעם גאנצען מענש־ליכען פארטשריט, אלס די זאך, וואָס וועט אין דער צוקונפט באפרייען די מענשהייט פון אלע צרות און ליידען, אונטער וועל־כע זיי זענען נאָך יעצט אונטערווארפען. דאָס אלעס מעג זיך זיין גאנץ אמת. מיר פארגעסען אָבער איין זאך. מיר פארגעסען, דאָס ווערענד עס איז אמת, אז די ענדליכע רעזולטאטען פון א רעוואָלוציע זעענען וויכטיג און הייל ברענגענד פאר דער מענש־הייט, איז אָבער די רעוואָלוציע גופא א שוידערליכע אונטער־נעמונג, א ביטערע ערפאהרונג, אין בעסטען פאל, א געפער־ליכע, הגם נויטיגע, אָפּעראציע; אן אָפּעראציע, וועלכע פאר־שאפט די טיילנעמער שווערע שמערצען — אן אפעראציע, וועלכע שוואכט אָפּ אויף א לאנגער צייט דעם גאנצען געזעל־שאפטליכען קערפּער, אפילו דאן, ווען זי געלינגט, און וועלכע ברענגט טויט און פארוויסטונג, ווען זי גיט זיך ניט איין.

דאָס איז ניט קיין אפּיקורסות געגען רעוואָלוציע. דאָס וויל איך נאָר מאכען אן אונטערשייד צווישען נאָך דער רעוואָלוציע און די רעוואָלוציע גופא, צווישען נאָך א געלונגענער רעוואָלוציע, און נאָך א רעוואָלוציע, וואָס איז ניט געלונגען.

און די שלימסטע פאָלגען פון א ניט זיגרייכער רעוואָלוציע, זענען ניט די קרבנות, זענען ניט תליות, זענען ניט די טורמעס. גרויזאם און שוידערליך ווי די זאכען זענען אין זיך אליין און פאר די אומגליקליכע אָפּער, זענען זיי ווייט ניט אזוי שלעכט ווי דאָס, וואָס א גאנצער דור, דער דור וואָס האָט זיך באטייליגט אין דער געגעבענער רעוואָלוציע, ווערט דע־מאָראַליזירט, רואינירט און פארניכטעט אויף אייביג, קערפּער־ליך ווי גייסטיג; וואָס דאָס נאָרמאַלע לעבען פאנגט זיך ניט ווידער אָן, ביז עס וואקסט ניט אויס א צווייטער, און אפשר א דריטער דור.

פאר אלעם איז עס די יוגענד.

עס איז נאטירליך די יוגענד זאל זיך אריינוואַרפען אין דער רעוואָלוציע מיט איר גאנצען יוגענדליכען פייער. ווען די רעוואָלוציע ענדיגט זיך מיט א נידערלאגע, ליידט דערפון צום מייסטען אָט דער יונגער דור. ניט נאָר האָט דער דור פארלאָרען דער קאמף, ער האָט אויך פארשפּילט די יאָרען, אין וועלכע מענשען פארפארטיגען זיך געוויינליך צום קאמף אומס דאזיין. מיר זעהען דאָס היינט צו טאָג אין רוסלאנד: טויזענדער יונגע לייט האָבען צוליב דער רעוואָלוציע פארשפּילט זייער לעבען. א טייל סטודענטען האָבען אוועקגעוואָרפען זייער סטודיום, אנדערע זענען פארטריבען געוואָרען פון די אוניווערזיטעטען. די ארבייטער האָבען אויפגעגעבען זייער ארבייט. פיעל האָבען קיין צייט ניט געהאט זיך צו צופּאַרטיגען צום אוניווערזיטעט, אָדער זיך אויסצולערנען אן ארבייט. די רעוואָלוציע איז געוואָ־רען די באשעפטיגונג פון טויזענדער יונגע לייט. און יעצט, ווען אלעס האָט זיך דערווייל געענדיגט, און געענדיגט מיט א ני־דערלאגע, זענען די מייסטע פון זיי צו אלט און צו שוואך, אנדערע ניט צוגעפערטיגט ווידער אויפצונעמען דעם סטודיום, אָדער זיך אויסצולערנען א מלאכה, אָדער וועלכע עס איז פּראָ־פעסיע. דער רעזולטאט איז, אנטוישונג, פּעסימיזם, אומצופרי־דענהייט מיט זיך און מיט דער וועלט.

דאָס איז די מאַטעריעלע זייט. ניט בעסער שטעהט עס מיט דער גייסטיגער זייט. די צייטען פון דער רעוואָלוציע זענען הייסע. מענשען לעבען מיט דער נשמה אין האנט. די כוואַליעס

שלאָגען הויך. די אידעאַלען און די אונטערנעמונגען זענען רי־זיגע. לעבען איז ביליג. מען געהט אויף סכנות, טאַנצענדיג, און די מענשען וואַקסען ביי זיך אוים זעהר גרוים. זיי פיהלען, אַז זיי ריזיקירען מיט זייער לעבען, אַז זיי געהען אויף דער תליה פאר ערהאבענע אידעאַלען, פאר דער באַפרייאונג פון זייער פאָלק אָדער זייער לאַנד, און זיי פארגעסען דאַן אַן די אידעאַלען און אָן די קרבנות פון דעם טאָג־טעגליכען לעבען. דאָס אַלטעגליכע לעבען קומט ביי זיי אוים וואָכעדיג, גשמיות'דיג אומאינטערע־סאַנט, איינפאַך און גראָב. ווען זייער אייגענע טעטיגקייט ענ־דיגט זיך, און ווען עס ענדיגט זיך מיט א נידערלאגע, דאַן ווערט דאָס גאַנצע לעבען גשמיות'דיג, פּראָסט, אומאינטערע־סאַנט, דאַן איז גיטאָ צו וואָס צו לעבען... אזוי ווי דער צו־שטאַנד געהט האַנט אין האַנט מיט דער אומפעהיגקייט און אומ־מעגליכקייט צו פאַרדינען אויף א לעבען, ווערט דער פעסימיזם און אומצופרידענהייט אַזוי אַלגעמיין, אַז ניט נאָר איז ניטאָ צו וואָס און מיט וואָס צו לעבען, עס איז אויך ניטאָ קיין כח צו לעבען, און קיין מוט צו שטאַרבען...

די גרעבערע, די פּראָסטערע נשמות, די וועלכע זענען מיט־געשלעפּט געוואָרען מיט דעם שטראָם צוליב דער אוואַנטיורע, די פאַר וועמען די געפאַר אליין איז אָנציהענד — אָט די מענשען וועלען פאַר א געוויסער צייט פּרובירען צו פאַרטויבען דעם צושטאַנד מיט שכרות. זיי וועלען זאָגען ווי קהלת: הכל הבל! און וועלען אויסנוצען זייער לעצטע מעגליכקייט צו פרעסען, זויפען און ניאוף... ווערענד די איידעלערע מענשען וועלען אריינפאַלען אין א מרה שחורה, אין א פעסימיזם, אין א צווייפלען אין אַלע אידעאַלען, אין דער גאַנצער מענשהייט, אין זיך אליין, ביז זיי וועלען קומען צום שלום, אַז „דאָס לע־בען איז ניט ווערט צו לעבען". עס וועלען דאַן אַנטשטעהן פאַר־שידענע טעאָריעס, דער רעזולטאַט פון אַן אומנאַרמאַלען לעבען.

אַז דער צושטאַנד הערשט יעצט אין רוסלאַנד, ווייס יעדער אינטעליגענטער מענש. דאָס גאַנצע לעבען איז אַרוים פון די זאַוויעסעס. טויזענדער יונגעליים האָבען זיך ניט צו וואָס צו נעמען. א י י ן ט י י ל ה אָ ט ז י ך נ י ט א ו י ס ג ע ־ ל ע ר ע נ ט א ר ב י י ט ע ן, א צ ו ו י י ט ע ר ט י י ל

ה אָ ט פ אַ ר ג ע ס ע ן צ ו אַ ר ב י י ט ע ן, אָ ד ע ר ה אָ ט נ י ט ב י י וו אָ ס צ ו אַ ר ב י י ט ע ן. יונגע און שעהנע מיידלעך זענען פארעלטערט און מיאוס געוואָרען, ווי האָבען זיך אָבגעריסען פון די אינגערע, זיי האָבען פארלאָרען זייער געלעגענהייט... צו דער זעלבער צייט הערשט די רעאקציע. די הויכע אידעאלען זענען ניט גאָר ניט דורכגעפירט געוואָרען, עס זעהט אויס, אז זיי וועלען שוין קיינמאָל ניט אויסגעפירט ווערען. און די פראגע אנטשטעהט: צו וואָס לעבען? צו וואָס זיך מקריב זיין? פאר וועמען פאר וואס? און, פון דער צווייטער זייט: ווי קאָן מען לעבען אזא פראָזאאישען, איינפאכען, אלטעגליכען לעבען, וואָס ברייגגט ניט קיין אויפרעגונג, וואָס גיט ניט די מעגליכקייט צו באגעהן העלדענטאטען? אָדער די פראגע שטעלט זיך גאר: צו וואס זיך מקריב זיין? צו וואס דער ליארעם? וועמען טוט מען גוטס? איז ניט גלייכער צו לעבען א גוטען טאָג, עסען און טרינקען און זיך לאָזען וואויל־געהן? יענעם טוט מען קיין שלעכטס און זיך — גוטס. דער רעזולטאט איז: פון איין זייט פארמערען זיך די זעלבסט־מאָרדען, פון דער צווייטער — די אויסגעלאסענהייט.

אָט דער צושטאנד, דער גייסטיגער פעסימיזם און קער־פערליכע צעלאָזענקייט, שילדערט ארציבאשעף אין זיין ראָמאן „סאנין“, און די שילדערונג גיט דעם בוך זיין ווערט.

אז סאנין רעפרעזענטירט מיט זיך איין זייט פון דעם צושטאנד, האָבען מיר שוין געזעהן. מיר האָבען אויך געזעהן, אז סאנינ׳ס פאָזיציע איז ניט קיין אויסגעהאלטענע, אז ער אליין האנדעלט אנדערש ווי ער רעדט. נאָך אינטערעסאנטער אָבער איז, אז אין זיין רעדען זאָגאר איז ער, ווי די „קריטיקער“ וואָלטען געזאָגט: „פסיכאָלאָגיש פאלש“.

סאנין האלט, אז מען האָט א רעכט זיך צו לאָזען וואויל־געהן מיט מיידלעך. אז פאר די קאנזעקווענצען איז מען ניט, און מען דארף ניט זיין, פאראנטוואָרטליך. נו, איז ער באקאנט מיט איין מענשען, וואָס האנדעלט נאָך זיין „פילאָזאָפיע“. דאָס איז דער אָפיציער זארודין. ער שארט זיך צו צו זיין שוועס־טער לידיא, און ער האָט אויך ערפאלג. על פי שכל, ד. ה. על פי סאנינ׳ס שכל, האָט ער גאָר ניט באדארפט האָבען צו

אים. לאָזט זיך אָבער אויס, אז ער האָט זארודינ'ען פיינט פון דער ערשטער מינוט אָן. און דאָס מערקווירדיגסטע פון אלעם איז, וואָס זיין גאנצע לערע, די „זאפט“ פון זיין לערע זאָגט סאנין ארויס נאָר אויף אַ שפּאס, אום צו געבען זארודינ'ען א טיפען שטאָך.

איין אָוועגט האָט זיך סאנינ'ען פארגלוסט צו באגלייטען דעם אפיציער זארודין.

סאַנין און זארודין זענען, כמעט־שטיל־שווייגענד, צוגע־גאַנגען צו דעם אָפיציר'ס הויז. דעם גאַנצען וועג האָט סאנין זיך אלץ איינגעקוקט אויף דעם אָפיציר און זיך אַלץ מיישב געווען, צי זאָל ער אים נים צעפּראסקען די מאָרדע.

— נו, יאָ, — מאַכט סאַנין שוין ביים סאַמע הויז, — אויף דער וועלט זענען דאָ אַלערליי לומפּען!

— וואָס הייסט? — האָט מיט ערשטוינונג געפרעגט זארודין, אָנשטעלענדיג אויף אים אַ פּאָר אויגען.

— גלאַט אַזוי, אין אַלגעמיינעם... און די לומפּען זענען די אינטערעסאַנטסטע מענשען...

— וואָס טוט זיך מיט אייך? האָט זארודין געלאכט. געוויס. אויף דער וועלט איז גאָר נישטאָ עטוואָס לאַנגווייליגע־רעס פון אַן ערליכען מענשען. וואָס איז אַן ערליכער מענש? דער פּראָגראם פון ערליכקייט און טוגענד איז שוין פון לאַנג באַוואוסט און מען קאָן צו אים קיין בייעס נים צולעגען. ניט גנב'ע, נים זאָג ליגען, נים זיי פאלש, נים זיי מזנה... און די הויפּטזאַך, וואָס אַלע די חטאים זענען איינגעקאָרעניעט אין יעדען מענש: יעדער מענש זאָגט ליגען, איז פאלש און איז „מזנה“ אויף וויפיל זיין כח טראָגט אים אויס.

זארודין איז מיט דעם ניט איינפארשטאנען. נאָך אים קומט אויס, אז עס זענען דאָ אָרענטליכע מענשען, אז די גאנצע וועלט איז ניט פארדאָרבען. סאנין באווייזט אים, אז דער צוועק פון לעבען איז צו האָבען פארגניגען, אז עס ליגט אין דעם מענשען'ס נאטור אלעס צו פארלאנגען, פון קיין זאך זיך ניט אבצוהאלטען, אז אפילו אזעלכע אָרענטליכע מענשען ווי זיי ביידע, זארודין און ער, ווילען אויך אמאָל זינדיגען. „יא“, זאָגט סאנין, „די לומפען — דאָס זענען די אויפריכטיגסטע מענ־

שעהן, דערצו נאָך, די אינטערעסאַנטסטע, וואָרים צו דער מענש־ליכער לומפּעריי קאָן מען זיך גאָר ניט פאָרשטעלען קיין גרע־נעץ... מיט דעם גרעסטען פארגניגען דריק איך די האנט פון א לומפּ"... און דערביי האָט ער געדריקט די האנט פון זארודין, און, ווי ניט אים מיינט מען, האָט ער אים נאכהער געזאָגט: „א גוטע נאַכט" און איז אוועקגעגאַנגען.

זאַרודין האָט ניט געוואוסט, צי ער זאָל די ווערטער אָנ־נעמען פאר ערנסט, צי ניט. און איך בין זיך מודה, אז איך וויים אויך ניט וואָס צו מאכען פון דעם געשפּרעך. אלע זיינע רייד, דאכט זיך, דריקען אוים סאַנינ'ס שטאַנדפּונקט, אָבער ווי עס זעהט אוים, האָט ער עס נאָר געזאָגט כדי צו קרענ־קען זארודין, צו געבען אן אָנצוהערעניש, אז ער איז א לומפּ. אזא גראָבען פּעהלער, ווי דער, וואָלט ארציבאשעף, וועלכער איז נאָך אלעם א באדייטענדער קינסטלער, ניט גע־קענט מאכען. פון מיין אויבענגעזאָגטען שטאַנדפּונקט אָבער, ערקלערט זיך די זאך לייכט: סאַנינ'ס לאָגיק איז זיין אומלאָגיק; סאַנין איז נאָרמאל, ווען ער איז אבנאָרמאל. ער איז נאַטירליך געשילדערט, ווען ער האנדעלט אומנאַטירליך...

די וויכטיגקייט פון סאַנין באַשטעהט, אלזא, ניט אין זיין „נייע לערע", וועלכע איז ניט ניי און ניט קיין לערע; זיין וויכטיגקייט באַשטעהט אין דעם, וואָס ער איז דער טיפּ פון א גרויסען טייל פון דעם יונגען רוסלאַנד נאָך דער נידערלאגע, וואָס די רעוואָלוציע האָט געליטען.

א צווייטער טיפּ, וועלכער כאַראַקטעריזירט די צווייטע זייט, דעם גייסטיגען פּעסימיזם, און וועלכער איז פיעל וויכטי־גער, איז יורי סוואַראזשיץ.

פּונקט ווי סאַנין, איז אויך יורי נאָר וואָס געקומען צו פאָרען אין דעם שטעטעל אריין. אָבער אים קענען מיר שוין אביסעל מער פון סאַנין. ער איז געוועזען א סטודענט פון מאָ־סקווער אוניווערזיטעט. נאָך איידער ער איז אהיים געקומען, האָט ער אין א בריף געשריבען, אז ער איז געזעסען א האלב יאָר אין טורמע, אז מען האָט אים אויסגעשלאָסען פון אוני־ווערזיטעט און אז מען שיקט אים ארוים „פּאָד נאדזאר פּאָ־

ליציע" (אונטער די אויפזיכט פון פּאָליציי). זיין פֿאָטער, אַן אַלטער, אויסגעדינטער פּאָלקאָווניק, וואָס האָט ניט דעם זוהנ'ס איבערצייגונג, וואָס באטראכט זיין גאנצע טעטיגקייט, אַלס קינדישע דומהייטען, האָט די גאַנצע געשיכטע זעהר געקרענקט, אָבער ער האָט ליב דעם זוהן און ער נעמט אים אויף זעהר ליבליך.

יורי האָט זיך גענומען זעהר ערנסט. ער איז ניט געווען קיין אבי־ווער. ער איז געווען א מיטגליד פון קאָמיטעט. און דערפאר האָט אים איצט, ווען ער איז געקומען אהיים, די זאך זעהר געקרענקט. ביים ארויסשיקען פון מאָסקווע, האָט ער זיך געקענט אויסקלייבען, וועלכע שטאָדט ער האָט געוואָלט, און ער האָט זיך אויסגעקליבען זיין היים.

ער האָט געדענקט, און איהם האָט זיך געוואָלט דענקען, און ער האָט געזאָגט דאָס ערשטע וואָס אים איז געקומען אין קאָפּ אריין, אָבער דאָס איז ניט געווען אזוי: יורי האָט זיין גאַנץ לעבען אָפּגעלעבט ניט פון זיין אייגענער ארבייט, נאָר פון דעם פאָטער'ס שטיצע, און אים איז געווען שרעקליך זיך מיט אַמאָל צו געפינען איינער אַליין, אָהן הילף, אין אַן אומבאקאנטען פּלאַץ, צווישען פרעמדע מענשען. ער האָט זיך געשעמט מיט דעם געפיהל, און ער האָט דאָס זיך אַליין ניט געוואָלט מודה זיין. אָבער איצט האָט ער געדענקט, אז ער האָט ניט גליך געטאָן. די עלטערען האָבען ניט געקאָנט באגרייפען אָדער מסכים זיין צו זייגע מעשים, דאָס איז געווען קלאָר. דאן האָט זיך נאָך צוגעמישט די מאטעריעלע לאגע — צו ליגען אויף דעם טאַטענ'ס קאַרק אַזוי פיעל איבריגע יאָרען — און דאָס אַלעס צוזאַמען האָט אָנגעמאַכט, אַז גוטע, הערצליכע און אינטימע באַציהונגען האָט צווישען זיי ניט געקאָנט זיין. אַ חוץ דעם, מוז אין דעם קליינעם שטעטעלע, וואו ער איז שוין ניט געווען צוויי יאָר, זיין זעהר סמוטנע. אַלע קליינשטעטעלדיגע מענשען האָט יורי באטראכט פאר מיטעלמעסיגע באלעבאטים, וועלכע זענען ניט פעהיג צו פארשטעהן, און וועלכע אינטערעסירען זיך ניט מיט די פראגען פון פילאָזאָפיע און פּאָליטיק, וועלכע ער, יורי, האלט פאר דאָס איינציגע פארנינפטיגע און אינטערעסאנטע אין לעבען.

און אזוי איז יורי, פון דער ערשטער מינוט, וואָס מיר באַ־קענען זיך מיט אים, מעלאנכאָליש. ער ווייס ניט וואָס צו טאָן מיט זיך. ער אליין איז אזא וויכטיגע פערזאָן, עפּעס א קליי־ניגקייט! און דאָ קאָן אים קיינער ניט פארשטעהן. וואָס וועט ער דאָ טאָן אין דעם שטעטעלע? וואָס'ער זין האָט אזא לעבען? וואָס'ער ראָלע שפּילט דאָס לעבען ווען מען מאכט ניט קיין רעוואָלוציעס?

טאָמער איז אים וועניג זיין אייגענע מרה שחורה, האָט אים סעמיאָנאָף נאָך צוגעשמאָלצען. סעמיאָנאָף איז א געוועז־זענער סטודענט. יעצט איז ער שווינדזוכטיג און ער ריכט זיך יעדען טאָג אויף דעם טויט. אים געהט נאטירליך אויך ניט איין דאָס לעבען. ווען ער איז אין געזעלשאַפט, פארגעסט ער זיך, קען ער לאכען, שטיפען און זיך ווערטלען, אָבער ווען ער איז מיט זיך אליין, דאן פיהלט ער, אז זיין לעבען איז גאָר ניט ווערט.

פונקט אזוי ווי סאנין האָט אהיים באַגלייט זארודינ'ען, אזוי האָט יורי איין אָוועגט באגלייט סעמיאָנאָפ'ען. אויפ'ן וועג האָט מען זיך פאנאנדערגערעדט. יורי האָט אים דערצעהלט וואָס פאר א וואזשנער מענש ער איז, וואָס פאר א גרויסע ראָלע ער האָט געשפּילט צווישען די סטודענטען. דאן איז ער איבער־געגאנגען צו דעם, ווי די רעוואָלוציאָנערע שטימונג צווישען די מאסען איז געפאלען, „און מען האָט געזעהן, אז ער האָט ערנסט געליטען פון דעם, וואָס ער האָט געזאָגט“.

— איר האָט געלעזען בעבעל'ס לעצטע רעדע? — האָט ער געפרעגט.

— געלעזען — האָט געענטפערט סעמיאָנאָף.

— נו, וואָס?

סעמיאנאָף האָט געגעבען א שטאַרקען, אומצופרידענעם מאַך מיט זיין שטעקען.

— אָט וואָס איך וועל אייך זאָגען — האָט סעמיאנאָף גע־ענטפערט צעטראָגען — איך וועל אייך זאָגען, אַז איך שטאַרב אַוועק.

און ער האָט ווידער געגעבען א מאך מיט זיין שטעקען און זיין שווארצער שאָטען האָט די באוועגונג ווידערהאָלט.

— אַט, איר מיינט, אַז דאָס אַלעס איז זעהר וויכטיג. — הינטער'ן רוקען שטעהט דער טויט, יעדע באוועגונג מיינע הינט ער. וואָס איז מיר בעבעל! איין פלוידערזאק פלוידערט איינס, אַ צווייטער וועט פלוידערען עפּעס אַנדערש, און מיר, אַלץ איינס, איז ניט היינט — מאָרגען צום שטאַרבען.

— אַט, איר מיינט, אז דאָס אלעס איז זעהר וויכטיג. — דאָס וואָס האָט פּאַסירט אין דער אוניווערזיטעט, און וואָס בעבעל האָט געזאָגט... און איך דענק, דאָס ווען איך וועט, ווי מיר אויסקומען צו שטאַרבען, און צו וויסען באשטימט, אַז איר שטאַרבט, וועט אייך ניט איינפאלען צו דענקען, אַז די רעדעס פון בעבעל, ניטשע, טאָלסטאָי, אָדער פון וועמען עס זאָל ניט זיין... האָבען וועלכען עס איז זין.

אזוי טענה'ט סעמיאָנאָף צו יורי. נאכהער ערקלערט ער, ווי עס ווילט זיך אים ניט שטארבען, ווי ביטער עס איז צו דענקען, אז מען וועט אים ארייגלעגען אין א קאלטען, פינ־סטערען קבר; ווי ער וועט ליגען א טויטער און וועט פון קיין זאך ניט וויסען, און דאָ, אויף דער ערד וועט אלץ אָנגעהן ווי פריהער: די מענשען וועלען ווייטער לעבען ווי פריהער, וועלען אלץ טאָן די זעלבע זאַכען, גראדע ווי יעצט, ווען ער לעבט נאָך, ווי מען וועט פארבייגעהן זיין קבר, זיך אבשטעלען צו פאר־ריכטען די באדארפנישען, און ער וועט ליגען און פוילען. „וואָס מיר בעבעל, טאָלסטאָי, און מיליאָנען אנדערע קאָמענדיאַנט־סקע אייזלען! האָט סעמיאָנאָף שארף און מיט ביטערניש אויסגעשריען."

„זייט געזונד, האָט סעמיאָנאָף געזאָגט שטיל — איך געה דאָ אריין."

און זיי זענען זיך צעגאנגען.

דער געשפּרעך האָט יורי'ן גאָר צעדרעהט. דאָס ביסעל ליכטיגקייט, וואָס האָט זיך נאָך געפונען אין זיין נשמה, איז אין גאנצען אויסגעלאָשען געוואָרען. אלעס איז ביי אים אויס־געקומען ווי געשטאָרבען — די גאַנצע וועלט איין גרויסער קבר. און אים האָט באנג געטאָן פאר זיין פארגאנגענהייט. די גאנצע ביזהעריגע טעטיגקייט, אין וועלכע ער איז געווען ארייגעטאָן מיט זיין גאנצער נשמה, צו וועלכער ער איז געווען אזוי איבער־

גו.געבען, און אין וועלכער ער האָט אזוי שטארק געגלויבט, איז אים איצט אויסגעקומען, איז ניט דאָס, וואָס ער האָט באַדארפט טאָן.

יורי קאָן אביסעל שמירען מיט'ן פּינזעל. ער האלט זיך נאטירליך פאר א גרויסען אַרטיסט. ער שרייבט אויך אין די צייטונגען. אָבער צו וואס ער נעמט זיך, קומט ארוים קאפּויר.

בינו־לבינו איז ער באקאנט געוואָרען מיט קארסאווינא, זעהר א שעהן מיידעל, און זי איז אים שטארק געווען געפעלען. „ער האָט ליעב געהאט אזעלכע הויכע, שעהן געבויטע און פולע פרויען, מיט שעהנע שטימען און צארטע, אביסעל סענטימענטאַלע אויגען", ווי קאַרסאווינא איז געווען. דאָס מיידעל האָט אים אויך א ווײַלע אזוי ווייט געבראכט צו זיך, אז אים האָט זיך געוואָלט מאָלען א בילד, וואָס זאָל פארשטעלען „לעבען". ער האָט זיך גענומען צו דער ארבייט און צוגעגרייט א גרויסען לייוואנד. ער האָט זיך שטארק געאײַלט, די אידעע זאָל חלילה ניט אנטלויפען פון אים. ער ארבייט שווער און לאנג, אָבער וואס ווייטער ער קריכט אריין אין זיין בילד, אלץ ווייטער איז ער פון „לעבען". פּלוצלונג דערמאָנט ער זיך, אז דאָס לעבען איז איבערהויפּט א טרויעריגע זאַך, אַז ער וועט נאָך מוזען לאנג, לאנג בלייבען אין דעם קליינעם שטעטעלע. און דאן — דאן קומט דער טויט, פאלט אים איין א געדאנק, און א קאלטער שוויים באדעקט זיין שטערען.

די ענדע איז, ער ווארפט אוועק דאָס „לעבען", און נעמט זיך מאָלען דעם „טויט".

ער שרייבט אן ארטיקעל אין א צייטונג. נאָוויקאוו לויבט דעם ארטיקעל, אָבער אים פארדריסט, פאר וואָס ער האָט עס געשריבען. „נו", זאָגט ער, „עס וועלען עס איבערלעזען צוויי־דריי אידיאָטען, וואָס וועט דערפון ארויסקומען? און סוף כל סוף, צו וואָס איז עס מיין עסק? צו וואָס זיך אין גאנצען שלאָגען קאָפּ אָן וואנט, פרעגט זיך!"

און ער נעמט צווייפלען, צי עס לוינט זיך איבערהויפּט צו ארבייטען פאר דער מענשהייט. צי האָבען די אלע זאכען, ווי רעוואָלוציע און קאָנסטיטוציע איבערהויפּט א ווערט? „און זאָל מען ווידער דענקען נאר וועגען זיך... צו וואס קען איך זיך

דערשלאָגען? אין בעסטען פאַל, קאָן איך מיט מיינע טאַלאַנטען און טאַטען זיך מאַכען באַרימט, זיך אָנ'שכור'ן מיט דעם כבוד פון מענשען, נאָך נידריגערע און ניכטסווירדיגערע פון מיר — דאָס הייסט, דיזעלבע מענשען, וועלכע איך קאָן ניט שעצען, און פון וועלכע צו קריגען כבוד, דאַרף מיך, אין אמת'ן, ניט אינטערעסירען... און נאָך דעם? לעבען — לעבען ביז צום קבר... ניט ווייטער! און די לאָרבער־קראַנצען וועלען צום סוף נאָך צואוואַקסען צום הוילען שאַרבען, אז עס וועט נאָך דערעסען."

זיין פּעסימיזם געהט אַזוי ווייט, אַז ער נעמט דענקען פון זעלבסטמאָרד. אָבער ער האָט אויף דעם ניט קיין כח און ניט קיין מוט. ער האָט איבערהויפּט ניט קיין כח צו טאָן קיין זאַך. ער איז פאַרליעבט אין קאַרסאַווינא, אָבער ער קאָן ניט ליעבען. ער קאָן אפילו ניט זינדיגען. די קאַרסאַווינאַ איז גאָר ניט קיין צדקניות, און זי גיט אים אַלע געלעגענהייטען, אָבער ער קאָן זיך ניט באַנוצען דערמיט. מיט איין וואָרט: ער איז אַן איבערגעפירטער מענש. ער האַלט זיך פאַר אַ גרויסען מענשען, מיט טיפער פילאָזאָפיע, מיט הויכע אידעאַלען, וועלכע די מענשהייט קאָן גאָר ניט באַגרייפען, אָבער ער אַליין איז ניט זיכער מיט זיינע אידעאַלען. ער צווייפעלט אין דער מענשהייט, ער צווייפעלט אין דער פרייהייט, ער צווייפעלט אין דער מעגליכקייט צו ווערען באַרימט, ער צווייפעלט אין דעם ווערט פון דעם רום, ער צווייפעלט אין דעם לעבען און אין דער מעגליבקייט צו שטאַרבען. אָבער זיין צווייפעל איז ניט דער צווייפעל פון אַ האַמלעט. ער שטעלט זיך ניט קיין גרויסע אויפגאַבען. זיין צווייפעל איז דער רעזולטאַט פון אַ קראַנקער, צעוועהטאָגטער, אַנטוישטער נשמה, וועלכע קאָן מער ניט לעבען. ער נעמט זיך צום סוף דאָס לעבען. אָבער זיין שטאַרבען איז נאָר געווען אַ צופאַל. און סאַנין באַמערקט גאַנץ ריכטיג: אז פינף מינוט איידער ער האָט זיך געשאָסען, האָט ער ניט געוואוסט, אז ער וועט זיך שיסען. דאָס שיסען איז ביי אים נאָר געווען אַ פּראָבע. ער האָט שוין פריהער איינמאָל פּרובירט זיך צו שיסען, אָבער דאָס ערשטע מאָל האָט זיך דאָס ניט איינגעגעבען.

אָט דאָס זענען די צוויי הויפּט־טיפּען אין אַרציבאַשעפ'ס

ראָמאַן, אוןביידע זענען כאַראַקטעריסטיש פאַר די צייטען און צושטענדע אין היינטיגען רוסלאַנד. „איך קוק אויף דיר“, זאָגט כאַנין צו נאָוויקאָוו׳ן, „און טראַכט זיך: אָט איז אַ מענש, וועלכער איז אונטער אומשטאַנדען, פעהיג פאַר וועלכער עס איז קאָנסטיטוציע אין דער רוסישער אימפּעריע צו געהן זיצען אויף זיין גאַנץ לעבען אין שליסעלבורג, צו פאַרלירען אַלע זיינע רעכט, פּריוואַט, פרייהייט, אַלעס... עס געהט אים גאָר אין לעבען אַ קאָנסטיטוציע... ווען מען נעמט אָבער מיט אים רעדען וועגען דעם, ער זאָל בייטען זיין אייגען אַרט לעבען, וואָס האָט אים דערעסען, און זאָל געהן זוכען אינטערעס און זין אַנדערשוואו, שטעלט זיך ביי אים באַלד די פראַגע: און פון וואָס וועל איך לעבען? און צי וועל איך ניט פאַרפאַלען ווערען, איך, דער געזונטער און שטאַרקער מענש, ווען איך וועל פאַרלירען מיין געהאַלט“...

און ווען נאָוויקאָוו ענטפערט אים דאָס זענען אידעען, לאַכט ער: דו ווילסט דאָך מיר ניט איינרעדען, אַז דיר ציהט דאָס האַרץ מער צו אַ קאָנסטיטוציע, ווי צו פאַרבעסערען דיין אייגען לעבען.

סאַנין לאַכט אַלזאָ אָפּ פון אַלע אידעאַלען און קומט צום שלום: הכל הבל! אַלץ, וואָס מען דאַרף, איז לעבען אַ גוטען טאָג. אָבער דאָס ווערט ביי אים ניט דורכגעפירט. ניט אין זיין טעאָריע און ניט אין דער פּראַקטיקע. און צום סוף ווערט אים אַליין פאַרמיאוס׳ט דאָס לעבען. איין שעהנעם טאָג גנב׳עט ער זיך אַוועק פון דער היים און פאָרט אַוועק. וואו פאָרט ער? ניט מיר ווייסען, ניט ער אַליין ווייס. ער זעצט זיך אריין אין דער באַן, פאָרט אָפּ עטליכע סטאַנציעס און ער שפּרינגט אַרויס פון וואַגאָן.

יורי נעמט אויך צווייפלען אין די אידעאַלען פון פרייהייט און קאָנסטיטוציע, ער ווייס אָבער ניט וואָס צו טאָן מיט זיך. זיין פּעסימיזם איז פון אַן איידעלערען סאָרט, ער בלייבט דאָ־דורך ניט שטעהן ביי זיין איך, ווי סאַנין טוט. יורי נעמט אויך דענקען וועגען זיין איך, ערקלערט אויך, אַז עס איז ניט כדאי צו לעבען, אָדער מקריב צו זיין דאָס לעבען פאַר דער מענשהייט, אַז עס איז פיעל בעסער צו זעהן זיך צו פאַרזאָרגען. אָבער דער

געראנק באפרידיגט אים נאָך וויינעגער ווי די איבריגע געדאַנקען, און ער ענדיגט זיין לעבען מיט דעם רעוואָלווער...

סאנין אליין גיט אלזאָ דעם ראָמאן ניט זיין ווערט. סאַנינ׳ס „פילאָזאָפיע" פארקלענערט דעם ווערט. סאנין און יורי צוזאמען מאכען ערשט דעם ראָמאן פאר א וויכטיגער ערשיינונג: סאנין, ווייל ער קאָן ניט פילאָזאָפירען; יורי — ווייל ער קאָן ניט לעבען. אָבער סאנין און יורי זענען ניט די איינציגע. זיי זענען, אמת, די הויפטהעלדען, אָבער זיי אליין וואָלטען ניט גע־ווען גענוג צו מאכען דאָס בילד אזוי בולט ווי עס איז דאָרט געמאָלען. די שאטירונגען, די זייטענשטריכען פון א בילד גיבען אָפּט דעם בילד זיין גרויסען ווערט און צייגען די קראפט פון דעם קינסטלער. און ארציבאשעף איז א באדייטענדער קינסט־לער, דאָס קאָן מען פון אים ניט אוועקנעמען, טראָץ אלע פעה־לערען פון זיין „סאנין". דאָס האָט ער צום בעסטען באוויזען מיט זיינע שאטירונגען און זייטענשטריכען.

פאר אלעם איז עס סאָלאָווייטשיק.

סאָלאָווייטשיק? דאָס קלינגט אידיש. וועלכער קינסטלער קאָן מאָלען דאָס היינטיגע רוסלאנד אָהן א אידען? סאָלאָוויי־טשיק שפּילט אין דעם ראָמאן, ווי אין דעם לעבען, א זייטיגע ראָלע, אָבער נעמט אים אוועק, און דאָס בוך פארלירט א העלפט פון זיין ווערט...

סאָלאָווייטשיק איז א אידישער יונגערמאן, א נידריגער, א דארער, א נערוועזער, א שוואַכער, מיט אויסגעפּוילטע ציינער. ווי עס שיינט, איז ער א טעטיגער סאָציאליסט. גראד אין דעם שטעטעל, וואו אונזער געשיכטע פּאסירט, איז נאָך די באווע־גונג ניט אין גאנצען טויט, ווען מיר זאָלען גלויבען יורי׳ס שוועסטער, ליאלא, א פרעהליך, לאכעדיג און פוסט מיידעל. זי איז זעהר באשעפטיגט. זי האָט גאר ניט קיין צייט זיך צו לאנגווייליגען.

„עס איז איצט איא אינטערעסאנטע צייט", זאגט זי איר ברודער, „אז עס איז פּשוט אן עבירה זיך צו לאנגווייליגען. איך באשעפטיג זיך יעצט מיט די ארבייטער. דאן פארנעמט מיר זעהר פיעל צייט די ביבליאָטעק"... הכלל, זי איז נאָך אלין אַ׳ דער באוועגונג. מען האָט פאררופען א פארזאמלונג. ד

פארזאמלונג איז, נאטירליך, אין סאָלאָווייטשיק׳ס קווארטיר. סאָ־
לאָווייטשיק באזאָרגט אלעס. ער רופט איין די פארזאמלונג, ער
זעהט עס זאל אלעמען זיין בעקוועם, ער פארשאפט אויך די אר־
בייטער צום מיטינג. און אז ער האָט אלעס אויפגעטאָן, שטופּט
מען אים און מען שטויסט אים פון אלע זייטען, ווי גע־
וועגליך. עס געפינט זיך שוין איינער, און דאָ איז עס גראד דער
פאָרזיצענדער, וואָס האלט אים פאר איבריג, גיט דאָס
אים צו פארשטעהן. סאָלאָווייטשיק באליידיגט זיך ניט, ער איז
אלעס מקבל באהבה, אבי נור צופרידען צושטעלען. ער איז
איבערהויפּט א מענש, וואָס האָט פיינט קריג, און וואָס וויל
נאָר זעהען שלום. ווען ער איז מיט זיך אליין, און סאָלאָווייטשיק
האָט קיינעם ניט ארום זיך אויסער א הונט, דאן באפאלט אים
א גוואלדיגע מרה שחורה, און אומגעהייערער טרויער און בענק־
שאפט, און ער פיהלט זיך דאן קלענער, שוואכער און הילפ־
לאָזער, ווי ער איז.

וואָס פעהלט סאָלאָווייטשיק׳ען ? איז עס די נידערלאגע
פון דער רעוואָלוציע, וואָס דריקט אים ? איז עס זיין עלענד,
זיין אומבאהאָלפענקייט ? אָדער איז עס זיין שיקזאל אלס איד
און דער שיקזאל פון זיינע מיט־אידען וואָס מאכט אים אזוי
טרויעריג ? מיר ווייסען דאָס ניט. דער פּראָפעסער, מיט א פיי־
נעם קינסטלערישען טאַקט, זאָגט אונז דאָס ניט. עס שיינט, אלע
זאכען צוזאמען דריקען אים. ער וויים נאָר, ער קאָן ניט לעבען.
ער האָט אָבער ניט קיין מוט צו שטארבען. ערשט ווען סאַנין,
מיט זיין אָפענעם ציניזם, זאָגט אים, אז מען דארף קאָנען
שטארבען, ווען מען קאָן ניט לעבען, ערשט דאן, מאכט ער אן
ענדע צו זיין טרויעריגער עקזיסטענץ.

ווי שוין געזאָגט, שפּילט סאָלאָווייטשיק גאר קיין ראָלע
ניט אין דעם ראָמאַן, אָבער פאר דעם בילד, וואָס ער גיט פון
דעם היינטיגען רוסלאנד איז ער ניט אָפּצושאצען. געגענאיבער
סאָלאָווייטשיק׳ען פארשווינדען אלע העלדען. ביי אלע פיהלט
זיך א שטייפקייט, א געמאכטקייט. פון סאַנין איז אָבגערעדט,
ער געהט די גאנצע צייט אויף שטאָלצען, אפילו יורי מאכט א
שווערען איינדרוק. דער לעזער פיהלט יעדענפאלס מיט אים
ניט מיט, און אויף זיין טויט פארלירט מען ניט קיין טרער.

סאָלאָווייטשיק איז דער איינציגער, וועלכער מאכט אונז ערשט פיהלען מיט זיך. זיין טרויער, זיין בענקעניש, ווייל עס קומט דורך אזוי פיעל פארשידענע אורזאכען, ווייל עס איז אזוי אומ־באשטימט, ברענגט ערשט ארויס אין אונזער באוואוסטזיין דעם גאַנצען אבגרונד אין וועלכען דאָס לעבען אין רוסלאנד, און ספּעציעל דאָס לעבען פון די אידישע רעוואָלוציאָנערען, איז אריינגעווארפען. עס איז אמת, אויך סאָלאָווייטשיק איז ניט דער אמת׳ער העלד. סאָלאָווייטשיק, ווי ארציבאַשעף שטעלט אים ארויס, הגם זעהר סימפּאטיש, איז, ווי מיר שיינט, ניט דער היינטיגער איד, ניט דער אידישער רעוואָלוציאָנער, אָבער פאר ארציבאשעפ׳ס צוועק, פאר דעם צוועק צו מאָלען דעם אלגעמיינעם פּעסימיזם, די אבהענגיגקייט איז ער פאלשטענדיג. אגב אורחא, א דאנק סאָלאָווייטשיק׳ען, דערקאָנען מיר אויך בעסער סאנינ׳ען. עס איז אין זיין געשפּרעך מיט סאָלאָוויי־טשיק׳ען וואו מיר ווערען געוואָר, אז סאנין איז גאָר ניט אזא געפערליכער מענש.

א צווייטער זייטענשטריך, וועלכער ווארפט א ליכט אויף דעם לעבען אין רוסלאנד, איז די פארזאמלונג, וואָס יורי׳ס שוועסטער, צוזאמען מיט אירע העלפער, האָבען איינבארופען. דער גאנצער פאראיין איז געמאכט פאר די ארבייטער. די פארזאמ־לונג אייז ספּעציעל פאר די ארבייטער. נו, קומען אלע צוגעהן: נאָוויקאָוו, קארסאווינא מיט איר חבר׳טע דובאָווא, א לערע־רין, אן אלטע מויד; דער אפיציער פאָן־דייטש, א גרויסער אידיאָט, וועלכער האלט זיך פאר א טאָלסטאָיאנער; יורי, סאנין, איוואנאָף, מיט איין וואָרט: אלע זיינען דאָ — אויסער די ארבייטער.

— וואו זענען די ארבייטער? — פרעגט דער פּאָרזיצענ־דער סאָלאָווייטשיק׳ען.

— אָט קומען זיי גלייך, — ענטפערט סאָלאָווייטשיק. — איך האָב נאָך זיי עקסטרא געשיקט.

אלע ווארטען אויף די ארבייטער. ענדליך הערט זיך א גערויש, סאָלאָווייטשיק נעמט זיך פּאָרען. די ארבייטער געהען. עס עפענט זיך די טיר און עס קומען אריין די ארבייטער — צוויי מאן שטארק.

— און ווארום איז ניקאָלאיעוו ניט געקומען? — פרעגט אומצופרידען גאזשיענקאָ, דער פאָרזיצענדער.

— ניקאָלאיעוו קאָן היינט ניט קומען ,ענטפערט איינער פון די ארבייטער.

— ניקאָלאיעוו איז טויט שכור — שלאָגט איבער דער צווייטער ארבייטער.

אז די „ארבייטער“ זיינען שוין דאָ, נעמט מען זיך צו דער פארזאמלונג. דאָ ערשט ווייזט זיך ארויס, אז קיינער ווייסט ניט דעם צוועק פון דער פארזאמלונג. עס הויבט זיך אָן א צאנקעריי וועגען דעם פראָגראם. יעדער וויל דעם צווייטען אריבער־שרייען. יעדער וויל ווייזען, אז ער איז געבילדעטער פון דעם צווייטען, און די ענדע איז, מען צעגעהט זיך מיט גאָר ניט.

דער צושטאנד באווייז זיך נאָך בעסער ביי יורי׳ס לויה. יורי האָט זיך געשאָסען. ער איז געווען א וויכטיגער מענש, א „קאָמיטעטשיק“, א מאָסקווער סטודענט. די גאנצע שטאָט וועט אודאי קומען צו זיין לויה. אָבער קיינער קומט ניט, אויסער עטליכע יונגע פאָרלעך, פון דער „באוועגונג“. צווישען די אלע איז ניט געווען איינער, וואָס זאָל קאָנען זאָגען א פּאָר ווערטער. מען האָט גענומען זוכען איינעם, וואָס זאָל האלטען א רעדע. אָבער קיינער האָט זיך דאָס ניט אונטערגענומען. דער עולם איז צוגעשטאנען צו סאנינ׳ען. ער האָט זיך לאנג געלאָזט בעטען. ענדליך האָט ער איינגעוויליגט:

„מיט יורי׳ס טויט“, האָט ער אָנגעהויבען, „איז אוועק נאָך א דוראק פון דער וועלט! איין דומער יונגער ווייניגער... און דאָס איז געווען די ענדע פון זיין רעדע. אייניגע האָבען זיך געוואָלט כאפּען צו אים שלאָגען, אָבער ווען זיי האָבען אים אָנגעקוקט, איז זיי פארגאנגען דער חשק. מען מוז געבען סאַנינ׳ען גערעכט: יורי׳ס שיסען זיך איז געווען אַן אקט פון א דומען יונג.

מיר זענען יעצט אָנגעקומען צום סוף פון דעם ראָמאן. עס עס זענען דאָ נאָך אייניגע קליינינגקייטען, וועלכע עס וואָלט געווען כדאי צו באטראכטען. אָבער די קליינינגקייטען קאָנען ניט ענדערען אונזער אלגעמיינעם שלום. דער אלגעמיינער שלוס איז, וואָס מיר האָבען שוין אייניגע מאָל ווידערהאָלט: סאנין

איז ניט די וויכטיגסטע פערזאָן אין דעם ראָמאַן, זיין „פילאָ־
זאָפיע“ איז נאַריש און פאַלש, זיין האנדלען איז ניט ריכטיג
— ניט לאָגיש און ניט פסיכאָלאָגיש. עס איז דאַדורך נאַריש
צו רעדען פון סאַנין וואָס פּרעדיגט א נייע מאָראַל, ווערענד
זיינע גראָבקייטען ווערען אבשטויסענד און מאַכען קאַליע דעם
עסטעטישען גענוס פון דעם ראָמאַן. אָבער סאַנין, אָהן זיינע
גראָבקייטען, צוזאַמען מיט אנדערע כאַראַקטערען, גיבען אַן
אויסגעצייכענט בילד פון דעם היינטיגען רוסלאַנד. דאָס איז דער
איינציגער ווערט פון ארציבאַשעפס ארבייט. אין אָט דעם טייל
האָט ער זיך ווירקליך אויסגעצייכענט אלס קינסטלער...

„פּריפערעדנעס“ צוליב מלחמה, אָדער מלחמה צוליב „פּריפערעדנעס“.

דאָס גאַנצע לאַנד איז ווי אין אַ פיבער. מיר שטעהען אויפ׳ן שוועל פון מלחמה. דייטשלאַנד טוט אָפּ מעשים, זי פאַרזינקט שיפען, זי דערטרינקט אונזערע בירגער, צושטערט אונזער האַנדעל און פאַרניכטעט אונזער אייגענטום. דאָס לעבען און דאָס אייגענטום פון אונזערע בירגער איז אין סכנה, די עהרע פון דעם אַמעריקאַנער פאָלק שטעהט אין קאָן. זאָלען מיר שווייגען? קענען מיר זיין רוהיג און מיט פאַרלייגטע הענט צוקוקען ווי אונזער נאַציאָנאַלע עהרע ווערט געטראָטען מיט די פיס? און עס פליהען דיפּלאָמאַטישע נאָטען פון איין לאַנד אין דעם אַנדערען; מען שרייבט אהין און מען שרייבט אהער; די צייטונגען, פון זייער זייט, זיינען פאַרסמייעט: די קאָנקורענציע אין צייטונגס קעפּלעך ווערט שאַרפער און שאַרפער, יעדע איינע צייטונג זוכט אַריבערצושרייען איהר קאָנ־קורענט: „דייטשלאַנד וועט ניט נאָכגעבען!“ „דייטשלאַנד איז איינגעשפּאַרט!“ „דייטשלאַנד לאָזט זיך ריידען!“ „דער פּרעזידענט שטעהט פעסט!“ „אונזערע פאָדערונגען זיינען גערעכטע!“ „מיר מוזען שטיצען דעם פּרעזידענט!“ און אַזוי ווייטער, אָהן אַ שיעור. דער פּרעזידענט זיצט אויך ניט ליידיג, ער לאָזט זיך אויף אַ רייזע איבער׳ן לאַנד און האַלט רעדען, און ער גיט אָנצוהערעניש, מיט האַלבע ווערטער, וועגען די גרויסע סכנה אין וועלכע מיר געפינען זיך. ער רעדט ניט שאַרף, אונזער פּרעזידענט; ער דערצעהלט אונז ניט די איינצעלהייטען פון די גרויסע געפאַרען, ער גיט נאָר אַ וואונק: מיר ווייסען ניט ווען, מיר ווייסען ניט וואו, מיר ווייסען ניט ווי אַזוי די סכנה קען קומען, מיר ווייסען נאָר, אַז מיר קענען ערוואַרטען, אַז היינט, מאָרגען זאָלען מיר אַריינגע־

שלעפּט ווערען אין דעם גרויסען, זודיגען קעסעל־גרוב פון דער מלחמה.

עס איז ניט נאָר דייטשלאַנד, דאָס ריזיגע, מעכטיגע, גע־פערליכע, שטאָל און אייזערנע דייטשלאַנד, פאר וועלכען מיר דארפען זיך שרעקען. מיר האָבען נאָך אַנדערע, מעגליכע שונאים. ווייט צו מעריב פון אונז, אין יאפּאן, וואקסט אַ גע־וואלדיגער קאָנקורענט, אַ קאָנקורענט וועלכער קען ווערען פאר אונז פונקט אזוי געפערליך, ווי עס איז דייטשלאַנד, פאר די אייראָפּעאישע מעכטע.

אָבער מיר דארפען גאָר ניט געהן אזוי ווייט. מיר קענען זיך האָבען „אונזער אייגענע" מלחמה, אויף אונזער אייגענעם קאָנטינענט, מיט אונזער ליבען שכן מעקסיקאָ. אין מעקסיקאָ קאָכט עס כסדר ווי אין אַ קעסעל. רעוואָלוציעס אָהן אַן אויפ־הער. מען מאָרדעט אמעריקאנער בירגער, מען קאָנפיסקירט זייער פארמעגען, און טאָמער איז דאָס אלץ ניט גענוג, קומט אַ באנדיט ווילא, מיט אַ באוואפענטע באנדע גזלנים, און כאפּט זיך אריין אין די סאמע פאראייניגטע שטאטען, און מאכט פּאָ־גראָמען און פארגיסט דאָס בלוט פון אונזערע בירגער אין אונזער אייגען לאנד. ווי קען מען זיין רוהיג אין אזא ערנסטע צייט? דאָס בלוט פון יעדען בירגער מוז זידען און קאָכען פון אזעלכע רציחות. די עהרע פון אונזער לאנד, דאָס בלוט און גוט פון אונזערע מיטבירגער וועקט און רופט צו טאטען. אין די רע־דאקציעס נעמט זיך ווידער קאָכען, די אויפשריפטען וואקסען פון מינוט צו מינוט, עס פליהען „עקסטראס" און „ספּעשעל עקסטראס", און „עקסטרא ספּעשעלס", און „ספּעשעל עקסטרא ספּעשעלס". דער פּרעזידענט גיט ארויס באפעלען צו זיינע גענעראלען: „כאפּט ווילא'ן, לעבעדיג אָדער טויט!" די צייי־טונגען שרייען: „אינטערווענציע אין מעקסיקאָ!" „אונזערע סאָלדאטען זיינען אין מעקסיקאָ!" א. א. וו., א. א. וו. און ווידער שטעהען מיר אויפ'ן שוועל פון מלחמה.

דאָס איז פון איין זייט. פון דער צווייטער זייט געהט אָן א גוואלדיגע טעטיגקייט און א פיבערהאפטע אגיטאציע פאר „פריפּערעדנעס", צו פארגיטיגונג. פון אלע זייטען הערט זיך דאָס געשריי: מיר זיינען גאָרניט צוגעפערטיגט צו מלחמה.

מיט אלע אונזערע רייכטימער, מיט אונזער גאנצער קראפט און מאכט וואָלטען מיר איין טאָג ניט געקענט בייזשטעהן אנטקעגען א שטארקען שונא. מיר האָבען קיין סאָלדאטען, מיר האָבען קיין אָפּיצירען און מיר האָבין קיין אמוניציע; מיר האָבע אפילו ניט קיין פלאָטע, וואָס וואָלט זיך געקענט פארגלייכען מיט אן ערשטע קלאסע אייראָפּעאישע מאכט. דער פרעזידענט סטראַשעט מיט מלחמה, און רוזוועלט שרייט דאָס לאנד איז אין סכנה. דער שפּיץ איז, מיר דארפען זיך צוגרייטען צו מלחמה. צו מלחמה? חלילה! מיר זיינען א זעהר פרידליכס פאָלק. מיר האָבען אין זינען נאָר איין זאך: די טובה פון דער גאנצער מענשהייט. דאָס וואָרט „הומאניטעט“ געהט ניט אראָפּ פון אונזערע ליפען. מיר מוזען ווייזען דער וועלט א ביישפּיל פון יושר און מענשליכקייט. מיר זוכען שלום ניט נאָר פאר זיך, נאָר פאר דער גאנצער וועלט. צוגרייטען דארפען מיר זיך ניט פאר מלחמה, נאָר פאר שלום. די מיליאָנען, די הונדערטע מיליאָנען, וואָס מיר ווילען אויסגעבען אויף הארמאטען, ביקסען און פולווער; אויף באָמבעס, גראנאטען און שראַפּנעלען; אויף לופט שיפען, סובמארינס און קריגסשיפען — דאָס אלעס דארפען מיר צוליב אונזער גרויסע ליבע פאר שלום און מנוחה, ווארום נאָר אזוי ארום קענען מיר פארזיכערען דעם פרידען. מיר זיינען רייכער פון די אנדערע פעלקער, מוזען מיר אויך זיין שטארקער פון די אנדערע פעלקער. אונזער פלאָטע מוז זיין גרעסער און שטארקער פון יעדער אנדערער פלאָטע, אונזערע סקלאדען פון פולווער און געווער און פלי־שיפען מוזען זיין גרעסער פון אלע אנדערע. מיר מוזען האָבען שלום, ווען מיר זאָלען אפילו דארפען געהן אין מלחמה צוליב דעם! דער „באַוואפענטער פרידען“, ווי ביסמארק האָט עס גערופען. „פּריפּערעדנעס אגעינסט וואָר“, צוגרייטען זיך געגען מלחמה, ווי מיר זעצען דאָס איבער אויף אונזער לשון.

מען דארף ניט זיין קיין גרויסער חכם איינצוזעהן, אז געשרייען וועגען מלחמה האָבען א שייכות צו דער „פּריפּערעדנעס“ פּראָפּאגאנדא. איינס ווענדט זיך אָן דעם אנדערען. די גאנצע „פּריפּערעדנעס“ פראגע האָט ניט קיין זינען, ווען עס איז ניטאָ די שרעק פאר מלחמה. עס קאָן אָבער אמאָל פּאסירען דאָס

פארקערטע; עס קען פאסירען, אז צוליב דעם, וואס אייניגע קלאסען פון דעם פאלק ווילען און דארפען „פריפערעדנעס", מאכען זיי אן א שרעק פון מלחמה כדי דאס פאלק זאל ווערען נערוועז, און פארלאנגען „פריפערעדנעס". די פראגע איז דער־פאר, וועלכעס איז ביי אונז דער עיקר? זוכען מיר „פריפערעד־נעס", ווייל מיר שרעקען זיך פאר מלחמה, אדער שרעקען מיר מיט מלחמה, ווייל מיר זוכען און דארפען „פריפערעדנעס?" די פראגע איז ניט לייכט צו פארענטפערען. אויב עס איז אמת, אז די הערשענדע קלאסען שרעקען אונז מיט מלחמה צוליב די אגיטאציע פאר „פריפערעדנעס", דאן ווערט דאס געוועהנליך אזוי קינסטליך אפגעארבייט, אז עס איז שווער צו באווייזען. אלע אויסערע סמנים אבער צייגען, אז אזוי איז דער פאקט. אלע אויסערליכע סמנים צייגען, אז דאס אמעריקאנער פאלק האלט נאך ווייט פון מלחמה, אז דער פרעזידענט מיינטווירק־ליך אויפצוהאלטען דעם פרידען; אז מיר האבען ניט קיין אורזאך, אז מיר האבען אפילו ניט די געלעגענהייט צו פאר־קאבען א מלחמה. די אויסערליכע סמנים צייגען אויך, אז ווייט ווי מיר זיינען פון מלחמה זיינען מיר נאהענט צו „פרי־פערעדנעס". עס איז דאדורך לאגיש צו קומען צו דעם שלוס, אז די מלחמה שרעקען ווערען אויפגעבלאזען צוליב דעם שטארקען ווילען, וואס געוויסע קלאסען האבען פאר „פרי־פערעדנעס".

דער סאציאליסטישער פרעזידענטשאפטס־קאנדידאט, אלאן ל. בענסאן, האט פאר א קאנגרעס קאמיטע, און נאכדעם אויף אן עפענטליכע פארזאמלונג, געמאכט די באשולדיגונג, אז פרעזידענט ווילסאן איז ניט געווען אויפריכטיג, ווען ער האט אין זיינע רעדען געזוכט צו מאכען דעם איינדרוק, אז מיר שטעהען אויף דעם שוועל פון מלחמה. דאס קאמיטע האט ניט געוואלט הערען אזא עפענטליכע באליידיגונג פאר דעם פרע־זידענט. עס האט געמאכט דעם אנשטעל פון שטארקע ענט־ריסטונג, און האט זיך ענטזאגט אויסצוהערען ווען מר. בענסאן האט זיך ערקלערט בארייט צו געבען דעם נאמען פון א פרא־מינענטען דעמאקראט, וואס האט אויסגעדריקט דיזעלבע מיי־נונג. רעכט האט פון דעסטוועגען געהאט אלאן ל. בענסאן.

אָבער גערעכט ווי עס איז געווען אלאן ל. בענסאָן מיט זיין באהויפּטונג געגען דעם פּרעזידענט, באווייזען זיין באשולדי־גונג מיט פאקטען האָט ער פון דעסטוועגען ניט געקאָנט. אלעס וואָס ער האָט געקאָנט טאָן, איז געווען אויפצואווייזען די ווי־דערשפּריכע אין דעם פּרעזידענט'ס פּארשידענע רעדען. פון דעם פּרעזידענט'ס אייגענע ווערטער, האָט מר. בענסאָן געזוכט צו באווייזען מיט לאָגיק, ווי ניט ערענסט דער פּרעזידענט איז געווען ווען ער האָט גערעדט וועגען די מעגליכקייט פון מלחמה. די פּאסירונגען אין מעקסיקאָ האָבען ארויסגעבראכט די נויטיגע באווייזע. נאָכדעם ווען פון אלע געשרייען וועגען מלחמה מיט דייטשלאנד האָט זיך אויסגעלאָזען א בוידעם, האָט מיט איינ־מאָל, גאנץ אונערווארטעט, פּאסירט עטוואָס, וואָס האָט אונז אוועקגעשטעלט פּנים אל פּנים מיט א מלחמה. ווילא, דער געוועזענער מעקסיקאנער רעוואָלוציאָנער, דער אמאָליגער גרוי־סער גענעראל און פּאָלקס־העלד, איז מיט אמאָל געוואָרען א באנדיט, א פיהרער פון א רויבער באנדע; און דיזער ווילא, מיט זיין באנדע, האָט זיך ארייגעריסען אין די פאראייניגטע שטאטען, און האָט אָנגעמאכט א שרעקליכען פּאָגראָם, א פּאָגראָם אויף דעם רוסישען שטייגער. מען האָט געראבעוועט און געמאָרדעט אמעריקאנישע בירגער אויף דעם אמעריקאני־שען באָדען. זעלבסטפארשטענדליך האָט אזא אקט ארויסגע־רופען א גרויסען געשריי איבער די גאנצע פאראייניגטע שטאַ־טען. דער געשריי פון נקמה פאר אמעריקאנער בלוט, וואָס איז געפלאָסען; דער געשריי פון די רעטונג פון די עהרע פון אמע־ריקאנער פאָלק האָט זיך געהערט פון איין עק לאנד ביז דעם אנדערען, און אונזער פּרעזידענט האָט שנעל געשיקט אן עקס־פּעדיציע אמעריקאנער סאָלדאטען קיין מעקסיקאָ, צו פאנגען ווילא, „לעבעדיג אָדער טויט!"

ווי קומט ווילא מיט אמאָל זיך ארייגצוכאפּען אין די פאר־אייניגטע שטאטען, און נאָך דערצו אין צייט, ווען מען רעדט ביי אונז אזוי שטארק פון „פריפערדנעם"? איז דיזער ווילא אראָפּ פון זינען? וויים ער ניט און קען ער ניט די מאכט פון דעם „יענקי"? האָט ער ניט פארשטאנען, אז נאָך אזא טאט וועט ער זיך מעגען געזעגנען מיט זיין ממשלה, און אויך

מיט זײַן לעבען? װאָס װיללאַ זאָל ניט זײַן, צי ער איז אַ רעװאָלוציאָנער צי אַ באַנדיט, קײן משוגע׳נער איז ער ניט. דאָס האָט נאָך קײנער אױף איהם ניט געזאָגט. ער איז, אדרבה, צו כיטרע, הײנט װי קומט ער צו באַגעהן אַזאַ משוגענע טאַט? אָט די פראַגע בעט זיך מען זאָל איהר פרעגען, און פיעלע האָבען איהר װילענדיג ניט װילענדיג געפרעגט. און מען האָט אָנגעהױבען צו טרעפען אָן ענטפער. מאַנכע האָבען געזאָגט, אַז אין דעם שטעקט דײַטשלאַנד׳ס קאָפּ. דײַטשלאַנד, װאָס װיל זעהר און זעהר „מיר" זאָלען אױפהערען צו שיקען אַמוניציע צו די „אַלײַס" האָט דורך איהרע אַגענטען פאַרקאָכט די גאַנצע קאַשע מיט װיללאַ, כדי מיר זאָלען זיך מוזען אַרײַנמישען, פון דעם װעט אפשר אַרױסקומען אַ סכסוך מיט מעקסיקאָ און מיר װעלען דאַן האָבען מיט זיך צו טאָן. דאָס איז אַ גוטער תירוץ פאַר דײַטשלאַנד. עס פאַרענטפערט אָבער ניט װיללאַ, און נאָך װעניגער די פאַראײניגטע שטאַטען. װאָס װאָלט װיללאַ געקענט פון דעם געװינען? װי אַזױ װאָלט דײַטשלאַנד איהם געקאָנט באַשיצען פון די מאַכט פון די פאַראײניגטע שטאַטען? נאָך ערגער אָבער איז דער תירוץ פאַר אונזער רעגירונג. שױן־זשע איז די װאַשינגטאָנער רעגירונג אַזױ נאַריש זי זאָל זיך אױף אַזאַ אופן לאָזען כאַפּען אין אַ פּאַסטקע פון דײַטשלאַנד? און װאָס איז מיט אַלע אונזערע גרױסע צײַטונגען? און װאו זײַנען די אַמוניציע פאַבריקאַנטען? װעלען די אַלע זיך לאָזען אַזױ פּראָסט אַרײַננאַרען אין זאַק? נײן! דאָס איז אונמעגליך. דיזער תירוץ איז צו אומגעלומפּערט ער זאָל זיך קענען לאַנג האַלטען. ער האָט טאַקע קײן לאַנגען קיום ניט געהאַט. אַנדערע שטימען האָבען זיך באַלד גענומען הערען. מען האָט אָנגעהױבען רעדען, אַז װיללאַ׳ס עקספּעדיציע צו מאַכען פּאָגראָמען אין די פאַראײניגטע שטאַטען, איז פינאַנסירט געװאָרען פון אַמעריקאַנער קאַפּיטאַליסטען. איז אַזאַ זאַך גלױבליך? קען מען דאָס גאָר דענקען? איז מעגליך אַמעריקאַנער בירגער, אַמעריקאַנער פּאַטריאָטען זאָלען װעלען פאַרװיקלען זײער אײגענע לאַנד אין אַ מלחמה? עס לאָזט זיך גאָר ניט רײדען! לײדער, איז די באַשולדיגונג צו אמת. מיר פּראָסטע מענשען קענען אַזעלכעס ניט באַגרײַ־

פען. ביי אונז איז דאָס די העכסטע פאָרמע פון פאַראַט. ניט אַזוי ביי גרויס קאַפּיטאַל. גרויס קאַפּיטאַל האָט גאַנץ אַנדערע באַגריפע פון פּאַטריאָטיזמוס. די באַשולדיגונג קומט פון קוועלען, אין וועלכע מען קען ניט צווייפלען. דער ערשטער צו מאַכען דיזע באַשולדיגונג איז געווען ניט קיין סאָציאַליסט, אפילו ניט קיין רעפּובליקאַנער; עס איז געווען זעהר אַ גוטער דעמאָקראַט, דער געוועזענער שליח מיוחד פון דעם פּרעזידענט קיין מעקסיקאָ, דזשאָן לינד. לויט אַ דעפּעשע פון מינעאַפּאָליס, וואָס איז ערשינען אין דעם „קאָל“ פון דעם צענטען מערץ, 1916, האָט דזשאָן לינד געזאָגט: עס איז געווען אַמעריקאַנישעס קאַפּיטאַל, וואָס האָט פינאַנסירט ווילאַ׳ס איבערפאַל אויף אַמעריקאַנער אין די פאַראייניגטע שטאַטען. דיזע באַשולדיגונג איז אויף אַנאַנדער אופן ווידערהאָלט געוואָרען אין דעם ווייסען הויז, פון דעם סענאַט׳ס פּלאַטפאָרמע; דיזע באַשולדיגונג איז באַשטעטיגט געוואָרען פון דעם פּרעזידענט אליין. דעם 24טען מאַרץ האָט סענאַטאָר סטאָן, דער טשערמאַן פון דעם קאָמיטע פאַר אויסלענדישע אַנגעלעגענהייט, אין אַ שאַרפע רעדע, צווישען אַנדערען געזאָגט פאָלגענדעס:

„יעדער מענש, וואָס האָט גענוג שכל זיך צו באַהאַלטען פון אַ רעגען וויים, אַז די סיטואַציע אין מעקסיקאָ איז זעהר קריטיש; זי איז קריטיש אין דעם זין, וואָס פיעלע מענשען אין מעקסיקאָ, און פיעלע טונקעלע כחות אין מעקסיקאָ — און ליידער מוז איך זאָגען אויך אויסערהאַלב מעקסיקאָ — שטרענגען זיך אָן אויפצורייצען דאָס פאָלק אין יענעם אומגליקליכען לאַנד, זיי צו פאַרפיהרען, און אויף זיי צו מאַכען דעם איינדרוק, אַז די רעגירונג פון די פאַראייניגטע שטאַטען, טראַכטען וועגען אַן אָנגריף אויף זייער רעגירונג און אויף זייער פאָלק, צו זייער גרויסען שאַדען.“

און אַ ביסעל ווייטער אין דיזעלבע רעדע:

„געוויסע כחות ארבייטען — מיר ווייסען דאָס — אין דיזען לאַנד ווי אויך אין מעקסיקאָ, זיי ארבייטען אפשר צוזאַמען אין מאַנכע הינזיכטען, און באַזונדער אין אַנדערע הינזיכטען, אויפצוּוועקען די עפענטליכע מיי־

נונג, און צו באַשאַפען אין מעקסיקאָ אַזאַ צושטאַנד, וועל־
כער זאָל דיזע רעגירונג שטעלען אין אַ פאַרלעגענהייט...
און צו דערנענטערען אַ סיטואַציע, וועלכע מיר ווייסען
ניט מיט וואָס עס וועט זיך אויסלאָזען".

און די ארבייט פון די פינסטערע כחות איז אַזוי שטאַרק,
אַז דער פּרעזידענט אַליין האָט זיך געפונען גענויטיגט ארויס־
צולאָזען אַ ווארנונג געגען די „געוויסענלאָזע כחות". אין זיין
ווארנונג שרייבט דער פּרעזידענט צווישען אַנדערע זאַכען:

„עס איז מיין חוב צו ווארנען דאָס פאָלק פון די
פאַראייניגטע שטאַטען, אַז עס זיינען פאַראַן לייטע ארום
די גרענעצען (פון מעקסיקאָ), וועלכע זיינען שטאַרק באַ־
שעפטיגט צו ערפינדען און צו פאַרשפּרייטען, ווי זיי קע־
נען נאָר, קלאַנגען פון אַ העכסט סענסאַציאָנעלען און
אומרוהיגען כאַראַקטער, וועלכע לאָזען זיך בשום אופן
ניט רעכטפערטיגען פון די פאַקטען. דער צוועק פון צו־
מראָגען די פאַלשקייט איז קלאָר ווי דער טאָג; עס איז
כדי צו באַשאַפען אַן אונערטרעגליכע רייבעריי צווישען די
רעגירונג פון די פאַראייניגטע שטאַטען און די עקזיס־
טירענדיגע רעגירונג פון מעקסיקאָ מיט דעם צוועק ביי־
צוברייגנען „אינטערווענציע" אין די אינטערעסען פון גע־
וויסע אַמעריקאַנער, וואָס פאַרמאָגען אייגענטום אין
מעקסיקאָ."

קיין מענש קען ניט צווייפלען די עדות פון דעם טשערמאַן
פון דעם קאָמיטע פאַר אויסערליכע אַנגעלעגענהייט, נאָך ווענ־
גער אָבער קען מען צווייפלען אין אַזאַ באַשולדיגונג, ווען זי
קומט פון דעם פּרעזידענט אַליין. דאָס זיינען די העכסטע אינ־
סטאַנצען אין אונזער לאַנד, און זיי ווייסען וואָס זיי רעדען.
איצט ווערט פאַרשטענדליך ווי אַזוי ווילאַ האָט זיך געקענט
באַשליסען אויף אַזאַ משוגע'נע טאַט צו באַפאַלען אַמעריקאַנער
אויף אַמעריקאַנישען באָדען. אויב זיין עקספּעדיציע איז פי־
נאַנסירט געוואָרען פון אַמעריקאַנער קאַפּיטאַל, מיט דעם ווייַ־
טען אויסקוק „צו באַשאַפען אונערטרעגליכע רייבעריי צווישען
די רעגירונג פון די פאַראייניגטע שטאַטען און די עקזיסטירענ־
דע רעגירונג פון מעקסיקאָ, מיט דעם צוועק בייצוברענגען „אינ־

טערוועגציע“ אין די אינטערעסען פון געוויסע אמעריקאנער, וואָס פארמאָגען אייגענטום אין מעקסיקאָ“, דאן האָט ער אויף זיך געקנעט נעמען די ריזיקע. ער האָט געהאט אלע אורזאכען צו גלויבען, אז דאָס אמעריקאנישע קאפּיטאל וועט שוין ווי עס איז געפינען א וועג איהם צו באשיצען פון די מאכט פון די פאראייניגטע שטאאטען, און, א נאר איז א נביא, דעם שרייבער פון דיזען ווילט זיך גלויבען, אז ווילסאָ'ן וועט קיין בייזעס ניט געשעהן: אָדער מען וועט איהם ניט כאפּען, אָדער מען וועט שוין ווי עס איז געפינען א וועג ווי איהם ריין צו וואשען, אָדער מען וועט איהם גאָר געפינען א „טויטען.*) ווילסא איז אלזאָ פארענטפערט, עס בלייבט אָבער נאָך אלץ די פראגע וועגען דעם פּרעזידענט: האָט אונזער פּרעזידענט, איידער ער האָט געשיקט אן ארמעע קיין מעקסיקאָ, גאָר ניט געוואוסט פון „געוויסענלאָזע כחות, וואָס פארמאָגען אייגענטום אין מעקסיקאָ“? און אויב ער האָט דאָס יאָ געוואוסט, און קיין קלאָרער מענש קען אין דעם ניט צווייפלען, ווי קומט דאָס, וואָס ער האָט זיך געלאָזען אויף אזא געפערליכען שריט, און געשפּילט דיזע „געוויסענלאָזע כחות“ דירעקט אין די הענט אריין? דעם תירוץ אויף דער קשיה קען מען געפינען אין „פּריפּערעדנעס“. דער פּרעזידענט קען דיזע „פינסטערע כחות“. עס איז אויך ניט קיין ספק, אז ער איז א פרידליכער מענש און זוכט ניט קיין מלחמה מיט מעקסיקאָ. מיר ווייסען דאָס פון זיין „היטען און ווארטען“ פּאָליטיק בנוגע צו מעקסיקאָ. ער קען זיך אָבער ניט ארויסדרעהען פון „פּריפּערעדנעס“. די אגיטאציע פון „פּריפּערעדנעס“ איז א גוואלדיגע. איהר קענט ניט נעמען קיין צייטונג אין דער האנט די פראגע זאָל זיך ניט

*) דאָס אויבענגעבראכטע איז באשריבען געוואָרען אין חודש מערץ. און איצט, אין אָנפאנגס אויגוסט, איז אַלעס כמעט ווי מקוים געוואָרען. נאָר ווען עס זאָל זיך אפילו אויסלאָזען אַנדערש, וועט אונזער אַרגומענט, אַז דער פּרעזידענט האָט געשיקט די עקספּעדיציע צוליב די „פּריפּערעדנעס“ פּראָפּאגאנדע ניט אָפּגעשוואכט ווערען. אין אַזעלכע געפערליכע אונטערנעמונגען, ווייס מען קיינמאָל ניט מיט וואָס זיי וועלען זיך אויסלאָזען.

ווארפען אין די אויגען, אויף אַזאַ אופן, אָדער אַנאַנדערען. גרויס קאפּיטאל וויל „פּריפּערעדנעס“, קליין קאפּיטאל וויל דאָס האָבען, איין טייל פון די ארבייטער, די וואָס מאכען אַ לע־בען פון אמוניציע פאבריקאציע, איז דאפיר; אַנאַנדער טייל לאָזט זיך איינרעדען, אַז נאָר ווען מען איז פאר „פּריפּערעדנעס“ איז מען אַן אמת׳ער פּאטריאָט; רוזוועלט שטעהט גרייט מיט זיין גרויס מויל איינצושלינגען דאָס ווייסע הויז אין וואשינג־טאָן, און ער דענקט, אַז נאָר די שווערט וועט איהם דערצו העלפען. די רעפּובליקאַנער פּארטיי, געשטיצט פון אונזערע פּלוטאָקראַטען, איז פּארטיג ארייננצוכאַפּען דאָס לאַנד אין איהרע הענט מיט דער „פּריפּערעדנעס“ אישיו. ווי האָט אונזער פּרעזידענט געקאָנט ביישטעהן אַזאַ נסיון? ווי אַזוי קען ער צוזעהן ווי רוזוועלט רייסט אַוועק דאָס פּיסען־בענקעלע פון זיינע פּיס, דעם סאמע פונדאמענט פון די קומענדיגע וואהל קאמפּאַניע? ער האָט דאדורך געמוזט פּארבייגען זיין „שטאָלץ צו קעמפּפען“, און איז געוואָרען אַ הייסער פּארטיידיגער פון „פּריפּערעדנעס“, און די מעקסיקאַנישע פראַגע איז ווי געוואונ־שען פאר דעם. דאָס איז די איינציגע לאָגישע ערקלערונג פאר וואָס דער פּרעזידענט האָט מיט איינמאָל געביטען זיין גאַנצע שטעלונג, און פאר וואָס ער האָט זיך געאיילט צו שיקען אַן עקספּעדיציע קיין מעקסיקאָ צו כאַפּען ווילאַ׳ן. דאָס איז דער בעסטער מיטעל פאר „פּריפּערעדנעס“, און אויך דאָס בעסטע מיטעל אונטערצוהאקען רוזוועלט׳ס פליגעל. אָבער אונזער פּרעזידענט איז אַ פרידליכער מענש, ער וויל ניט קיין מלחמה מיט מעקסיקאָ, און ער קען די „געוויסענלאָזע כחות“ פון אמע־ריקאַנער קאפּיטאל. איידער ער שיקט זיין עקספּעדיציע פאר־זיכערט ער זיך, עס זאָל צו קיין שוועריגקייט מיט מעקסיקאָ ניט קומען. עס ווערט דאדורך געשלאָסען אַן אָפּמאַך צווישען דער רעגירונג פון די פאראייניגטע שטאאטען און דער צייטווייליגער רעגירונג פון מעקסיקאָ, לויט וועלכעןביידע רעגירונגען האָבען דאָס רעכט צו שיקען זייער מיליטער אין די טעריטאָריעס פון די אנדערע צו פאנגען מעקסיקאַנישע באַנדיטען. אַז דאָס איז אַ קינדער שפּיעל, פארשטעהט יעדער וואָס האָט נאָר אַ קאָפּ אויף זיך. ווען עס וועט ווען עס איז קומען די צייט, ווען מעקסיקאָ

וועט וועלען שיקען איהרע סאָלדאטען נאָך די פאראייניגטע שטאטען, וועט מען דאן ווידער שמועסען. דערווייל איז דער שפּיעל אונז צונויז געקומען. אָבער דיזער שפּיעל, ווי עס האָט זיך זעהר שנעל ארויסגעצייגט, איז געוועזן א שפּיעל מיט פייער. די „געוויסענלאָזע כחות" פון וועלכע דער פּרעזידענט רעדט „דרימלען ניט און שלאָפען ניט", זיי האלטען אין איין אינטרי־גירען, און דיזער „שפּיעל" האָט געקענט ווערען זעהר ערענסט. און עס קען נאָך יעדע מינוט ווערען געפעהרליך. דער פּרעזידענט פארכאפּט דארורך זעהר שנעל, און ווארנט דאָס פאָלק פון די פעראייניגטע שטאאטען, און פארזיכערט די מעקסיקאַנער, זיי זאָלען זיך ניט לאָזען פארפיהרען. ווי לאנג עס ווענדט זיך אָן איהם, דעם פּרעזידענט, וועט ניט זיין קיין אינטערווענציע אין מעקסיקאָ. די וואָס זוכען אינטערווענציע אין מעקסיקאָ, קענען ניט ערדרייכען זייער ציעל ווי לאנג עהרענהאפטע מענשען שטע־הען „אויף דער שפּיצע פון דיזער רעגירונג", זאָגט אונז דער פּרעזידענט אין זיין ווארנונג צום פאָלק.

פון דעם קען מען זעהן גאנץ גענוי, אז מיר האָבען זיך דערווייל, „ווי לאנג עהרענהאפטע מענשען שטעהען אויף דער שפּיצע פון דיזער רעגירונג", זיך ניט וואָס צו שרעקען פאר א מלחמה מיט מעקסיקאָ.

פיעל ווייניגער האָבען מיר זיך צו שרעקען פאר א מלחמה מיט דייטשלאנד. קיין פארנינפטיגער מענש קאָן גאָר פון אזא זאך ניט רענקען. טאָמער אָבער איז דער אייגענער שכל ניט גענוג, און עס פעהלען ברוך השם ניט קיין מענשען, וואָס האָ־בען ניט קיין אייגענעם שכל, קען מען זיך איבערצייגען פון אן ערקלערונג, וואָס באטהמאן־האָלוועג, דער דייטשער רייכס־קאנצלער, האָט ניט לאנג צוריק אָפּגעגעבען אין דעם דייטשען רייכסטאג, און פון אן אונטעררעדונג, וואָס א קאָרעספּאָנדענט פון די „אסאָשיאייטעד פּרעס" האָט געהאט מיט הערר פאָן יאגאָוו, דער דייטשער מיניסטער פון אויסלענדישע אנגעלעגענ־הייטען.

דער קאָרעספּאָנדענט האָט געפרעגט דעם דייטשען מיניס־טער, וואָס ער האָט צו זאָגען צו די סלוכען, אז דייטשלאנד פּלאנעוועט נאָך דער מלחמה זיך צו ווארפען אויף דעם אמע־

ריקאַנער קאָנטינענט. נאָכדעם ווי דער מיניסטער האָט זיך שטאַרק צולאַכט, האָט ער געזאָגט:

„ווי קענען מענשען ערפינדען אָדער גלויבען אַזעלכע בבא־מעשיות? עס איז אויגענשיינליך פאַר יעדען איינעם, וואָס איז ניט פולשטענדיג פארבלענדט פון ליידענשאַפט, אַז דייטשלאַנד האָט קיינמאָל ניט פאַרפאָלגט אַזעלכע זינלאָזע צוועקען, און האָט קיינמאָל ניט געטראַכט דאָס צו טאָן.

„קען וועלכער עס איז מענש זיך פאָרשטעלען אַזאַ צושטאַנד אין אייראָפּאַ נאָך דער מלחמה, וועלכער זאָל אונז געבען די ליידיגע צייט און אַ פרייע האַנד, צו קע־נען אָבווענדען אונזער קראַפט און אַנשטרענגונג צו אַזאַ אויפגאַבע פון דעם אַמעריקאַנער קאָנטינענט?... מיר וועלען האָבען גענוג צו טוען אין דער היים אָבצוהיטען אונזער אייגענע פּאָזיציע אין אייראָפּאַ, צו היילען די וואונ־דען פון דער מלחמה, צוריק איינאָרדענען אונזער אינ־דוסטריע און האַנדעל אין דער היים, צוריק צוגעווינען און אויפצובויען אונזער אויסלענדישען האַנדעל, אָן דעם מיר זאָלען איבערקערען אונזער טראַדיציאָנעלע פּאָליטיק בנוגע צו דעם אַמעריקאַנער קאָנטינענט, און אָן דאָס ארויפציהען אויף זיך אַ מעכטיגען שונא, אויף יענער זייט פון אַטלאַנטישען ים.

מיר האָבען אַזוי אַרום שטאַרקע באַווייזע, אָפיציעלע באַ־ווייזע, אַז מיר האָבען זיך ניט, וואָס צו שרעקען פאַר מלחמה. אונזערע הערשענדע קלאַסען, ווייסען דאָס גאַנץ גענוי, און האָבען דאָס געוואוסט די גאַנצע צייט. מען מוז דערפאַר קומען צום שלום, אַז די אַלע געשרייען פון מלחמה, אַז די גאַנצע מלחמה־שרעק ווערט געמאַכט צוליעב „פּריפּערעדנעס". מיר מוזען האָבען „פּריפּערעדנעס", ווען מיר זאָלען אפילו דאַרפען געהן אין מלחמה צוליעב דעם. געוועהנליך פערשטעהט מען „פּריפּערעדנעס" צוליעב מלחמה. ווייל מען האָט מורא פאַר מלחמה, נעהמט מען זיך צוגרייטען כדי מען זאָל זיך קענען פאַרטיידיגען. ביי אונז זיינען די יוצרות פאַרקערט, ביי אונז

שרייט מען מלחמה צוליעב „פריפערעדנעס“: ווייל „מיר“ ווילען האבען „פריפערעדנעס“ שרייען „מיר“ מלחמה.

דער ארגומענט פאר „פריפערעדנעס“.

די מלחמה איז אבער ניט דאס איינציגע און ניט דאס הויפט מיטעל, וואס גרויס קאפיטאל, מיט די הילף פון די פאליטישענס, די צייטונגג און די עקזיסטירענדע ארמיי, נוצט אויס אין איהר אגיטאציע פאר מיליטאריזם. מיט דעם וויל מען נאר בעאקערען דאס פעלד, אזוי צו זאגען, צוגרייטען דאס פאלק פסיכאלאגיש, עס זאל זיין מסוגל אין זיך אויפצונעהמען די זריעה פון מיליטאריזם. דאס איז א סטראגישער צוג. פונקט ווי די דייטשע שווערע קאנאנען צושיסען פריהער דעם גאנצען שטח, וואס זיי ווילען איינגעמען, און ערשט נאכדעם ווערט געשיקט די אינפאנטעריע איינצונעהמען דאס שטיק לאנד, אזוי מאכט מען אונז פריהער אן א מורא׳דיגע שרעק פאר גרויסע שונאים, וואס שטעהן און ווארטען אונז איינצושלינגען, און נאכדעם, ווען מיר זיינען צושאסען פון אלע זייטען מיט שרעק קומען די מחנות צייטונגס שרייבער, פאליטישענס, קאנגרעסלייטע, גלחים, מיליטאריסטען, און גלאט שעהן שוואצער, און ווילען אונז איינעמען מיט זייערע ארגומענטען פאר „פריפערעדנעס“. מיר מוזען דאדורך צוגלידערען די ארגומענטען גופא.

פון אויבען אויף שיינען די ארגומענטען צו זיין אונבאשטרייטבאר. די לאגיק פאר „פריפערעדנעס“ שיינט צו זיין פאלשטענדיג. אבער דאס איז נאר פון אויבען אויף. קוקט מען זיך צו א ביסעל טיעפער, נעמט מען אנאליזירען, די כלומרשט שטארקע ארגומענטען, דאן צופאלען זיי ווי א קארטען הויז.

דער ערשטער, דער שטארקסטער ארגומענט, דער ארגומענט וואס אפעלירט צו אלע מענשען, דאס איז דער ארגומענט פון פאטריאטיזם, געבויט אויף לאגיק, סענטימענטען און די אייגען־אינטערעסען פון די מענשען.

ווען עס קומט א רעדנער מיט א געשליפען צינגעל, אדער א שרייבער מיט א שפיציגע פעדער, און נעמט מאלען דאס גרויסקייט פון אונזער לאנד, די פארציגע וואס דאס לאנד האט

נעגען אַנדערע. די דעמאָקראַטישע איינריכטונגען, די פּריי־
הייט, די רייכקייט און אַלע אַנדערע גוטע זאַכען, וואָס מיר
זיינען גערן מודה, און פרעגט נאָכדעם: וואָלט איהר וועלען
דיזעס גרויסע, רייכע, פרייע, פון גאָט געבענשטע לאַנד זאָל
אריינפאַלען אין די הענט פון א פרעמדע מאַכט, פון אַן אייראָ־
פּעאישע מאַכט ווי דייטשלאַנד, אָדער גאָר אַן אַזיאַטישע מאַכט
ווי יאַפּאַן, וואָס איז ווייט ניט אַזוי פריי ווי אונזער לאַנד,
וועמעס איינריכטונגען, אינסטיטוציאָנען און לעבען ארט
איז גאַנץ פאַרשידען פון אונזערס? ווען ער פרעגט ווייטער:
זייט איהר ניט בארייט מיט אַלע אייערע כחות, מיט דעם לעצ־
טען טראָפּען פון אייער בלוט צו פאַרטיידיגען אָט דיזעס לאַנד,
וואָס שיצט אייך און גיט אייך אַזוי פיעל ברכות, פון די האַנט
פון יעדען עראָבער? אויף דיזע פראַגען איז נאָר דאָ איין
ענטפער: יעדער מענש אין וועמעס אָדערען עס פליסט רויט
בלוט, וועט אָהן שום צעגערען זיך שטעלען אין דינסט צו
פאַרטיידיגען זיין לאַנד. דאָס לאַנד דאַרף גאָר ניט האָבען די
אַלע מעלות, וואָס אמעריקאַ האָט. עס מעג זיין א האַלב דע־
מאָקראַטישעס לאַנד ווי דייטשלאַנד; עס מעג זיין נאָך גאַנץ
טיראַניש ווי רוסלאַנד, קוים איז עס זיין לאַנד, וועט יעדער
מענש זיין בארייט מקריב צו זיין זיך, און די וואָס זיינען איהם
טייער, פאַר די זיכערהייט פון דיזען לאַנד. גיט מען דאָס צו,
איז מען איינמאָל מודה, אַז יעדער מענש מוז, און וועט, פאַר־
טיידיגען זיין לאַנד מיט אַלע זיינע קרעפטען, קען מען שוין,
אַזוי דאַכט זיך, ניט אַוועקגעהן פון דעם שטאַנדפּונקט פון
„פּריפּערעדנעס". אויב מען מוז פאַרטיידיגען דאָס לאַנד, מוז
מען אויך זיין צוגעגרייט דאָס צו פאַרטיידיגען. מיט די הוילע
הענט קען מען היינט צו טאָג ניט פאַרטיידיגען קיין לאַנד. מען
מעג זיין נאָך אַזוי בראַוו, מען מעג זיין נאָך אַזוי איבערגעבען,
ווען דער שונא קומט מיט האָוויצערס, מיט 42 סענטימעטער
קאַנאָנען, מיט קוילען וואָס יעדע איינע וועגט צווישען טויזענט
און צוויי טויזענט פונט, מיט לופט באַלאָנען, מיט סובמארינס,
מיט פליסיגען פייער, מיט טויטענדע גאַזען, מיט האַנט־גראַ־
נאַטען, מיט באַיאָנעטען, מיט א גרויסע פלאָטע, וועט ער
באַזיעגען דאָס לאַנד. אויב די פאַרטיידיגער באַזיצען ניט די־

זעלבע וואפּען אין א גרעסערע צאָהל. ווי לאַנג די אנדערע פעל־קער האָבען דיזע אלע כלי־זין, מוז יעדער אמת'ער פּאטריאָט ארבייטען דערפאר, אז זיין לאַנד זאָל דאָס אויך האָבען. וואָרים נאָר מיט די זאכען קאָן מען באשיצען דאָס לאנד פון איבער־פאָל, און עס פּארטיידיגען פון א מעכטיגען שונא... שטעלט זיך פאָר, ווען עס זאָל איינער מאכען דעם פאָרשלאַג, די פאראיי־ניגטע שטאאטען פון אמעריקא זאָל אָפּשאפען איהר גאנצע פלאָטע, און גאנצע ארמעע. דער וואָס וואָלט געמאכט אזא פאָרשלאַג וואָלט באטראכט געוואָרען אלס קאנדידאט פאר א משוגעים הויז, און קיין מענש, אויסער אזא וואָס איז ניט ביי זיינע חושים, וואָלט צו דעם ניט צוגעשטימט. וואָרים יעדער איינער גיט צו ביי זיך אין הארצען, אז די פאראייניגטע שטאא־טען קענען ניט בלייבען אָהן וועלכע עס איז מיטעל זיך צו באשיצען. היינט אויב יעדער איינער איז דאָס מודה, אויב יעדער איינער איז מודה, אז מיר מוזען האָבען א פלאָטע, וואָס זאָל אונז ווירקליך באשיצען? פאר וואָס זאָלען מיר האָבען א פלאָטע, וואָס טויג צו גאָר ניט, וואָס קאָן ניט ביישטעהן נעגען א שטארקען שונא? צו האָבען א פלאָטע וואָס קאָן ניט באשיצען, איז דאָך ערגער ווי גאָר ניט קיין פלאָטע. און אז אונזער פלאָטע איז שוואך און קען זיך ניט שיצען פון א מעכ־טיגען שונא, דאָס הערען מיר פון אלע זייטען, אפילו פון אזעל־כע, וועלכע געוועהנליך ליבען זיי אלץ, וואָס איז אמעריקאניש.

אָט דיזער ארגומענט איז דער שטארקסטער, און, ווי גע־זאָגט, עס שיינט צו זיין אוממעגליך זיך פון איהם ארויסצו־דרעהען. פון דעם קומט, וואָס פיעלע רעוואָלוציאָנערען, וואָס געוועהנליך זיינען זיי זעהר פרידליכע מענשען, האָבען גענומען שרייען אין כאָר: „פּריפּערעדנעס".

שטארק און קרעפטיג ווי דיזער ארגומענט איז, טראָגט ער אין זיך זיין אייגענע שוואכקייט. ער איז אזוי לאָגיש, אז ער ווערט אזש אבסורד.

דיזע ארגומענטאציע איז אזוי לאָגיש, ווייל זי איז אלגע־מיין, ווייל זי איז גילטיג ניט נאָר אויף אמעריקא, און ניט נאָר אויף וועלכען עס איז אנדערען לאַנד, נאָר אויף אלע לענדער. רוסלאַנד, דייטשלאַנד, פראנקרייך, ענגלאנד און אלע איבריגע

לענדער קענען דאָס זעלבע טענה'ן, און זיי טענה'ען דאָס טאקע. יעדע איינע פון דיזע לענדער האָבען זיך כסדר צוגעפּאַרטיגט צו מלחמה אויס דיזעלבע לאָגיק און נויטווענדיגקייט. דיזער אומשטאַנד שטעלט מיט איין מאָל די גאַנצע פראַגע אין אַנ־אַנדער ליכט. מען קען שוין מעהר ניט רעדען פון זיך „פּריפּע־רען“ גלאַט אין דער וועלט אַריין אום זיך צו באַשיצען פון אַ שונא, גלאַט אין דער וועלט אַריין. צוזאַמען מיט דעם געדאַנק פון „פּריפּערדנעס“, מוז מען אַוועקשטעלען די פראַגע: „פּרי־פּערען“ געגען וועמען? זאָלען מיר זיך „פּריפּערען“ געגען רוס־לאַנד, געגען דייטשלאַנד, געגען פראַנקרייך, געגען ענגלאַנד, געגען יאַפּאַן, געגען אַ קאָמבינאַציע פון עטליכע פון דיזע מעכטע, אָדער גאָר געגען אַלע צוזאַמען? און דאָ וועלען מיר באַלד קומען אין אַזעלכע שוועריגקייט, פון וועלכע עס איז אומ־מעגליך זיך אַרויסצודרעהען. יעדער קען לייכט איינזעהן, אַז עס איז אַן אבסאָלוטע אוממעגליכקייט אַז מיר דאָ אין אַמעריקאַ זאָלען זיין „פּריפּערד“ געגען אַלע די אויסגערעכענטע מעכטע. דייטשלאַנד האָט געשיינט צו זיין צוגעפּאַרטיגט אויף דער יבשה געגען אַלע איהרע שכנים, וויפיעל קרבנות האָט דאָס איהר שוין געקאָסט, דאַרף מען הייגט קיינעם ניט דערצעהלען, און דעם רעזולטאַט דאַרף מען נאָך אָפּוואַרטען. וואָס מעהר, מען דאַרף גאָר ניט וואַרטען, יעדער וואָס קען לייענען די סימנים פון די פּאַסירונגען קען זעהן, אַז דייטשלאַנד קען בשום אופן ניט אַרויס דער זיעגער פון דיזען מוראָ'דיגען קאַמפּף.

הייגט אויב אַמעריקאַ קען זיך ניט „פּריפּערען“ געגען אַלע צוזאַמען, געגען וועמען זאָל זי זיך יאָ „פּריפּערען“? ענגלאַנד האָט אַ כלל, אַז אויף דעם ים מוז זי זיין שטאַרקער פון יעדער אַנדערע צוויי שטאַרקסטע ים מעכטע. ווי אַזוי טוט דאָס ענגלאַנד? זי רעכענט פּשוט אויס די שיפען פון די צוויי גרעסטע פלאָטען און זי בויט אַזוי פיעל אַז איהר פלאָטע זאָל איבערשטייגען. מיר רעכענען זיך פאַר דאָס רייכסטע לאַנד פון דער וועלט. און מיר זאָגען, אַז מיר דאַרפען אויך זיין דאָס שטאַרקסטע. אונזער פּרעזידענט האָט טאַקע געפאָדערט אַ פלאָטע, וואָס זאָל זיין שטאַרקער פון יעדע אַנדערע. מיר מוזען אַלזאָ בויען אַ פלאָטע, וואָס זאָל זיין מעכטיגער און גרעסער

ווי די פון ענגלאנד. אונזער באשלוס צו בויען א שטארקע פלאָטע וועט ניט אראָפפיהרען ענגלאנד פון איהר אלטען וועג צו האָבען א פלאָטע, וואָס איז גרעסער און שטארקער פון אנדערע צוויי פלאָטען צוזאמענגענומען. ווי אזוי וועלען מיר ווען עס איז אריבערשטייגען ענגלאנד? מען רעדט זעהר אָפט פון מלחמה צווישען יאפאן און די פאראייניגטע שטאאטען, אין וועלכע מלחמה ענגלאנד וועט זיך שטעלען אויף דער זייט פון יאפאן, און דייטשלאנד וועט מיט באהאלטענע פרייד, גאנץ נייטראל, צוקוקען, און האָפען אויף אונזער מפלה. אויב אזא מלחמה איז מעגליך, דארף אונזער פלאָטע זיין שטארקער ווי ענגלאנד'ס און יאפאנ'ס צוזאמענגענומען. אונזערע גרויסע פאטריאָטען שרייען דאדורך, אז מיר דארפען האָבען א טאָפעלטע נעווי. אונזער לאנד ליעגט צווישען צוויי ימים, דעם אטלאנטישען און דעם פאציפישען, און מיר מוזען האָבען א פלאָט, וואָס זאָל אונז קענען באשיצען פון ביידע זייטען. א קלענערע פלאָטע ווי אזא וואָס זאָל אונז באשיצען אויף ביידע ימים איז ערגער ווי גאָר ניט. גאנץ ריכטיג באמערקט ארטור ה. פאללען, א גרויסער אויטאָריטעט אין הלכות פלאָטע: „א פלאָטע וואָס איז קלענער אין צאָל און שוואכער אין קראפט איידער די פון דעם מעגליכען שונא, איז אויגענשיינליך ערגער ווי נוצלאָז. זי איז נוצלאָז ווייל אזא אונטערגעאָרדענטע פלאָטע קען ניט שפיעלען קיין שום ראָלע: זי קען ניט באשיצען און זי גיט ניט די מעגליכקייט צו אטאקירען. זי איז ערגער ווי נוצלאָז, ווארום צו באשיצען א גרויסע פלאָטע, וואָס איז ניט גרויס גענוג צו קעמפען מיט ערפאָלג, איז א פארלוסט פון אוצרות, און כחות, און מענשען אין צייט פון פריעדען, און איז א קוואָל פון ביטערע ערנידערונג אין צייט פון מלחמה". מיר מוזען אלזאָ האָבען אזא פלאָטע, וואָס זאָל אריבערשטייגען די פלאָטעס פון ענגלאנד און יאפאן צוזאמענגענומען. אז דאָס איז אוממעגליך איז אויגענשיינליך, היינט ווי אזוי זאָלען מיר זיך „פריפערען"? די צרה מיט די „פריפערענעס" פראגע איז. וואָס זי איז אזוי שטארק לאָגיש און איז דאדורך לאָגיש פאר אלעמען, פאר די אנדערע פעלקער פונקט ווי פאר אונז. מען וויים דאדורך ניט ווען אויפצוהערען.

צו רעדען פון „פריפערעדנעס“ גלאט אין דער וועלט אריין, איז דאדורך נאריש. גלאט „פריפערען“ איז אן אוממעגליכע זאך. מען מוז אויסרעכענען דעם מעגליכען שונא, ד. ה., מען מוז זעהן אונטער וועלכע אומשטענדען מיר קענען קומען צו א מלחמה, און מיט וועמען? אבער אין דיזען פאל באקומט די גאנצע פראגע אן אנדער געשטאלט. אלע ערקלערען אין איין קול, אז אונזער לאנד וועט קיינמאל ניט מאכען קיין אטאקע אויף אנאנדער לאנד, אז מיר ווילען זיי גאר ניט צופארטיגען פאר אן אנגריף. אונזער „פריפערעדנעס“ מוז נאר זיין פאר פארטיידיגונג. מיר דארפען זיין צוגעגרייט, — אזוי געהט די טענה, — זיך צו פארטיידיגען געגען יעדען שונא. אויף אזוי ווייט זיינען מיר איינשטימיג. קיין אנגריף־מלחמה וויל קיינער פון אונז ניט. מיר מוזען דאדורך וויסען, אויף וויפיעל עס איז מעגליך צו וויסען, ווער עס קען זיין אדער ווערען, אונזער שונא; אונטער וועלכע אומשטענדען און צוליעב וועלכען צוועק מען קען אונז באפאלען? נאר אין דיזען פאל קענען מיר וויסען ווי אזוי זיך צוצוגרייטען. די וואס רעדען פון „פריפערעדנעס“ מוזען זיך אפגעבען דין וחשבון וועגען אונזער מעגליכען שונא. אבער איידער דאס ווערט געטאן, און אום דאס זאל געטאן ווערען פארנינפטיג, מוז מען זיך פרעגען, און ענטפערען, די פאלגענדע פראגען:

וואס איז געשעהן, וואס ביי אונז איז מיט אמאל געווארען אזא מהומה וועגען „פריפערעדנעס?“ מען זאגט, די מלחמה אין איירפא. די געפעהרליכע שלאכטעריי, וואס קומט איצט פאר אין איירפא, האט געעפענט אונזערע אויגען, און מיר האבען זיך גענומען שרעקען פאר די צוקונפט. דיזער תירוץ איז גוט פאר די אומשולדיגע נשמות, וואס ווייסען ניט וואס עס געהט פאר אין דער וועלט. דענקט יעמאנד, אז אונזער וואשינגטאנער רעגירונג, אונזערע דיפלאמאטען אין די פארשידענע איירפעאישע מדינות, אונזערע פאליטישענס, אונזערע גענעראלען און אדמיראלען, אונזערע רעדאקטערע, האבען ביז די מלחמה גארניט געוואוסט פון דייטשלאנד'ס מאכט? האט מען ווירקליך באדארפט אזא געפעהרליכע מלחמה אויסצוגעפינען, וואסער מאכט דייטשלאנד איז אויף דער יבשה, אדער

ענגלאנד אויף דעם ים? אזא זאך קען מען נאָר איינרעדען חדר־אינגלעך. די מאכט פון יעדען לאנד איז געגנוי באוואוסט צו יעדען אנדערען לאנד. אויב מורא האָבען פאר דייטשלאנד, האָבען מיר פאר דער מלחמה געהאט מעהר אורזאך מורא צו האָבען, ווי נאָך דער מלחמה. עס וועט אוועק א לאנגע, לאנגע צייט ביז דייטשלאנד וועט חלומ'ען פון נאָך א מלחמה. עס וועט דויערען צעהנדליגע און צעהנדליגע יאָהרען ביז דייטש־לאנד וועט צוריק אויפבויען, וואָס זי האָט אליין חרוב געמאכט אין איהר אייגען לאנד. אויב מען קען עפּעס לערנען פון דער מלחמה, האָט מען באדארפט לערנען פּונקט דאָס פּארקערטע; מען האָט באדארפט לערנען, וואָסער גרויסער אומגליק עס איז צו זיין „פריפּערד“. עס קאָן גאָר ניט זיין קיין ספק, אז דאָס אומגליק פון דיזער מלחמה וואָלט ניט באפאלען די וועלט, ווען דייטשלאנד וואָלט ניט געווען אזוי שטארק צוגעגרייט. עס איז מערקווירדיג ווי דער מענשליכער מוח ארבייט. דאכט זיך, אז דיזע מלחמה מיט אלע די אומגליקען, טויט און פארוויסטונג, וואָס זי האָט געבראכט אויף דער וועלט, האָט באדארפט אזוי אָפּשרעקען יעדען מענש פון דעם געדאנק פון מלחמה, ער זאָל גאָר ניט דערלאָזען אזא אידעע ביי זיך אין קאָפּ. צום סוף איז פּונקט פארקערט. גראָד די מלחמה האָט ביי אונז ארויסגע־רופען א משוגעת פאר צופּארטיגונג צו מלחמה. מיר האָבען געזעהן, אז עס איז ניטאָ קיין אורזאך מורא צו האָבען פאר דייטשלאנד. אָבער זאָלען מיר צוגעבען, געגען דעם מענשליכען שכל, אז מיר דארפען היינט מעהר מורא האָבען פאר דייטש־לאנד ווי פריהער, שטעלט זיך די פראגע: זיינען מיר דאָס טאקע אזוי הילפלאָז? זיינען מיר ביז היינט גאָר ניט געווען „פריפּערד“? עס איז געוואָרען א מאָדע, אז יעדער אמעריקא־נער „פּאטריאָט“, יעדער אדמיראל, אָדער גענעראל, אָדער יעדער וואָס וויל ווערען פּרעזידענט, אָדער גלאט פּאָליטישען שטרייט געוואלט, אז מיר זיינען גאָר ניט צוגעפּארטיגט, אז אונזער ארמעע איז נאָר גוט פאר פאראדען, אונזער פלאָטע — פאר אלט אייזען. פאר וואָס ערלויבט די רעגירונג אויפצודעקען אונ־זער שוואכקייט? אויב דאָס איז אמת, אז מיר זיינ::ן הילפלאָז, דארף דאָך דער פאקט באהאלטען ווערען בסוד סודות, און דער

וואָס גיט ארויס די סודות, דארף באטראכט ווערען אלס פארד־רעטער פון לאנד. פון איין זייט זיינען מיר אין איין שרעק, אז אָט, אָט קומט דער דייטש און שלינגט אונז איין מיט די שטיוועל און פּאָדקאָוועס, פון דער אנדערער זייט דערצעהלען מיר כסדר דעם שונא, אז מיר זיינען שוואך און הילפלאָז, און יעדער איינער קען מיט אונז טאָן, וואָס ער וויל נור אליין. און די וואָס שרייען דאָס, אָנשטאָט זיי זאָלען באטראכט ווערען פאר פאררעטער, ווערען פאררעכענט פאר גרויסע פאטריאָטען. ווי קומט דאָס? דאָס קומט פון דעם, וואָס אלע ווייסען, אז דאָס וואָס זיי שרייען איז ניט דער אמת, אז דאָס איז נאָר אַן אָפּענער מיטעל אָפּצושרעקען דעם עולם, דעם גולם, ער זאָל שרייען „פריפערדנעם“. דאָס ווייסען מיר, און דאָס ווייסען אונזערע כלומר׳שטע שונאים.

מען דארף נאָר א קוק טאָן, ווי עס געהט צו די היינטיגע מלחמה, מען זאָל לייכט איינזעהן, ווי וועניג מיר האָבען זיך צו שרעקען פאר א מלחמה, און ווי אונעהרליך עס איז איין טייל, און ווי נאריש עס איז דער צווייטער טייל, פון אונזער באפעל־קערונג, וואָס שרייט „פריפערדנעם“. דייטשלאנד פיהרט אזא ביטערן קאמף; איהר גרעסטער שונא, ווי אלע ווייסען שוין היינט, איז ענגלאנד, פארוואָס געהט ניט דייטשלאנד אויף ענגלאנד? דייטשלאנד האָט בעוויזען איהר כח איינצונעמען בעלגיען, א גרויס שטיק פון פראנקרייך, כמעט גאנץ פוילען, ליטא און וואָהליניען, פארוואָס געהט זי ניט אויף ענגלאנד? עס וואָלט שנעל געוואָרען א סוף צו דער מלחמה, ווען דייטש־לאנד זאָל פארנעמען פון ענגלאנד א דריטעל פון דעם, וואָס זי האָט צוגענומען פון פראנקרייך, אָדער רוסלאנד. פאר וואָס זשע געהט ניט דייטשלאנד אויף ענגלאנד? מען זאָגט: ענגלאנד איז מעכטיג אויף דעם ים. גוט, טאָ פאר וואָס געהט ניט ענג־לאנד אויף דייטשלאנד? דער תירוץ איז: די סובמארינס און די מינען; און דער באווייז איז, גאליפּאָלי. דייטשלאנד׳ס פלאָטע ליעגט פארשטעקט אין דעם קיעל קאנאל, זי קען מיט איהר גאָר ניט טאָן, אָבער דאָס קליינע שיפעלע, די סובמארין, וואָס פארשטעקט זיך אונטער׳ן וואסער, און לויערט, ווי א גזלן אויף זיין קרבן, האלט ענגלאנד אין שרעק, און האָט זייט דעם

אָנהויב פון דער מלחמה פארניכטעט, ווי אויטאָריטעטען שאַצען, 190 פארשידענע בריטישע שיפען, פון דריי מיליאָן טאָן (דיס־פלעיסמענט). מיט איהר גאנצע ים־מאכט, וועלכע איז נאָך דערצו געוועזן געשטיצט פון פראנקרייך און רוסלאנד, איז ענג־לאנד געשטאנען מאָנאטען לאנג ביי גאליפּאָלי, האָט פארלוירען א הונדערט טויזענד מענשען, מיט פיעלע שיפען, און האָט זיך געמוזט צוריקציהען מיט א צובלוטיגטע קאָפּ. עס איז אויך באוואוסט וואָסער גוואלטיגע אָנשטרענגונג דייטשלאנד האָט לעצטעס יאָהר געמאכט ביי קאלעי, מיט דיזעלבע רעזולטאטען, וואָס ענגלאנד האָט געהאט ביי די דארדאנעלען.

מען קאָן פון דעם זעהן, אז ביי דעם היינטיגען שטאנד פון פארטיידיגונגס מיטעל, איז כמעט אוממעגליך צו נעמען א לאנד אויפ'ן וואסער. אָבער ווען עס זאָל אפילו מעגליך זיין, איז איינגעמען א פּאָרט איין זאך און איינגעמען און באהערשען דאָס לאנד א צווייטע זאך. אלע ווייסען פון ווילסאָנ'ס „היטען און ווארטען" פּאָליטיק בנוגע מעקסיקאָ. זאָל זיך קיינער ניט איינרעדען, אז דיזע פּאָליטיק איז דיקטירט געוואָרען נאָר פון גוטען ווילען. קליין און שוואך ווי עס איז די מעקסיקאנישע באפעלקערונג אנטקעגען די פאראייניגטע שטאאטען, האָבען מיר פון דעסטוועגען מורא מיט זיי זיך איינצורייסען. היינט צו טאָג איז ניט קיין קלייניגקייט איינצונעמען און צו באהערשען א פאָלק פון 20 מיליאָן. היינט ווי קען זיך איינער איינרעדען, אז דייטשלאנד וועט וועלען פארכאפּען אמעריקא. וויפיעל סאָלדאטען מיט קאנאָנען, מיט שיפס מאטעריאל מיט פערד מיט פּראָוויאנט וועט דייטשלאנד דארפען דאָס אויסצופיהרען און וויפיעל שיפען, מיט קריעגס שיפען, וועט זי דארפען פאר דעם; און מיר וועלען דאָס זיצען די גאנצע צייט פארלייגט די הענט און צוקוקען? זאָל דער לעזער פּרובירען צו ענטפערען דיזע פראגע, און ער וועט לייכט איינזעהן, ווי אבסורד עס איז דיזע מורא אלס ארגומענט פאר „פריפּערעדנעס".

אָבער נאָך אלעם איז דאָס ניט דער הויפּט ארגומענט. די הויפּט פראגע איז: פאר וואָס איז דייטשלאנד ביז היינט ניט באפאלען אמעריקא? פאר וואָס האָט דאָס ענגלאנד ביז היינט ניט געטאָן? אָדער פראנקרייך? ענגלאנד, ווי די גאנצע

וועלט וויים, האָט אַ היסטאָרישע חזקה אויף אַמעריקאַ. אַמע־ריקאַ איז אויפגעבויט געוואָרען מיט די הילף פון ענגלאַנד, עס איז פריהער געווען אַ טייל פון ענגלאַנד. קאַנאַדע, אונזער נאָהנסטער שכן, איז נאָך היינט אַ טייל פון ענגלאַנד. פראַנק־רייך האָט אַמאָל געהאַט אַ גרויסען חלק אין אַמעריקאַ. לוזיאַנא, אַ שטח וואָס איז פינף מאָל אַזוי גרויס ווי גאַנץ פראַנקרייך, און אַ דריטעל פון פאַנץ אייראָפּאַ, האָט אַמאָל באַלאַנגט צו פראַנקרייך, נאַפּאָלעאָן דער ערשטער האָט עס צו אונז פאַר־קויפט, מען קען זאָגען פאַר אַ טרונק בראָנפען. 15 מיליאָן דאָלאַר איז געווען די סומע, וואָס ער האָט דערפאַר באַקומען. רוסלאַנד האָט אָפּגעטרעטען אַלאַסקאַ צו אונז. די הויפּט אייראָ־פּעאישע מעכטע זיינען אַזוי אַרום געווען פאַראינטערעסירט אין אַמעריקאַ, און זיי וואָלטען שוין ווי עס איז געקענט גע־פינען אַ צוטשעפּענים זיך צו פאַררייסען מיט די פאַראייניגטע שטאַאַטען. פאַר וואָס האָט דאָס קיינער ניט געטאָן ביז היינט, ווען זיי זיינען געווען שטאַרק, געזונט און פריש, און וועלען דאָס געהן טאָן היינט, ווען זיי קענען זיך קוים האַלטען אויף די פים?

עס וועט אונז פיהרען צו ווייט צו געהן ענטפערען דאָ אויף די פראַגע. אין מיין ביכעל „סאָציאַליזם, מלחמה און נאַציאָנא־ליזם“ איז די פראַגע פון אימפּעריאַליזם באַהאַנדעלט געוואָרען אויספיהרליך. דאָ, וועט זיין גענוג צו זאָגען, אַז לענדער, פעלקער געהען היינט צו טאָג אין מלחמה ניט אויס פאַרגעניגען, און ניט צוליעב אַ בת מלכה, אָדער אויס ליעבע צו אַוואַנטורעס. זיי געהען אין מלחמה צוליעב געוויסע נאַציאָנאַלע נויטען און באַדירפניסע. דיזע נויטען און באַדירפניסע טרייבען זיי צו וועלען באַהערשען הויפּטזעכליך, און אויסשליסליך, די ניט ענט־וויקעלטע אַגראַרישע לענדער, די לענדער פון וואַנען זיי מוזען באַציהען ברויט און אַנדערע רויהע שטאָפען, און צו וועלכע זיי קענען באַצאָהלען מיט זייער פאַרטיגע אינדוסטריעלע פּראָ־דוקטען; וואו זיי קענען בויען אייזענבאַהנען און פאַרזיכערען דורך זייערע „ספערע פון איינפלוס“ די גרויסע סומען קאַפּיטאַל, וואָס זייערע קאַפּיטאַליסטען אינוועסטען. לויט דיזען האָבען די אייראָפּעאישע מעכטע גאָר ניט וואָס צו זוכען אין די פאַר־

איינינגטע שטאטען. אליץ, וואס דייטשלאנד, אדער ענגלאנד קאן געברויכען פון די פאראייניגטע שטאטען, קאנען זיי קריגען אהן מלחמה. פאר געלט קענען זיי קויפען דא, וואס זיי ווילען נאר אליין. זייערע סחורות קענען זיי דא לייכט פארקויפען אויב זיי קענען נאר געבען בעסערע סחורה פאר וועניגער געלט. זייערע קאפיטאלען קענען זיי דא איינלייגען, און זיי טוען עס אויך, אין וועלכען געשעפט זיי ווילען נאר אליין, און די אינוועסטמענט איז פונקט אזוי זיכער ווי אין דעם אייגענעם לאנד. דער דייטשער, אדער ענגלישער, אדער פראנצויזישער קאפיטאליזם דארף ניט איינגעמען אמעריקא. פאר זייערע צוועקען האבען זיי אמעריקא שוין לאנג איינגענומען. זיי באזיצען אמעריקא, פונקט ווי זיי באזיצען זייער אייגען לאנד. דאס איז די אמת'ע אורזאך פארוואס קיינע פון די אייראפעאישע מעכטע זיינען ביז איצט ניט באפאלען אמעריקא, ווען יעדע פון זיי איז געווען ניט אין ערך שטארקער ווי היינט. און אמעריקא איז געווען ניט אין ערך שוואכער ווי היינט. אוים דיזעלבע אורזאכען איז ניטא וואס מורא צו האבען, אז זיי וועלען דאס ווען עס איז טאן, ווען זיי זאלען אפילו זיין בכח. מען זאגט: „די מאנראו דאקטרין" קאן אונז אמאל פארוויקלען אין א מלחמה מיט איינע פון די אייראפעאישע מעכטע. די צענטראל און זיד־אמעריקאנישע לענדער, זאגט מען, זיינען ניט אין אזא לאגע ווי די פאראייניגטע שטאטען. די קאפיטאלען, וואס די אייראפעאישע קאפיטאליסטען האבען דארט אינוועסטעט זענען ניט אזוי זיכער, די לענדער אליין פאסען זיך זעהר גוט פאר די אימפעריאליסטישע צוועקען פון די אייראפעאישע גרויס־מעכטע. עס קען זיך דאדורך פארוועלען, לאמיר זאגען דייטשלאנד, ארייגצושטעלען א פוס אין מעקסיקא, ווענעזועלא, פערו, טשילי, אדער אנאנדער מדינה אין צענטראל אדער זיד־אמעריקא. לויט אונזער „מאנראו „דאקטרין" זיינען מיר מחויב צו באשיצען די לענדער פון אן איבערפאל, און אזוי ארום קענען מיר אין איין שענעם טאג, גאנץ אומגעריכט, זיך געפינען פארוויקעלט אין א מלחמה מיט דייטשלאנד צוליב אונזערען א שכן. דאס איז ווידער איינס פון די ארגומענטען, וואס קלינגען זעהר לאגיש פון אויבען אויף, וואס זיינען אבער

ניט אזוי, ווען מען קוקט זיך איין אביסעל טיפער אין זיי. פאר אלעמען דארף מען זיך פרעגען די פאלגענדע פראגע: עס איז שוין 93 יאהר זייט פרעזידענט מאנראו האט ארויסגעגעבען אן ערקלערונג, וואס מיר רופען די „מאנראו דאקטרין". אין די גאנצע 93 יאר האט קיינער פון די אייראפעאישע מעכטע ניט געזוכט צו געהן געגען די „מאנראו דאקטרין". פאר וואס האבען זיי דאס ניט געטאן ביז היינט? מיט וועלכען כח האבען די פאראייניגטע שטאטען די גאנצע צייט אויפגעהאלטען די „מאנראו דאקטרין"? די פראגע אליין איז שוין גענוג צו באווייזען, ווי פאלש עס איז, ווען מען וויל ארייגשלעפען די „מאנראו דאקטרין" אלס אן ארגומענט פאר פריפערענס". אבער אויך דאס איז ניט דער הויפט ענטפער. דער אמת'ער ענטפער ליגט אין די „מאנראו דאקטרין" אליין. וואס איז אזעלכעס די „מאנראו דאקטרין"? ארום די יארען 1820־1823 באלד נאך די נאפאלעאנישע מלחמות, ווען די רעאקציע האט געבושעוועט אין גאנץ אייראפא, ווען די אייראפעאישע שטאטסמענער מיט מעטערניק אן דער שפיץ, האבען געזוכט אויסצולעשען יעדען פונק פון שטרעבונג צו פרייהייט, וועלכעס האט זיך פון פראנקרייך ארויס פארשפרייט ווי א ווילד פייער אויף גאנץ אייראפא; ווען זיי האבען געזוכט איינצושטילען יעדען פארלאנג נאך רעפארם, און צו באפעסטיגען די הערשער אויף זייערע טראנען. צו יענער צייט האט שפאניען זיך געווענדט צו די מעכטע מיט א פארלאנג איר צו העלפען אונטערוואַרפען די רעוואלוציאנערען, און איר העלפען צוריק צו געווינען די זיד־אמעריקאנישע קאלאניעס פאר דער קרוין. און עס האט אויסגעוויזען, אז די אייראפעאישע מעכטע זענען געווען בארייט צו טאן דעם געפאלען צו שפאניען. צו יענער צייט האט פרעזידענט מאנראו ארויסגעלאזען זיין ערקלערונג, אין וועלכער ער האט געזאגט צו די אייראפעאישע מעכטע:

„מיר וועלען באטראכטען יעדען פארזוך פון די אייראפעאישע מעכטע צו פארשפרייטען זייער סיסטעם אויף אירגענד וועלכען טייל פון דער נייער וועלט אלס געפערליך פאר אונזער פרידען און זיכערהייט, און אלס אקט פון אומפריינדליכקייט צו די פאראייניגטע שטאטען."

דאָס איז די גאַנצע „מאָנראָו דאָקטרין“. און וואָס באַשטעהט איר כח? דער כח באַשטעהט אין דעם, וואָס יעדע אייראָפּעאישע מאַכט האָט געוואוסט, אַז אָנהויבען זיך מיט איינע פון די קליינע מדינות אין צענטראַל אָדער זיד־אַמעריקאַ, הייסט צו דער זעלבער צייט זיך אָנהויבען מיט די פאַראייניגטע שטאַאַטען, ד. ה., אַז זיי וועלען דאַרפען מלחמה האַלטען ניט נאָר מיט איין מדינה, נאָר מיט צוויי מדינות, איינע אַ קליינע און די צווייטע אַ גרויסע. און די אייראָפּעאישע מעכטע געהען ניט אַזוי שנעל מלחמה האַלטען מיט אַ גרויסער מאַכט. מער ווי איינמאָל איז פאָרגעקומען זייט דאַן, וואָס איינע אָדער די אַנדערע פון די אייראָפּעאישע מעכטע, האָט געזוכט זיך צו פאַרקריגען מיט אַן אַמעריקאַנער מדינה, אָבער די „מאָנראָו דאָקטרין“ האָט זיי באַשיצט. דאָס איז די אורזאַך פאַר וואָס די אייראָפּעאישע מעכטע האָבען ביז איצט געשאָנעוועט די „מאָנראָו דאָקטרין“. האָבען מיר וועלכע עס איז אורזאַך היינט זיך צו שרעקען, היינט, ווען אַלע אייראָפּעאישע רעגירונגען זיינען אַזוי אָפּגעשוואַכט, אַז זיי קענען קוים שטעהן אויף די פיס? מיר זעהען אַזוי אַרום, אַז אין אייראָפּאַ קען מען מיט ליכט ניט געפינען אַ מאַכט, וועלכע קאָן פאַר אַ לאַנגער צייט ווערען אונזער שונא. און דאָס זיינען מודה די ערליכע אַמעריקאַנער, אפילו ווען זיי זיינען פאַר „פּריפערענס“. דר. דאַוויד דזשעין הילל, דער באַוואוסטער דיפּלאָמאַט, געוועזענער אַמבאַסאַדאָר צו דייטשלאַנד, שווייץ און נידערלאַנד, געוועזענער הילפס־מיניסטער פאַר אינערליכע אַנגעלעגענהייטען פון 1898 ביז 1903, פאַרפאַסער פון „אַ היסטאָריע פון אייראָפּעאישע דיפּלאָמאַטיע“, שרייבט אין אַן אַרטיקעל אין דער „נאָרטה אַמעריקען רעוויו“ פאַר מערץ, דאָס פאָלגענדע:

„קיין זאַך איז ניט לייכטער ווי צו דיסמיסען אַלס גרונדלאָזע שרעקען מאַנכע פון די פאָרשטעלונגען, וועלכע זיינען אַרויסגעבראַכט געוואָרען אַלס אורזאַכען, וואַרום מיר זאָלען אויפ׳ן שוועל אָרגאַניזירען אַ גרויסע אַרמיי און זי אויפהאַלטען אויף אַ מלחמה־פוס.

„איך קאָן, למשל, ניט גלויבען, אַז מיר זיינען היינט צו טאָג אויסגעזעצט צו דער סכנה פון אַ באַלדיגער אַטאַקע

אויף אונזער באָדען. עס איז ניטאָ אן אומבאַזיגבאַרע פלאָטע, וואָס פאַרדרעהט איר שנאָבעל צו אונזערע ברעגען, אָדער וואָס גרייט זיך דאָס צו טאָן. איך גלויב ניט, אַז עס איז דאָ אַ נאַציאָן, וואָס האָט אין זינען צו אָרגאַניזירען אַ באַנדע ערבערער אויפ'סניי איינצופירען יםרויבעריי, אָדער זיך אַ לאָז צו טאָן צו זוכען נייע קאָלאָניעס, וועלכע מען זאָל אָפּנעמען פון אַ ציוויליזירט פאָלק; און איך באַטראַכט דאָס שעדליך פאַר דער זאַך פון נאַציאָנאַלער פאַרטיידיגונג פאָרצוברענגען אַזעלכע אַרגומענטען."

מר. היל מאַכט מיט איינמאָל אַוועק אַלע די אַרגומענטען מיט וועלכע די צייטונגען זיינען פול, און וועלכע אונזערע גרויסע „פּאָליטיקער" און פּאָליטישענס חזר'ן כסדר איבער. מר. היל איז פונדעסטוועגען פאַר „פריפערענס". ער שרעקט זיך ניט, אַז ווער עס איז וועט קומען פאַרכאַפּען אונזער לאַנד. זיין מורא איז גאָר פאַר עפּעס אַנדערש. ער שרייבט אַזוי:

„פאַר וואָס מיר האָבען זיך יאָ צו שרעקען איז, אַז ווען עס איז, ערגעצוואו, קען זיך מאַכען אַ ויכוח וועגען די רעכט פון בירגער פון אַנדערע לענדער, וואָס שטעהן אונטער אונזער יוריסדיקציע, אָדער איינפלוס ספערע, וועלכען מיר וועלען ניט זיין אימשטאַנד אויסצוגלייכען אויף אַ פריינדליכען וועג, אויסער ווען מיר זיינען אַזוי שטאַרק, אַז מיר זיינען אין אמת'ן געפערליך, און בכח צו מאַכען אַנדערע זאָלען רעספּעקטירען אונזער וואָרט, און אונזער סטאַנדאַרד פון אויפפירונג."

דאָס איז שוין גאָר אַנאַנדערע זאַך. אַז מיר זאָלען ווען עס איז אַטאַקירען אַנדערע, פון דעם איז ניטאָ וואָס צו רעדען. דאָס פאַלט אונז אפילו ניט איין, און מיר ווילען זיך גאָרניט צופאַרטיגען דערצו; אַז מיר זאָלען באַפאַלען ווערען פון אַנדערע, איז גרונדלאָז און נאַריש. צופאַרטיגען צו מלחמה דאַרפען מיר זיך צוליב דעם, טאָמער וועט „ווען עס איז, ערגעצוואו, זיך מאַכען אַ ויכוח וועגען די רעכט פון אונזערע בירגער, אָדער די רעכט פון בירגער פון אַנדערע לענדער, וואָס זיינען

אונטער אונזער יוריסדיקיע, אָדער איינפלוס־ספערע". „ווען עס איז, ערגעצוואו". אָט צוליב דעם „ווען עס איז" זאָלען מיר ענדערען די פּאָליטיק פון אונזער לאַנד; זאָלען מיר מקריב זיין אונזערע קינדער, און אונזער גוטס, צו דעם גאָט פון מיליטאריזם; זאָלען מיר פארשווענדען יעדעס יאָר הונדערטער מיליאָנען פון דעם פּאָלק'ס פּראצע: זאָלען מיר באשאפען א קלאס פון געדונגענע און פּראָפעסיאָנעלע מיליטאריסטען; זאָלען מיר זיך פארוויקלען אין דער אייראָפּעאישער מאָרד־פּאָליטיק; זאָלען מיר אונזערע סקולס און אוניווערזיטעטען אָנשטעקען מיט דעם קאזארמע גייסט? איז דאָס כדאי? איז מר. היל אזא סימפּעל נאטור, אז ער קען דענקען, אז מיר וועלען צוליעב „ווען עס איז, ערגעצוואו", מאכען אזא אומגעהייערע ענדערונג אין אונזער לאַנד? קיין פארנינפטיגער מענש וועט אויף דעם ניט איינגעהן. טאָמער וועט מען אמאָל, אין צייט פון א מלחמה ווי די איצטיגע, וועלכע וועט פאר א לאנגער, לאנגער צייט זיך ניט ווידערהאָלען, פארטרינקען עטליכע פון אונזערע בירגער, זאָלען מיר זיך אלע יאָר פארטיגען צו מלחמה? דאָס קען ניט זיין. מר. היל מיינט דאָס אויך ניט. ניט אומזיסט איז ער א גרויסער דיפּלאָמאט, ניט אומזיסט האָט מר. היל געשריבען „א היסטאָריע פון אייראָפּעאישע דיפּלאָמאטיע". ער האָט זיך אויסגעלערענט די קונץ פון צו געברויכען א שפּראַך, וואָס זאָל באהאלטען די געדאנקען. מיר דארפען זיך שרעקען, זאָגט ער, „אז ווען עס איז ערגעצוואו, קען זיך מאכען א ויכוח וועגען די רעכט פון אונזערע בירגער, אָדער די רעכט פון בירגער פון אנדערע לענדער, וואָס שטעהען אונטע אונזער יוריסדיקציע אָדער איינפלוס־ספערע". וואָס מיינען די לעצטע ווערטער? וואָסער „בירגער פון אנדערע לענדער" זענען דאָס וואָס שטעהען אונטער אונזער יוריסדיקציע אָדער איינפלוס־ספערע, צוליב וועלכע מיר קענען ווערען פארוויקעלט אין א מלחמה, און צוליב וועלכע מיר דארפען זיך צוגרייטען? אָט דאָ ליגט דער האקען! עס זיינען די „בירגער פון אנדערע לענדער, וואָס שטעהען אונטער אונזער יוריסדיקציע", צוליב זיי ווילען אונזערע קאפּיטאליסטען „פּריפערענס". און דאָס פּירט אונז גלייך קיין יאפּאן.

צווישען די מלחמה־סטראשונקעס, רעדט מען זעהר אָפט פון דער מעגליכקייט פון א מלחמה צווישען די פאראייניגטע שטאטען און יאפאן. דאָ שטעלט זיך ווידער דיזעלבע פראגע: דענקען מיר צו באפאלען און אטאקירען יאפאן? געוויס ניט! פון אן אטאקע פון אונזער זייט איז אָפגערעדט. מיר זוכען ניט צו אטאקירען קיינעם ניט. מיר ווילען זיך נאָר פאר־טיידיגען. וועט יאפאן אונז אטאקירען? דאָס וועט קיין מענש, וואָס איז ביי זיינע חושים, ניט גלויבען. קיין מענש וועט ניט גלויבען, אז יאפאן דענקט צו קומען מיט איר פלאָטע איינצו־נעמען אמעריקע. אלזאָ, אייראָפא וועט אונז ניט אנגרייפען; יאפאן וועט אונז ניט אָנגרייפען; מיר ווילען קיינעם ניט אָנגרייפען, היינט צו וואָס־זשע די „פריפערענעס"? דער תירוץ איז כינא. מיר זוכען אין כינא דאָס זעלבע, וואָס יאפאן זוכט אין כינא, און דאָס קען ברייננגען צו א צוזאמענשטוים. יאפאן איז דאָס ניי־אויפגעקומענע לאנד אין מזרח. עס איז דער „אָלל־רייטניק" צווישען די פעלקער, און ווי יעדער „אָלל־רייטניק" שטופט עס זיך כסדר אין פראָנט. און זי מוז עס אויך טאָן. אין יאפאן ווידערהאָלט זיך דאָס, וואָס מיר זעהן ביי דער אנטוויקלונג פון אלע לענדער צום קאפיטאליזם. די אינדוסטריע, און צוזאמען מיט דער אינדוסטריע, די באפעל־קערונג, וואקסט אין יאפאן מיט ריזען שריט. דער וואוקס פון דער אינדוסטריע געהט ווי געוויינליך אויף דעם חשבון פון דער אגריקולטור. יאפאן איז אזוי ארום געצוואונגען צו זוכען נייע לענדער פון וואנען צו באציהען אירע ברויט שטאָפען און רויהע מאטעריאלען און וואו אָפצוזעצען אירע פאבריצירטע סחורות, און דעם איבערפלוס פון איר באפעלקערונג. נאָך דער מלחמה מיט רוסלאנד, האָט זי פארשפרייט אירע פליגעל אויף מאנדזשוריע און קאָרעא. אָבער דאָס איז איר ניט גענוג. יאפאן זוכט דעם אויסשליסליכען איינפלוס אין כינא. אונטער דעם געשריי: „אזיע פאר די אזיאטען", זוכט יאפאן צו קריגען אין אירע הענט גאנץ כינא. זי טענה'ט, אז זי האָט א רעכט, פונקט ווי אמעריקא, צו ערקלערען א סאָרט „מאָנראָו דאָקטרין" אין דעם ווייטען מזרח. וואָס דאָס מיינט, ווייסען מיר. יאפאן איז געגאנגען אין מלחמה מיט רוסלאנד, אזוי האָט זי

צו יענער צייט ערקלערט, כדי אויפצוהאלטען די גאנצקייט פון כינא, און די גאנצקייט פון קארעא, און אויפצוהאלטען די „אפענע טיר" פאליטיק בנוגע צו כינא. ווי זי האט אויפגעהאל־טען די גאנצקייט פון קארעא, און ווי זי האט באשיצט די רעכט פון מאנדזשוריע, איז באוואוסט. ערשט ניט לאנג צוריק האט זי ארויסגעשטעלט 24 פאדערונגען צו כינא, וועלכע זענען ניט בעסער, ווי די פאדערונגען, וואס עסטרייך־אונגארען האט ארויסגעשטעלט צו סערביען. די אגרעסיווע יאפאנעזישע פאליטיק בנוגע צו יאפאן מאכט אונזערע קאפיטאליסטען זעהר נערוועז. כינא איז א גרויסער קאסטאמער פון די פאראיי־ניגטע שטאטען, און יאפאן רייסט זיך, וואס אמאל מער אריין אין אונזער געשעפט. נאטירליך זאגען מיר דאס ניט אזוי אפען. צו דעם זיינען מיר צופיעל ציוויליזירט. מיר ווילען ניט געהן האלטען מלחמה צוליעב ביזנעס, מיר ווילען נאר זעהן צו באַ־שיצען די הייליגקייט פון דעם יאפאנעזישען אפמאך מיט כינא. פונקט ווי ענגלאנד איז געגאנגען אין דער מלחמה נאר צוליב דעם, וואס דייטשלאנד האט געבראכען איר אפמאך מיט בעל־גיען, אזוי, קען זיין, זאלען מיר מוזען געהן אין מלחמה צו־ליב איר אפמאך מיט כינא. ביזנעס? חלילה! דאס וועט שוין קומען ממילא. אין מלחמה ווילען מיר געהן צוליב אן אפ־מאך. קאנגרעסמאן ריטשארד ר. אוסטין, פון טענעסי, האט אויסגעדריקט די געדאנקען אויף א מיטאג־עסען פון די רע־פובליקען־קלוב. ער האט געזאגט:

„דאס פאלק פאר וועלכען מיר דארפען זיך הייגט שרעקען, איז ניט דאס פאלק פון וועלכער עס איז אייראפע־אישער נאציאן, נאר אונזער קליין ברוין ברודערעל פון דעם אריענט — די יאפאנעזער... די הויפט אורזאך פאר דעם איז, וואס זיי קלייבען זיך צו צערייסען כינא, און זיי ווייסען, אז די סענטימענטען אין דעם לאנד זענען איינשטי־מיג דאגעגען."

פונקט דאס פארקערטע פון דעם הערט מען אין יאפאן.

אָט וואָס עס שרייבט די „ניטשי־ניטשי“, א יאפּאָנעזישע ציי־טונג.*)

„עס איז א רעטעניש פאר אונז, פאר וואָס די פאר־אייניגטע שטאטען זאָלען וועלען פארגרעסערען זייער באוואפנונג אויף אזא גוואלטיגען מאסשטאב. אייניגע מענשען זאָגען אונז, אז זי גרייט זיך צו געגען א מעגליכען אָנגריף פון דייטשלאנד. דאָס איז א זינלאָזער אויסרייד. ווי לאנג אמעריקא בלייבט פריינדליך מיט גרויס־בריטא־ניען, און זי וועט דאָס געוויס בלייבען, האָט זי זיך גאָר ניט וואָס צו שרעקען פאר דייטשלאנד. ווען דייטשלאנד זאָל זיך וועלען פארקריגען מיט אמעריקא, וואָלט ענגלאנד ניט געזעסען שטיל, און לאָזען אמעריקא טראָגען די גאנצע משא פון א דייטשען אנגריף.

„פאר אונז איז עס אויגענשיינליך, אז אמעריקא'ס ציעל אין פארגרעסערונג איר באוואפנונג, איז ניט אין דעם אטלאנטישען, נאָר אין דעם פאציפישען ים. די פאר־אייניגטע שטאטען האָבען א גרויסען חשק צו באהערשען דעם פאציפישען ים, און צו שפּילען אן אָנגעזעהענע ראָלע אין דער דיפּלאָמאטישער דראמע פון דעם ווייטען מזרח.

„מיר איגנאָרירען ניט דעם פאקט, אז די פאראייניג־טע שטאטען זענען היינט צו טאָג פריינדליך צו אונזער לאנד, אָבער מיר מוזען געדענקען, אז אונזערע שטרעבונ־גען אין דעם אָריענט, הארמאָנירען ניט אימער מיט די אמביציעס פון די פאראייניגטע שטאטען. מיר זיינען די היטער פון פרידען אין דעם ווייטען מזרח, און מיר קענען ניט בלייבען געלאסען און קאלטבלוטיג, ווען א שטערענדער עלעמענט הייבט זיך אויף אויף דעם האָ־ריזאָנט.“

די יאפּאנעזער, ווי מען קען זעהן פון דעם, זיינען פונקט אזוי ציוויליזירט ווי מיר. מיר זיינען די „היטער פון אַפּמאכען“

*) מיר ציטירען לויט אן אויסצוג אין דעם „ליטערארי דייודזשעסט“.

אין כינא, און זיי זענען די „היטער פון פרידען אין דעם אָריענט“. ניט מיר האָבען אין זינען ביזנעס, און ניט זיי. חלילה!

יאפאן האָט צו אונז נאָך אנדערע טענות. מיר באהאנדלען זייערע ברידער ניט אזוי פיין דאָ אין אמעריקא, און ווען עס זאָל קומען צו א מיספארשטענדניס, וואָלטען זיי געקענט ארויס־שטעלען די אימיגראציאָנס־פראגע, און די לאנד פראגע אין קא־ליפאָרניע, אלס א תירוץ.

ביי דעם אַלעם וועט אָבער קיינעם ניט איינפאלען צו דענ־קען, אז יאפאן וועט ווען עס איז געהן געגען די פאראייניגטע שטאאטען גופא. ווען עס זאָל קומען צו א צוזאמענשטויס, וואָלט זייער אָביעקט געווען האוואאי, האָנאָלולו, די פיליפינען, וועלכע ליגען אויף דעם וועג קיין יאפאן. אָט דאָס איז, וואָס מר. הילל האָט אין זינען, ווען ער רעדט מכח א ויכוח וועגען די „רעכטע פון בירגער פון אנדערע לענדער, וואָס שטעהען אונ־טער אונזער יוריסדיקציע אָדער איינפלוס־ספערע.“

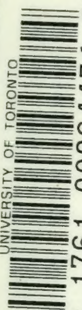
די גאנצע „פריפערעדנעס“ פראגע. צייגט זיך איצט ארויס אין איהר ריכטיגען ליכט. עס איז א פראגע פון אמעריקאנער אימפעריאליזם געגען יאפאנעזישען אימפעריאליזם אין דעם ווייטען מזרח.

צי דארפען מיר זיך לאָזען אויף דעם וועג פון אימפעריא־ליזם און מיליטאריזם? דאָס איז א גאנץ באזונדערע פראגע, וועלכע קאָן דאָ ניט באהאנדעלט ווערען. אָבער זאָלען זיך די כלומר'שטע פאטריאָטען ניט איינרעדען, אז מיר דארפען גע־מען אויסגעבען ביליאָנען פון דאָלארס, ענדערען די גאנצע פאָ־ליטיק פון די פאראייניגטע שטאטען און אריינברייננען דעם פארעכטליכען מיליטערישען גייסט אין אונזער באפעלקערונג, ווייל אונזער לאנד איז אין סכנה באפאלען צו ווערען. עס איז דער גרויס קאפיטאליזם, וואָס וויל זיך לאָזען אויף דעם וועג פון אימפעריאליזם, וואָס וויל „פריפערעדנעס“; עס זיינען די פאראינטערעסירטע פאבריקאנטען אין דער היים, וואָס ווילען דאָס; עס זיינען די פאָליטישענס, וואָס ווייסען די מאכט פון

וועגען פריפערדנעס

גרוים קאפיטאל אָנצומאַכען אַ באוועגונג און צו פּאַראַינטערעסירען דאָס פאָלק, און זיי צוגרייטען פּסיכאָלאָגיש פאַר „פריפּערדנעס“, וואָס ווילען דאָס אויסנוצען פאַר זייערע אייגענע פּאָליטישע צוועקען.

אינהאלט:

UNIVERSITY OF TORONTO
3 1761 00264474 8